JOSIP VONČINA

JEZIK ANTUNA KANIŽLIĆA

I. UVOD

1. U suton starije hrvatske književnosti, u 18. stoljeću, književno stvaralaštvo na hrvatskom jeziku u nekim pokrajinama stagnira ili nazaduje, a u drugima tek niče i razvija se velikim poletom. Čakavska je književna sredina doživjela najveći uspon i počela opadati već u 16. st., *a dubrovačka nakon Ignjata Đurđevića (1675–1737) ne daje ni jedno* značajnije ime. Književnost na kajkavskom narječju i dalje je vrlo plodna te u Titušu Brezovačkom (1757–1805) dobiva jednoga od svojih najboljih predstavnika. Javljaju se znatniji pisci i u dva štokavska kraja koja do toga vremena nisu sudjelovala u našem literarnom stvaralaštvu: u Makarskom primorju (Kačić, Grabovac i dr.) i u Slavoniji (cio niz dobrih književnika kojima na čelu stoji Matija Antun Reljković). Štokavsko se narječje tako uoči narodnog preporoda njeguje kao jezik pisane književnosti u brojnim djelima, od kojih su Kačićev *Razgovor ugodni* i Reljkovićev *Satir* postali u narodu vrlo omiljeni.

Činjenica da su se pred sam preporod afirmirala dva nova jaka književna središta što su upotrebljavala i unapređivala štokavski književni idiom svakako je znatno utjecala da se u dilemama između kajkavštine i štokavštine Hrvati opredijele za štokavsko narječje kao temelj svojega književnog jezika.

2. Među književnicima u Slavoniji druge polovice 18. st. važno mjesto pripada i Antunu Kanižliću.

Njegov je život omeđen dvama za Slavoniju značajnim događajima: rodio se u godini karlovačkoga mira, kojim se njegov zavičaj konačno oslobodio Turaka; umro je kada je objavljena *Ratio educationis totiusque rei literarie*, kojom je država uzela na sebe cjelokupno školstvo u Hrvatskoj i Ugarskoj. Kanižlić je svoje javno djelovanje započeo četrdesetih godina 18. st. sudjelujući u pripremanju kratkih tiskanih tekstova (»Abecevica«), namijenjenih opismenjivanju stanovništva u požeškom

kraju; nastavio je to djelovanje pripremajući i objavljujući knjižice za vjerski odgoj puka (molitvenici, katekizam), a ostavio je i jedno pjesničko djelo, *Svetu Rožaliju*, u kojem se osjećaju vidni tragovi dubrovačkog književnog utjecaja. Posebnu pažnju posvetio je Kanižlić jeziku, brusio ga je i dotjerivao; u tome su mu najvažniji uzor bili njegovi književni učitelji – Dubrovčani.

Kronološki pregled Kanižlićeva života:[1]

1699, 6. studenoga, rodio se u Slavonskoj Požegi od oca Franje i majke Ivane, rod. Dočanović. Gramatičku školu završio u Požegi;

1714. završio retoriku u Zagrebu i primljen u jezuite. Ušao u novicijat u Beču;

1716–17. ponovio humaniora u Leobenu;

1717–18. profesor u varaždinskoj gimnaziji;

1718–21. slušao filozofiju u Grazu;

1721–24. profesor u zagrebačkoj gimnaziji;

1724–25. ponovo profesor u varaždinskoj gimnaziji;

1725–29. teologija u Grazu i Trnavi; 1728. zaređen;

1729–30. završio treću godinu kušnje (u Judenburgu ili u Banjskoj Bistrici);

1730–31. radio kao hrvatski propovjednik i katehist u Pečuhu;

1731–45. na službi u jezuitskim kolegijima, rezidencijama i misijama u Zagrebu, Požegi, Osijeku, Petrovaradinu i Varaždinu; povremeno praefectus scholarum;

1745–47. ponovo u Pečuhu;

1747–52. Požega, Varaždin;[2]

1752–77. radio u biskupskom konsistoriju u Požegi; često pobolijevao;

1777, 24. studenoga, umro u Požegi, gdje je i sahranjen.

3. O jeziku Antuna Kanižlića nije se dosada posebno pisalo. Maretić je, istina, u raspravi *Jezik slavonskijeh pisaca* (Rad JAZU, knj. 180) uzeo u obzir i Kanižlića, ali je ekscerpirao samo iz dva njegova djela: iz *Primogućih uzroka* i *Bogoljubnosti molitvene*. Osim toga, za sve je »slavonske pisce«, pa i za Kanižlića, mimoišao tvorbu riječi. Zbog sintetičkoga karaktera Maretićeve rasprave iz nje se ne može dobiti prava slika o Kanižlićevu jeziku napose.

Iako je već monografijski obrađen jezik jednoga »slavonskog pisca« (Aleksićeva rasprava o Reljkovićevu jeziku), to ne čini beskorisnim po-

[1] Prema T. Matiću, *Život i rad Antuna Kanižlića*, SPH XXVI, str. XIII–XVII.

[2] Na temelju Kanižlićeva poznavanja Đurđevićevih djela Fancev je pretpostavio da je Kanižlić boravio »ili u Dubrovniku ili u Dalmaciji uopće«, i to 1738-1743. i 1746-1752. (usp. Franjo Fancev, *Isusovci i slavonska knjiga*, *Jugoslavenska njiva*, god. VI (1922), str. 367); kasnijim Matićevim istraživanjima pismenih svjedočanstava o Kanižliću ta domišljanja, međutim, nisu potvrđena.

sao na Kanižlićevu jeziku: dok Reljković (osobito u svojem glavnom djelu *Satiru)* piše svakodnevnim jezikom slavonskog sela (ili bar nastoji da ostavi takav dojam), Kanižlić je, polazeći od narodnog jezika, u znatnijoj mjeri na njemu nadograđivao. Budući da je Kanižlić pisao prozom i stihom, mogu se činiti i ekskurzi u analizu njegova pjesničkog jezika.

Oko Kanižlićeva jezika mogu se, međutim, javiti stanovite sumnje. U Požegi se danas govori ijekavštinom istočnohercegovačkog tipa, pa je tako moglo biti i prije dvjesta godina; pa ipak, sva su Kanižlićeva djela pisana ikavštinom. A ikavski izgovor nalazi se u današnjoj Slavoniji u posavskom govoru. Odakle onda ikavština u Kanižlića?

Piščevo porijeklo nije do u tančine poznato, ali se u Matićevu *Životu i radu Antuna Kanižlića* nalazi izvod iz latinske zabilješke što je u povodu Kanižlićeva krštenja unijeta u matice krštenih požeške župe. U toj se zabilješci uz ime Kanižlićeva oca nalazi riječ *Canixanacz* 'Kanižanac',[3] što je etnik izveden od geogr. imena Kaniža, a ujedno prvotni lik obiteljskog imena. Ako je, dakle, Kanižlićev otac ponekad još upotrebljavao za prezime etnik »Kanižanac« (uz lik »Kanižlić«, koji se u Požegi paralelno spominje),[4] znači da je pamtio vrijeme doseljenja Kanižlića u Požegu, pa i poznavao, a možda i govorio, dijalekat svojega zavičaja. To je bez sumnje selo Kaniža što ga Ivšić spominje na području posavskoga govora.[5] Iako ikavsko-ijekavski, taj je dijalekat mogao Antuna Kanižlića približiti posavskoj ikavštini požeške okolice, pa dakle i jeziku ostalih književnih djela nastalih u Slavoniji u 18. stoljeću.

Obradbom Kanižlićeva jezika dobit će se i jasnija slika o tome kakav su doprinos »slavonski pisci« 18. st. dali onovremenoj sve većoj afirmaciji štokavskog narječja na njegovu putu da u idućem stoljeću konačno postane općim hrvatskim književnim jezikom.

4. Jezične podatke crpao sam iz ovih Kanižlićevih djela: 1. BOGOLYUBSTVO Na poſctenye SVETOGA FRANCESCKA SAVERIE, DRUXBE ISUSOVE, Indianskoga Apoſctola, i ſvita Csudotvorca ... Pritiskano u Trnavi, Godiscte 1759. 2. UTOCSISCTE BLAXENOJ DIVICI MARII UGODNO, I PRIETNO A Nami velle Koristno i Potribito ... U MNECIH, MDCCLIX ... 3. PRIMOGUCHI I SARDCE NADVLADAJUCHI UZROCI S-Kripostnimih Podpomochmah, Za Lyubiti Goſpodina ISUKARSTA SPASITELYA NASCEGA ... Pritiskano u Zagrebu od Cajetana Franc. Härl, Godiſcte 1760. 4. BOGOLYUBNOST MOLITVENA, NA POSCTENYE PRISVETE TROICE JEDINOGA BOGA, BLAXENE DIVICE MARIE, I SVETIH ... PRITISKANA U TERNAVI, GODISCTE 1766. 5. MALA I SVAKOMU POTRIBNA BOGOSLOVICA. TO JEST NAUK KERSTJANSKI ... PRITISKANYE PETO. PRITISKANO U TERNAVI, 1773. 6. SVETA ROXÁLIA PANORMITANSKA DIVICA

[3] Usp. SPH XXVI, str. XIII.
[4] Usp. SPH XXVI, isto mjesto.
[5] *Današńi posavski govor,* Rad 196, § 13, str. 164.

NAKICHENA, I IZPIVANA PO ANTUNU KANISLICHU POXEXANINU. U Bèchu, Pritiskana s' od Ghelena slovih. 1780. 7. KAMEN PRAVI SMUTNYE VELIKE ILLITI POCSETAK, I UZROK ISTINITI RASTAVLYENYA CERKVE ISTOCSNE OD ZAPADNE . . . U OSIKU KOD IVANA MARTINA DIVALTA. GODINE MDCCLXXX.

Poslužio sam se i onim što se od Kanižlića ili o njemu nalazi u XXVI. knjizi SPH *(Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića,* priredio za štampu i uvod napisao T. Matić), 1. uvod (životopis Antuna Kanižlića s navedenom bibliografijom o njemu); 2. napomene uz izdanje; 3. pjesme iz Kanižlićevih molitvenika (1–4. iz *Bogoljubstva sv. Saverije,* 5–8. iz *Primogućih uzroka,* 9–14. iz *Bogoljubnosti molitvene* i 15. iz *Male bogoslovice); 4. Sveta Rožalija, panormitanska divica.*

Obilato duhovno mliko (Zagreb 1754), koje bi također moglo biti Kanižlićevo djelo, nisam uzeo u obzir iz dva razloga: što se ne može neposredno utvrditi da mu je Kanižlić autor[6] i što već sedam nabrojanih Kanižlićevih djela pruža dovoljno građe za proučavanje njegova jezika.

Rukopisi Kanižlićevih knjiga, a pogotovu autografi, nisu danas poznati. Djela koja su mu se sačuvala[7] izlazila su od 1759. dalje, tj. kada je njihov autor već konačno prešao u Požegu, iz koje se, osim radi liječenja, nije micao.[8] Teško je vjerovati da su mu tiskari, uz nepovoljne prometne prilike u ondašnjoj Slavoniji, slali na uvid korekture, i to ni iz Zagreba, a kamoli iz mnogo udaljenijih mjesta (Trnave, Mletaka). Zato bi se možda moglo sumnjati koliko su njegove knjige jezično autentične. No budući da se u predgovorima kasnijih knjiga nije tužio na slog ranijih, može se zaključiti da je njihov jezik smatrao dobrim unatoč brojnim tiskarskim pogreškama.

Kada je riječ o posmrtnim izdanjima, *Svetoj Rožaliji* i *Kamenu pravom,* vjerojatno je da su izdavači, odnosno redaktori, dopustili sebi slobodu da u Kanižlićevu tekstu ponešto izmijene.

5. Iz praktičnih razloga u radnji pokraćujem naslove i nazive koji se često pojavljuju. Te se kratice odnose na tri skupine pojmova.

a) Kratice naslova Kanižlićevih djela:

BS – *Bogoljubstvo na poštenje svetoga Franceška Saverije* (Trnava 1759)
UM – *Utočište blaženoj divici Mariji ugodno i prijetno* (Mleci 1759)
PU – *Primogući i srdce nadvladajući uzroci* (Zagreb 1760)
BT – *Bogoljubnost molitvena na poštenje prisvete Trojice* (Trnava 1766)
MB – *Mala i svakomu potribna bogoslovica* (Trnava 1773, 5. izd.)
SR – *Sveta Rožalija, panormitanska divica* (Beč 1780)
KP – *Kamen pravi smutnje velike* (Osijek 1780)

[6] Usp. Matić, *Život i rad A. K.,* SPH XXVI, str. XX-XXI.
[7] Od 1., 2. i 3. izdanja MB nije poznat ni jedan primjerak.
[8] Usp. Matić, SPH XXVI, str. XVI.

Brojka uz kraticu SR znači redni broj stiha, a brojka uz koju drugu kraticu redni broj strane. Kada se uz kraticu SR nalaze rimske brojke, prva znači dio, druga paragraf; n. je kratica za 'naslov', a g. n. za 'glavni naslov' SR. Znak x upozorava da se riječ rimuje.

b) Kratice naziva knjiga, časopisa i ustanova:

Al. JMAR – Radomir B. Aleksić, *Jezik Matije Antuna Reljkovića*, Biblioteka JF, knj. 4, Beograd 1931.

ARj – *Rječnik hrvatskoga, ili srpskoga jezika* Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti

B-H-Ž Gramatika – *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, sastavili: Dr. Ivan Brabec, Dr. Mate Hraste, Dr. Sreten Živković, III. nepromijenjeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb 1958.

BLAGO – Jakov Mikalja, *Blago jezika slovinskoga (Thesaurus linguae illyricae)*, Loretto-Ancona 1649–51.

DIZ. – Ardelio Della Bella, *Dizionario italiano, latino, illirico*, Mleci 1728.

DIZ. Avv. – gramatika (»Avvertimenti . . .«) u uvodnom dijelu Della Bellina rječnika

Djela – Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti

Djela HAZU – Djela Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

Đurđ. *Uzdasi* – Ignjat Đurđević, *Uzdasi Mandalijene pokornice*, u knjizi: *Djela Ińacija Ćorǵi (Ignńata Đordića)*, za štampu priredio M. Rešetar, SPH XXIV, JAZU, Zagreb 1918.

GAZ. 1 – Ivan Belostenec, *Gazophylacium, seu latino-illyricorum onomatum aerarium*, Zagreb 1740.

GAZ. 2 – Ivan Belostenec, *Gazophylacium illyrico-latinum*, Zagreb 1740.

Gund. *Suze* – Ivan Gundulić, *Suze sina razmetnoga*, u knjizi: *Djela Giva Frana Gundulića*, treće izdańe, za štampu priredio Đuro Körbler, a pregledao Milan Rešetar, SPH IX, JAZU, Zagreb 1938.

Ivš. AGMAR – Stjepan Ivšić, *Akcenat u Gramatici Matije Antuna Reļkovića*, Rad, knj. 194, Zagreb 1912, str. 1–60

Ivš. DPG – Stjepan Ivšić, *Današńi posavski govor*, Rad, knj. 196, Zagreb 1913, str. 124–254 i knj. 197, Zagreb 1913, str. 9–138

JAZU – Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb

JF – Južnoslovenski filolog, Beograd

Kaš. *Inst.* – Bartul Kašić, *Institutionum linguae illyricae libri duo*, Rim 1604.

LEX. – (Franjo Sušnik i) Andrija Jambrešić, *Lexicon latinum interpretatione illyrica, germanica et hungarica locuples*, Zagreb 1742.

Mar. Gramatika – Prof. Dr. T. Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, drugo popravljeno izdanje, Zagreb 1931.

Mar. IHPLS – Dr. T. Maretić, *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*, Djela, knj. IX, Zagreb 1889.

Mar. JDP – Dr. T. Maretić, *Jezik dalmatinskih pisaca XVIII. vijeka*, Rad, knj. 209, Zagreb 1915, str. 173–240 i knj. 211, Zagreb 1916, str. 1–92

Mar. JSP – Dr. T. Maretić, *Jezik slavonskijeh pisaca*, Rad, knj. 180, Zagreb 1910, str. 146–233

Rad – Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti

Rad HAZU – Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

Reš. GOGJ – Milan Rešetar, *Glavne osobine Gundulićeva jezika*, Rad HAZU, knj. 272, Zagreb 1941, str. 1–44

SPH – Stari pisci hrvatski

c) Kratice gramatičkih pojmova i posebni znaci:

A	– akuzativ	impf.	– imperfekt; imperfektivan
akt.	– aktiv; aktivan	impr.	– imperativ
aor.	– aorist	inf.	– infinitiv; infinitivan
apstr.	– apstraktan	jd.	– jednina
augm.	– augmentativ; augmentativan	kajk.	– kajkavski
br.	– broj	knjiž.	– književan
čak.	– čakavski	kol.	– kolektivan
D	– dativ	komp.	– komparativ
dalm.	– dalmatinski	kond.	– kondicional
dekl.	– deklinacija	kons.	– konsonant; konsonantski
dem.	– deminutiv; deminutivan	L	– lokativ
dijal.	– dijalektalan	l.	– lice
dr.	– drugi	lič.	– lični
dv.	– dvojina	l̥	– sonantno l
ę	– naza¹no e	ļ	– lj
ě	– jat	lat.	– latinski
ek.	– ekavski	m. r.	– muški rod
fut.	– futur	madž.	– madžarski
G	– genitiv	mj.	– mjesto
ġ	– dž	mn.	– množina
geogr.	– geografski	N	– nominativ
gl.	– glagol	ń	– nj
gram.	– gramatički	n. dj.	– navedeno djelo
grč.	– grčki	nast.	– nastavak
I	– instrumental	neodr.	– neodređen
ijek.	– ijekavski	nepal.	– nepalatalan
ik.	– ikavski	njem.	– njemački
im.	– imenica		

ǫ	– nazalno o	suf.	– sufiks; sufiksalan
odn.	– odnosan; odnosno	sup.	– superlativ
odr.	– određen	suvr.	– suvremen
osn.	– osnova; osnovni	štok.	– štokavski
pal.	– palatalan	tal.	– talijanski
pas.	– pasiv; pasivan	tur.	– turski
pf.	– perfekt; perfektivan	usp.	– usporedi
pom.	– pomoćni	uzv.	– uzvik
poz.	– pozitiv	V	– vokativ
ppf.	– pluskvamperfekt	v.	– vidi
prasl.	– praslavenski	vez.	– veznik
pref.	– prefiks; prefiksalan	vlast.	– vlastit
prez.	– prezent; prezentski	y	– jery
pridj.	– pridjev; pridjevski	žamj.	– zamjenica
prij.	– prijedlog	ž. r.	– ženski rod
pril.	– prilog; priložni, priloški	ь	– jer (meki poluglas)
		ъ	– jor (tvrdi poluglas)
ptc.	– particip	<	– prema, od
r̥	– sonantno r	→	– znak razvoja
s. r.	– srednji rod	’	– znak umekšavanja
sad.	– sadašnji	*	– znak pretpostavljanja

6. Bilo bi preciznije pisati »jezik Kanižlićevih djela«, »jezik u Kanižlićevim djelima«, ali ipak pišem »Kanižlićev književni jezik«. Činim to iz tri razloga: prvo, što se uvriježio naziv »jezik slavonskih pisaca« (a ne »jezik u djelima slavonskih pisaca« ili »jezik slavonske književnosti«); drugo, što je izraz »Kanižlićev književni jezik« prikladniji jer je sintaktički jednostavniji; treće, što ne znamo točno kakav je bio Kanižlićev govorni jezik, a svi znaci nagovještuju da se mogao u mnogim pojedinostima razlikovati od jezika kojim je pisao. Upotrebljavajući odabrani naziv, naravno, mislim samo na jezik kakav se nalazi u Kanižlićevim djelima.

7. Prvi proučavatelj jezika »slavonskih pisaca« 18. st. T. Maretić (u JSP, str. 146) s prizvukom žaljenja ustanovljuje kako »jezik slav. pisaca ... nije sasvijem narodan«, i to stoga što su u nj ulazile mnoge neslavonske crte, pa se tako stvorio velik broj dubleta. Neobično je važno da se prosudi upravo o tim dubletama, kojih svi »slavonski pisci« 18. st., pa tako i Kanižlić, imaju dosta. Maretić je u vezi s time davao prednost ili novijim jezičnim pojavama ili onima koje su vjerojatno bile u skladu s narodnim govorom u Slavoniji 18. st.

Na prvi način ocijenio je npr. jotovanje, pa je zbog postojanja novijih likova (tj. s izvršenim jotovanjem, npr. *pameću)* zaključio da se stariji likovi (tj. s neizvršenim jotovanjem, npr. *pamet-ju)* nalaze samo zbog nesavršenosti grafije. Kao što će se kasnije (u § 34) vidjeti, Maretića u tome korigira stanje u suvremenim govorima. No i bez toga ne može se sa sigurnošću tvrditi da među dubletama novija obavezno isključuje sta-

riju, jer u prijelaznim razdobljima one postoje paralelno, pri čemu novija postupno potiskuje stariju. Slavonija je u Kanižlićevo vrijeme ionako bila u općem previranju: oslobođenje od Turaka, izmijenjene ekonomske i društvene prilike, a osobito doseljivanje iz drugih krajeva. Bio je, dakle, i vrlo povoljan trenutak za jezično previranje.

U vezi s glasom *h* vidi se kako je Maretić davao prednost onoj dubleti koja je u skladu s narodnim govorom (usp. § 51). Ako se sudi prema današnjem govornom stanju, ne može biti sumnje o tome da je glas *h* u jezik »slavonskih pisaca« unesen izvana, a ne iz narodnoga govora. No taj se glas ne mora promatrati samo kao element udaljivanja od slavonskoga govora nego i kao jedan od elemenata u približavanju govornicima drugih, pa i neslavonskih dijalekata.

Srž je Maretićeve metode (u JSP): otkriti samo jednu važnu povezanost jezika »slavonskih pisaca«, i to s narodnim govorom kao izvorom. Mislim da toj povezanosti treba dodati i drugu: sa »slovinskim, ilirskim jezikom«, dakle s ukupnošću književnojezičnih tipova koji su se upotrebljavali u ostalim hrvatskim pokrajinama.

8. Forma Kanižlićevih pjesničkih djela, osobito SR, dosta je komplicirana te je pjesniku bilo teško u stihove salijevati netaknut jezik kojim je pisao prozna djela. Stupanj jezične stilizacije koji je dostigao u prozi nije se u stihu znatnije povisivao; metričkih natega u Kanižlića ima malo. U prilagodivanju broja slogova metru najčešće je birao između dviju varijanata riječi – varijanata koje obje inače postoje u njegovu jeziku, npr.: infinitiv i glag. pril. sad. sa završnim *i* ili bez njega, pojedini likovi s pokretnim vokalima ili bez njih, i sl.

II. KANIŽLIĆEVE MISLI O JEZIKU I PRAVOPISU

a) Jezik

9. Raspravom JSP iz godine 1910. Maretić je stvorio pojam »slavonski pisci« te tako dao mnogo poticaja cijepanju starije hrvatske književnosti na njezine regionalne dijelove.

Izraz »slavonski pisci« posljedica je jedne starije Maretićeve podjele hrvatskoga ili srpskoga jezika. Dok je već u prvom izdanju *Gramatike i stilistike* (1899) odredio četiri narječja (štokavsko, kajkavsko, čakavsko i torlačko),[1] u deset godina starijoj povijesti hrvatske latinice on (u pregledu »Pisci poređani po narječjima«[2]) stare pisce čakavce i kajkavce svrstava prema dijalektalnom, a štokavce – prema teritorijalnom, regionalnom načelu – dijeli u ove skupine: »Bokelji. Bošnjaci. ... Dalmatinci.

[1] Dr. T. Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb 1899. (= prvo izdanje), § 6, str. 3.

[2] Mar. IHPLS, str. 403.

Dubrovčani. . . . Slavonci«. Toj bi se podjeli odmah mogao staviti prigovor da je neprecizna: nije jasno kako se iz skupine »Dalmatinci« izdvaja većina »Čakavaca« koji su potekli iz Dalmacije.[3]

Maretiću je u prvi čas vrlo teško naći prigovor što je svoj stari izraz »Slavonci« nakon dvadesetak godina promijenio u »slavonski pisci«. Time je samo – u novome kontekstu – potanje odredio da ne govori o svim stanovnicima Slavonije, nego o onima koji su se bavili književnim radom.[4] No da bi potpuno opravdao novouvedeni termin, Maretić je bio dužan pokazati da se i prema shvaćanju pisaca iz Slavonije prije ilirizma riječ *slavonski* odnosila jedino na njihovu užu pokrajinu.

»Pristupom« svojoj raspravi JSP Maretić to uzima kao gotovu činjenicu te utemeljuje takvo shvaćanje o jeziku »slavonskih pisaca« kojega se u kasnijim proučavanjima bilo vrlo teško otresti. Za Maretića je jezik kojim su pisali hrvatski književnici u Slavoniji prije ilirizma bio tek manje ili više iskvarena slika slavonskoga govora onoga vremena:

> »Jezik slavonskijeh pisaca nije sasvijem narodan, t. j. ne smijemo misliti, da je narod po Slavoniji govorio u ńihovo vrijeme sasvijem onako, kako oni pišu.«[5]

I dalje:

> »Ako jezik slav. pisaca i nije sasvijem narodan, ali je uopće dosta narodan, kako razabiramo otud, što se u ńihovijem kńigama nalazi mnogo pojava, koji su se u prostom narodu po Slavoniji do danas sačuvali te su više ili mańe karakteristični za slavonski govor.«[6]

Ako je jezik »slavonskih pisaca« prije ilirizma (ili bar većine njih) prilično ujednačen, onda je teško prihvatiti Maretićevu tvrdnju da taj jezik uglavnom odgovara govoru kojim je tada »narod po Slavoniji govorio«. U 18. st., naime, već je bio formiran mozaik slavonskih štokavskih govora, a jezik tadašnjih »slavonskih pisaca« nije stoga mogao odgovarati govoru cijele Slavonije, već je u svojim temeljima imao samo govor jednoga njezina dijela, i to slavonske Posavine. Jedino tu, a ne i u ostatku Slavonije, mogao se osjećati »narodnim«.

Priznajući da »jezik slav. pisaca i nije sasvijem narodan, ali je uopće d o s t a[7] narodan«, Maretić ipak neke od tih pisaca (Blagojevića, Bogdanića, Jablancija, Došena, Ivanošića, Šveara) isključuje iz svojega razmatranja, i to »jer ne pišu d o s t a čisto »slavonski««.[8] Uzimajući neprecizan kriterij (jer je teško reći što jest i što nije *dosta* »slavonski«, »narodno«), Maretić je morao pribjeći samovolji:

[3] U skladu s tom svojom podjelom Maretić je kasnije *napisao i raspravu* JDP.

[4] Prigovor bi mogao biti samo taj da je — vremenski posebno ne ograničujući »slavonske pisce« — ispustio one što su djelovali poslije ilirizma, npr. Janka Jurkovića, Vilima Korajca, Josipa Eugena Tomića i dr.

[5] JSP, str. 146.

[6] JSP, str. 146.

[7] Istakao J. V.

[8] JSP, str. 148. Istakao J. V.

»Upotrebio sam onoliko pisaca, koliko sam držao, da je za ovaj posao dosta.«[9]

Pa i kada tako isključuje sve one koji su u nekoj, ipak neprecizno određenoj, mjeri odstupili od idealnoga »slavonskog«, Maretić podliježe svojoj neopreznosti. Među njegove bismo najveće greške mogli ubrojati što je vrlo olako određivao semantički sadržaj nekim ključnim terminima koje je nalazio u »slavonskih pisaca«, ponajprije nazivima za jezik što su ih upotrebljavali sami »slavonski pisci«. Pravu je zbrku načinio s nazivom *ilirski*. On kaže:

»Kao što ti gramatici[10] svoj jezik zovu s l a v o n s k i m i i l i r s k i m, tako za ń upotrebljavaju ta imena i drugi slav. pisci; osim ta dva imena još se u ńih nalazi naziv: n a š ili n a š k i jezik; u E. Pavića prosv. IV i u J. Reljkovića 58 ima s l o v i n s k i jezik. Ne mislim, da ga ikoji zove h r v a t s k i m; a s r p s k i m ga pogotovu nitko ne zove.«[11]

Iako, dakle, priznaje da su »slavonski pisci« svoj jezik nazivali, između ostaloga, *i l i r s k i m*, Maretić ne uzima u obzir Šveara jer »već nateže jezik na » i l i r s k i «, t. j. zagrebački«.[12]

Osnovna je Maretićeva greška što iz jezika »slavonskih pisaca« izabire samo ono čime može pokazati identitet sa slavonskim govorom, a odstupanja, koja mogu biti itekako značajna za književnojezični razvoj, gotovo i ne objašnjava.

10. Jedan od književnika koje je Maretić obradio jest i Antun Kanižlić. Da nevolja bude veća, među dva ekscerpirana Kanižlićeva djela nalaze se *Primogući i srdce nadvladajući uzroci;* njihov pak predgovor pruža mogućnost da se izvedu zaključci mnogo dalekosežniji od Maretićevih, i to o jezičnoj orijentaciji ne samo Kanižlićevoj nego i ostalih »slavonskih pisaca« prije ilirizma.

U Slavoniji se šezdesetih i sedamdesetih godina 18. st., tj. za Kanižlićeva života (ali i kasnije), mnogo raspravljalo o jezičnim i pravopisnim problemima.[13] Čini se, međutim, da je Kanižlić stajao po strani od tih rasprava; to svakako iznenađuje uzme li se u obzir da je solidno poznavao klasične jezike, a svojim je materinskim i pisao. Na temelju nekih znakova moglo bi se pretpostaviti da se on na tome području nije pojavljivao zbog svoje zatvorene prirode i zbog kritičkoga stava prema prvim ličnostima kulturnoga života u ondašnjoj Slavoniji. Jedno i dru-

[9] JSP, str. 148.
[10] Tj. M. A. Reljković, M. Lanosović i I. A. Brlić. Nap. J. V.
[11] JSP, str. 147, bilj. 1.
[12] JSP, str. 148. Istakao J. V.
[13] V. Dr. Tomo Matić, *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije preporoda*, Djela HAZU, knj. XLI, Zagreb 1945, gl. IX, str. 133-142; Zlatko Vince, *Grafijsko-pravopisna pitanja pretpreporodnog i preporodnog doba u Slavoniji*, Zbornik radova I znanstvenog sabora Slavonije i Baranje, Osijek 1970, str. 773-810.

go izraženo je u I. dijelu, § II SR (»Rožalija daje knjigi nauk od držanja ako joj navlastito tko prigovarat počme«).[14] Zaista, možda bi prema mišljenju erudita Kanižlića M. A. Reljković, na primjer, mogao biti nepozvan da se lati pisanja prve veće gramatike u Slavoniji.

Iako ne dajući svoj doprinos da se riješe praktične teškoće u pogledu jezika i pravopisa u Slavoniji, Kanižlić je ipak mislio i pisao i o jeziku i pravopisu. Jednim i drugim pozabavio se u predgovorima svojih knjiga. Budući da su one, namijenjene vjerskom odgoju naroda, izlazile u znatnim nakladama, pa čak i u više izdanja (MB u pet), sve što je u njima napisano moralo je imati jak utjecaj na čitateljstvo.

11. Maretić je uveo pojam »slavonski pisci« imajući na umu da je književni krug o kojem je riječ bio i vremenski i prostorno determiniran. Pisci toga kruga djelovali su u 18. i na početku 19. stoljeća, a svojim porijeklom ili svojim životom bili su vezani uz pokrajinu Slavoniju kako se ona shvaća nakon 1745. Da se odredi je li Maretić bio u pravu i što su »slavonskim piscima« značili izrazi *Slavonija, Slavonac, slavonski* i sl., treba pažljivo analizirati jedan od najvažnijih tekstova koji se na to odnose, i to upravo Kanižlićev – enciklopedijskim stilom pisani – tekst iz predgovora PU:[15]

> »(4) Naša zemļa zove se i l i r i č k a, i l i r i j a n s k a, (2) nazvana takojer D a l m a c i j o m u staro vrime od Rimļanā, koji najprije (3) p r a v u D a l m a c i j u, posli pako h r v a t s k e i s l o v i n s k e d r ž a v e osvojivši, (2a) svu ovu zemļu imenom D a l m a c i j e nazvaše, premda Dalmacija bijaše dio ilirijanske zemļe. (4a) Zove se takojer zemļa naša S l a v o n i j a, S l o v i n a, (5) i naš jezik i l i r i č k i, s l o v i n s k i, s l a v o n s k i, (6) a čeļade muško I l i r i j a n a c, S l o v i n a c, S l a v o n a c, (7) žensko pako S l o v i n k a, S l o v i n k i ń a, S l a v o n k a – (1) imenom od » s l a v e « uzetim, jerbo stari naši, ili Slavonci ili Ilirijanci nazvani, u prva vrimena slavom junačstva druge narode nadvrgoše i nadjačiše.«[16]

Kanižliću je na pameti u prvom redu njegovo vrijeme te ga projicira u prošlost navodeći da su Rimljani osvojili »hrvatske i slovinske države«, kojih u rimsko vrijeme, naravno, nije bilo. No značajno je upravo termi-

[14] Taj je odlomak SR možda najoštriji Kanižlićev obračun s drugima i sa sobom. Usporedujući novu knjigu sa sovom, a kritičare s jatima ptica najneugodnijih glasova, on zaključuje da je najbolje ako se nova knjiga i ne pojavi. Služeći se poredbom s Apelom i šilom, onima koji jedva znaju čitati i pisati preporučuje da se ne miješaju u ocjenjivanje knjiga. Svoje žučljivo razlaganje zaključuje pesimistički, savjetujući Rožalijinoj (pa i svojoj) knjizi: »Budi kako nima i gluha; tko tako / hodi, mir on ima i sve trpi lako; / nit se nim kad svadi, niti nemir sije, / nit jezičnu vadi sablju da boj bije; / nit se gluh što tuži, kano da mu muha, / kada ga tko ruži, leti pokraj uha« (SR, stihovi 283-288).

[15] U svrhu posebnog raščlanjivanja pojedine Kanižlićeve argumente označujem brojevima.

[16] PU, nepag. str. 9 predgovora; SPH XXVI, str. XXVII. Istakao J. V.

nološko razlikovanje u tvrdnji da Rimljani osvojiše »najprije p r a v u D a l m a c i j u, posli pako h r v a t s k e i s l o v i n s k e d r ž a v e«. To se razlikovanje (priznavanje državnopravnoga statusa »hrvatskoj« i »slovinskoj« državi i nepriznavanje Dalmaciji) temelji na terminološkoj dihotomiji koja je počela u 12. st. i trajala kroz cijeli srednji vijek. Godine 1168. Bizant je osvojio znatan dio hrvatskoga teritorija, što je imalo posljedicu:

> »U to doba poče se onaj dio Hrvatske, koji je ostao pod vladari ugarsko-hrvatskimi, nazivati imenom S c l a v o n i a (S l o v i n c i).«[17]

Srednjovjekovna *Sclavonia (Slovinci)* obuhvaćala je uglavnom savsko-dravsko međuriječje, a zapadna joj je granica bila na rijeci Sutli. U toj okolnosti treba tražiti uzrok što su i kajkavski pisci (od kraja 16. st. nadalje) svoj jezik (u skladu s ekavizmom kajkavskoga narječja) pretežno nazivali *slovenskim*, služeći se sporadično i riječju *horvatski*.[18]

U južnoj Hrvatskoj, koja je nakon 12. st. zadržala ime *Croatia (Hrvati)*, jezik se nazivao *hrvatskim*. No s mletačkim osvajanjima (osobito nakon početka 15. st.) došlo je do romansko-slavenske jezične konfrontacije: naši su stari nazivima *Slavo, Schiavone* oduzeli pejorativni prizvuk što su im ga željeli nametnuti Mlečani (skloni izvođenju nazivâ od riječi *sclavus, schiavo* 'rob'), a na dijelu južnohrvatskoga područja (osobito u pisaca Dubrovčana) ustalio se naziv *slovinski*. Razlikujući se od sjeverne (kajkavske) varijante toga naziva jedino po svojem ikavskom refleksu jata, izraz *slovinski* objektivno je podržavao shvaćanje o jezičnom jedinstvu hrvatskoga juga i sjevera.

Kada se godine 1745. na bivšem turskom posjedu u Slavoniji organiziraju tri županije (virovitička, požeška i srijemska),[19] srednjovjekovna se *Sclavonia (Slovinci)* raspada: na njezin se zapadni dio proteže ime Hrvatska, a istočni joj dio (pošto se granica premjestila na rijeku Ilovu) dobiva pohrvaćeni oblik staroga latinskog naziva: *Slavonija*.

Povijesnim prilikama uvjetovano šarenilo nazivâ nastojalo se otkloniti proširivanjem jednoga od njih. U jezičnim koncepcijama 16. i prve polovice 17. st., koje su uzimale u obzir sve južnoslavenske krajeve, najčešće se u tu svrhu upotrebljavalo *ilirsko* ime, ali su se na to područje pokušavala širiti i druga. Tako su već hrvatski protestantski pisci (oko sredine 16. st.)[20] željeli da jezikom koji nazivaju *slovenski ili hrvatski jezik* posluže »naiprvo vam, Hrvatom i Dalmatinom, potom takaiše Bo-

[17] Vjekoslav Klaić, *Atlas za hrvatsku povjestnicu*, Zagreb 1888, str. 9.

[18] Za današnji slovenski jezik u ta je vremena bio u općoj upotrebi naziv *kranjski jezik*.

[19] Usp. J(aroslav) Š(ida)k, *Slavonija, Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 7 (R-Srbija), Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb MCMLXVIII, str. 222.

[20] Predgovor *Prvom delu novoga testamenta*, Tübingen 1562.

šnakom, Bezjakom, Srblanom i Bulgarom«. I prvi hrvatski leksikograf Faust Vrančić[21] smatra da jezikom koji zove *lingua slavonica* (ili: *lingua dalmatica):*

> »Nunc in Dalmatiam, Croatiam, Boſinam, Slauoniam, Seruiam, & Bulgariam diuitur.«

Kada djeluje Antun Kanižlić, latinski izraz *illyricus,* u ranija vremena svojstven samo latinistima, počinje se uvoditi i u terminologiju hrvatskoga jezika (u oblicima: *iliričkī, ilirijanski* i sl.), a usporedo s time značenje se toga termina sužuje: on prestaje pokrivati cijelo južnoslavensko područje te se sve više ograničuje na hrvatsko. Novouvedeni termin konkurira otada ranijima: *slovenski* i *horvatski* (upotrebljavani među kajkavcima), *hrvatski* (u čakavaca), *slovinski* (u Dubrovčana).

Prema vlastitoj izjavi, Kanižlić je svoje znanje nalazio »u različitih knjigah iliriskih«.[22] Zato nije bez osnove ako teze iznijete u njegovu tekstu iz predgovora PU pokušamo prikazati kao plod njegova oslanjanja na prethodnike.

Već ranije uspostavljenu jednadžbu *iliričkī = slovinski* Kanižlić proširuje: *iliričkī = slovinski = slavonski,* a pritom ga ne vodi želja da se zatvori u regionalne međe, već da ponovi vrlo staru etimološku igru »imenom od »slave« uzetim, jerbo stari naši, ili Slavonci ili Ilirijanci nazvani, u prva vrimena slavom junačstva druge narode nadvrgoše i nadjačiše«. Tu mu igru [arg. (1)] omogućuje samo posljednji, naoko regionalni naziv: *slavonski.* Kanižlićeve navedene riječi parafraza su onoga što je još u prvoj polovici 16. st. (u svojem govoru održanom u Hvaru 1525. i tiskanom u Mlecima 1532) izgovorio Vinko Pribojević:

> »Tako se oni, koji se prije razlikovahu raznovrsnim nazivima, sada nazivaju »Slaveni«, t. j. slavni od riječi »slava«, koja kod svih tih naroda ima isto značenje. Prodičivši se veoma čestim slavljenjem pobjeda nad neprijateljima, kako pokazuje mnoštvo kraljevstava i zemalja, koje je osvojio, taj silno moćan rod prisvoji ime »slava« . . .«[23]

Tvrdnju da se ime Dalmacija u rimska vremena protezalo na cijelu »našu zemlju« [arg. (2) i (2a)] mogao je Kanižlić, naravno, uzeti iz više izvora, ali mu se nudila osobito u predgovoru Vrančićevu rječniku:

[21] Faust Vrančić, *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, latinae, italicae, germanicae, dalmaticae et ungaricae,* Venetiis 1595. (v. reprint-izdanje toga rječnika što ga je pod naslovom *Rječnik pet najuglednijih evropskih jezika* izdao Liber, Zagreb 1971).

[22] Usp. bilj. 52 u ovoj glavi.

[23] Vinko Pribojević, *O podrijetlu i zgodama Slavena* (Vincentius Priboevius, *De origine successibusque Slavorum).* Uvod i bilješke napisao i tekst za štampu priredio akademik Grga Novak. Preveo i kazalo imena sastavio Veljko Gortan, Hrvatski latinisti, knj. 1, JAZU, Zagreb 1951, str. 173. — Pribojevićevu igru riječju »slava« prihvatili su drugi književnici, osobito Zoranić u *Planinama.*

»Dalmatiam autem non ijs limitibus hic conſtringo, quos ei hodie iniquitas temporum anguſtisſimos poſuit, ſed quibus olim terminabatur. Habebat enim à Meridie Mare Adriaticum, à Septentrione fluuios Drauum, & Danubium, ab Occidente Germanos, & Italos, ab Oriẽte uerò Macedones, & Thraces.«[24]

Dok od Vrančića određeni prostor obuhvaća cijelo južnoslavensko područje (Dalmaciju, Hrvatsku, Bosnu, Slavoniju, Srbiju i Bugarsku), Kanižlić ga ograničuje na područje tadašnje »trojednice« (Dalmacija, Hrvatska, Slavonija) [arg. (3)], što je bilo potpuno u skladu s nazorima 18. stoljeća.[25]

Ni preostali Kanižlićevi nazivi (za zemlju, njezine stanovnike i jezik) nisu njegov izum, nego plod stoljetne književničke prakse koja se sintetizirala u dva leksikografska djela što su Kanižliću bila vremenski najbliža: u rječnicima Della Bellinu i Belostenčevu.[26] Da se to shvati, dovoljno je pojedine od ostalih Kanižlićevih argumenata usporediti s podacima koje pružaju spomenuta dva rječnika.

a) »Našu zemlju« Kanižlić zove *iliričkа, ilirijanska, Slavonija, Slovina* [arg. (4) i (4a)]. U Belostenčevu rječniku stoji:

GAZ. 1: »Illyria, ae. *1.* Illyris, dis. *3. g. f.* Illyricum, ci. *p. c.* Illyrium, ii. *g. n. 2. hodie* Sclavonia. *Szlovenſzki orſzag.*«[27]

b) Kanižlić zove jezik *iliričkі, slovinski, slavonski* [arg. (5)]. U rječnicima:

DIZ.: »Lingua Illirica, o Slava. *Lingua Illirica.* Slovijnski jezik.« – *GAZ. 2* (s. v. Jezik): »11 ... Jezik ſzloveniſzki. *Lingua Illyrica.*«[28]

c) »Čeljade muško« prema Kanižliću: *Ilirijanac, Slovinac, Slavonac* [arg. (6)]. Prema rječnicima:

DIZ.: »Slavo, nativo dell'Illirio. *Illyricus homo, vel ex Illyrio.* Slovìn, na. m.« – *GAZ. 1:* »Illyrius, rii, & Illyricus, ci. *g. m. p. c. Szlovénecz.*«[29]

[24] Vrančić, *n. dj.*, predgovor.

[25] Tako i Belostenec; usp. Josip Vončina, *Leksikografski rad Ivana Belostenca*, pogovor reprint-izdanju *Gazofilacija*, knj. 2, Liber, Zagreb 1973, str. XXXVII.

[26] *DIZ.*; *GAZ. 1* i *2.*

[27] Transkripcija hrvatskih riječi — *GAZ. 1:* slovenski orsag.

[28] Transkripcija — *DIZ.:* slovinski jezik; *GAZ. 2:* jezik slovenski. — Da jednim od naziva jeziku uzme pridjev *slavonski*, na Kanižlića je (osim Della Belle: »Lingua ... Slava«) mogao utjecati osobito Vrančić svojim alternativnim nazivom »lingua slavonica«.

[29] Transkripcija — *DIZ.:* Slovin; *GAZ. 1:* Slovénec (gdje se, prema Belostencu, *é* može čitati kao 'e' ili 'i').

d) Čeljade »žensko« Kanižliću je: *Slovinka, Slovinkinja, Slavonka* [arg. (7)]. U rječnicima se kaže:

> *DIZ.:* »Slava, Donna dell'Illirio. *Illyrica mulier.* Slovínka, ke. f. Slovínkigna, gne.« – *GAZ. 1* (s. v. Illyricus): »illyrica mulier, *ſzlovenka.*«[30]

Za jezik kojim govore Slavonci i za sve što je s njime u vezi Kanižlić u čitavu predgovoru PU upotrebljava ove pridjeve: *ilirički (ilirijanski, iliriski), slovinski, slavonski*;[31] često se služi i izrazom *naš jezik.*[32] U toj sinonimnoj upotrebi nazivâ rezultate do kojih su došli hrvatski gramatičari i leksikografi od kraja 16. st. do njegova vremena[33] Kanižlić spaja sa svojim osjećajem pokrajinske pripadnosti, proširujući svako od imenâ *zemlja ilirička . . ., Slovina, Slavonija* na cijelu tadašnju Hrvatsku i na sve krajeve koji se tada još nalaze izvan njezinih okvira (Dubrovnik, dijelovi Dalmacije).

Na temelju provedene analize možemo izvesti zaključke:

1. za hrvatske pisce u Slavoniji prije ilirizma riječ *slavonski* nije se odnosila samo na njihovu užu regiju već je bila jedan od sinonima za pripadnost općehrvatskoj zajednici;[34]

2. Maretićev termin *slavonski pisci* odviše upućuje na regionalnu zatvorenost, koja samim tim piscima nije bila svojstvena;

3. ako se i odlučimo za Maretićev termin, bolje je da ga posebno označimo (npr. navodnicima: »slavonski pisci«) kako bismo izbjegli moguće nesporazume.

12. Zbog svojih jezičnih nazora Kanižlić i može osjetiti potrebu da participira u izgradnji hrvatskoga književnog jezika pa kazati:

> »Najposli prignu me želja prinaučnoga D u b r o v č a n i n a Ignatia Giorgi, opata melitenskoga: O da bi, piše on, naši ljudi moje stope slidili; da domorodnim govorenjem visoke nauke i znanja tomačeći, i l i r i č k o m u j e z i k u[35] u mudroskupštinu vrata otvore.«[36]

[30] Transkripcija — *DIZ.:* Slovinka, Slovinkinja; *GAZ. 1:* Slovenka.

[31] U predgovoru BS (str. 14): *ilirički iliti slavonski jezik;* u UM (str. XXVII): *jezik ilirički.*

[32] Osim u predgovoru PU još u UM XXVI i BT XII.

[33] Osim navedenih rječnika, od kojih Kanižlić izrijekom spominje Della Bellin (». . . kako bilježi Della Bella u svomu ričniku . . .«; KP, str. 181), još: Bartul Kašić, *Institutionum linguae i l l y r i c a e libri duo,* Mleci 1604; Jakov Mikalja, *Blago jezika s l o v i n s k o g a,* Loretto-Ancona 1649-51. Istakao J. V.

[34] Izuzetak je npr. Reljković, i to samo u *Satiru* (a ne i u gramatici); no i Reljkovićeva upotreba riječi *Slavonija, Slavonac, slavonski* u spomenutom djelu dovoljno je transparentna da je prepoznamo.

[35] Koji je Kanižlić već nazvao i *slovinskim* i *s l a v o n s k i m.*

[36] KP, str. 176. Istakao J. V.

I dalje:

> »Nisam nigdi nad slovi biližke metao ni slova nikoja vazda dvostručio, kako nikoji, a navlastito D a l m a t i n c i običaj imadu, jerbo razumijući j e z i k i l i r i č k i i brez toga mogu znati ima li se rič ili u dulje ili u kraće izgovarati.«[37]

U orijentaciji na cjelinu hrvatskoga prostora mogao je Kanižliću od najveće pomoći biti Belostenčev *Gazofilacij*, u čijoj su tiskanoj verziji pod zajedničkim ilirskim imenom okupljene riječi iz triju sastavnih dijelova hrvatskoga kraljevstva u okviru Austrijske Monarhije, i to: osnovni, posebno neoznačeni fond riječi iz uže Hrvatske; slavonizmi (s oznakom S., Scl. ili Scl. Turc.); dalmatinizmi (s oznakom D.).

U vezi s Kanižlićevom orijentacijom posve je razumljivo što on oštro osuđuje težnje da se jezik u Slavoniji nazove kakvim užim imenom (šokačkim, rackim). Objašnjavajući da su Raci doseljenici iz južne Srbije koji su u Slavoniju došli nakon izgona Turaka, on kaže:

> »Ne donesoše oni u svojih oprtačah slavonski slavni jezik, nego ga ovde najdoše.«[38]

U skladu s od Pribojevića naslijeđenom etimološkom igrom *(slavonski* < *slavan)* Kanižlić jezik rado zove i *slavnim*.[39]

Kanižlić se trudio da mu njegov konzervativni stav u religijskim pitanjima ne pomuti pogled na slavenski svijet, te je sve Slavene smatrao braćom,[40] pa i sve slavenske jezike srodnima.[41] Za njega je, na primjer, »brat naš, narod češki, / narod slavnog jezika«, s kojim »od jednoga / slavinskoga / ... smo š njime plemena«.[42] Među slavenskim jezicima prednost je ipak davao svojemu:

> »Ilirički iliti slovinski jezik jest bogata i vele plodna mati toliko jezikā kojima druga kraljestva govore.«[43]

»Druga kraljestva« – to su upravo drugi slavenski narodi, za koje tvrdi da se »iliriskim jezikom, premda drugim od izgovaranja načinom služe«.[44]

[37] UM, str. XXVII. Istakao J. V.

[38] PU, predgovor, nepag. str. 7.

[39] Kao što čini Kanižlićev suvremenik Antun Josip Knezović *(»slavni* ilirički jezik«; Mar. IHPLS, str. 220), a nešto kasnije Antun Ivanošić: »... po vlastitosti *slavnoga* iliričkoga jezika ...« (SPH XXVI, str. 146).

[40] »Ufam se pako da ja, odgovarajući Menijati, neću uvriditi ostale naslidnike zakona grčkoga, kakono su Slavonci, Srblji, Rosnjaci i Moskovi. Poljubljena braćo moja! niste vi, niste ni rodom, ni jezikom, ni ćudom Grci, suprot kojima pišem, nego jeste plemeniti list slavne ilirijanske gore«; KP, predgovor, nepag. str. 9-10.

[41] Spominje druge narode, koji su »naša po jeziku i govorenju braća« (PU, predgovor, nepag. str. 5), a to su svakako Slaveni.

[42] BM, str. 395.

[43] PU, predgovor, nepag. str. 5.

[44] Isto mjesto.

Osvrćući se na slavensku kulturnu prošlost, Kanižlić ističe da »ostadoše ništanemanje koreni neoskvrnjeni pravoslavnoga staroga jezika slovinskoga, iz kojih imamo riči slovinske namisto turskih izvoditi«.[45] On tu svakako misli na starocrkvenoslavenski jezik. Može se s pravom sumnjati da mu je studij u Beču i Leobenu pružio ikakve pojmove o glagoljaškoj tradiciji u Hrvata, pa je svakako vlastitim trudom, iz lektire što ju je pratio u svojim zrelim godinama, nadoknadivao te praznine u svojem znanju. Prve poticaje za to mogao mu je također pružiti jedan od rječnika.[46] Iako se kao jezuit služio u liturgiji latinskim jezikom, ipak je, dakle, znao za upotrebu hrvatske redakcije staroslavenskoga jezika u crkvi.[47]

Odredivši tako *iliričkome (slovinskom, slavonskom)* jeziku opseg i odnos prema drugim slavenskim jezicima, Kanižlić je progovorio i o nekim bitnim jezičnim problemima koje je vidio u svojem vremenu. Kada je riječ o Slavoniji, morao se pozabaviti jezičnim razvojem za turske vladavine. Njime je, općenito uzevši, bio vrlo zadovoljan jer »su i pod vladanjem čalme ne samo krstjani u Slavoniji slavonski govorili nego i ista turska čeljad«.[48] No dobro je znao da valja popravljati jednu pojedinost, i to – uklanjati nagomilane leksičke turcizme; o tome kaže:

> »Istina je, kada Turci godište 1544. nadvladaše Slavoniju oružjem, nadvladaše i jezik slovinski jezikom svojim... Protiraše naši preko Save Turčina, ali mloge riči turske ostadoše, kanoti na priliku: penđer, tefter, čaršija, ćuprija i ostale...«[49]

PU su tiskani u Zagrebu 1760, dakle dvije godine prije prvog izdanja Reljkovićeva *Satira* (1762), u kojem se obara na turcizme, i sedam godina prije prvog izdanja njegove *Nove slavonske i nimačke gramatike* (1767). Ne mora biti da se Reljković napojio na Kanižlićevu izvoru, ali se ipak ne mogu pobiti ove činjenice: prvo, Kanižlić je svoju misao o turcizmima objavio prije Reljkovića; drugo, objavio ju je u vrlo pristupačnoj knjizi; treće, Reljkovićeva se misao ne razlikuje bitno od Kanižlićeve.

Nameće se i pitanje: Odakle su »slavonski pisci«, među njima također Kanižlić, mogli saznavati da su pojedine u Slavoniji vrlo često upotrebljа-

[45] PU, predgovor, nepag. str. 5-6. — Izraz »pravoslavni« asocira na vremena kada slavensko bogoslužje u našim krajevima nije bilo priznato od papâ, a tek mu je s vremenom bio dopušten status liturgijskog, tj. u Kanižlićevu smislu »pravoslavnog« jezika.

[46] U Belostenčevu *GAZ. 1* (s. v. Ginem) stoji: »*In G l a g o l i t i c o et Dalmatico* ...«, a na ćirilićku tradiciju upozoravaju riječi da se z pisalo »po ſztaro horvatſzko ʒ« ⟨ transkripcija: po staro horvatsko ʒ ⟩ *(GAZ. 2*, s. v. Z). — (Uz primjere iz Kanižlićevih uzora — gdje je potrebno — davat će se transkripcija u zagradama ⟨ ⟩.)

[47] U KP 31-32 sažeto je opisao rad solunske braće i kasniju sudbinu slavenske liturgije. U BT 69 piše: »Šada u Dalmaciji govori se sveta misa iliričkim jezikom, po dopuštenju s. otca pape.«

[48] PU, predgovor, nepag. str. 10; SPH XXVI, str. XXV.

[49] Riječima »nadvladaše i jezik slovinski jezikom svojim« došao je u prividnu kontradikciju s onim što je naprijed navedeno o otpornosti slavonskoga jezika. Riječi »nadvladaše ...« mogu se razumjeti tako da je Turcima nakon oružane pobjede bila u Slavoniji otvorena mogućnost jezične ekspanzije, koja ipak nije dala velike rezultate.

vane riječi zapravo turcizmi? Ispitaju li se Kanižlićevi primjeri *(pender, tefter, čaršija, ćuprija)*, sasvim se lako pokazuje da je o turskome porijeklu triju od njih mogao saznati iz Belostenčeva rječnika,[50] a ne iz Della Bellina.[51]

Kanižlićeva razmatranja ostaju u pokrajinskim slavonskim okvirima samo dotle dok nastoji ustanoviti one jezične karakteristike koje su se u Slavoniji razvile u toku vremena njezine odvojenosti od hrvatske cjeline. Kada pak pokušava odrediti buduće zadatke u jezičnome razvoju, on se toj cjelini vraća. U predgovoru *Primogućim uzrocima*, djelu koje pripada ranom razdoblju Kanižlićeva književnoga rada, ima i ovaj odlomak:

> »Činiti će se komu da su ovde nikoje riči nove i izmišljene. Ali *nove nisu, premda običajne svima nisu, nahode bo se u različitih knjigah iliriskih*, i razlog isti kaže da se bolje i lipše jedne i druge stvari drugimi ričma izgovoriti ne mogu. Drugi narodi, naša po jeziku i govorenju braća, imaju po tri i četiri riči za jednu izminiti, a mi katkada trudimo kako ćemo, gdi li ćemo samo jednu izvaditi za obratiti što neobičajno u naš jezik. Odkuda to njima? Uživaju blago naše.«[52]

Iz toga proizlazi da je Kanižlić – prije nego što se latio pisanja – dobro proučio »različite knjige iliriske«, a vjerojatno se upoznao i s književnostima drugih slavenskih naroda. Među »knjigama iliriskim« koje su mu pritom mogle biti uzorom ne treba zaboraviti Vitezovićeve. Autor *Kronike* piše slično:

> »Zato nemojte se čuditi da negdi čete slovensku, negdi majdačku, negdi posavsku, negdi podravsku, negdi pako primorsku a negdi i krajnsku reč, budući i ja tako *pisane* našel, i to vse slovenski jeziki, od kojih vsakoga lipše se pristoji uzeti reči neg od tujega kogagoder, dijačkoga, nemškoga ali ugerskoga, posuđavati. Pače i s tim se diče jeziki čim se većkrat i drugačije jedna reč izreći more. I u tomu se vnogi razumni ljudi trude da odiče svojega naroda jezik, kako od drugih prositi ništar mu ne bi bilo potrebno.«[53]

Osjećajući da njegov pisani jezik nije kopija kojega od slavonskih govora, Kanižlić se opravdava zbog riječi koje bi se nekome mogle učiniti

[50] U *GAZ. 1* nalazimo (s. v. Fene⸗tra): »Fene⸗tra, ae. *g. f. 1. Oblok.* (D.) *prozor.* (Tur. Scl.) *pengyer* ...« ⟨oblok, prozor, pender⟩; (s. v. Pons): »Pons, tis. *m. Moſzt.* (Tur. Scl.) *chyupria* ...« ⟨most, ćuprija⟩; u *GAZ. 2* (s. v. Piàcz): »Piàcz. [D.] placz. [Tur. Scl.] *charſſia* ..« ⟨pijac, plac, čaršija⟩.

[51] U Della Bellinu *DIZ.* (s. v. Ponte, Piazza, Fine⸗tra) među našim sinonimima nema turcizama.

[52] PU, predgovor, nepag. str. 10; SPH XXVI, str. XXV. Istakao J. V. — Kanižlićev izraz »blago naše« neodoljivo podsjeća na Mikaljino *Blago jezika slovinskoga.*

[53] Vjekoslav Klaić, *Život i djela Pavla Rittera Vitezovića* (1652-1713), Matica hrvatska, Zagreb 1914, str. 106. Transkribirao i istakao J. V.

»nove i izmišljene«. Pobijajući mogućnost da bi takve bile, on – upravo lakonski – jednom sintagmom izražava posljedice do njega nekoliko stoljeća dugog razvoja starije hrvatske književnosti u okviru pojedinih regija: riječi koje spominje »običajne svima nisu«.[54] Ako se drugi slavenski narodi ne ustručavaju da – i posuđujući »blago naše« – obogate i razviju svoje jezike, onda je potpuno opravdano da i *Ilirijanci (Slovinci, Slavonci)* bez oklijevanja iskoriste blago što se nalazi »u različitih knjigah iliriskih«. Kanižlić se, dakle – čak i nakon analize svojih vlastitih tekstova – našao na pozicijama one struje koja je zastupala načelo o izgradnji književnoga jezika uz prožimanje narječjâ.

Krajnju svrhu tih svojih nazora i, uostalom, prakse koju je provodio pišući svoje knjige – Kanižlić je najjasnije otkrio pri kraju svojega književnog rada. U kasnome *Kamenu pravom smutnje velike*, gdje je svojim uzorom označio Dubrovčanina Ignjata Đurđevića, on zadatkom koji bi »naši ljudi« morali imati pred očima smatra: »da domorodnim govorenjem visoke nauke i znanja tomačeći, iliričkomu jeziku u mudroskupštinu vrata otvore«.[55] U vremenu do KP ili neposredno nakon njega »slavonski pisci« primjenjivali su taj jezik u popularnim knjigama koje svojom tematikom zasijecaju u različita životna područja (npr.: opisi suvremenih bojeva – Josip Pavišević; običajno pravo, seosko gospodarstvo, stočarstvo – oba Reljkovića), izvlačeći ga tako iz njegove isključive upotrebe u vjerskim ili beletrističkim djelima, a Kanižlić je prvi u Slavoniji jasno postavio zahtjev da se jezik učini izražajnim sredstvom znanosti.

Svoju ispravnu tvrdnju da jezik »slavonskijeh pisaca nije sasvijem narodan« Maretić je proširio i na gramatičare govoreći:

> »ni u jednoj od te tri gramatike ne samo nije vjerno prikazan slavonski govor, nego u sve tri ima koješta, što se nije nigdje i nikad među štokavcima govorilo, ili se bar nije govorilo u Slavoniji.«[56]

Na taj je način pokazao da jezična stilizacija u Slavoniji 18. stoljeća doista nije zahvatila samo beletrističke, pa čak ni samo vjersko-popularizatorske knjige, nego se – napose putem jezičnih priručnika (gramatika) – sustavno probijala u sve oblike pisane riječi.

13. Nastojeći iz jezika »slavonskih pisaca« izdvojiti ono što nije bilo »narodno« te tako kao ostatak dobiti čisto narječje, Maretić se oslonio na svoje poznavanje slavonskih štokavskih govora. U tome smislu njegova je rasprava preuranjena jer nije imao na raspolaganju potrebne predradnje, od kojih je za proučavanje »slavonskih pisaca« kapitalna – ona o posavskome govoru (Ivšić DPG) – objavljena tri godine kasnije.

[54] Već je Franjo Glavinić, neposredni prethodnik ozaljskoga jezično-književnoga kruga, u predgovoru djelu *Cvit svetih* (Mleci 1628) upozoravao čitatelja da se, kada u tekstu naiđe na riječ »ka polag tebe ne bi bila običajna«, sjeti kako se riječi u različitim hrvatskim krajevima različito »unašaju«. On je pak upotrebljavao riječi iz svih krajeva želeći svima »ugoditi«, tj. biti razumljiv.

[55] KP, str. 176. *Mudroskupština* = akademija.

[56] Mar. JSP, Pristup, str. 147.

Vrlo uvjerljivim postupkom – prezentirajući tekstove hrvatskih pisaca-štokavaca oko sredine 18. stoljeća, među kojima i Kanižlićev – Brozović potkrepljuje svoju tezu da standardni hrvatski jezik datira od toga vremena.[57] Njegova posve ispravna tvrdnja da »velika djela mogu biti samo poticaji, samo uzorci« i da »bez masovnog odgovora na taj poticaj i masovnog jezičnog nasljedovanja danoga obrasca neće se izgraditi standardni jezik«[58] može se striktno primijeniti na »slavonske pisce«. Kanižlić je među njima jedan od najvažnijih. Stoga bi valjalo potanko odrediti koji su uzorci djelovali na njega u jezičnome smislu. A da ih je bilo, potvrđuju već navedene Kanižlićeve riječi:

> »Činiti će se komu da su ovde nikoje riči nove i izmišljene. Ali n o v e n i s u, premda običajne svima nisu, nahode bo se u r a z l i č i t i h k n j i g a h i l i r i s k i h . . .«[59]

14. Za Kanižlića je već utvrđeno da je »prvi od naših sjevernih pisaca ne samo poznavao Dubrovčane, nego se za njima i povodio«.[60] To je Kanižlić i sam priznao govoreći o Ignjatu Đurđeviću, a još više izrijekom navodeći da je, pišući, upotrebljavao rječnik Della Belle.[61] Osim toga nije vjerojatno da je mogao mimoići ni rječnik drugoga leksikografa s juga, Jakova Mikalje. Niz godina bio je povezan s kajkavskim krajevima (od profesorske službe u Varaždinu i Zagrebu između 1717. i 1725. do boravaka u zagrebačkom i varaždinskom kolegiju u razdoblju od 1731. do 1745), pa se ne može isključiti ni njegov interes za rječnike potekle s toga područja, osobito one što su objavljeni za Kanižlićeve zrele dobi – Belostenčev i Sušnik-Jambrešićev.[62] Belostenčev ga je rječnik mogao povezati sa smjerom književnojezičnoga razvoja koji svoju nit vuče još od pokupskih glagoljaša 15. stoljeća.[63] Della Bellin pak rječnik nije registrirao jezično stanje u južnoj Hrvatskoj na početku 18. stoljeća, nego mnogo dalje u prošlost,[64] što je Kanižlića čvrsto povezalo i s tradicijom južnoga (čakavsko-štokavskog) jezičnog razvoja. Stoga se potpuno potvrđuje njegova izjava da mu riječi (izraz koji ne znači samo lekseme nego je i moguća metafora za najrazličitije jezične pojave) »nisu nove«, već da se

[57] Dalibor Brozović, *Standardni jezik.* Teorija, usporedbe, geneza, povijest, suvremena zbilja, Matica hrvatska, Zagreb 1970, str. 138-139.

[58] Brozović, *n. dj.*, str. 144.

[59] PU, predgovor, nepag. str. 10; SPH XXVI, str. XXV. Istakao J. V.

[60] Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog* preporoda, II izdanje, priredili Milan Ratković i Jakša Ravlić, Matica hrvatska, Zagreb 1961, str. 350.

[61] O tome kaže: ». . . kako bilježi Della Bella u svomu ričniku . . .« (KP 181).

[62] Tu zanemarivanu Kanižlićevu vezu tek treba utvrditi.

[63] Usp. J. Vončina, *Leksikografski rad . . ., n. dj.*

[64] Prema popisu navođenih pisaca (»Catalogo Degli Autori citati abbreviatamente nel Dizionario, e de' quali ſono ancora le voci ſenza citazione«), objavljenom na početku *DIZ.*, izlazi da je Della Bella iskoristio pisce od kraja 15. stoljeća (Šiško Menčetić [1457-1527] i Džore Držić [1461-1501]) do svojega vremena (Ignjat Đurđević [1675-1737], među kojima nisu samo Dubrovčani nego i čakavci (Petar Hektorović, Ivan Ivanišević, Aleksandar Komulović).

nalaze u »različitih knjigah iliriskih«. Tako se utjecaju pisane tradicije može pripisati ne samo Kanižlićeva opća jezična orijentacija (npr. izbor naziva jeziku i određenje njegova područja) nego i mnogi elementi njegove jezične prakse.[65]

b) Grafija i pravopis

15. Na početku Kanižlićeva javnoga književnog rada nalaze se dvije knjige koje su pod njegovim imenom objavljene iste godine (1759): BS i UM. Budući da BS sadrži posvetu (zagrebačkom kanoniku Pakšiju), pisanu u travnju 1758,[66] mogli bismo tome djelu pripisati malu vremensku prednost pred UM.

O grafijsko-pravopisnim pitanjima progovorio je Kanižlić relativno rano (u UM iz 1759. i u PU iz 1760), dakle ne u prvoj knjizi što ju je izdao pod vlastitim imenom. Na temelju toga mogli bismo zaključiti da je Kanižlić, raspravljajući o grafiji i pravopisu, želio odgovoriti na zamjerke koje su se – u vezi s tim pitanjima – javile odmah nakon izlaska BS. A o tim problemima nastoji u predgovoru UM raspraviti načelno i ujedno naći opravdanje za sebe:

> »Najposli, budući da se u našem jeziku različitim načinom od pisanja služimo, jedni navlastito ovim i drugi drugim, ja sam pisao onim koji se u Abecevicah ovih godinā razdiljenih nahodi.[67] Pisao sam kadkad *inačije na jednomu mistu nego na drugomu*, scinećі da mi je slobodno i jedno i drugo jerbo se među sobom pisci ne slažu. Nisam nigdi nad slovi biližke metao ni slova nikoja vazda dvostručio, kako nikoji, a navlastito Dalmatinci običaj imadu, jerbo razumijući jezik ilirički i brez toga mogu znati ima li se rič ili u dulje ili u kraće izgovarati. Koji se uzdostoji tri ili četiri lista proštiti, lasno će poslije svu knjigu štiti.«[68]

Umjeren ton kojim raspravlja u predgovoru UM pokazuje da kritike o njegovu »načinu od pisanja« nisu nakon objavljivanja BS bile osobito oštre, već da su se umnožile i pooštrile do objavljivanja PU. U predgovoru tome djelu Kanižlić je već polemičan:

[65] U ovoj će se radnji rječnici Mikaljin i Della Bellin spominjati kao Kanižlićev (glavni) južni uzor, a rječnici Belostenčev i Sušnik-Jambrešićev kao sjeverni uzor. (To, dakako, ne odbacuje mogućnost da su na Kanižlića jezično djelovali i pojedini književnici s južnog ili sjevernog područja, ali se i taj utjecaj može prikazati *ako se Kanižlićev jezik dovede u vezu s leksikografskim djelima.*) — *Osim* toga, Kašićeva gramatika (kratica: *Kaš. Inst.)* i kratka gramatika (»Avvertimenti Per poter leggere, e ſcrivere con facilità le parole Illiriche ſcritte con caratteri Italiani«; kratica: *DIZ. Avv.)*, koju je Della Bella objavio kao uvod rječniku, iskoristit će se za ilustriranje jezičnoga utjecaja (osobito u morfologiji). Gramatike autora iz Slavonije i ne dolaze u obzir jer su objavljene relativno kasno, kada su glavne tendencije Kanižlićeva književnog jezika već bile određene.

[66] Matić, SPH XXVI, str. XVII.

[67] U predgovoru PU, nepag. str. 9: »Slidio sam oni od uredna pisanja način koji se nahodi u Abecevici po Požegi i seli požeških razdiljenoj.«

[68] UM, str. XXVI-XXVII.

»Neću se ja ovde inaditi ovim li se ili onim načinom rič koja piše, budući da nisu još utemeljene od skladnopisja iliti slovosložja iliričkoga naredbe.«[69]

Pozivajući se u oba djela (UM i PU) na »Abecevice« koje je u grafijsko-pravopisnom pogledu slijedio, Kanižlić za svoj način pisanja pokušava skinuti krivnju sa sebe, iako je to – vjerojatno – samo varka. »Abecevice« su se u godinama neposredno prije 1759. dijelile po Požegi i okolici radi opismenjivanja puka, a pripremali su ih u požeškom isusovačkom kolegiju.[70] Budući da se u isto vrijeme u tom kolegiju nalazio sam Kanižlić, a već je tada pripremao svoje knjige, može se uzeti da je upravo on imao najveću ulogu u sastavljanju tih »Abecevica«, pa i grafijskoga sustava koji predlaže.

Braneći svoj grafijski sustav, Kanižlić jasno odaje da mu je namjera zaštititi se od prigovora što nije slijedio neke pravopisne tendencije koje su upravo u Slavoniji i upravo neposredno prije njegovih knjižica došle do izražaja. Njegova se obrana svodi na konfrontaciju s pokušajem reforme što ga je izveo Jeronim Lipovčić nepuno desetljeće prije Kanižlića. Grafijska rješenja Kanižlićeva, Lipovčićeva i nekih drugih hrvatskih književnika iz njima bliže i dalje prošlosti prikazana su u tablici.[71]

C	Č	Ć	Đ	Ǵ	G	Ļ	Ń	R	S	Š	Z	Ž
BER												
ç	ç	ch	—	—	g*	gl	gn	ar	s	s	z	x
c	c	chi				gli	gni		ſ	ſ	ſ	z
		chy				gly			ſſ	ſc	ç	ſ
		k							zſ	sſ	zſ	ç
		ki								ſſ	ſz	
										ſſc		
										ſs		

[69] PU, predgovor, nepag. str. 9-10; SPH XXVI, str. XXV.

[70] Matić, *Knjiž. i prosvj. rad . . ., n. dj.*, str. 39; isti, *»Abecevica« iz XVIII. vijeka za analfabete u požeškom kraju*, Vrela i prinosi, zbornik za povijest isusovačkoga reda u hrvatskim krajevima, uredio: Dr. Miroslav Vanino D. I., br. 8, Sarajevo 1938, str. 103-107.

[71] Grafijske su kombinacije u tablici dane prema Maretićevoj knjizi IHPLS. Kratice znače: BER = Bernardin Spličanin, *Evangelia et epistolae* (Mleci 1495); ZOR = Petar Zoranić, *Planine* (Mleci 1569); PGŠ = Ivan Pergošić, *Decretum* (Nedelišće 1574); VMC = Antun Vramec, *Kronika* (Ljubljana 1578); VR 1 = Faust Vrančić, *Dictionarium* (Mleci 1595); VR 2 = Faust Vrančić, *Život nikoliko izabranih divic* (Rim 1606); KRAJ = Nikola Krajačević, *Molitvene knjižice* (Požun 1640); PET = Petar Petretić, *Sveti evangeliomi* (Graz 1651); ANČ = Ivan Ančić, *Porta caeli et vita aeterna* (Ancona 1678); ŠIM = Mihajlo Šimunić, *Služba marijalska* (Zagreb 1697); GRL = Ivan Grličić, *Put nebeski* (Mleci 1707); BAČ = Antun Bačić, *Istina katoličanska* (Budim 1732); LIP = Jerolim Lipovčić, *Dušu čuvajuće pohodenje* (Budim 1750); KAN = Antun Kanižlić, *Utočište blaženoj divici Mariji* (Mleci 1759). Zvjezdicom označeni grafemi znače da nisu izričito navedeni u Maretićevoj knjizi, ali u tome slučaju vrijedi da je pojedini pisac za određeni fonem upotrebljavao grafem identičan današnjemu.

C	Č	Ć	Đ	Ǵ	G	Ļ	Ń	Ŗ	S	Š	Z	Ž
ZOR												
c ç	c ç	ch chy chi	—	—	g*	gl gli	gn gni	ar er	ſ s ſc z	ſ s ſc	z x ſ	x z
PGŠ												
cz	ch chi	—	—	ǵ gi gy ǧi	gh g	li ly	ni	er ęr	ß Sz	ſ s ſſ ſs	z*	ſ s
VMC												
cz	ch chi zh	—	—	g gi gh	g gh	li	ni	er ar	z ſz	ſ s ſſ ſs	z*	ſ s
VR 1												
cz	cs	ch chy ty	dy	—	g gh	ly gly	ny	ar	ß z sz ſz	ſ s ſſ ss	z*	x ſ s
VR 2												
cz	cs	chy ch tchy ty	dy	—	g*	ly	ny	ar	ſz sz z	ſ s ß	z ſz	x ſ s
KRAJ												
cz	cſ cs csj csy	—	—	gy	g*	ly	ny	er	ß ſz z	ſ s ſs	z*	ſ s
PET												
cz	cſ cs	—	—	gy	g*	ly	ny	er	ſz z	ſ s ſſ ſs ß	z*	ſ s
ANČ												
ç	ç	ch chi chj	g gi gj chi ch	ç	g gh	chl	chn	ar	s*	ſ	z*	x
ŠIM												
cz	ch tch	—	—	gy dy	g*	ly lj	ny nj	er	ſz z	ſ s ſſ ſs sſ	z*	ſ s

	C	Č	Ć	Đ	Ǵ	G	Ļ	Ń	R̥	S	Š	Z	Ž
GRL	cz	cʃ cs cʃi	chi ch	gi g	gi	g gh	gli gl	gn gny	ar	ʃ s	ʃci ʃc	z*	x
BAČ	cz	cʃ cs	chi ch	gi g di	cx gi	g gh	gli gl	gni gn	ar er	ʃ s	ʃc sc	z*	x
LIP	c*	cʃ cs	ch	gj	cx	g*	lj	nj	er	ʃ s	ʃ ʃʃ ʃs sʃ	z*	x
KAN	c*	cʃ cs ch	ch chj tch tchj tj cs cʃ	gy	gy	g*	ly	ny	ar er	ʃ s sz ʃz	ʃc sc	z*	x

Ako se Lipovčićev grafijski sustav usporedi s ostalima navedenim u tablici, lako će se o njegovoj važnosti prihvatiti teze što ih, gradeći na Hadrovicsevim rezultatima,[72] izvodi Vince.[73] Ipak, svakako je odviše smjela tvrdnja da je Lipovčićeva »reforma jednostavnija i dosljednija od ijedne druge prije njega«,[74] i treba je prihvatiti samo koliko se odnosi na Slavoniju. To bi ograničenje trebalo jasno istaći i s obzirom na druge Vinceove teze, npr. na onu o »isusovačkom grafijskom sistemu« (koji je obilježen kombinacijama *gy*, *ny*, *ly* za 'đ', 'nj', 'lj') i »franjevačkom grafijskom sistemu« (*gj*, *nj*, *lj* za iste foneme). Vince je, uostalom, s pravom uočio najveći nedostatak Lipovčićeve grafije: njegova rješenja za 'š' nisu dovoljno distinktivna prema rješenjima za 's'; tome valja dodati i da pojedine kombinacije ne sadrže signale o izvođenju fonema (*gj* za 'đ' ne odaje vezu sa 'd').

Lipovčić u svoj grafijski sustav nije unio ni jednu originalnu kombinaciju, već je ustalio takve koje su upotrebljavali drugi pisci davno ili manje davno prije njega. Prema rezultatima iz Maretićeve knjige (IHPLS) izlazi da su pojedine Lipovčićeve kombinacije prvi put zapisane u ovih autora i u ova vremena: *c*, *ch*, *g*, *ſ* ('s'), *s*, *ſ* ('š'), *ſſ*, *ſs*, *sſ*, *z*, *x* god. 1495.

[72] Ladislaus Hadrovics, *Zur Geschichte der kroatischen Rechtschreibung im XVIII. Jahrhundert*, Ostmitteleuropäische Bibliothek, N⁰ 50, Budapest-Leipzig 1944, str. 1-50.

[73] Zlatko Vince, *n. dj.*, str. 775-777.

[74] Vince, *n. dj.*, str. 776. Uzme li se u obzir princip »jedan fonem — jedan grafem«, Vitezovićeva je reforma bez sumnje bila savršenija od Lipovčićeve.

(Bernardin Splićanin); *er* ('ŗ') 1569. (Petar Zoranić); *cs* 1595. (Faust Vrančić); *cſ* 1640. (Nikola Krajačević); *gj* 1678. (Ivan Ančić); *lj, nj* 1697. (Mihajlo Šimunić); *cx* 1732. (Antun Bačić). Ta su rješenja prvi upotrijebili pisci iz raznih pokrajina (npr. čakavci Bernardin Splićanin, Vrančić, Zoranić; kajkavci Krajačević i Šimunić; Bosanci Ančić i Bačić), pa i različite pripadnosti crkvenim redovima (npr. franjevci Bernardin Splićanin i Ančić – isusovac Krajačević).

Dalje bi trebalo potanje odrediti tezu o susretu »mađarskog i talijanskog grafijskog sistema« u Slavoniji. Ta teza odgovara istini, ali se mora posebno istaći da to nije bio prvi susret te vrste u razvoju hrvatske latinice. Kao što se lako može vidjeti, već je iskonski čakavac Faust Vrančić (dobra dva stoljeća prije prvih »slavonskih pisaca«, pa čak i prije nego što su se u kajkavskih pisaca ustalile pojedine madžarske grafijske kombinacije) unio u svoj grafijski sustav veze *cz, cs, ly, ny*, ipak sporadično upotrebljavajući i južna rješenja (*ar* 'ŗ', *x*).[75]

Dvije grafijske škole u Slavoniji (»isusovačka« sa *gy, ny, ly* i »franjevačka« sa *gj, nj, lj)* imale su i posebne, teško prepoznatljive uloge. »Isusovačka« je škola bez sumnje pridonosila produbljivanju veza Slavonije s kajkavskim književnim krugom, dok je »franjevačka« (sa svojim tipičnim kombinacijama koje su se osjećale novotarijama i u sjevernoj [kajkavskoj] i u južnoj [čakavsko-štokavskoj] sredini) upravo stoga imala šansu da postane kompromisnom, pa je to i postala.

16. Dilema oko obilježivanja triju fonema *(gy, ny, ly* ili *gj, nj, lj)* ipak u desetljećima burnog razvoja nije bila bitna. Fonemi što su ih te kombinacije obilježivale bili su već više ili manje identificirani: 'nj' i 'lj' posvuda, a 'đ' bar u štokavaca prije 18. stoljeća. Za konačno i potpuno osvješćivanje štokavskoga fonološkog sustava – događaj neminovan i nezaobilazan u vrijeme kada je postajalo jasno da će kao opći hrvatski književni jezik pobijediti štokavsko narječje – valjalo je utvrditi i grafijom potvrditi kompletan fonološki inventar. A u tome pogledu Lipovčićeva je grafijska reforma od osobite važnosti: njome je dao takav sustav znakova kojim se jasno razlikuje štokavski fonološki sustav od trideset fonema, a taj je grafijski sustav našao i dovoljno sljedbenika na napokon ude u praktičnu upotrebu. Za tu je svrhu bilo potrebno identificirati suglasnik 'dž' kao poseban fonem, a to je učinio upravo Lipovčić.[76]

Za identifikaciju toga fonema ('dž') južnohrvatska grafija nije davala gotovo nikakva oslonca. Čakavsko narječje ne poznaje taj fonem, već se u njemu realizira kao 'ž', pa su čakavski pisci znak kojim su inače predočivali 'ž' (tj. znak *x*) bilježili i za refleks bezvučnoga 'č' u poziciji pred

[75] Ako je Vrančićev pokušaj sinteze južne i sjeverne hrvatske latinice bio uvjetovan njegovim životnim putom (dug boravak u Madžarskoj), neki su kasniji pokušaji bili popratna pojava u nastojanjima pojedinih pisaca da svojim primjerom pridonesu zbližavanju hrvatskoga juga i sjevera. To se očituje osobito u Istranina-čakavca Franje Glavinića (1586-1650), koji u svoj jezik unosi mnogo kajkavskih crta, a grafija mu ima izrazita sjeverna obilježja; usp. Mar. IHPLS, str. 75-77.

[76] Već je Vitezović (za fonem 'dž' unoseći znak *ǵ*) bio na tome putu, ali njegova reforma nije naišla na odjek.

zvučnim suglasnikom. Tako npr. Hektorović i Zoranić pišu: *sarxba* 'sržba', *sinxir* 'sinžir' i sl.,[77] a Della Bella ga također označuje grafemima koji u njegovu sustavu imaju i druge funkcije *(x* 'ž', *g* 'g').[78] Kajkavski pak pisci, koji nisu poznavali razlike između 'č' i 'ć', nisu razlikovali ni 'dž' i 'đ' te su jedan i drugi fonem obilježavali najčešće kakvom varijantom grafema *g (ǵ*, gy i sl.).

Identifikaciju fonema 'dž' započeo je jedan bosanski pisac – Ivan Ančić u djelu *Porta caeli* ... (1678). Njegov grafijski sustav još nije dovoljno distinktivan; on pojedine parove fonema obilježuje istim grafijama, pa za označivanje 'č' i 'đ' upotrebljava skupine *ch, chi*, a za foneme 'č' i 'dž' služi se znakom *c*.[79] No već jednakost grafije za oba ta fonema (pa i za 'c') pokazuje da je on osjećao kako sva tri fonema u našem jeziku alterniraju ovisno o položaju: srce 'srce' → srçan 'srčan' → srçba 'srdžba'.[80] Ančića je slijedilo nekoliko pisaca, također Bosanaca (Radnić 1683, Dobretić 1782, Miletić 1815), ali njihov grafijski zahvat nije bio pravo rješenje.

Grafiju fonema 'dž' počeo je unapređivati Antun Bačić, Bosanac koji je radio u Slavoniji, djelom *Istina katoličanska* (1732). On fonem 'đ' bilježi znakovima *gi, g, di*, a fonem 'dž' znakovima *gi, cx*. Istovjetna kombinacija *gi* (u obje glasovne vrijednosti) pokazuje da se on još kolebao, ali sporadično ralikovanje 'dž' (uz grafiju *cx)* svjedoči da je već bio na tragu identifikaciji 'dž'. Postoje izraziti znaci da je Bačićev grafijski sustav također kompromisan, tj. kombinacija južnohrvatskih i sjevernohrvatskih grafema; on na sjeverni način piše foneme 'c', 'č' *(cz, cſ, cs)*, a na južni način foneme 'lj', 'nj', 'š', 'ž' *(gli* ‖ *gl, gni* ‖ *gn, ſc* ‖ *sc, x)*, a u obilježivanju 'ŗ' on se koleba: *ar* ‖ *er*.

Grafijska kombinacija *cx* (= 'dž') u svojem temelju sadrži južnu, čakavsku praksu: grafem *x*. Preuzimajući taj grafem od čakavskih pisaca, Bačić (i njegovi kasniji sljedbenici) željeli su označiti da je to glas koji se u južnohrvatskoj grafiji obilježivao jednako kao 'ž', ali da tome fonemu ipak nije identičan, već je nastao kao poziciona varijanta fonema 'c'. U grafijskoj kombinaciji *cx* to je bilo izvrsno pokazano.

Preuzevši od Bačića kombinaciju *cx*, Lipovčić je stvorio grafijski sustav u kojem je otklonjena i posljednja prepreka da grafemi (grafijske kombinacije) postanu vjerna slika fonološkog inventara.[81] Jasno razlikovanje fonema 'dž' postalo je svojinom velike većine »slavonskih pisaca« prije preporoda, a za izuzetke među njima (u koje pripadaju Kanižlić, Knezović i Ivanošić) grafijsko nerazlikovanje 'dž' i 'đ' može poslužiti kao simptom njihove jake veze s kajkavskim narječjem.

[77] Aleksandar Mladenović, *Jezik Petra Hektorovića*, Matica srpska, Novi Sad 1968, str. 77; Gojko Ružičić, *Jezik Petra Zoranića*. Zadarski dijalekat u početku XVI veka, JF, knj. X, Beograd 1931, str. 36.

[78] Della Bella ima, npr., *g* ili *x*; *DIZ..*: Sàrgba ⟨srdžba⟩ (Ira); Svjedòxba ⟨svjedodžba⟩ (Teſtimonio).

[79] Taj mu znak označuje i 'c'.

[80] Primjeri na temelju podataka iz Mar. IHPLS, str. 132.

[81] Jedino je ostalo problemom spomenuto nedovoljno razlikovanje grafijskih rješenja za 's' i 'š'.

17. Kanižlićeva grafijska rješenja u UM doista se oslanjaju na grafiju »Abecevice«[82] i posve su u skladu s njegovim priznanjem da je pisao »kadkad inačije na jednomu mistu nego na drugomu«, a uzrok je tome doista što se »među sobom pisci ne slažu«. Grafijski sustav u tome djelu odlikuje se ne samo obiljem kombinacija za pojedini fonem (7 za 'ć', 4 za 's') nego i raznolikošću grafijskih utjecaja, od kojih se mogu nazrijeti tri glavna.

Kanižlić je vjerojatno poznavao Vrančićeva djela, pa se tragovi leksikografova utjecaja mogu naslutiti u postupcima s grafijskim kombinacijama za fonem 'ć'. U starijoj hrvatskoj latinici dominantna je bila grafija *ch*, kojom su pisci željeli pokazati vezu tako predstavljenog fonema s fonemima 'c' i 'č', vezu koja je izlazila iz alternacija kao što su *reći : reci : rečem*. U Kanižlićevoj kombinaciji *chj* jota je dodana s namjerom da se istakne mekoća njome obilježena fonema. No starim je piscima bilo poznato da fonem 'ć' također alternira sa 't' *(plaćen : platiti)* te je već Vrančić upotrebljavao kombinacije što sadrže grafem *t*, i to u *Dict.* *ty*, a u *Životima tchy* i *ty*. Kanižlić pak ima *tch*, *tchj*, *tj*, a posljednju od njih mogao je direktno preuzeti od svojega glavnog književnog uzora Ignjata Đurđevića.[83]

Drugi utjecaj odaje to što Kanižlić grafeme uobičajene za 'č' *(cs, cſ)* i za 'ć' *(ch)* upotrebljava za oba fonema; to je još očitije u Antuna Ivanošića. Matić je u tome vidio dokaz da se »u ńihovo doba nijesu u govoru više razlikovali glasovi č i ć«.[84] Kad bi to doista bila osobina slavonskih govora, ne bismo joj potvrde nalazili samo u dvojice nego u svih »slavonskih pisaca«. Budući da nije tako, valja u brkanju dvaju fonema vidjeti oponašanje kajkavskih književnika, s kojima su i Kanižlić i Ivanošić dolazi u dodir za svojih boravaka na kajkavskom području.

Od južnih grafijskih rješenja Kanižlić je – kao i ostali »slavonski pisci« – preuzeo znak *x ('ž')*, ali i kombinacije *ſc, sc* za 'š'. U tome valja gledati ne samo želju da bolje nego ostali (npr. Lipovčić) razlikuje u pismu 'š' od 's' nego i prihvaćanje Della Bellina savjeta. Taj leksikograf u svojem rječniku[85] upravo zagovara grafije *sc(j)* za 'š' i *x* za 'ž' ističući da se tako postiže opozicija potrebna među riječima kao što su *duscnik* 'la canna della gola' i *duscnik* 'il debitore', što se ostvaruje pomoću grafija: *duscnik* i *duxnik*.

Grafija kako ju je za Kanižlića na temelju UM prikazao Maretić vrijedi i za ostala Kanižlićeva djela osim KP. Pored pokazanih osobina mogu se navesti još ove:

Posve je rijetko 'ļ' = *lg (valgalo* UM 640) ili *gl (kraglici* UM 465), odnosno 'ń' = *ng (posctenga* UM 637). Suglasničku skupinu 'kv' piše tako, ali i znakovima *qu, qv: neoskvernjen* KP 84 : *osquerni* UM 432. Intervokalno 'j' ne bilježi obično kad je jedan od vokala *i*: vinac *viemo*

[82] Usp. Matić, *»Abecevica« ..., n. dj.*, str. 106.
[83] Usp. Mar. IHPLS, str. 180. Tu kombinaciju upotrebljava, uostalom, i Della Bella.
[84] Matić, SPH XXVI, str. XCIII; usp. isti, *»Abecevica« ..., n. dj.*, str. 106.
[85] *DIZ. Avv.*, str. 2, Avvertimento VI: *Della lettera X.*

UM 247, *osvoio* KP 377. Samo izuzetno 'v' = *u: Duhounike* UM 539. Skupinu 'gi' ponekad piše *ghi: poghibio* UM 163, *ghizde* UM 373, *blaghim* PU 61, *drughi* KP 456.

Konsonante koje bilježi jednim znakom često udvaja: *ribba* PU 198, *staddo* KP 23, *nikki* UM 176, *imme* BT 71, *Anna* UM 392, *kuppine* UM 466, *kittiti* UM 268. Geminacija konsonanata svakako znači kratak izgovor prethodnog vokala. Rijetko udvaja po dva konsonanta u jednoj riječi: *nappadde* KP 789, *uppadde* KP 873. Geminacija ponekad ima razlikovnu funkciju: *graddom* 'tučom' UM 164, *sinni* 'sjeni' UM 181, *ranniti* 'raniti' KP 31, *skuppi* (3. l. jd. aor.) UM 461.

Posve rijetko udvaja duge vokale: *Jaad* KP 185, *hood* UM 630, *goo* BT 205; postupak je to primjenjivan često prije Kanižlićeva doba, a upute o njemu mogao je dobiti i neposredno iz Della Bellina rječnika.[86] To udvajanje također može biti radi razlikovanja: *diila* 'dijela' UM 349, BT 84 : *dilla* 'djela' BT 15.

Prema riječima samoga Kanižlića što su ovdje navedene izlazi da on oko svoje grafije nije vidio problema. Ipak, nije bilo tako. Označujući znakovima *s* i *c* foneme koji se i danas bilježe tako, a skupinom znakova *sc* (ili *ſc)* fonem 'š', Kanižlić nije imao mogućnosti da dosljedno napiše skupinu fonema 'sc'; zato se poslužio kompromisnim *szc: szcitianskih* BS 25, *szcinyasce* BS 34.[87] Slično za 'cs' prema 'c' i 's': *varoſcaczsam* 'varošac sam' UM 543.

Djelo KP izašlo je poslije Kanižlićeve smrti (kao i SR). No dok je spjev zadržao izvornu grafiju (osim što je *sc* 'š' zamijenjeno grafijskom kombinacijom *sh)*, u KP je provedena nedosljedna redakcija koja je njegovu grafiju nastojala uskladiti s tendencijama što su oko 1780. (kada je knjiga tiskana) u Slavoniji prevladavale. Tako se u KP piše: 'đ' = *gj*, 'ļ' = *lj*, 'ń' = *nj*, 'š' = *sh*.

18. Uspoređujući svoju latinicu s drugim pismima (npr. s tadašnjom ćirilicom), »slavonski pisci« mogli su zaključiti kako je ćirilica u stanovitoj mjeri jednostavnija (u Kanižlićevo vrijeme: jedan znak za 'č', 'š', pa i Ψ za 'ć'). Pa ipak, ni Kanižlić ni ostali njegovi suvremenici u Slavoniji nisu pokušavali svoju grafiju reformirati u smislu »jedan fonem – jedan grafem«. Tome su dva bitna uzroka.

Prvo, prilike su zahtijevale da se knjige izdaju brzo te se na reformu pisma nije stiglo dovoljno misliti. Drugo, lijevanje novih slova značilo bi nove troškove. Iz tog razloga nisu svoje zamisli o reformi latiničkoga pisma mogli provesti Budinić i – osobito – Vitezović,[88] a pogotovu bi to teško učinili Slavonci. Naime, do godine 1780, kada su posthumno izašla dva posljednja Kanižlićeva djela (KP i SR), hrvatskim jezikom pisane

[86] *DIZ. Avv.*, str. 2, Avvertimento IV.

[87] Ni Reljkovićevo rješenje *(sh* = 'š', Al. JMAR, str. 15-16) nije moglo potpuno zadovoljiti. Problemi su se, osim npr. oko dileme *pasha* 'paša' ili 'Pasha', mogli javiti osobito u prefiksalnoj tvorbi: *is-h-*, *ras-h-*, *s-h-*.

[88] Usp. Milan Moguš — Josip Vončina, *Latinica u Hrvata*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, sv. 11, Zagreb 1969, str. 68-70 i 74-75.

knjige »slavonskih pisaca« tiskale su se na pet jezičnih područja: na madžarskom (Budim, Pečuh, Pešta), njemačkom (Beč, Dresden, Magdeburg, Troppau), slovačkom (Požun, Trnava), talijanskom (Mleci) i hrvatskom (Osijek, Zagreb).[89] Knjige samoga Kanižlića tiskale su se u Trnavi, Mlecima, Zagrebu, Osijeku i Beču. A u stranim tiskarama nije se moglo voditi računa o znacima koji bi najbolje odgovarali našemu fonološkom sustavu.

Ta nekoncentriranost djelatnosti oko izdavanja knjiga »slavonskih pisaca« i to nepostojanje jakoga i jedinstvenog tiskarskog središta bez sumnje su bili na umu u prvom redu samim »slavonskim piscima«. Unaprijed svjesni da bi se idejama o korjenitoj grafijskoj reformi – kada bi se takve ideje i pojavile – kao nepremostiva prepreka suprotstavile tehnološke teškoće, pisci u Slavoniji nisu ih ni mogli imati. Zato je i Lipovčićeva reforma ostala nedovoljno radikalna, a i sebi je put s naporom krčila.

Kao što je pokazano, Kanižlić je vidio grafijsko-pravopisne probleme, ali se prema njima odnosio naoko nehajno. On nije bio reformator grafije koji bi se odvažio da stvori kakav originalan grafijski sustav. Njegov odnos prema hrvatskoj latinici izrazito je tradicionalistički. No od velike je važnosti njegova napomena da »nisu još utemeljene od skladnopisja iliti slovosložja iliričkoga naredbe«. U skladu sa svojim nazorima o jedinstvenosti jezika on, dakle, nagovješćuje opće »skladnopisje iliti slovosložje iliričko«, tj. jedinstven pravopis, kojim će se pozabaviti buduće vrijeme, a ostvariti ga napokon ilirci.

III. FONETIKA

a) AKCENAT I KVANTITETA

19. Materijal za proučavanje Kanižlićeva akcenta vrlo je oskudan u svim djelima što su mu izašla prije smrti i u KP. Ako se izuzme bilježenje znaka ˆ (odnosno ponekad ` ili ´) nad popratnim vokalom *e* uz vokalno *r*, što je samo pravopisna manira, za zaključivanje o njegovu akcentu preostala bi u tim knjigama jedino geminacija konsonanata, kojom se služi. Za Kanižlićev je stav karakteristično što već na citiranome mjestu u UM XXVI–XXVII (§ 15) načelno odbacuje i akcenatske znakove i geminaciju. U SR, naprotiv, znakovi iznad vokala (` ´ ˆ) i geminacija konsonanata vrlo su česti.

Na temelju takva stanja u ranijim Kanižlićevim djelima i na temelju njegova neposredno izraženog stava Matić je iznio misao da »neobično često bilježeńe znakova `, ´ i ˆ nad vokalima u *Rožaliji* bit će uopće da ne potječe od Kanižlića«.[1] Ta je pretpostavka moguća i vjerojatna. Budući da je SR izašla tri godine poslije pjesnikove smrti, izdavač ili prire-

[89] Prema Matiću, *Prosvj. i knjiž. rad* ..., *n. dj.*, str. 143-169.

[1] SPH XXVI, str. XCIV, bilješka.

đivač izdanja mogao je slobodno dodavati akcenatske znakove u njezin tekst, pogotovu što na taj način nije dirao u originalnu sadržinu djela. Zbog te mogućnosti ne bi imalo prave svrhe kad bi se uz pomoć akcenatskih znakova u SR obradio Kanižlićev akcenat; moglo bi se dogoditi da se Kanižliću pripiše i štošta tuđe.

20. Neposredni poticaj za unošenje akcenatskih znakova u SR mogla je dati u prvom redu *Nova slavonska i nimačka gramatika* Matije Antuna Reljkovića (Zagreb 1767), pa bi i razumijevanje tih znakova mogla olakšati Ivšićeva rasprava o akcentima u Reljkovićevoj gramatici. Na žalost, rezultati Ivšićeve radnje posve su nepouzdani.

Ivšić dopušta da se Reljković oslanjao na prethodnike – Kašića, Mikalju, Della Bellu, Habdelića, Jambrešića i Belostenca.[2] No kada je riječ o akcenatskim znakovima, on drži da je Reljković od prethodnika dobio samo osnovne pojmove o značenju tih znakova.[3] U obradbi akcenatske problematike Ivšić uspostavlja samo odnos Reljković – posavski govor, ne pretpostavljajući uopće mogućnost da Reljković nije morao bilježiti samo posavske akcente nego i naprosto prenositi znakove koje je nalazio u prethodnikâ. Uvjeren da je u pravu, Ivšić u Reljkovićevoj gramatici nastoji rekonstruirati posavsko akcenatsko-kvantitativno stanje, i to ove njegove pojave:

1. akcenat ˆ;
2. akcenat ˜;
3. akcenat ´;
4. prednaglasnu duljinu (ovdje kratica: ¯p);
5. zanaglasnu duljinu (kratica: ¯z).

Na temelju rezultata u 3. poglavlju AGMAR (»Služba akcenatskih znakova uopće«) može se zaključiti da tri Reljkovićeva akcenatska znaka (ˆ ` ´) obilježuju ovo:[4]

A. Znak ˆ		2.		3.	4.	5.		1.	6.	7.
	pos.	ˆ		˜	˜	˜		´	¯p	¯z
	knjiž.	ˆ		ˆ	´	¯z		´	´	¯z

B. Znak `		1.	3.	4.a	4.d	4.b	4.e	4.c	4.c	2.
	pos.	ˆ	ˆ	˜	˜	˜	˜	´‖¯p	´‖¯p	¯z
	knjiž.	ˆ	¯z	ˆ	´	¯z	◡	´	´	¯z

C. Znak ´		3.	4.	5.	6.	1.	2.
	pos.	˜	˜	˜	˜	´	¯p
	knjiž.	ˆ	´	¯z	◡	´	´

[2] Ivš. AGMAR, str. 3-4.
[3] Ivš. AGMAR, str. 13-16.
[4] Redni brojevi u tablici znače Ivšićeve skupine unutar pojedinog odjeljka spomenutog poglavlja.

Ako se ta tablica preuredi, može se pokazati da Reljković pojedine posavske akcenatsko-kvantitativne osobine prikazuje ovim znakovima:

Pos. akc.-kvant. osobina:	Znakovi		
a) ˆ	ˆ	`	
b) ~	ˆ	`	´
c) ´	ˆ	`	´
d) ¯p	ˆ	`	´
e) ¯z	ˆ	`	

Rezultati su: 1. svaki znak obilježuje gotovo svaku akcenatsko-kvantitativnu osobinu;[5] 2. svaka akcenatsko-kvantitativna osobina predočena je gotovo svakim znakom.[6]

Kad je već tako, možemo s pravom posumnjati u Ivšićevu tvrdnju da je Reljkovićeva akcentuacija (tj. njegov sustav akcenatskih znakova) »jak odjek akcentu posavskomu onoga vremena« i složiti se s njegovom napomenom da je »Reljkovićeva akcentuacija nedovoljna i slaba za one, koji bi prema ńoj htjeli izgovarati onako, kako je Reljković htio, da se koja riječ izgovori«.[7]

Da je Ivšić uzeo u obzir Reljkovićeve prethodnike, lako bi mogao zaključiti kako je gramatičar zapravo mnogo njih slijedio. To pokazuje Reljkovićeva upotreba znaka ˆ, koji on često naprosto prepisuje od Della Belle. Već u prvoj skupini Ivšićeva odjeljka A[8] nalazimo primjere upotrebe znaka ˆ gdje on, navodno, »odgovara običnomu i posavskomu akcentu ´«; prema Reljkovićevu: pîsci, pîsmo, rûka, sûkno, rukâvi nalazimo u Della Belle: Pîſaz ⟨pisac⟩ (Scrittore), Pîſmo ⟨pismo⟩ (Scrittura), Rûka (Mano), Sûkno (Panno di raſſa rozzo), Rukâv (Manica) i sl. Čak i neki primjeri koje Ivšić smatra pogreškama (slâgàti, nâčínom)[9] pokazuju da je Reljković polazio od Della Bellina akcenatskog znaka [Slâgati (Compitare), Nâcin ⟨način⟩ (Modo)], a posavsku akcenatsku osobitost označio je tek drugim znakom. Štoviše, dva su akcenatska znaka u Reljkovićevu primjeru nâčínom mogla nastati kontaminacijom Della Bellinih znakova, jer u njega (s. v. Modo) nalazimo: Nâcin ... Cín ⟨čin⟩.

Pogotovu nas u nedoumicu dovode primjeri paralelne upotrebe pojedinih akcenatskih znakova (odjeljak D. istoga poglavlja AGMAR). Što Reljković obilježuje: sûkno ‖ súkna, rukâvi ‖ rukávi i sl.,[10] plod je dvovrsnog utjecaja: pored već pokazanog Della Bellina ne smije se isključiti Belostenčev.[11]

[5] Jedino znak ´ ne obilježuje akcenat ˆ i zanaglasnu duljinu.
[6] Jedino se akcenat ˆ i zanaglasna duljina ne obilježuju znakom ´.
[7] Ivš. AGMAR, str. 5.
[8] Ivš. AGMAR, str. 16.
[9] Ivš. AGMAR, str. 19.
[10] Ivš. AGMAR, str. 33.
[11] U *GAZ. 2:* Szúkno ⟨sukno⟩, Rukáv.

Tih nekoliko primjera pokazuje da Reljkovićev sustav akcenatskih znakova nije (i zašto nije) vjerna slika akcenatskog sustava u posavskom govoru onoga vremena. Da se o funkciji i porijeklu Reljkovićevih znakova ispravno prosudi, trebat će ponoviti Ivšićev rad, ali pritom i u analizi uzeti u obzir sve Reljkovićeve prethodnike i svu moguću nekritičnost u povođenju za njima. Morat će to biti naporan i dug posao. Prije nego se obavi – i zaključivanje o akcenatskim znakovima u SR bilo bi promašeno jer bi ga postojeća (iako oskudna) literatura lako mogla pogrešno usmjeriti.

b) VOKALIZAM

Vokal a

21. U riječi *ožujak* vokal *a* postao je od poluglasa (lъžujьkъ) i u suvr. je knjiž. jeziku nepostojan. Takav je u Kanižlića samo ponekad, npr. *ožujka* KP 123. Inače kosi padeži te imenice redovno dolaze s postojanim *a: ožujaka* BS 86, UM 311, KP 406, *ožujaku* MB 6. Pojava fonetske dublete u tom leksemu nagovješćuje da on nije pripadao u rječnički fond Kanižlićeva dijalekta, već da je unesen sa strane (iz južne Hrvatske); tome u prilog govori što Kanižlić poznaje sinonim *marac: marca* MB 105. Do postojanosti vokala *a* u riječi *ožujak* došlo je analogijski, po uzoru na imenice koje se završavaju sufiksima *-āk* i *-jāk*. Tu su analogiju mogli prouzročiti Kanižlićevi uzori. Od njih su mu leksem *ožujak* nudila oba južna, a od sjevernih samo Belostenec.[12] No dok *DIZ.* i *GAZ.* ničim ne upućuju da je *a* (u sufiksu *-ak)* dugo, u *BLAGU* je na sufiksalnom vokalu bio zapisan akcenatski znak ´ (Oſgjuják), koji u Kanižlićevim tekstovima može obilježivati dug vokal. Na temelju toga Kanižlić je lako zaključio: ako u toj riječi *a* može biti dugo, znači da može biti i postojano.

U deminutivima izvedenim od pridj. *malen* vokal *a* u sufiksu redovito je nepostojan, što pokazuju primjeri: *malašna* BS 104, UM 495, *malakna* UM 121;[13] prema tome, može se kazati da je u stihu SR 1800 (takav glas i tako *malahano* tilo) sufiksalno *a* zadržano u pridjevu samo da upotpuni broj slogova.

Od poluglasa se razvio vokal *a* i u riječi *prvastvo* KP 465 (<*-ьstvo*).

U današnjem se jeziku korijen *sȍs* nalazi u glagola najčešće s produljenim korijenskim *ȏ: sisati* (< *sȍsati*).[14] Kanižlić pak nema produljeno,

[12] *BLAGO:* maraç, miſeç Oſgjuják ⟨marac, misec ožujak⟩; *DIZ.:* Marzo ... Oxûjak, jka ⟨ožujak⟩; *GAZ. 1:* Martius menſis. *Gregurſchak, Szuſſecz.* (D.) *Oſhujak* ⟨gregurščak, sušec, ožujak⟩. — *LEX.:* (s. v. Martius) nema leksema *ožujak.*

[13] *BLAGO:* malaçan ⟨malačan⟩ (minutus) i malahan (parvus); *DIZ.:* Malahan, na no (Piccolo); *GAZ. 2:* Malèhen; *LEX.:* Malahan (Parvus). Na nepostojano *a* upućuje osobito *DIZ.* Ako tvorba *malahan* i jest južne provenijencije, ona je — kao što pokazuju rječnici — u Kanižlićevo vrijeme već bila unijeta u sjevernu Hrvatsku.

[14] Zato Maretić kaže da je u znatnom dijelu naroda običnije *sìsati* nego *sàti* (< *ssati* < *sъsati*); usp. Mar. Gramatika, §§ 107. a i 303. a.

nego vokalizirano *ъ* u pf. glagolu *sasnuti* (prema nekadašnjem *sъsnǫti):* da *sasnu* mliko od milosrđa UM 189. Pritom se nije ugledao u Della Bellu, već u Mikalju i sjeverne uzore.[15]

Riječ *sabor* (s prefiksom *sa-* mjesto *s-)* znači u Kanižlića 'zbor': *sabor* viła SR 2374, vas *sabor* zamuči SR 2473; budući da se u kontekstu nalazi riječ *zbor* s istim značenjem, može se zaključiti da je lik *sabor* ovdje uzet iz metričkih razloga. Poticaj za metričku upotrebu te fonetske dublete Kanižlić nije mogao dobiti od sjevernih uzora (koji nude samo lik *zbor),* već od južnih.[16]

Prij. *s* ispred riječi koje počinju konsonantima *s, z, ž* ne mora u Kanižlića dobiti sekundarno *a: s Saverijom* BS 203, *s zdilicom* BT 83, *s živim* BS 170.[17] Ako iduća riječ počinje skupinom *s* + kons., obično se dodaje *a: sa svima* BS 41, PU 6, *sa svakim* SR 526; ali i: *s svetim* MB 196. Dodaje se *a* tome prijedlogu i ispred I jd. lič. zamj. *mnom,* kao u suvr. knjiž. jeziku: *sa mnom* UM 209, SR 3272.

I prij. *k* stoji pred velarom bez *a*: *k Gospi* UM 818, *k gospodinu* BT 166, *k gradu* SR 1833.[18]

U sličnim uvjetima kao prijedlogu *s* dodaje se *a* prijedlogu *od,* i to ako iduća riječ počinje skupinom *s, z, š* + kons.: *oda sna* BS 68, UM 238, *oda stranā* SR 163, *oda zla* BT 344, *oda šta* PU 12, MB 23 (: *od šta* UM 342, MB 23); također u tvorbi: *odasvuda* SR 158.

Kao i u suvr. knjiž. jeziku, prijedlozi *pod, prid* ('pred') i *uz* dobivaju *a* kada stoje pred enklitičkim oblicima lič. i povratne zamj.: *poda se* BT 451, *prida te* UM 428, *uza se* SR 2705 (x *na se), uza te* SR 74 (x *na te*).

I prefiksima *ob-, pod-, raz-* može se dodati *a* kad iza njih dolazi kons. skupina: *obastru* UM 37, *podaprti* UM 212 (*r* je kons. u ostalim oblicima toga glagola), *razaspe* BS 243; ali i: *obstrta* SR 3427 (x *satrta*).

S obzirom na dodavanje *a* navedenim prijedlozima i prefiksima stanje u Kanižlićevu knjiž. jeziku podudara se s onim kako je u ostalih »slavonskih« i »dalm.« štok. pisaca.[19] Na temelju podataka iz Kanižlićevih djela može se kazati da on na mjestu gdje je u starini bio *ъ* dodaje *a* prijedlozima *od, pod, prid, uz* i onda kad bi bez *a* fonetskim prilagodbama nastala kons. skupina koja nije teška za izgovor (npr. *od sna).* Naprotiv, prijedloge *s* i *k* ne nadomješta njihovim dubletnim likovima *sa, ka* često ni onda kad je prijedloško-imeničku vezu nemoguće izgovoriti *(s zrcalom, k gradu).* To se može objasniti Kanižlićevim ugledanjem u vrlo dugu književničku tradiciju. A ona se prenosila iz najstarije pismenosti. Kada su prijedlozi *sъ, kъ* (u vezama kao što su *sъ živyjimь, kъ gradu)*

[15] *DIZ.:* Siſsati ⟨sisati⟩ (Suggere); *BLAGO:* sasnuti, ſiſsati ⟨sisati⟩; *GAZ.* 2: Szëſznèm ⟨sësnem⟩; *LEX.; Czeczam, ſzaſznem* ⟨cecam, sasnem⟩ (Sugo).

[16] BLAGO: sábor, zbór; *DIZ.:* Sàbor. ʒboor ⟨zbor⟩ (Concilio).

[17] To je u skladu s primjerima iz Đurđ. *Uzdaha: s smećom* I 453, *s zrcalom* III 220, *s željom* II 195, III 66. Tako je obično u svih »slavonskih« i u »dalm.« štok. pisaca; usp. Mar. JSP, § 1, str. 149 i Mar. JDP, Rad 209, § 1, str. 177.

[18] Kašić smatra da su prijedlozi *k, s* samo paralelni likovi za *ka, sa* (Kaš. *Inst.,* str. 16); on također dopušta upotrebu *k* pred velarima (K'grádu, str. 180), u čemu se doista može nazrijeti kontinuitet prema književnojezičnoj tradiciji.

[19] Usp. Mar. JSP, § 1, str. 149-150 i Mar. JDP, Rad 209, §§ 1. i 2, str. 177-179.

izgubili poluglas, on se često ni u pismu redakcijskih tekstova (glagoljskih i ćirilskih) nije nadomještao vokalom *a* koji bi olakšavao izgovor, a to se kasnije prenijelo i u stare hrvatske latiničke tekstove.[20] Naprotiv, s obzirom na prijedloge *pod, prid, uz* u pisane se tekstove prenosilo govorno stanje.

Bit će da se u vezi s prij. *prida* nalazi *a* u pril. *naprida* UM 452, KP 63.[21] Vokal *a* dodan je još i prijedlogu *protiva* BS 42, UM 209, BT 279.

Za naš jezik netipične završne kons. skupine (nastale nakon odbacivanja lat. završetaka *-us, -um*) južnohrvatski su pisci rado razbijali sekundarnim *a*, dok su ih sjeverni (kajkavski) podnosili. U takve skupine Kanižlić unosi *a (advenat* MB 5, *sakramenat* BT 60, *testamenat* KP 802), što svjedoči da se u tom pogledu priklanjao južnim uzorima.[22] Pogotovu se taj utjecaj očituje u postupku sa završnom skupinom *-rm* (nastalom odbacivanjem tal. završnog *-o* u geogr. imenu *Palermo)*, koju Kanižlić također razdvaja: *Paleram* SR 291; isto tako u pridj.: *paleramski* SR I–XIII n., dosljedno prateći glavni južni uzor.[23]

Pored inf. *udariti* KP 607 nalazi se u stihu i lik *udrit* PU 233, SR 3661. Ne mora biti da je on nastao odbacivanjem *a* u prvome, nego posebnim razvojem. Dok se u liku *udariti* prepoznaje stari korijen *dьr* (u kojem se *ь* vokalizirao u *a)*, razvoj lika *udrit(i)* sličan je npr. kao za gl. *prodrijeti* u suvr. knjiž. jeziku: druga varijanta korijena – *der* – promijenila se metatezom u *drě* (ispred sufiksa *-ti)*, čemu odgovara ik. *dri*. Da je tako, svjedoči to što *udriti* ima prez. po I/6: 3. l. jd. *udre* PU 234, SR 3200. No na mogućnost izbora nisu Kanižlića upućivali sjeverni uzori (jer je kajk. narječju stran lik *udariti*, pa ga stoga nemaju *GAZ.* ni *LEX.*), nego južni.[24]

Promijenilo se u *a* staro *ě* u riječi *prama* PU 67, BT 299. Uzrok toj promjeni po Maretiću nije jasan, a Ivšić misli da je riječ o prelaženju užeg vokala u širi uz kons. *r*.[25] Međutim, stanovitu ulogu pri mijenjanju *prema* u *prama* mogla je imati težnja za većom glasovnom podudarnošću tog prijedloga s gram. morfemom koji je isprva bio u D dv., a onda u D mn. a-osnova *(-ama)*, pa i lič. zamj. *mi, vi (nama, vama)*. Riječ *prama* može u Kanižlića izgubiti završno *a*, kao da je ono pokretni vokal: *pram* BS 97, PU 3, BT 315.[26]

[20] Usp. Mar. IHPLS, str. 383-384, 389-390, 392 (veze: KG, KK, SS; SŠ; SZ; SŽ).

[21] To je dijalektizam; usp. Mar. Gramatika, § 42. d. Pril. *naprijeda* nalazi se i u Đurđ. *Uzdasima*, list IV a.

[22] *BLAGO:* teſtamenat ⟨testamenat⟩, sakramenat; *DIZ.:* Sacraménat ⟨sakramenat⟩ (Sacramento); *GAZ. 1: Advent* (Adventus), *ſakrament* ⟨šakrament⟩ (Sacramentum), 2: Teſtament ⟨teštament⟩; *LEX.: Teſtament* ⟨teštament⟩ (Testamentum).

[23] *DIZ.:* Palèram, érma (Palermo).

[24] *BLAGO:* Udritti. Udariti; *DIZ.:* Udritti. ... Udàriti (Battere).

[25] Usp. Mar. Gramatika, § 42. c i Ivš. DPG, Rad 196, bilješka 1 na str. 167.

[26] Prema primjeru *pram suzam* PU 127 moglo bi biti da je pritom utjecao stari gram. morfem za D mn.

Pored običnijega *doklem* PU 236, KP 35 nađe se *doklam* KP 9, 828. Slika što je pružaju Kanižlićevi uzori[27] dopušta da se nasluti kajk. utjecaj na Kanižlića u toj pojedinosti: preuzevši od sjevernog uzora lik *doklam*, Kanižlić je prema njemu dodavao *-m* i njegovoj dubleti *(dokle-m)*.

Mjesto vokala *i* našao se *a* u gl. *zatajati* MB 30, i to ne uslijed kakve fonetske promjene, nego po uzoru na impf. glagole koji imaju infiks *-ja-*.

Kanižlić obično upotrebljava pril. *ozgor* UM 98, a što se ponekad nađe *ozgar* UM 50, to je južni (upravo: dubrovački) utjecaj.[28]

Češći su nego u suvr. knjiž. jeziku impf. glagoli u kojih se *o* u korijenskom slogu duljenjem promijenilo u *a: ispraša* BS 208, *razbalja* se PU 80, *nahađa* SR 1421 (x *rađa)*, *proganja* SR 2792, pa čak i *nastajati* 'nastojati' UM 281. To je lako uočljiva kajk. crta, obilno zastupljena u sjevernih uzora *(GAZ.* i *LEX.)*.

Dvojak jezični utjecaj na Kanižlića izvrsno se očituje u dubletnom stanju imenice *jedro*. On piše *jedrī* (I mn.) BS 79 pored *jadro* SR 2208, *jadrna* SR 2180, od čega je prvi lik u skladu s južnim uzorom (pri čemu Kanižlić nije usvojio treći mogući lik – čakavizam *jidro)*, a drugi odgovara stanju u sjevernom uzoru.[29]

Kao pokretni vokal dolazi *a* u nekim oblicima pridj. riječi, priloga i veznika: *svoga* BS 13, SR 120 (x *toga*) : *svog* SR 660, *kuda* SR 1819 (x *čuda)* : *kud* SR 3, *kada* BS 32, UM 203 : *kad* BT 500, SR 71. Supstantivirani pridjevi najčešće su bez pokretnog *a*: *živim* (D mn.) BS 23, *molećim* (D mn.) BS 115.

Prema grč. μοναστήριον može se od *o* asimilacijom vokala dobiti *a: manastira* UM 58, *manastir* KP 36; ali ta asimilacija nije dosljedno provedena: *monastiru* SR 782.

Prema madž. *város* 'grad' ima *varaš* SR 3586 s asimilacijom vokala *o*. Pridj. *rumanjski* KP 886 izveden je od lat. *romanus*.

Vokal e

22. Prema korijenu *nos* u impf. glagolu *nositi* ima *nes* (a ne *ni* < *nĕs*) u infinitivu njegovih pf. likova: *donesti* BS 9, *iznesti* BS 24, *podnest(i)* BS 81, MB 35, SR 1875, *zanesti* se SR 1803.[30]

Kanižlić upotrebljava dublete *grob* i *greb*, a to je često i u današnjem posavskom govoru.[31] Na unošenje oba lika u knjiž. jezik mogla je Ka-

[27] *BLAGO:* dokle. Docem ⟨dočem⟩; *DIZ.:* Dȍkle, docijm ⟨dočim⟩ (Mentre che); *GAZ. 2:* Dokle, doklam, [D.] Dȍk; *LEX.: Doklam, dokle* (Donec).

[28] *BLAGO:* odiʒgara; od ʒgara; oʒgar ⟨odizgara, od zgara, ozgar⟩; *DIZ.:* Odiʒgára ... ʒgára, ʒgár ⟨odizgara, zgara, zgar⟩ (Sopra); *GAZ. 2:* Od zgora, *1: Od zgora, zgora* (Desuper); *LEX.: Odzgor, zgora, odzgora* (Desuper).

[29] *BLAGO:* Jedro. Jidro od broda; *DIZ.:* Jèdro, dra (Vela del naviglio); *GAZ. 2:* Jadro; *LEX.; Jadrenicza* ⟨jadrenica⟩, *Jadro* (Carbaſa), *Jadro, Jedro na ladji* (Velum).

[30] U suvr. knjiž. jeziku običnije je *donijeti* i sl.; usp. B-H-Ž Gramatika, § 196, toč. 3. U Kanižlića je to rjeđe, i to samo s prefiksom *pod-: podniti* MB 77, 126.

[31] Usp. Ivš. DPG, Rad 196, § 21, str. 182.

nižlića poticati njihova naporedna upotreba u južnog uzora.[32] Ponekad Kanižlićev izbor opredjeljuje rima: *grobje* BS 132 (x *robje)* i *greba* MB 236 (x *neba)*. Međutim, jedno i drugo nalazi se često izvan rime, pa i u proznom tekstu: *grob* BS 23, SR 3192, *grobje* SR 3593 i *greb* UM 492, MB 186, *grebje* BT 31, SR 3182. U KP 223 stoji: za uplašiti *vrebce;* takav lik vrlo je čest u slavonskim govorima;[33] zanimljivo je napomenuti da se prema *GAZ.* smatra dalmatinizmom, iako ga *DIZ.* ne navodi, a *BLAGO* ima, ali je u njemu pojednostavnjena početna kons. skupina.[34]

Posredstvom lektire mogao je Kanižlić preuzeti vokal *e* u gl. *pametiti* BT 55, *zapametiti* KP 712, pored čega se nalazi također *pamtiti* SR 1165.[35]

Kanižlićevi se uzori razlikuju s obzirom na fonetsko stanje u riječi *baština* i *baštinik:* u južnih se u izvedenici ne mijenja vokal iza meke kons. skupine, a u *GAZ.* u toj se poziciji pored *i* javlja *e*.[36] Kanižlić pak pokazuje da mu je i u tome detalju itekako dobro poznat sjeverni uzor; on piše: *baštinu* UM 818, KP 607, *baštinici* PU 250, ali pored toga i: *baštenika* UM 805, *baštenici* KP 607.

Brojne imenice sr. r. dolaze, iako rjede, i s nast. *-ero: sedmerim* UM 400, *sedmere* MB 128, *deseterica* KP 788.

Vokal *e* stoji mjesto običnijeg *o* u gl. *žuberiti: žuberući* SR 34, *žuberi* SR 1783. To je stanje dobro poznato iz pjesama južnohrvatskih pjesnika, osobito Dubrovčana,[37] a vokal *e* imaju (za razliku od sjevernih uzora) rječnici *BLAGO* i *DIZ.*[38]

U Kanižlića se *e* javlja i kao pokretni vokal: za *njime* KP 292 : za *njim* SR 885, š *njome* SR 721 : prid *njom* SR 1138, *sveudilje* SR 2726 : *sveudilj* SR 1730. Sasvim izuzetno može se on dodavati i pridjevima, i to radi potrebe stiha: ili se umivaš *rumenime* morom SR 1050.[39]

Budući da u gram. morfemima određenih pridjeva s osnovom na nepalatal u jd. m. i sr. r. redovno dolazi *o*, iz primjera *svetega* papu KP 170, koji je posve usamljen, ne može se ništa zaključivati o eventualnom kajkavskom utjecaju.

[32] *BLAGO:* greb. grob; *DIZ.:* Gròb ... Grèb (Sepolcro); *GAZ. 2:* Grob, [D.] greb.

[33] Usp. Ivš. DPG, Rad 196, § 20, str. 180.

[34] *BLAGO:* Vrabaç. Rebac ⟨vrabac, rebac⟩; *DIZ.:* Vrâbaz, bza ⟨vrabac, bca⟩ (Paſſara); *GAZ. 1: Vrabĕcz. [D.] vrèbacz* ⟨vrabĕc, vrèbac⟩ (Paſſer); *LEX.: Vrabecz* ⟨vrabec⟩ (Paſſer).

[35] *BLAGO:* pametiti, pantiti; *GAZ. 2:* Pamètim (D.) pantim.

[36] *BLAGO:* baſctina — baſctinik ⟨baština, baštinik⟩; *DIZ.:* Baſctina ⟨baština⟩ ... (Heredità) — Báſctinik ⟨baštinik⟩... (Herede); *GAZ. 1:* (D. *baſchina* ⟨bašćina⟩ ...) (Haereditas) — (D.) *baſchenik* ⟨bašćenik⟩ (Haeres); *2:* Baſchina — Baſchenik ⟨bašćina, bašćenik⟩.

[37] Đurđ. *Uzdasi: žuberiš* V 139, *žuberi* VIII 160.

[38] *BLAGO:* sgjuberiti ⟨žuberiti⟩; *DIZ.:* Xuberitti ⟨žuberiti⟩ (Garrire); *GAZ. 2:* Sùmborim ⟨žumborim⟩.

[39] Pokretno *e* ima Đurđević ne samo u pridjeva nego i u priloga: suzama *mirisnieme* II 581, *mramorkome* VI 298 *(x sobome)*.

Prvobitno *e* u navesku *-re (< -že)* ponekad se zadržava u vezniku *jere* UM 11, BT 146, KP 99, a inače otpada: *ter* SR 2115, *jošter* SR 2128, *goder* SR 2331, *slušajder* BS 181; cijelo završno *-ere* gubi se u primjeru *još* SR 679, 1978. Može otpasti *e* i u riječi *već* PU 259 (: *veće* PU 260).

Strano *e* u vlast. imenu *Aleksander* (grafija: *Alexander)* BS 30, KP 851 nije zamijenjeno sa *a*. Grč. Ἰησοῦς piše Kanižlić na dva načina. Prema starijem grč. izgovoru (*η* 'e') nalazi se zapisano *Jesus* SR 1283, a novijem izgovoru (*η* 'i') odgovara *Isuse* SR 1374. Grč. riječ ἐλεημοσύνη piše trojako: bez ikakve glasovne promjene nalazi se u MB 163 *elemosina;* obično se reducira od akcenta udaljeno početno *e (lemozinu* BS 34, *lemozina* BT 287) pa se i drugo *e* mijenja u *i (limozinu* SR 862).

Za poljsko *ę* nema u Kanižlića mnogo primjera, ali se nalazi gdje je ono promijenjeno u *e: Čestokovu* UM 617.

Posve su obične obje varijante *Francez* (prema izvornome *Français* preko tal. *Francese)* i *Francuz* (prema njem. *Franzose* uz promjenu *o* > *u*): *franceskim* KP 170, *Francezi* KP 183 pored *francuski* BT 255, *Francuzi* KP 165. I u tome Kanižlić slijedi oba uzora.[40]

Vokal i

23. U Kanižlićevu se knjiž. jeziku očuvalo *i* (< *y*) u gl. *slišati* BS 113 i srodnim riječima: *slišaoci* BS 45, UM 555, *Slišanje* SR 2329; ali ima i *sluša* SR 2330. Dvojnost su mu nametala oba uzora.[41]

Kao i ostali »slavonski pisci«, Kanižlić vrlo slobodno postupa sa završnim *-i* u inf. i u gl. pril. sad. On piše *podržati* BS 27, *reći* SR 585 (x *govoreći), nahodeći* se MB 76, *snilazeći* SR 19 x se *vozeći* 20, ali i *razumit* PU 45, *vidit* MB 19, *ić* SR 2771, *uživajuć* BS 65, *zaduć* SR 5.

U Slavoniji Kanižlićeva vremena po svoj su prilici pod utjecajem staroga supina bili u velikoj upotrebi infinitivi bez završnoga *-i*, ali se po tome što se »slavonski pisci« 18. st. vrlo mnogo služe i onim drugim inf. likovima (sa završnim *-i)* može zaključiti da je paralelno narod i njih govorio. Po uzoru na infinitiv gubilo se *-i* također u gl. pril. sad., iako su se upotrebljavali i neskraćeni likovi. Skraćenih i neskraćenih ima i u Kanižlićevoj prozi, ali u stihovima se jedni, odnosno drugi upotrebljavaju zavisno od toga je li potreban slog manje ili više. Za trohejski stih SR općenito su neprikladniji, na primjer, trosložni infinitivi i gl. prilozi sad. tipa *raditi, radeći*, a prikladniji su »krnji« tipa *radit, radeć*. U SR sam nabrojao ukupno: 243 infinitiva tipa *radit* prema 47 tipa *raditi* i 101 gl. pril. sad. tipa *radeć* prema 85 tipa *radeći.*[42] U prozi su obično

[40] Južni (= *e)* — *BLAGO:* franceȝ ⟨Frančez⟩; *DIZ.:* Franzês ⟨Frances⟩ (Franceſe); sjeverni (= *u)* — *GAZ. 2:* Franczúz ⟨Francuz⟩; *LEX.:* Franczuz ⟨Francuz⟩ (Gallus).

[41] *BLAGO:* sluſcjati, sliſcjati ⟨slušati, slišati⟩; *GAZ. 2:* Szliſſam ... v. Poſzluſſam ⟨slišam, poslušam⟩; *LEX.: Poſzluſſam, uſzliſſam* ⟨poslušam, uslišam⟩ (Exaudio).

[42] Nešto manje izrazita većina »krnjih« gl. pril. sad. prema neskraćenima dolazi odatle što se i tip *radeći*, zbog akcenta na drugom slogu, dobro uklapa osobito u rime SR.

skraćeni višesložni infinitivi i gl. prilozi sad., npr. *prigovarat* SR I–II n., *užívajúć* BS 65, *ostavljajúć* MB 13, što pokazuje da je pri odbacivanju *-i* osim supina utjecala i udaljenost od akcenta.

Završno *-i* može iščeznuti i u nepromjenljivim riječima: *zaradi* UM 793 : *rad* BS 24, *zarad* MB 36; *ali* SR 757 : *al* SR 744; *ili* SR 20 : *il* SR 950; *niti* SR 972 : *nit* SR 757; (koji ...) *godi* BS 215, BT 476 : *koliko-god* PU 45, *god* SR 22.

Vokal *i* kao druga prijevojna varijanta nalazi se u riječi *tipa* SR 3281 (: *e; tepe).*

Prema *a* u suvr. knjiž. jeziku stoji u Kanižlića *i* (< *ě*) u prilozima *zadosti, dosti: zadosti* SR 2428 (x *starosti), dosti* SR 2034 (x *radosti),* 3032 (x *kriposti);*[43] ali i: *zadosta* UM 506, PU 111. Dvojake završetke, od kojih su mu jedni odgovarali za versifikaciju, nudili su Kanižliću svi rječnici.[44]

Vokal *i* javlja se mjesto uobičajenoga *a* u imenici *štovitelj: štovitelj* KP 113, *štovitelja* KP 114. Ta se pojava može protumačiti utjecajem analognih izvedenica glagolâ s predsufiksalnim *i* (npr. uč-i-ti → uč-i-telj).

Mjesto vokala *u* nalazi se *i* u komp. *dilje* SR 3347 (x *špilje).* Iako je u rimi, taj lik ne mora biti metricizam, već je crta u novije vrijeme poznata posavskom govoru.[45] Da je uvrsti u svoj knjiž. jezik, Kanižlića je, međutim, mogao potaknuti Della Bella.[46]

U pridj. rad. glagola *viditi* (jd. ž. i s. r. i mn. svih rodova) često u Kanižlića iščezava *i* koje je postalo od *ě.* Primjeri *vidla* SR 2683, *vidli* SR 814 zapisani su, doduše, u stihu pa iščeznuće vokala *i* u njima može biti zbog metra, ali vokal *i* u participu upravo toga glagola nestaje i inače u slavonskim govorima.[47] U Kanižlića se, međutim, nalaze i primjeri gdje se *i* (< *ě)* u participu toga glagola sačuvalo: *vidila* UM 515.

Vokal *i* potiskuje *u* na kraju inf. osnove glagola *brinuti:* vazda su se *brinili* KP 271, *brinio* KP 275, počmu se *briniti* KP 873 (: *brinula* UM 162). To je u vezi s miješanjem glagoła na *-nu-* s glagolima IV. vrste.

Bliže je izvoru što ima sa *i,* a ne sa *e,* primjer *kapitanu* BS 194 (tal. *capitano).* Talijanski se trag prepoznaje i u imenu *Ingles* KP 54. U tome Kanižlić slijedi južne uzore.[48] Vlast. ime *Francesko* često je napisano sa *e,* ali ponekad stoji *i* umjesto *e: Franciška* KP 606, 644.

Grč. *e* zamijenjeno je sa *i* u vlast. imenu *Jelina* UM 518 (prema Ἑλένη).

Posve je neobično što je u KP 14 napisano: u gradu *Londinu.* Bit će da se tu *i* mjesto *o* nalazi greškom.

[43] Đurđ. *Uzdasi: zadosti* III 182 (x *ljeposti*).

[44] *BLAGO:* doſta, zadoſti ⟨dosta, zadosti⟩; *DIZ.:* Dòſta, zadòſti ... zadoſta ⟨dosta, zadosti, zadosta⟩ (Baſtevolmente); *GAZ. 2:* Doſzta, doſzti; zadoſzta ⟨dosta; dosti, zadosta⟩; *LEX.: Doſzta, Doſzti* ⟨dosta, dosti⟩ (Sat).

[45] Usp. Ivš. DPG, Rad 197, § 90, str. 41.

[46] DIZ.: Dùgli ... Digli ⟨dulji, dilji⟩ (Longo, Più longo).

[47] Usp. Ivš. DPG, Rad 196, § 26, str. 188.

[48] *BLAGO:* ingleȝ ⟨Inglez⟩; *DIZ.:* Ingléſki ⟨ingleski⟩ (Ingleſe); *GAZ. 1: Orſzag Anglianſzki* ⟨orsag anglijanski⟩ (Anglia); *LEX.: Anglianſzka Zemlya* ⟨anglijanska zemlja⟩ (Anglia).

Završetak *-ija* Kanižlić označuje grafijom *-ia* (npr.: *Roxàlia* SR 751). No u geogr. imenu *Katanje* SR 807, 813 (G jd.; grafija: *Katanje, katanje)* došlo je do metričkog reduciranja vokala *i* koje je i grafijski istaknuto. Kanižlićevi uzori nudili su mu uobičajenu grafiju *-ia*.[49] Izborom grafema *j* Kanižlić je precizno obilježio željeni izgovor, koji nije ni 'Katanije' (moguća grafija: *Katanie)*, ni 'Katańe' (moguća grafija: *Katanye)*, nego 'Katan'je' (ostvarena grafija: *Katanje)*.

Vokal o

24. Neke pridj. zamj. (pokazne, upitne, neodređene) mogu u Kanižlićevu knjiž. jeziku pored novijega *a* imati starije *o: kakav* SR 2447, *takav* BS 85, MB 1 *(takvo* PU 91, *takvomu* BS 182) : *kakov* SR 1782, *takova* BS 32, *ovakovi* MB 4, *nikakovo* SR 1674 (x *slovo*); jedno i drugo u istom stihu: *Kakovo* je stanje? *Kakvoga* je vridno SR 1563. Stanje u posavskom govoru novijega vremena ne dopušta pretpostaviti da je lik sa *o* mogao Kanižlić odatle uzeti.[50] Zato smijemo smatrati da mu je arhaični lik došao od književnih uzora, i to ne od Della Belle,[51] nego od ostalih.[52]

I u posvojnoj zamj. *njegov* odbacuje se ponekad u SR vokal *o* radi metra; pored *njegovim* SR 2250, *njegovoga* SR 2346 ima: *njegva* SR 2341, *njegve* SR 1986, *njegvih* SR 1701.

Vokal *o* može se nalaziti u inf., gl. pridj. rad. i gl. pril. sad. glagola *htjeti: hotiti* BT 121, *hotio* MB 1, *hotijući* MB 187. Na mogućnost da to nije slavonska, nego sa strane unijeta osobina, upućuje već to što se u takvim likovima čuva kons. *h* (a on je u Kanižlića dosta nestabilan). Te su mu likove nametali uzori.[53] Crta je slavonskih govora što Kanižlić paralelno upotrebljava likove bez *o* i s kons. disimilacijom: *ktio* BS 97, *ktijući* BS 86.[54]

U impf. glagolima koji se izvode od korijena *govor, tvor, klon* često nema kvantitativnog prijevoja: *razgovoramo* PU 192, *odgovora* mu KP 133 (: *odgovara* KP 154),[55] da su se ... *otvorale* i *zatvorale* UM 248, *uklonjali* KP 303. Vokal *o* bit će tu prema pf. glagolima, odnosno prema imenici *govor*. Pored češćega *događaj* (npr. *događaju* KP 168) ima i *dogođaj*: *dogođaju* KP 156.[56] Vokal *o* mjesto *a* ima u osamljenom primjeru:

[49] *BLAGO:* Katania; *DIZ.:* Katánia, nie (Catania).

[50] Usp. Ivš. DPG, Rad 197, § 74. f, str. 33.

[51] Koji ima lik *kakav:* Kàkkav, kva, kvo (Quale) i *Avv.*, str. 16.

[52] *BLAGO:* Kakov, va, vo, Vidi Kakav; *GAZ. 1: Kakov.* (D.) *Kakav* (Qualis); *LEX.: Kakov* (Qualis).

[53] *BLAGO:* hotiti. Htitti; *DIZ.:* Hotjetti (Volere); *GAZ. 1: Hochu* ⟨hoću⟩ ... *hoteti* (Volo). — Della Bella *(DIZ. Avv.*, str. 28-29) ima potvrđene likove sa *o:* Hotiáh ⟨hotijah⟩ (impf.), Hôtjeh (aor.), Hotìj (impr.), Hotiti ‖ hotjetti (inf.), Hotiúchi ‖ hotéchi ⟨hotijući, hoteći⟩ (gl. pril. sad.), Hotio (gl. pridj. rad.), a likove bez *o* navodi kao dopuštena odstupanja (npr.: htjetti).

[54] Takve je zabilježio Ivš. DPG, Rad 196, § 36. b, str. 198.

[55] U popisu tiskarskih grešaka na kraju KP poneki se put lik sa *o* popravlja u lik sa *a*. Vokal *o* mjesto *a* čest je na tome mjestu i u »dalm.« štok. pisaca; usp. Mar. JDP, Rad 209, § 6, str. 182-183.

[56] *DIZ.:* Dógoghjáj ⟨događaj⟩ (Caſo).

pomozan biše uljem i po *pomozanju* potvrđen KP 259; to je moglo nastati pučkom etimologijom prema često upotrebljavanom imperativnom liku *pomozi*.

Mjesto *a* dolazi *o* i u riječima: *čorapice* BS 149, *obodvojica* UM 70, KP 191 (ali i *obadvojici* KP 180).

Prema vokalu *u* u suvr. knjiž. jeziku stoji *o* u Kanižlića u riječima: *tomačiti* BS 41, *tomačitelj* BS 72, KP 434, *iztomačenje* MB 95 (razvoj: *tomačiti* < *tolmačiti* ‖ *tъlmačiti*).

Usamljeni primjer *sobotu* MB 5, iako možda nastao greškom, vrlo je simptomatičan. Kanižlićevi južni uzori bilježe samo lik *subota*, a sjeverni – jedino ili alternativno – kajk. lik *sobota*.[57] Ako je, dakle, taj lik u Kanižlića došao greškom, ona je učinjena uz obzir na kajk. stanje.

Pored lika *ohola* SR 295, *oholost* SR 1472 ima i primjera gdje je otpalo *o* na početku riječi, i to ne samo u stihu *(hole* SR 175) nego i u proznom tekstu *(holost* BS 151).

Na mjestu *e* u suvr. knjiž. jeziku ima Kanižlić *o* u složenici *licomirac*: *licomircom* BS 213. Također je *o* u pril. *viteško* SR 441 mjesto *i* (ali i *viteški* BT 481).

Mjesto drugih vokala može *o* stajati u riječima: *doisto* PU 45, KP 812 (: *doista* KP 304), *zaisto* UM 177, *zaludo* SR 913, *svašto* SR 2318, *međuto* SR 625. Na to je kolebanje nailazio u rječnicima.[58] Otpada *o* u primjeru: *uprav* MB 146.

U Kanižlićevu se knjiž. jeziku često nalazi nepreglašeno *o* u gram. morfemu *-om* iza pal. kons. u I jd. i D mn. jo-osn.[59] Pravilo da se *-om* u I jd. im. m. r. ne preglašava ako je u slogu ispred gram. morfema vokal *e* ne vrijedi u suvr. knjiž. jeziku za imenice na *-telj*. Kanižlić, međutim, pored *krečom* BS 74, *češljom* SR 1218, *lemešom* BT 474 piše *prijateljom* BS 33, *naučiteljom* BS 39, *ljubiteljom* PU 141;[60] također u D mn.: *progoniteljom* BS 211, *roditeljom* MB 134. Često u Kanižlića nema prijeglasa iza pal. konsonanata i skupine *št* ni kada u slogu ispred gram. morfema ne stoji *e*, nego koji drugi vokal: (I jd.) *bičom* PU 244, *znojom* BS 17, *tutnjom* SR 228, *jurišom* SR 2171, *križom* SR 2735, *plaštom* BS 65, (D mn.) *ptićom* SR 226.[61] Što je *-om* mjesto *-em* u I jd. s. r. *morom* SR 16, 92, 1050, moglo bi biti radi rime (x *gorom)*, ali je tako ponekad i izvan rime, u proznom tekstu, upr. u KP 274. Sve to pokazuje da su izuzeci od pravila o prijeglasu, kojih je u suvr. knjiž. jeziku dosta,[62] u Kanižlića još i brojniji. Morfem *-em* nije u dva spomenuta padeža jo-osn. posve potis-

[57] *BLAGO:* subota; *DIZ.:* Subotta (Sabato); *GAZ. 2:* Szobòta ⟨sobota⟩; *LEX.: Szobota, Szubota* ⟨sobota, subota⟩ (Dies Sabbati).

[58] *BLAGO:* ʒa iſto ⟨za isto⟩; *DIZ.:* ʒaiſto ⟨zaisto⟩ (Certamente); *GAZ. 2:* Doiſto ⟨doisto⟩; *LEX.: zaiſzto, doiſzta* ⟨zaisto, doista⟩ (Certe).

[59] O tome u suvr. knjiž. jeziku usp. Mar. Gramatika, § 51. a i 136. b i B-H-Ž Gramatika, § 79, toč. 1 a i § 84. a.

[60] Ta je pojava poznata posavskom govoru; usp. Ivš. DPG, Rad 196, § 47. b, str. 212.

[61] Đurd. *Uzdasi: križom* (I jd.) VI 309, *stupajom* (D mn.) IV 120.

[62] Usp. Mar. Gramatika, § 57.

nut, tj. analogija prema o-osn. ne ide dokraja, nego izaziva kolebanje. Zato nisu rijetki ni primjeri gdje se prijeglas vrši: (I jd.) *mačem* SR 1323 x *plačem* 1324, *križem* BT 271 i dr. U imenica s. r. na palatalni konsonant redovno je preglašeno *-em: pristoljem* BS 172 i sl. Bit će to zbog oslanjanja na *-e* koje dolazi još u N-A-V jd.

Kolebanja s prijeglasom ima i u nekim drugim slučajevima. Poredvećinom preglašenoga gram. morfema za odr. pridjeve na pal. kons. ima ponekad nepreglašeni: *nutarnjoga* PU 169. Analoško se *-o-* mjesto preglašenog *-e-* našlo u složenici *licomircom* (D mn.) BS 213; to je ujedno vrlo rijedak primjer za nevršenje prijeglasa *-om* iza *c* u sufiksu *-ac*. Iza tog je kons. u I jd. i D mn. im. m. r. inače uvijek morfem *-em*, a ne *-om:* (I jd.) *pjancem* BS 213;[63] (D mn.) *Indijancem* BS 26, *štiocem* MB 4, *neznabožcem* SR 319.

Stanje sa *l* > *o* u Kanižlića se većinom podudara sa suvr. knjiž. jezikom: *učio* BS 202, *obećao* MB 39, *Svrdao* SR 421, *pepeo* PU 66, SR 1423. Također može ostati neizmijenjeno *l* na kraju jednosložnih riječi: *sol* KP 545, *dol* SR 19 (pa i *ozdol* BT 394), *stol* SR 267, *bol* SR 868, *pol* SR 959 (pa i *poldan*[64] SR 1587), *vol* UM 528; ali i: *dio* SR g. n., *po* UM 203, MB 107 (pa i *podne* SR 2111). Prema kosim padežima ima *o* i u N (odnosno A) jd. nekih imenica na *-lac, -lak: vladaoc* BS 77 (: *vladalac* KP 136), *pisaoc* KP 73, *štioc* UM 296, *razdiok* SR 1218.[65]

U tuđim riječima koje u naš jezik nisu ušle preko živoga govora, nego posredstvom književnosti, ne mijenja se završno *l* u *o;* u Kanižlića ima primjer *kristal* SR 1747. No u dubrovačkom govoru i u takvim se slučajevima mijenja,[66] pa je to registrirano već u starim rječnicima. Odatle je tu crtu preuzeo Kanižlić, a i u Belostenca je zabilježena kao dalmatinizam. Kanižlić piše: *manipuo* BT 63, *papagao* KP 419, *apošto* BS 19, 22, *Aristoteo* UM 11.[67] Promjena je izvršena i na kraju sloga u riječi *otar* BS 80, MB 2 (od lat. *altare* uz promjenu *a* > *o*). Kanižlić to nikako nije mogao čuti među narodom u Slavoniji, nego je preuzeo od dubrovačkih i »dalm.« štok. pisaca.[68]

Pogotovu je jasno da lik *poma (pome* BT 248, *pomu* SR III-X n.) nije mogao nastati na slavonskom tlu od izvornoga *palma* (> *paoma),* koji Kanižlić paralelno upotrebljava: *palme* UM 576, BT 248, *palmu* SR III-X n. Dva važna razloga govore za to da je lik *poma* Kanižlić preuzeo

[63] Đurđ. *Uzdasi: viencom* II 409, *licom* VI 112.

[64] Da je to kajkavizam, svjedoči i izbor riječi u rječnicima: *BLAGO:* pó dnê; pladne; *DIZ.:* Polùdne, dna. Polùdne, nèvi. Pôdne, dneva, illi Pôdne, òd pôdne (Mezzo dì, mezzo giorno); *GAZ. 1: Poldan, poldne* (Meridies); *LEX.: Poldan, Poldne* (Meridies).

[65] Tako je u ostalih »slavonskih« i u »dalm.« štok. pisaca; usp. Mar. JSP, § 24, str. 158 i Mar. JDP, Rad 209, § 30, str. 206.

[66] P. Budmani, *Dubrovački dijalekat, kako se sada govori,* Rad, knj. 65, Zagreb 1883, § 14, str. 157.

[67] *DIZ.:* Papagào, lla (Pappagallo); Apòſto, la ⟨aposto⟩ (Apoſtolo); *GAZ. 2:* Papìga. (D.) papagao; Apoſtol ⟨apoštol⟩, [D.] Apoſto.

[68] *BLAGO:* otar, oltar; *DIZ.:* Ottâr (Altare). U Đurđ. se *Uzdasima* nalazi: *otar* IV 279. Strano *l* mnogo mijenjaju u *o* i dalm. štok. pisci; usp. Mar. JDP, Rad 209, § 16, str. 192-193.

izvana, vjerojatno od dubrovačkih pisaca. Prvo, strana riječ *palma* u Slavoniji nije bila u širokoj upotrebi.[69] Slavonci su je mogli čuti u crkvi, gdje je ona simbol. Tamo se upotrebljavala i u lat. kontekstu pa se zato, prenijeta u slavonski govor, nije mijenjala.[70] Drugo, da je i uza sve to kons. *l* na kraju sloga prešao u *o*, vjerojatno u Kanižlića ne bi bilo dalje promjene u skupini vokala *ao;* naime, kontrakcija većinom ne zahvaća tu skupinu čak ni u participu m. r. jd. (v. § 28).

Veznici *nego, pako* i uzvik *nuto* mogu u SR zbog metra, a i inače, izgubiti krajnje *o*: *neg* SR 1132 (: *nego* SR 1013), *pak* SR 1759 (u proznom tekstu redovito *pako:* BS 24, 145), *nut* SR 1820 (: *nuto* 2313); također: *pako* KP 73 : *pak* KP 812.

Posredstvu tal. jezika (izvršenom preko Kanižlićevih južnih uzora) valja pripisati što mjesto grč. *-os* i lat. *-us* na završetku nekih vlastitih imena m. r. iz tih jezika stoji *-o: Plutarko* UM 183, *Dionižio* UM 183, *Bernardo* PU 91, *Urbano* PU 264, *Doroteo* SR 3005, *Pambo* SR 3006, *Arsenio* SR 3007, *Limbo* BT 555; tako stečenu naviku Kanižlić je širio i na vlast. imena preuzeta iz drugih jezika: *Krumo* KP 2, *Luthero* KP 87, *Sigismundo* KP 643.

Zadržalo se neizmijenjeno strano *o* u primjerima: *Japoniju* BS 22, *Jeruzolimi* (D jd.) BS 39 i čak *Jerosolim* SR 3544, *jerosolimskoga* KP 292, *monastiru* SR 782 (: *manastiru* SR 1839), *rožmarin* SR 3115.

Vokal *a* u stranom imenu *Mihail* KP 5 (lat. *Michael)* samo rjeđe ostaje neizmijenjen, a većinom prelazi u *o: Mihoilo* UM 79, BT 555.

Vokal u

25. Kao i u suvr. knjiž. jeziku, pokretno se *u* na kraju D i L jd. m. i s. r. pridj. riječi u Kanižlića može i ne mora javljati: *momu* BS 14, *dvanaestomu* BS 218 : *ovom* SR 117, po *svem* SR 783.

O vokalu *i* koji je u infiksalno *-nu-* u glagola II. vrste prodro iz IV. vrste zbog njihova uzajamnog miješanja već je kazano u § 23. Na sličan se način prema II. vrsti našlo *u* u glagolu *izkorenuti* UM 46, paralelno s kojim Kanižlić upotrebljava *izkoreniti* KP 68, 567. Morfološkog je porijekla *u* na kraju priloga *otragu* KP 63, koji je nastao od veze prij. *o* i L imenice.

Iščezlo je *u* (možda zbog potrebe stiha) u primjeru *svrhnaravna* SR 1561. Na kraju pril. *zaludu* može osim *u* (SR 2573) biti i *o: zaludo* SR 2947.

Za riječ *skula*, koju često ima Reljković u *Satiru*, a i Kanižlić *(skule* MB 1, *skula* PU 79), najbolje bi kao uzor odgovaralo talijansko *scuola* (gdje je *uo* sažeto u *u).* Nije vjerojatno da je lik *skula* došao u Slavoniju direktno, već posredstvom južnih uzora, od kojih takav lik ima Mikalja,

[69] Zato što ondje to drvo nije uspijevalo.

[70] U Dubrovniku je to drvo sastavni dio vegetacije; riječ se nalazila u svakodnevnoj upotrebi te se fonetski lako prilagodila. — *BLAGO:* poma, palma; *DIZ.:* Póma (Palma); Đurđ. *Uzdasi:* pômam VI 346.

a kao dalmatinizam prenijet je i u Belostenca.[71] Geminacija konsonanta u Mikalje čak pokazuje da se sažimanjem *(uo > u)* dobiveni vokal i pokratio.

Treba spomenuti da se u Kanižlića vokal *u* nalazi na mjestu vokala *o* u iz tur. jezika preuzetoj riječi *buzduvan (buzduvanom* KP 855), kao i u pridj. prema tal. *napolitano: napulitanskoga* BS 98.[72]

Strano *u* iza vokala može se sačuvati ili prijeći u *v: Paula* (G jd.) SR III-XI n., *Europi* BS 65 pored *Evropi* BS 73, *lavretanske* BS 209. Nije se reduciralo *u* u primjeru *tabulici* MB 6.

Vokal ě

26. Na mjestu prasl. vokala *ě* u Kanižlića, slično kao u Reljkovića i drugih »slavonskih pisaca« 18. st., velikom se većinom nalazi *i*. Ako se u Požegi Kanižlićeva vremena nije govorilo ikavski, kao što se danas ne govori, Kanižlić je do ikavštine lako mogao doći, i to na jedan od dva načina. Prvo, potekao je s ikavsko-ijekavskoga područja (usp. § 3). Drugo, požeški kraj, govor kojeg je Kanižlić svakako poznavao, pripada u ono isto ikavsko područje koje je dalo Reljkovića.[73] Ali se u Reljkovića nalaze neki ijekavizmi kojih nema Kanižlić, osobito G mn. zamj. i pridj. na *-ije*. Aleksić s pravom zaključuje da su to knjiški oblici, »uzeti iz narodne poezije ili iz dela pisaca iz južnih krajeva«.[74]

Zašto Kanižlić, koji je od pisaca s juga osobito dobro poznavao i slijedno Dubrovčane, nije od njih preuzeo G mn. kao što su *ovije, dobrije?* I njemu bi sigurno, kao i Reljkoviću, bilo dobro došlo da lik pridjeva i pridj. zamjenice za G mn. bude i u govoru u opoziciji prema nekim drugim padežima *(dobrije : dobri* N-V jd. i mn. m. r.).

Međutim, ni sam Reljković nije pretjerivao upotrebljavajući likove na *-ije*, pa ni druge ijekavizme. Kanižlić je imao još i više razloga da prema njima bude oprezan. Dok je Reljković izabirao popularne teme, Kanižlićeve su knjige odreda bile namijenjene propagiranju katolicizma u Slavoniji. Većini stanovništva onog dijela Slavonije u kojem je radio (odnosno bar pretežnom starom ikavskom življu) likovi na *-ije* morali su se činiti hiperijekavizmima, a i svi drugi ijekavski likovi sigurno su na njih djelovali odbojno. Zato ih se Kanižlić klonio.

On nije bio prvi »slavonski pisac«, nego se uklopio u ne osobito dug, ali ipak već formiran tok književne upotrebe ikavskoga govora u toj pokrajini.[75] No zbog ugledanja u pisce južne Hrvatske, osobito Dubrovčane

[71] *BLAGO:* skulla; *DIZ.:* Uccioniza ⟨učionica⟩ (Scola); *GAZ. 1: Skola* ⟨škola⟩ ... (D.) *Skula* ⟨škula⟩ (Schola); *LEX.: Uchilnicza* ... *Skóla* ⟨učilnica, škola⟩ (Schola).

[72] *BLAGO:* napula; napulitan; *DIZ.:* Nápula, le (Napoli).

[73] Usp. Pavičić, *Porijeklo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji,* Djela, knj. 47, Zagreb 1953, str. 233 i d.

[74] Al. JMAR, § 45, str. 50.

[75] Na izbor ikavskoga nije u »slavonskih pisaca« utjecalo samo stanje u posavskom govoru nego i njihove veze s bosanskim piscima.

i pogotovu Della Bellu, ne bi bilo neobično da je Kanižlić preuzeo i veći broj ijekavskih likova, ali su mu sami njegovi uzori pružali opravdanje da pretežno ostane pri ikavizmu. Prvu mu je ispriku nudio Ivan Belostenec, koji u vezi s jednom osobitosti svoje grafije piše:

> »Gdje je pak iznad *ė* točka, tada će Dalmatinac i onaj koji Dalmatinca oponaša čitati kao *i*, a Slavonac kao *e;* stoga, i kad ne bi bilo točke, na primjer *Penez*, Dalmatinac će izgovoriti *Pinez*, a Slavonac *Penez*.«[76]

Kanižlić je bio dovoljno informiran da shvati kako »Slavonac« ovdje znači kajkavca, a Belostenec mu je dao pravo da, oponašajući Dalmatinca, izgovara (pa onda i piše) ikavski. Della Bella ga je u tome ohrabrio dopuštajući u gram. morfemima dvojak refleks: *dobrjem* ‖ *dobrim, dobrjeh* ‖ *dobrih, dobrjemi* ‖ *dobrimi*.[77] Mikalja, koji pored ijekavskih često donosi ikavske likove, osokolio ga je da ikavizam zadrži u leksičkim morfemima.[78]

U ikavskom su liku u Kanižlića one neodr. zamjenice koje su u suvr. knjiž. jeziku stalan ekavizam, tj. one s *ně-* > *ni-: nigdašnoj* 'nekadašnjoj' BS 6, *nikoji* 'neki' UM 22, *nikoliko* 'nekoliko' PU 169, *nike* 'neke' SR 239. Mogući slavonski ikavizam *jelin* SR 2909, *jelinka* SR 661 podupirali su južni uzori, čak i Della Bella.[79] Pred infinitivnim *-ti* također stoji *i* (< *ě*): *živiti* BS 7, *razumiti* MB 13; u gl. pridj. rad. glagola *viditi* može taj vokal potpuno iščeznuti (osim u jd. m. r.); usp. § 23.

Samo se s ekavskim refleksom jata nalaze u Kanižlića riječi *celov* i *beda*: *celovom* MB 183, *celovati* BS 85, *beda* SR 27. Ekavizam je s obzirom na jedno svoje *ě* i riječ *obedvi* BS 99, KP 904 (koja se nalazi i u liku *obadvi* UM 48). Napokon, nema razvoja sekundarnog *ě* u leksemu *koren* (moguća promjena u nekih štokavaca: *korenъ* > *korijen): koren* SR 1742, *ukoreniš* BS 230. Te ekavizme treba različito tumačiti. Ekavizam *obedvi* i lik *koren* poznati su posavskome govoru,[80] *celov* je bio stalni ekavizam i u čakavskih pisaca ikavaca, pa je mogao doći od južnog uzora,[81] a lik *beda* posuđen je iz istoga izvora, samo posredstvom sjevernog uzora, gdje je izvorni ikavizam naoko poekavljen, a zapravo sveden na specifičnu Belostenčevu grafiju.[82] Istome uzoru valja pripisati i što se

[76] *GAZ.*, predgovor (preveo Vladimir Vratović), reprint-izdanje, Liber, Zagreb 1973, 2. knjiga, Dodatak, str. LIV.

[77] *DIZ. Avv.*, str. 10-11.

[78] U *BLAGU* se daju dublete (npr.: ljep, lip), ili se pod natuknicom-ikavizmom upućuje na ijekavizam (snig vidi ſnjeg), ali i s ijekavizma na ikavizam (ljeciti 'ljećiti' vidi liciti; ljek vidi lik); za neke riječi postoji samo ikavski lik (npr. viverica).

[79] *BLAGO:* Jelin, Jeglin ⟨jeljin⟩; *DIZ.:* Jelin. Jeljèn (Cervo).

[80] Usp. Ivš. DPG, Rad 196, § 12, str. 162.

[81] *BLAGO:* Çelov ⟨celov⟩; *DIZ.:* Zèlov ⟨celov⟩ (Bacio).

[82] *GAZ. 1* ima kao dalmatinizme [D.] navedene riječi: *Bêda, Bidnoſzt* ⟨bidnost⟩ (Calamitas).

neke riječi koje su u Kanižlića pretežno ikavizmi javljaju u ekavskom ruhu: *rečih* (L mn.) UM 100, *telesnoga* PU 156, *izneverili* KP 441.[83] Vokal *ě* dao je *e* u *-lě* u dva priloga: *odsele* UM 190, *otale* BS 148.

U ikavskoj i ekavskoj varijanti može biti nekoliko riječi: *ovdi* MB 63 : *ovde* BS 145; *ondi* SR 372 : *onde* MB 85 (ali samo: *gdi* MB 57, *svagdi* SR 1137, *nigdi* SR 1480, *gdigod* SR 825); *gori* BT 67 : *gore* SR 427 (i radi rime: SR 3204, x *more*); *godi* (koji . . . *godi*) BS 215 : *goder* SR 2331; *obićam* se UM 652 : se . . . *obeća* SR 923 (x *pleća); pedipsani* BT 470 : *pedepsu* BT 480 (prema grč. παιδεύω ; u toj je riječi glas *ě* sekundaran); *starišinu* BS 186 : *starešina* BS 121: *obitil* BT 313 : *obitel* (rjeđe) KP 835; *pogibili* BS 181 : *pogibeli* BS 123. Da se objasni to miješanje, dovoljno je analizirati samo dva primjera. Za odnos *obitil : obitel* južni se uzori ne slažu, a sjeverni ima samo ekavski lik; za odnos *pogibil* : *pogibel* južni se uzori podudaraju u ikavizmu, a sjeverni ima oba lika, ali je ikavski obilježen kao dalmatinizam.[84] Po tome se naslućuje da je u Kanižlića na pojavu alternativnih ekavskih likova djelovao sjeverni uzor (osobito Belostenec).

Budući da je refleksom *ě* > *i* nastao infinitivni lik *bditi*, glagolska se imenica izvodi kao da je pred sufiksalnim *-ti* etimološko *i: bdenje* BS 164, *bdenju* PU 169. Sekundarno *ě* dalo je ikavski refleks u riječima kao *izti̇če* UM 515, *obliva* PU 223.

Ijekavizmi su u Kanižlićevu jeziku: *prije* BS 87, MB 128, *najprije* KP 35, *sijeno* SR 395. Dvosložni izgovor riječi *prije* dobro je potvrđen u stihu: To još ne ostavi: *prije* neg te' sahrane SR 3695. Ijek. lik *prije* svakako je preuzet od južnog uzora, a pritom je posredovao sjeverni.[85] Stihom SR 395 nije potvrđen dvosložni izgovor refleksa glasa *ě* u riječi *sijeno* jer se ona nalazi u rimi s riječju *vino*. Ipak, moguće je da se ona nije ni govorila u ikavskoj formi, i to da bi se jače razlikovala od imenice *sin*.[86]

Postoje u Kanižlića i takve riječi u kojima se pored *-ije/-je* može naći *i: dvije* PU 216 i *dvi* BS 75; *biljeg* UM 358 i *bilig* MB 6 (pa i *bjelige* UM 553).[87] Nasuprot ijekavizmima *uvjet (uvjeta* iliti ugovora UM 805),[88] *zavjetku* PU 216, koji su svakako knjiški, ima s istim korijenom religij-

[83] *GAZ. 2:* Rĕch, (D.) Beſzeda ⟨beseda⟩; Telóvni, teleſzni ⟨telesni⟩; Nevèra, neverноſzt ⟨nevernost⟩.

[84] *BLAGO:* obitel; *DIZ.:* Obîtil (Famiglia); *GAZ. 2:* Obìtel. — *BLAGO:* poghibilni ⟨pogibilni⟩; *DIZ.:* Poghìbil ⟨pogibil⟩ (Pericolo); *GAZ. 1: Pogibel,* (D.) *pogibil* (Periculum).

[85] *BLAGO:* prie ⟨prije⟩; *DIZ.:* Prie (Avanti); *GAZ. 1: Predè.* [D. Prie.] (Anteà).

[86] Na taj način objašnjava Ivšić ekavizam *seno* koji se nalazi gdjegdje u posavskom govoru; usp. Ivš, DPG, Rad 196, § 12, str. 163.

[87] Lik *bilig* (< *bělěgъ*) čist je ikavizam, a u liku *biljeg*, koji dolazi i u ijekavskom govoru, *ě* u prvom slogu dalo je *i* ispred pal. kons. *lj.*

[88] Mikalja pravi semantičku razliku između imenica *uvit* i *uvjet:* Uvít Mladiça uvita za ſvezati ⟨uvit, mladica uvita za svezati⟩. *(Stroppa, vimini)* Vimen, nis — Uvjèt Uvjetovanje. Pogoghjaj ⟨pogođaj⟩. *(Accordo. Patto.)* Conventio, is. Pactio, is. Convĕtum, ti. Conventus, us. Conditio. Lex. Pactum, ti. — U prvome značenju dopušta također ijekavizam, ali akcentom pokazuje razliku: Uvjét : Uvjèt.

ska, ali od naroda prihvaćena riječ *zavit: zaviti* MB 168, *zavitne* SR 858; slično: *svijest* 'savjest' BT 290, *nesvijest* BS 95 i *Blagovist* MB 103. Za 'nije' Kanižlić rijetko uzima *ni: nije* BS 48 : *ni* SR 2861.

Mogućnost trostrukog refleksa pokazuju primjeri: *posli* BS 179, BT 476, *najposli* KP 73 : *poslije* PU 175, MB 88, *najposlije* MB 153 (također: *poslje* PU 175) : *posle* SR 3559. Temeljni su i ovdje ikavski likovi, a ostale valja pripisati utjecaju uzora. Samo je ikavsko *pokli* SR 3670.

Prefiks *pre- (prě-)*, koji u Reljkovića dolazi u ikavskoj i u ekavskoj formi, ima Kanižlić samo sa *i: privara* BS 84, *priveliki* MB 180. Ikavsko je i *prid*, i to prijedloško i prefiksalno: *prid* BT 34, *pridgovor* MB 1, *napridak* UM 58; izuzetak (ekavski lik *preddidi* BS 44) leksička je posuđenica od Belostenca.[89] Prefiksalno *prema-* ima ikavski refleks u riječi *primalitja* SR 1202; o prijedlogu istog postanka usp. § 21.

U Reljkovića može biti *jesti* i *jisti* i sl., a Kanižlić upotrebljava samo ikavske likove: *jisti* MB 159, *uzist* MB 143, *jizbinu* PU 69.

Zanimljivo je da od Dubrovčana nije preuzeo ekavizam *venac*, nego ima samo: *vinac* SR 658, *vinčanju* SR 2741 i sl.

Vokalno r

27. Fonološki sustavi tuđih jezika (npr. latinskog, talijanskog) ne poznaju vokalno *r*, pa se izgovor toga glasa olakšavao popratnim vokalom (tj. naše se *ŗ* prenosilo kao kombinacija vokal + *r)*. Kada su naše riječi ulazile u stare tekstove pisane tim jezicima, grafem *r* za *ŗ* također je dobivao popratni vokal. Takav način bilježenja preuzet je i u hrvatske latiničke tekstove. Popratnu je funkciju moglo imati nekoliko vokala, ali su se većinom upotrebljavali *a* i *e;* iako je teško povući oštru granicu, ipak se može reći da su u tu svrhu u južnoj Hrvatskoj pretežno upotrebljavali *a*, u sjevernoj *e*.

Kanižlić i u tome smislu pokazuje da više slijedi južni način obilježivanja; osim u SR, on ima češće *a* nego *e*: *sardca* BS 5, *carkvi* BS 6, *iskarnjemu* MB 128 – *doveršivši* BS 18, *umerti* MB 147. Između *a* i *e* u službi popratnog vokala nema u njega nikakve razlike, jer se jedan i drugi znak pojavljuje u istoj riječi, npr.: se *harveći* BS 95 : *hervao* BS 86.

Budući da je bilježenje popratnog vokala bilo zajedničko svim našim starim književnicima, neće ono u Kanižlića imati nikakve veze s pojavom da *ŗ* u posavskom govoru gubi ponegdje vokalsku službu, i to u pjevanju i u kazivanju stihova i u riječima *Ervat* 'Hrvat' i *ervati se* 'rvati se'.[90]

Prema *mrije-*, *ždrije-* (<*mrě-*, *žrě-)* u suvr. knjiž. jeziku ima Kanižlić u infinitivima *mŗ-*, *ždŗ-: umrti* BS 110, UM 563, BT 476 (: *umriti* MB 183), *pomrše* SR 1837, *proždrti* SR 2534.

[89] Belostenčev primjer *(GAZ. 2:* Predĕd) Kanižlić je i grafijski adaptirao geminirajući znak *d*, a u imenički korijen — u skladu s posavskim ikavizmom — unio je *i*.

[90] Usp. Ivš. DPG, Rad 196, § 17, str. 176-177.

Kontrakcija vokala

28. Nesaženi i saženi likovi posvojnih i odnosnih zamjenica postoje u Kanižlićevu knjiž. jeziku paralelno te se po tome njegovo stanje ne razlikuje od suvr. knjiž. jezika; primjeri: *moga* BS 3, MB 39, *koga* (= kojega) BS 4 : *kojega* SR 1493 x *mojega* 1494. Rijetko se kontrakcija vrši gdje je nema u suvr. knjiž. jeziku: *ka* (N jd. ž. r.; Majku *ka* te rodi tužnu razveseli SR 3638), *ko* (A jd. s. r.; u *ko* doba noći Palice izađu SR 423), *kima* (I mn.; Ah, višje sirotā s *kima* se svit stidi SR 2757); u tim su stihovima kontrahirani likovi upotrijebljeni zbog metra. Nesaženi likovi pored saženih postoje i u posavskom govoru,[91] a opravdanost njihove upotrebe u knjiž. jeziku svjedočili su Kanižliću uzori.[92]

Dosta je česta kontrakcija *ao* > *o* u vezniku *ko* SR 463 (pored *kao* SR 469, 698). U gl. pridj. rad. kontrakcija *ao* > *o* u većini je Kanižlićevih djela vrlo rijetka (npr. *ogledo* UM 636), a češća nego drugdje samo je u KP: *poodrasto* 5, *išo* 17, *otimo* 741 (ali i u toj se knjizi nalazi npr. *pošao* 17). Budući da je, dakle, sam Kanižlić u djelima izdanim za života većinom upotrebljavao participe s nestegnutom skupinom *ao*, može se zaključiti da prevaga participa s kontrahiranim završetkom u KP potječe od priređivača toga djela za tisak.

Od svih »slavonskih pisaca« Maretić je samo u dvojice (Horvata i Velikanovića) našao da često imaju sažimanje *ao* u *o* na kraju gl. pridj. rad., ali da također mnogo pišu nestegnuto *ao*. »Ostali pisci« – kaže Maretić – »imaju ovako sažimaće ili vrlo rijetko ili ga nemaju nikad.«[93] Toj glasovnoj pojavi, koja je u današnjim slavonskim govorima raširena, vide se, dakle, tragovi u jeziku »slavonskih pisaca« 18. st., ali su se oni njoj opirali. Zato je i moglo dolaziti do hiperkorektnosti kao što je u primjeru: Koji *pakao* (tj. *pako* 'pak') oni bijau od kojih Focio govori KP 174.

Elizija, hifereza i sinalefa

29. Pokretne vokale i nestabilno infinitivno i particípsko završno *i* zacijelo su poznavali slavonski govori Kanižlićeva vremena (među njima također posavski). Kada te vokale Kanižlić ispušta, nije to nikakav osobit versifikacijski postupak; on ih, uostalom, ne ispušta samo u stihovima nego i u prozi. U stihovima se pak služi elizijom, hiferezom i sinalefom.[94] Ti su postupci u SR označeni apostrofom, a u pjesmama u BS, PU, MB i BT nisu označeni. To upućuje na zaključak da apostrofi u SR također ne potječu od Kanižlića, kao ni znakovi za akcente.

[91] Ivš. DPG, Rad 196, § 24, str. 185 i Rad 197, § 84, str. 39.

[92] Della Bella *(DIZ. Avv.*, str. 15) govori »*Del Pronome Relativo koi, kojá, kojé* ...« i, dalje, spominje *Lo ſteſſo Pronome abbreviato* (kí, kaa, kè).

[93] Mar. JSP, § 6, str. 151.

[94] Katančić, koji ga je inače visoko cijenio i *Svetu Rožaliju* smatrao primjernim pjesničkim djelom, to mu je ubrojao među nedostatke; usp. Matić, *Katančićev »De poësi Illyrica libellus ad leges aestheticae exactus«*, Rad HAZU, knj. 280, Zagreb 1945, str. 174.

Za eliziju (izostavljanje posljednjeg vokala) ima malo primjera; takav je: sada se odkrivam, jer *s'* od muke znojim SR 953 (dvanaesterac).

Hifereza (izostavljanje unutarnjeg vokala) nije grafijski ostvarena, ali metričke okolnosti pokazuju da ju je Kanižlić imao na umu, provodeći je samo u nekoliko riječi *(nije, prije, kao, jao): Nije* čovika živa; siguran je, rekoh SR 2079 (dvan.); *Prije* sviju godišta nego ti probudi SR 1925 (dvan.); *kao'* da primalitja cvate dika živa SR 1202 (dvan.); vidim – *jaô!* – i moga resenja grihotu SR 1287. Jednosložni izgovor skupine *ije* svakako je naučio od Dubrovčana, koji su – ijekaviziravši svoj pjesnički jezik – refleks dugoga jata nastavili metrički tretirati kao jednoslog, prihvaćajući na taj način zapravo metrički postupak svojih pjesničkih prethodnika, čakavaca-ikavaca.[95] I jednosložna metrička vrijednost riječî *kao, jao* potječe iz istog izvora.[96]

Sinalefa (izgovorno sažimanje posljednjeg vokala prve riječi i prvoga iduće), kojom su se obilato služili stari pjesnici Dubrovčani,[97] vrlo je česta i u Kanižlića. Provodi je među istim i među različitim vokalima: da goruću *srčbu ugasiš* BS 217 (osm.) : kako rekoh, *kaza od* svega PU 245 (osm.). Često veznik *i* slijeva sa završnim *i* u prethodnoj riječi: nek se krvjom *liči* i poji BS 207 (osm.). Koliko mu je sinalefa draga, pokazuje Kanižlić primjenjujući je i po dvaput u jednom stihu: ne *zna ispisat čuda ovoga* PU 142 (osm.).

c) KONSONANTIZAM

Jotovanje

30. Da bi se moglo raspravljati o jotovanju u Kanižlićevu knjiž. jeziku, valja se prisjetiti nekih osobina njegove grafije (v. tablicu u § 15). Jasna i jednoznačna grafijska rješenja (*d* 'đ', *gy* 'đ', *j* 'j', *s* ‖ *ſ* 's', *sc* ‖ *ſc* 'š', *z* 'z', *x* 'ž', *t* 't') omogućuju da sa sigurnošću kažemo kada u pozicijama 1. *d'*, 2. *st'*, *sk'*, 3. *zg'*, *zd'* jotovanje jest izvršeno, a kada nije (izvršeno je kada se piše: 1. *gy* (đ), *j* (j), 2. *sch* ‖ *ſch* [pojednostavnjeno mjesto: *scch* ‖ *ſcch*] (šć), *sct* ‖ *ſct* (št), 3. *xd* (žd), *xgy* (žđ), *xj* (žj)). Zbog etimologiziranja u vezi s grafijskim rješenjem za 'ć' i zbog djelomičnog ugledanja u Đurđevića (rješenje: *tj;* v. § 15) poziciju *t'* u Kanižlića treba razmatrati s oprezom.

31. Primarne skupine. – U skupinama *tj, dj* (t', d') izvršeno je jotovanje, i to većinom s istim rezultatom kao u suvr. knjiž. jeziku (dakle: *tj* > *ć, dj* > *đ*): *smućena* SR 189, *rođaka* BS 213, *pogrđuje* PU 188.

Od toga ima nekoliko izuzetaka.

[95] Tako i Gundulić u *Osmanu piše:* »Vjekovite i bez svrhe / *nije* pod suncem krepke stvari«; usp. SPH IX, str. 390.

[96] Usp. Reš. GOGJ, § 14, str. 13.

[97] Zbog njezine čestote prekorio ih je Stanko Vraz u članku *O Dubrovčanima;* usp. *Hrvatska književna kritika. I. Od Vraza do Markovića,* priredio Antun Barac, Matica hrvatska, Zagreb 1950, str. 35-39.

Postoje dvije riječi u kojima *dj* > *j*: *takojer* BS 47, PU 79, *gospoja* UM 209 *(gospoju* SR 3518). Budući da takvi likovi nisu navedeni među osobinama posavskoga govora u novije vrijeme,[98] možemo ih objasniti kao Kanižlićeve posuđenice. Riječ *takojer* južni uzori imaju zabilježenu s kons. *đ*,[99] a s kons. *j* bilježi je, i to kao dalmatinizam, Belostenčev rječnik.[100] Lik *gospoja* pružali su Kanižliću svi uzori.[101]

Ponekad se jotovanje *d'* ne provodi u težnji da se sačuva neizmijenjen završni kons. osnove: *požudjenje* PU 219, *ludjakā* KP 109, među *rodjacih* UM 545 (: *rodake* BT 179), *Carigradjani* KP 131 (: *Carigradanin* KP 5). U tome se naslućuje povođenje za Della Bellom.[102]

U KP ima lik *sveštenik: svešteništvo* 58, *sveštenici* 851. Rječnici mu ga nisu pružali, nego ga je vjerojatno preuzeo usmenim putem.

U skupini *stj* jotovanje je također izvršeno, a rezultat je većinom *št* i rjeđe *šć: očištene* BS 103, *prašta* MB 69, *dopušteno* BT IV, *naviština* SR 2277 (x *oziva) : navišćuje* SR 1607 (x *iziskuje).*[103] Kao *stj* jotuju se *skj, zgj* > *št, žd (žđ): ištem* PU 266, *zablištujući* BS 148, *moždani* UM 44.

Ne vrši se jotovanje u nekim riječima stranog porijekla: *djakon* BT 262, KP 292, *djak* UM 235 (grč. διάκονος),[104] *djavao* UM 216 (rjeđe: *davli* BT 30; grč. διάβολος), *krstjanin* PU 127, *ristjani* MB 162 (lat. *christianus).*[105] Maretić[106] smatra da su »slavonski pisci« »bez sumńe« izgovarali *šć* u riječima *krstjanin, krstjanski.* Za Kanižlića, a i za neke druge »slavonske pisce« koji su bili katolički svećenici, to neće biti posve sigurno, jer ako su u latinskoj liturgiji često govorili riječ *christianus,* onda im je to moglo biti korektiv za izgovor riječi *krstjanin, krstjanski.* Slično je i s riječima *djakon, djaci, djavao.*

32. Skupine jt, jd. – S obzirom na dental glagolskoga korijena *id-* postoji u Kanižlićevu knjiž. jeziku raznolikost: u različitim oblicima čas je on bez promjene, čas se ovako ili onako mijenja.

[98] Usp. Ivš. DPG, Rad 196, § 3. g, str. 136.

[99] *BLAGO:* takoghjer ⟨također⟩; *DIZ.:* Takòghjer ⟨također⟩ (Anche).

[100] *GAZ. 1: Szpodobno, z-ſzpodobnem nachinom, ravno tak.* (D.) *takojer* ⟨spodobno, z spodobnem načinom, ...⟩ (Similiter). — *LEX.* (s. v. Similiter) nema toga leksema.

[101] *BLAGO:* gospoja Vidi góspa; *DIZ.:* Goſpòja ⟨gospoja⟩ (Signora); *GAZ. 1: Goſzpa.* (D.) *goſzpoja* ⟨gospa, gospoja⟩ (Domina); 2: Goſzpá. (D.) goſzpoja ⟨gospa; gospoja⟩; *LEX.: Goſzpa, goſzpoja* ⟨gospa, gospoja⟩ (Domina). — U Đurđ. *Uzdasima* nalazi se dvojako: *gospoja* II 108 i *gospodom* II 141.

[102] *BLAGO:* graghjanin ⟨gradanin⟩; *DIZ.: Grádjanin* (Cittadino); *GAZ. 1: Varaschan, Purgar,* [D.] *Gradyanin* ⟨varaščan, purgar, gradjanin⟩ (Civis).

[103] Po tome Kanižlić naoko ne odstupa od posavskoga govora (usp. Ivš. DPG, Rad 196, § 3. f, str. 135-136). No lik *očišten* svjedoči da je želio pobjeći od dijalektalnoga, po njegovu osjećaju vjerojatno suviše lokalnoga, posavskog »šćakavizma«.

[104] *DIZ.:* Diâk ... Diákon (Diacono); *GAZ. 1: Diakon* (Diaconus); 2: Diak ... Diakon.

[105] Razlika među riječnicima *(DIZ.:* Karſtjànin ⟨krstjanin⟩ (Chriſtiano) — *GAZ. 2:* Kerſchánſzki, Kërſchánſztvo ⟨kršćanski, kršćanstvo⟩ pokazuje da je Kanižlić u tome slijedio Della Bellu.

[106] Mar. JSP, § 11, str. 153.

Stari inf. *iti* nije se u Kanižlića očuvao samostalan. Traga mu ima rijetko, i to samo u složenicama s prefiksima koji završavaju na vokal: *dojti* MB 6, SR 1711. No i u takvim složenicama ponajčešće se zbivaju sve promjene koje, kao i u suvr. knjiž. jeziku, vode u jotovanje (do + iti > dojti > *dotji > doći): *doći* BT 34, *proći* BT 487, *naći* SR 597. Iz takvih se složenih infinitiva našlo *ć* u prostom inf. i u inf. složenom s prefiksima što završavaju na kons.: *ići* SR 2648, *snići* MB 109, *unići* MB 107, *uzić* SR 2973. Napokon, složeni s prefiksima na vokal nalaze se kontaminirani infinitivi – gdje se čuva *j*, ali uz koje dolazi *ć*: *najći* SR 796 (x *trkaći*), *projći* BS 67, *izajći* KP 17.

U ostalim oblicima glagola od korijena *id-* moguće su četiri varijante, i to sa *d*, *jd*, *đ* ili *jd*.

Likovi u kojima se nalazi *d* najbolje odgovaraju starini. Osim nesloženoga glagola imaju *d* obično složeni s prefiksima na kons. ili na *i*: *idem* SR 1482, *iduć* SR 1914, *izidu* SR 1648 (x *zidu*), *pridoh* SR 1701.

Likovi sa *jd* nalaze se od glagola složenih s prefiksom na vokal te odgovaraju infinitivima kao što je *dojti*: *dojdoh* SR 3073, *nejdi* SR 1502.

Od novijih likova češći su oni gdje je izvršena metateza i jotovanje (jd > *dj > đ). Takvi su najčešći u glagola složenih s prefiksom na vokal, u kojima su i postali: *dođe* BS 19, *nađeš* MB 6, *priđe* SR 3489. Iz tih se glagola *d* proširilo i na oblike prostoga glagola i složenih s prefiksom na konsonant: *iđe* MB 26, *iđućim* BS 54.

Rjeđe se nalaze likovi sa *jd*, i to samo od glagola složenih s prefiksima na vokal: *izajđe* BS 23, *najđe* PU 141, *nejdi* SR 187, *pojđe* MB 4, *projđe* BS 68.

Kanižlićevo se stanje (s obzirom na likove tipa *dojti – doći*) podudara s posavskim govorom.[107] Time se ujedno približio objema uzorima.[108] Likovi *najći* i sl. mogu se smatrati Kanižlićevim konstrukcijama.

33. Maretić o sekundarnom jotovanju u »slavonskih« i u »dalmatinskih« pisaca. – Govoreći o sekundarnom jotovanju u »slavonskih pisaca«, Maretić na jednome mjestu piše:

> »Današńe imenice *cvijeće*, *ganuće*, *piće*, *milosrđe* pišu slav. pisci obično sa *tj* i *dj*, dakle *cvitje*, *ganutjo*, *pitje*, *milosrdje*. Ako su oni te riječi možda tako i izgovarali pod utjecajem pisma, ali je narod po Slavoniji u tim i sličnim riječima za cijelo govorio *ć*, *đ*. Tome je dokaz, što i sami pisci katkad pišu tu *ć*, *đ*: na pr. *spomenuće* Knez. 121, *uskrsnuća* Leak. 123, *začeću* Knez. 348, *milosrđa* 58, *milosrđe* 69.«[109]

Maretićevo se zaključivanje u prvi mah čini uvjerljivo, jer ako je novija fonetska pojava *(tbj, dbj > ć, đ)* u jeziku »slavonskih pisaca« već

[107] Ivš. DPG, Rad 196, § 34. c, str. 196.

[108] Koje Belostenec (*GAZ.* 2, s. v. Dohájam) ovako karakterizira: doyti ⟨dojti⟩ — (D.) dochi ⟨doći⟩.

[109] Mar. JSP, § 11, str. 153.

dostignuta, onda bi ona lako mogla isključivati stariju *(tьj, dьj > tj, dj)*. Međutim, poslije tiskanja Maretićeve rasprave JSP Ivšić je pokazao da se u jednom suvremenom slavonskom govoru (posavskom) pored *tьj, dьj > ć, đ* također ponekad govore neizmijenjene skupine *tj, dj*.[110] Prosuđujući taj problem u »dalmatinskih pisaca« 18. st., Maretić je bio suzdržaniji. Govoreći, na primjer, o refleksu skupine *dьj*, on piše:[111]

> »Iz navedenoga se pregleda vidi, da se samo u riječi *milosrđe* često nalazi zapisano *đ*, u drugijem riječma sasma rijetko. Za riječ *milosrđe* može se misliti, da se izgovarala sa *đ*, premda se često pisala sa *dj* (da bi joj se pokazala sveza s adj. *milosrdan)*. Za druge riječi teže je dopustiti izgovor sa *đ*.«

U ovom, dakle, slučaju ne insistira više na tome da postojanje mladega *đ* isključuje starije *dj*.

Korisno je pogledati kako Maretić svoje zaključke o *tьj. dьj* u »slavonskih pisaca« primjenjuje na druge sekundarne skupine. On ovako razmišlja:

a) pisci su većinom pisali *tj, dj;*
b) pisci su ponekad pisali *ć, đ;*
c) *narod* je govorio *ć, đ*.

Elemenat a) i b) ne mijenja ni u drugim primjerima (osim što, naravno, govori i o *stьj, zdьj* > *šć, žđ*), ali zato misao »narod je govorio« u c) doživljava ovu metamorfozu: »izgovaralo se«, »ima se izgovarati«, »ima se čitati«. I napokon, evo kako završava razmišljanje:

> »Pisci su slav. pisali *stj* i u drugim nekim riječma, u kojima su[112] bez sumńe izgovarali *šć*, na pr. *krstjanin, krstjanski*.[113] – Kad se dakle doista izgovaralo *lišće, došašće* i t. d., onda treba za cijelo držati, da se izgovaralo i *grožđe, gvožđe*, premda se te dvije riječi svagda pišu *grozdje, gvozdje*, gen. *grozdja, gvozdja* i t. d.«

Budući da se ne može prihvatiti Maretićevo mišljenje o *tj, dj* jer ga opovrgava stanje u jednom današnjem govoru (posavskom) i jer je sam Maretić drugi put drugačije mislio (u JDP), a i gradio je čvrste zaključke na nesigurnim premisama, valja dopustiti da su »slavonski pisci« pisali i govorili ne samo *cvitje, milosrdje* (pored: *cviće, milosrđe)* nego i *listje, došastje, grozdje, gvozdje*.

Teško je prihvatiti i to što Maretić pisanje npr. *cvitje, milosrdje, listje, grozdje* objašnjava nesavršenošću grafije »slavonskih«, odnosno »dalmatinskih« pisaca.[114] Ako su oni, naime, znali konsonante *ć, đ* precizno na-

[110] Ivš. DPG, Rad 196, § 34. d, str. 197.
[111] Mar. JDP, Rad 209, § 11, str. 187, i to ispitujući riječi: a) milosrđe, oruđe, svetogrđe, b) ispovijeđu, zapovijeđu, čeljađu, c) rođak, d) goveđi, e) đavo.
[112] *Oni, tj. pisci, a ne više narod ili netko nepoznati (nap. J. V.).*
[113] Oni, tj. pisci, a ne više narod ili netko nepoznat (nap. J. V.).
[114] Usp. i Mar. JDP, Rad 209, § 11, str. 187.

pisati pomoću grafijskih kombinacija *ch*, *gy*[115] (što su u skupinama u vezi s jotovanjem činili ponekad, a izvan tih skupina redovito), onda je teško shvatiti u čemu im je pismo moglo utjecati na izgovor izopačujući ga. Kad su pisali *cvitje* i sl., onda su time izražavali i svoju težnju za etimologiziranjem,[116] ali i jednu stranu stanja u živom govoru.

34. Sekundarne skupine u Kanižlića. – U njegovu su knjiž. jeziku *tj, dj* (< *tьj, dьj*) većinom nejotovani: *bitje* UM 22, *ganutje* MB 155, *čeljadju* BS 58, *orudje* PU 84. Rjeđe su zapisani znakovima *ch* (= ć), odnosno *gy* (= đ), tj. tako da se ne može sumnjati o izvršenom jotovanju. Pojedine se riječi na taj način pišu to češće što imaju manje srodnih riječi ili oblika u kojima se čuva nepromijenjen dental na kraju osnove. Zato se redovito sa *ć* piše *treći* SR 605 (x *reći*). U gl. i kol. imenicama kolebanje je često: *uskrsnutje* MB 60, *začetje* MB 172, *cvitje* SR 2142, *sudje* SR 1894, ali i *uzdignuće* BS 167, *cviću* SR 392 (x *liću*). Tako je i u ovih imenica: *bratja* BS 17, *proliće* SR 363. Sve su to imenice koje uvjete za jotovanje imaju u svakom svom padežu, ali se mogu oslanjati na jednostavnije srodne riječi u kojima nema uvjeta za jotovanje (na part. pasivne, odnosno na imenice *cvit, sud, brat, lito* i sl.). Napokon, najrjeđe su s izvršenim jotovanjem zabilježene riječi kojima se uzora za čuvanje nejotovanog dentala nalazi ne samo u srodnih riječi nego i u većini njihovih vlastitih oblika. Takve su imenice i-osn. na *-t, -d*, koje uvjete za jotovanje imaju samo u I jd. Osim posve rijetkih izuzetaka *(pamećju* BS 18, *pameću* SR 60 x *neću)*, jotovanje nije izvršeno: *pametjom* MB 185, SR 1804, *smrtjom* BS 95, *čeljadju* BS 58, *ispovidjom* BS 209.

Sekundarne skupine *stj, zdj* (< *stьj, zdьj*) uvijek su u Kanižlića tako zapisane: *listje* SR 389, *ljubeznivostju* UM 25, *gvozdjem* KP 34, SR 538, *grozdjem* SR 1893.[117]

Maretićevu pretpostavku da bi se sekundarne skupine *tj, dj, stj, zdj* – i kada su tako zapisane – mogle izgovarati kao da je jotovanje izvršeno (dakle: *ć, đ, šć, žđ)* teško je u Kanižlića primijeniti općenito, a pogotovu za skupinu *zdj*. Da ju je on izgovarao *žđ*, sigurno bi je pisao kombinacijom grafema koji mu inače znače konsonante ž i *đ*, tj. *xgy*. Zato Kanižlićevo *zdj* valja čitati kao što je napisano.

Iz svega rečenog može se zaključiti da se u Kanižlićevu knjiž. jeziku, kao i u jeziku ostalih »slavonskih pisaca« 18. st., jotovanje sekundarnih skupina ne provodi dosljedno. Provođenje te glasovne promjene to je slabije što je veća mogućnost za čuvanje dentala po analogiji. O vremenu do kada je sekundarno jotovanje završeno Maretić kaže:

[115] Usp. ovdje tablicu u § 15 i Al. JMAR, tablica u § 7, str. 17.

[116] V. što o tome kaže Reljković (citat u Al. JMAR, str. 18). Maretić je tu težnju u JDP također dopustio: *milosrdje* zbog *milosrdan*. Kanižlić ju je mogao naučiti i od uzora, koji nastoje da u takvim slučajevima u paradigmi ne bude konsonantskih alternacija; Kaš. *Inst.* (str. 40-41): *Nom.* Sladoſt — *Sept.* Slàdoſtju ⟨sladost — sladostju⟩; *DIZ. Avv.* (str. 10): millóſt — milloſtju ⟨milost, milostju⟩.

[117] Takvo je stanje i u Đurđ. *Uzdasima*, što pokazuju primjeri: *cvietju* V 202, *milosrdje* VI 24, *gvozdjem* IV 372.

»Po svjedočanstvu starih knjiga i akad. rječnika govorilo se do XVIII. vijeka *bitje, milosrdje* i t. d.«[118]

Prema stanju koje pokazuje jezik »slavonskih pisaca« valja dopustiti da je novije jotovanje u štokavaca potpuno završeno tek u toku 18. stoljeća.

Palataliziranje l, n i depalataliziranje lj, nj

35. U Kanižlića se nalazi *lj* mjesto *l* u riječima koje ilustriraju ovi primjeri: ***privoljiti*** UM 157, ***diteljina*** UM 259, ***udiljitelja*** MB 129 (: *udilivši* BS 51), ***zaželjiti*** BT 172, ***prosvitljio*** BT 260, ***moljbe*** BT 331.

Obično se kaže da je tu *l* dalo *lj* našavši se ispred *i*.[119]

Za ilustraciju te pojave Aleksić daje više primjera, i to iz Reljkovića: *razdiljiteljica, volji* (3. l. jd. prez. od *voljeti), posoljile, upaljitelj, mnji;* iz Ivšića: *biljit, diljit, diteljina, moljit, navaljit, činjit, začinjila, divanjit;* i ponovno iz Reljkovića: *podilje, moljba, moljbu, moljbom, moljbe, polja* (crna krvca *polja), poljaše* me suze, *poklonje, naslonje, poklonj.* Većina tih riječi glagoli su 1. razreda III. vrste ili IV. vrste, odnosno s njima su u vezi *(volji; začinjila; moljba).* To su, dakle, glagoli koji u suvr. knjiž. jeziku izvode pridj. trpni ovako: *vol-jen, moli-en* = *moljen.* Pritom se gl. osnova može izopačiti glasovnim promjenama u vezi s jotovanjem, i to epentezom *(postavlj-en* : *postav-iti)* i samim jotovanjem *(plać-en* : *plat-iti).* Budući da su te promjene često karakteristične za impf. oblike istih glagola, npr. *postavljati, plaćati,* a netipične za pf. oblike osim gl. pridj. trpnog, može se javiti tendencija da se uklone i iz njega: *razdilita* i sl. u Reljkovića, u drugih »slavonskih pisaca« i u današnjem posavskom govoru.[120] Pritom se vrši i recipročan proces: kod ograničenog broja glagola o kojima je riječ (tj. kod onih s osnovom na *l, n)* kons. *j* umeće se (a to znači: umekšava se nep. kons.) između osnove i nastavka u svim oblicima: *diljiti, diljim, diljio* itd.[121] Da je tako, neka posvjedoči i ovaj primjer iz Kanižlića: zašto se je on *ujedinjio* i *ujedinjen* ostao KP 755.

Iznijeto se objašnjenje može primijeniti gotovo na sve primjere što ih daje Aleksić, izuzev jedino: *mnji, divanjit, diteljina, polja (poljaše).* Prva su dva bez gl. pridj. trpnog, ali se lako svode na srodne glagole. Primjer *polja, poljaše* po svemu se čini da je 3. l. jd., odn. mn. aorista. Međutim, ta dva lika zapravo nemaju direktne tvorbene veze s inf. *politi,* nego s *poljati,* što bi bio neki pf. izvod od impf. *polijati.* Riječ *diteljina,* dakle, jedina se sa strane umiješala među te riječi.

Depalatalizaciju pal. kons. ispred završnog *-enje* u nekim gl. imenicama Maretić i Ivšić smatraju disimilacijom.[122] Za Kanižlićeve slučajeve kao

[118] Mar. Gramatika, § 95. a.

[119] Usp. Al. JMAR, § 70, str. 64.

[120] Usp. Al. JMAR, § 163. a, str. 110 i bilj. 1 na toj strani; također Ivš. DPG, Rad 196, § 29. a, str. 191. Kao Reljković, i Kanižlić ima nejotovano *c* u participima kao što je *zabacena* BS 150.

[121] Naravno, ima govora gdje ta pojava nije uzela maha pa se čuva iskonski gl. pridj. trpni i on utječe na druge oblike: *diljen, diljiti, diljim* ...

[122] Usp. Al. JMAR, str. 72, bilj. 2.

što je *izgublenja* SR 1613, *ustrplenja* SR 1980 to je najprihvatljivije objašnjenje; moglo bi se pomišljati i na od kajkavaca posuđenu depalatalizaciju, ali bi to bilo uvjerljivo tek kad bi se u Kanižlića potvrdili gl. pridjevi trpni tipa *izgublen, ustrplen*. Budući da je to nemoguće, valja poći od gl. pridj. trpnih *izgubljen, ustrpljen* (što opravdava postojanje epenteze u gl. im.) pa zaključiti da je *l* moglo nastati samo od *lj*, i to razjednačivanjem. Na isti se način objašnjava i *l* < *lj* u nekim drugim položajima; npr. *stavlajući* MB 45.

Potpuno je na mjestu Aleksićev prigovor: teško se može smatrati da je *sl* u *mislenje* nastalo disimilacijom od *šlj*, nego za takve slučajeve vrijedi »obrazovanje prema infinitivu i drugim oblicima, a ne od trpnog prideva«.[123] To je u skladu s Reljkovićevom mišlju da se ugledanjem u jednostavnu riječ može odrediti kako da se korektno napiše njezina izvedenica. Takva je ugledanja bilo u svih »slavonskih pisaca«, pa i u Kanižlića.

Ponekad su se, međutim, za jednu izvedenicu mogla naći dva ne baš posve jednaka uzora. Ako se, na primjer, Kanižlić kolebao kako da napiše gl. imenicu prema inf. *resiti*, mogao mu je jedanput kao uzor poslužiti npr. prezent, pa je napisao *resenja* SR 1287; drugi put pomislio je na gl. pridj. trpni.[124] pa je zabilježio *rešenju* SR 666.

U Kanižlićevu knjiž. jeziku postoje dublete tipa *sužanjstvo* (MB 53) ‖ *sužanstvo* (BS 224). Na disimilaciju po palatalnosti moglo bi se pomišljati (zbog palatala ž u tome primjeru), ali bi je bilo teško dovesti u sklad s posavskim govorom, u kojem je poznata upravo obrnuta tendencija: da se *n* pred *-ski (-stvo)* mijenja u *nj: stranjski, ciganjsko*.[125] Zato valja pretpostaviti da je jednu od dubleta (onu sa *n: sužanstvo)* Kanižlić posudio sa strane. U ovome slučaju mogući bi uzor bio Della Bella,[126] ali se velikom broju Kanižlićevih sličnih pojednostavnjenja ne može naći izvor u *DIZ*. Sjeverni uzori, naprotiv, pružaju posve drugačiju sliku.

Promjeni *nj, lj* (+ *-ski*) > *n, l* teži kajkavsko narječje pa je ona obilato potvrđena i u kajk. rječnicima. Osim spomenutog leksema *sužanstvo*[127] u njima se nalaze i drugi Kanižlićevi primjeri ove vrste *(zemalskoga* BT 254, *svinsku* KP 466), a čak se može pokazati da je u tome *GAZ*. djelovao na Kanižlića više nego *LEX*.[128] Tome utjecaju valja pripisati i depalatalizacijom dobiveno *l, n* u još nekim Kanižlićevim riječima (među kojima se nalaze i takve gdje depalatalizaciju nije uvjetovalo susjedstvo drugih palatala ni položaj pred kons. skupinom), i to: *jaganac* UM 318, *bogomolci* BT X, *želni* SR 591 (: *željni* UM 528), *travna* (G jd.)

[123] Al. JMAR, § 83, str. 71 i 72.

[124] Pritom se lako mogao sjetiti perfektivnoga *urešen*.

[125] V. Ivš. DPG, Rad 196, § 30. b, str. 193.

[126] *DIZ.*: Suxânſtvo ⟨sužanstvo⟩ (Schiavitudine).

[127] Koji ima i *GAZ. 1: ſzuſanſztvo* ⟨sužanstvo⟩ (Captivitas) i *2:* Szusánſztvo.

[128] *BLAGO:* ʒemaglski ⟨zemaljski⟩; *DIZ.:* ʒemaglski ⟨zemaljski⟩ (Terreno); *LEX.: Zemelyzki* ⟨zemeljski⟩ (Terreſtris), *Szvinyzki* ⟨svinjski⟩ (Porcinus) — *GAZ. 1: Zemelſzki* ⟨zemelski⟩ (Terrenus), *Szvinſzki* ⟨svinski⟩ (Porcinus); *2:* Zemelſzki, Szvinſzki.

BS 12, *spominajući* MB 82 (: *spominjajuć* MB 170) i sl.[129] (Posve je kajkavsko i izvođenje im. *višina* (*višinom* BS 17) od komparativa.[130]) Pogotovu je te vrste depalatalizacija *lj* u riječi *naučitel: naučitela* BS 64,[131] odnosno *n* (mjesto *nj)* u riječi *ognište* SR 1422 *(ogništa* BS 201).[132]

U pridjevu *izvanski (izvanska* MB 98, *izvanskim* BS 172) nije riječ o depalatalizaciji, već je *n* izvedeno iz temeljne riječi: *izvan;* stoga Kanižlićev lik potvrđuju svi rječnici.[133]

Zbog tako prihvaćene depalatalizacije, koja je izazvala dubletno stanje, nije čudno što je Kanižlić brkao pridjevske sufikse *-an* i *-nji: svitovnja* BS 122, *božićnju* BT 230 : *sadašni* BS 9, *današni* PU 204, *tobožni* BS 40.

Prejotacija

36. Uzrokom prejotacije smatra Ivšić težnju da se ukloni hijat.[134] Korisno je ustanoviti koliko se to objašnjenje može potvrditi primjerima iz Kanižlićevih djela.

Kad bi se prejotacija objašnjavala samo hijatom, ona bi – u govorima gdje se provodi – morala zahvatiti sve riječi što počinju vokalom jer se svaka od njih u govornoj realizaciji često nalazila za riječju koja završava na vokal. Da je prejotacija najjače djelovala upravo u jednoj akcenatskoj cjelini, pokazuje Kanižlić obilježujući je (pretežno, ali ne uvijek) u enklitikama lič. zamj. za 3. l. mn.: *jih* BT 49, *ji* (= ih) SR 2578, *jim* BS 211, MB 99 (ali također: *ih* BS 58, *im* BS 45). Moglo bi se pomisliti da na taj način obilježuje svoj izgovor (možda: vokal + *ih* = *jih;* kons. + *ih* = *ih*). Ali da nije tako, pokazuju veze *bi ih* BS 58 (: *bi jih* BS 198) i sl. Nedosljednim bilježenjem prejotacije Kanižlić, dakle, ne pokazuje svoje govorno stanje, već je kolebanje nastalo zbog različitih utjecaja na njega: Kaš. *Inst.* (str. 75) propisuje grafiju *yih, yim* (= *jih, jim*), a *DIZ. Avv.* (str. 13) grafiju *im (Dajteim, Recceim* = dajte im, reče im).

[129] *GAZ. 2:* Jaganacz, Sèlen, Tráven, Szpominàmſze ⟨jaganac, želen, traven, spominam se⟩; *LEX.: ſelni* ⟨želni⟩ (Desiderabilis), *Mali tráven* (Aprilis), *Szpominamſze* ⟨spominam se⟩ (Memini).

[130] *BLAGO: Visina; DIZ.:* Viſsîna ⟨visina⟩ (Altezza); *GAZ. 1: vifina* ⟨višina⟩ (Altitudo); *LEX.: Viffina* ⟨višina⟩ (Altitudo).

[131] Tako tu i slične pojave (ali samo u vezi sa *lj* > *l)* objašnjava i Al. JMAR,§ 72, str. 65-66 i kvalificira je kao »uticaj kajkavskih dijalekata«, ne pomišljajući da bi to mogao biti upravo utjecaj književne kajkavštine. — *GAZ. 1: navuchitel* ⟨navučitel⟩ (Magiſter); *2:* Navuchitel. (D.) nauchitel ⟨navučitel, naučitel⟩; *LEX.: Navuchitel* (Magiſter). — Primjer iz *GAZ. 2* neobično je važan: tvrdeći da je lik *naučitel* dalmatinizam, Belostenec je Kanižlića uvjeravao da je jedna tipična kajkavska osobina (depalatalizacijom dobiveno *l)* svojstvena i Dalmatincima, pa i Kanižlićevim književnim učiteljima Dubrovčanima, čime je izvedena varka koja je bitno utjecala na putove što ih je u jezičnom nasljedovanju odabirao Kanižlić.

[132] *GAZ. 2:* Ogniſche ‖ Ognyiſche ⟨ogništće, ognjišće⟩.

[133] *BLAGO:* izvagni. izvanski ⟨izvanji, izvanski⟩; *DIZ.:* Izvánski ⟨izvanski⟩ (Esteriore); *GAZ. 1: Zvunſzki, zvanſzki* ⟨zvunski, zvanski⟩ (Externus); *LEX.: Zvunſzki* ⟨zvunski⟩ (Exter).

[134] Ivš. DPG, Rad 196, § 25, str. 187, i to u riječima: *japa, jajer* 'zrak', *jekser, jopet.*

Da prejotacija nije svojstvena Kanižlićevu knjiž. jeziku, pokazuje glagol *imati*. On ga piše bez početnog *j* i u vezama gdje je hijat očit: *ja imadem* SR 271, uza *se imade* SR 322, *što imade* SR 1035, *brigu imade* SR 65.

Prejotacija je svakako potekla iz posavskoga govora u gl. *jisti*;[135] u tom je obliku funkcionalna jer otklanja mogući semantički nesporazum: *jisti* 'jesti' – *isti* 'isti'; Kanižlićev primjer: *jidem* BT 34. Nije sigurno je li riječ *jid* 'jad, otrov' (*jid* KP 58, *razjiden* KP 35) Kanižlić preuzeo iz govora ili od književnog uzora.[136] Ali su svakako tim putem došli likovi *jeda*[137] 'eda', *japno* 'vapno'.[138]

Epentetsko l

37. U primarnim skupinama, u kojima labijalni kons. i *j* u starini nisu bili odvojeni poluglasom (tj. u skupinama: *bj, mj, pj, vj* < *bi, mi, pi, vi,* < *bi, mi, pi, vi)* u Kanižlićevu, kao i u suvr. knjiž. jeziku, u pravilu ima epentetsko *l*. Takve su skupine osobito u glagola i od njih izvedenih riječi: se *giblje* (3. l. jd. prez.) BS 84, se *kuplju* SR 1755, *stavljen* PU 17, *zabavljenje* SR 2239. Iako je, dakle, u našem jeziku epentetsko *l* u takvim položajima vrlo staro, u Kanižlića se – doduše rijetko – nađe primjera gdje ga ne bilježi; tako pored *pokripljivala* BS 7 ima *pokripjenje* UM 82. Tu crtu – nesvojstvenu posavskom govoru – Kanižlić je vjerojatno poprimio književnim putem, od pisaca Dubrovčana;[139] no i k njima je došla sa strane, i to svakako iz južnočak. govora.[140]

Računajući i moguću depalatalizaciju (v. § 35), epentetsko se *l* u Kanižlićevu knjiž. jeziku ostvaruje na tri načina: kao *lj, l* i *j;* a to pokazuje da u njemu (iako s nejednakim intenzitetom) sudjeluju sva tri narječja: štokavsko, kajkavsko i čakavsko.

Kada se u primarne skupine umetalo *l*, konsonante u sekundarnim skupinama *bj, mj, pj, vj (bbj, mbj, pbj, vbj)* razdvajao je poluglas. Zato su te skupine dugo ostale neizmijenjene; uzima se da je *l* u njih u štok. narječju definitivno prodrlo tek u 18. stoljeću.[141]

[135] Usp. primjere *jil, jizbina* u Ivš. DPG, Rad 196, § 13, str. 164 i 165.

[136] *BLAGO:* Jíd Otrov.

[137] *BLAGO:* Jeda; *DIZ.:* Jeda (Forſe con interrogatione); *GAZ. 2:* Jèda; to je svakako bio južni leksem, jer ga nema *LEX.*, koji južnohrvatske riječi bilježi manje nego *GAZ.*

[138] *BLAGO:* Japno: *DIZ.:* Jâpno (Calce); *GAZ. 1: vapno* (Calx); 2: Japno, &c. v. Vapno, y oſztala ⟨. . .i ostala⟩; *LEX.: Vápno* (Calx). — Upućivanjem na natuknicu *vapno GAZ. 2* također svjedoči da se lik *japno* u sjevernoj Hrvatskoj onoga vremena već osjećao provincijalizmom.

[139] Primjeri bez epentetskoga *l* u primarnim skupinama u »slavonskih pisaca« vrlo su rijetki; usp. Mar. JSP, § 12, str. 154. Međutim, često se nalaze u Đurđ. *Uzdasima: ljubjah* II 191, *utopjene* II 384, *živjaše* VI 430 i sl.

[140] Nalazimo je na otocima Braču, Hvaru i Visu, gdje je ona u vezi s općim prelaženjem *lj* > *j;* usp. Dr. Mate M. Hraste, *Čakavski dijalekat ostrva Brača,* Srpski dijalektološki zbornik, knj. X, Srpska kraljevska akademija, Beograd 1940, § 17, str. 23. Ta pojava, naravno, nije vezana samo za južnočakavsko područje nego se zatječe i u mnogim drugim govorima čakavskoga narječja.

[141] Usp. Mar. Gramatika, § 99. b.

U Kanižlićevu se knjiž. jeziku ne umeće epentetsko *l* iza labijala ako za njim dolazi nast. *-je* (< *-bje)* ili neki od nastavaka kojima je nadomješteno staro *-bjǫ* u I jd. im. i-osn.: *grobje* BS 132, UM 217 i *grebje* SR 3182, *kopje* BS 69, *krvju* BS 199, *ljubavjom* BS 166, MB 189.[142] Govoreći o »slavonskim piscima« 18. st., Maretić je mislio:

> »Možda su oni te riječi tako i izgovarali, kako su ih pisali (povodeći se za svojim pisańem), ali narod po Slavoniji jamačno je i u ńihovo vrijeme kao i danas govorio u tim i sličnim imenicama *ǰ*.«[143]

Na temelju primjera iz posavskoga govora Ivšić je pobio to Maretićevo mišljenje.[144] Prema tome, valja uzeti da je Kanižlić također ne samo pisao nego i govorio bez epentetskoga *l* i pridjeve na *-ji* (< *-bji)* kojima osnova završava na labijal: *divji* KP 884, *babjoj* KP 536.[145]

S epentetskim *l* piše Kanižlić imenicu *trublja (trublje* MB 116, BT 34, *trubljom* SR 2660) iako je u njoj skupina *bj* također sekundarna (jer je njezin nast. prvotno glasio *-bja*).[146] Međutim, taj se nastavak valjda već davno miješao sa sličnim nastavkom *-ja*, koji je i u starini bio bez poluglasa (nalazi se u mnogih imenica kao što su *mreža, sumnja, gospođa* i sl.), pa je tako moglo doći do epenteze.

U skladu je sa suvr. knjiž. jezikom što Kanižlić piše *tamjan* BT 67 (prema grč. θυμίαμα).

Metateza

38. U N jd. zamj. *vas* (< *vъsь)* i u riječima izvedenim od toga njezina oblika nije provedena metateza *vs* > *sv*: *vas* UM 73, PU 84, *vazda* BS 7. MB 179, *vazdan* SR 265. U oblicima gdje nema nepostojanog *a* metateza se vrši: *sva* SR 140, *svi* BS 42, *svakomu svaka* BS 7.

Palatalizacije

39. Prva palatalizacija. – U Kanižlića se prva palatalizacija provodi gotovo u svim položajima gdje u suvr. knjiž. jeziku, a malobrojni su izuzeci vezani uz određene lekseme. Neizmijenjen velar ispred etimološkoga *i* ostaje u posvojnom pridj. izvedenom od im. *majka: majkine* SR 590, *majkinoga* SR 742 (: *ručice* SR 686 [x *Ružice*]) i u dem. imenice *Grk: Grkići* KP 812. Za lik *majkin* uzrokom neprovođenju prve palatalizacije

[142] U takvim sek. skupinama nemaju epentetskog *l* ni ostali »slavonski«, a obično ni »dalm.« pisci; usp. Mar. JSP, § 10, str. 152 i JDP, Rad 209, § 25, str 202-203. Tako je i u Đurđ. *Uzdasima: dubje* (kol. im.) VIII 371, *uzglavje* VI 459 (izuzetno: *zdravlje* IV 189).

[143] Mar. JSP, § 10, str. 152.

[144] Ivš. DPG, Rad 196, § 33. b, str. 195 i bilj. 4.

[145] Nije to morao uzeti izvana (npr. iz Đurđ. *Uzdaha: divjač* I 162), kad se u pos. govoru nalazi npr. *divjake* (Ivš. DPG, isto mj.).

[146] Usp. Mar. Gramatika, § 342. c.

mogli bismo pretpostaviti otpor kons. alternacijama na kraju njezina leksičkog morfema uopće (tendencija je Kanižlićeva knjiž. jezika da u analognim situacijama ne dode ni do druge palatalizacije; usp. § 40) – u čemu je imao potporu među uzorima,[147] a lik *Grkići* objasnio bi se na isti način, ali i uz mogućnost utjecaja jednoga od sjevernih uzora.[148] Prve palatalizacije nema ni u pridjevima izvedenim od nekih stranih geogr. imena (pred *-ski* < *-bski): pragskoga* KP 809, *ostrogski* KP 874.

40. Druga palatalizacija. – U N (V) i I mn. im. m. r. konsonanti *k, g, h* na kraju osnove najčešće prelaze u *c, z, s* našavši se ispred *-i;* N mn.: *vojnici* UM 818, *zvonici* SR 1835 x *duhovnici* 1836, *grisi* BS 217; I mn.: *oblacī* SR 39, *razlozī* KP 777. Izuzetaka od toga ima, ali su dosta rijetki, i to većinom kada je ispred velara još koji konsonant; npr. u N mn.: *okrugi* BS 54, *kruhi* KP 492, *anđelki* BS 47, *članki* MB 40, *redki* SR 252. Velari se ispred *i* diftonškoga porijekla mijenjaju i u D i L jd. a-osn.; D jd.: *rici* BS 86, *majci* UM 22, SR 232; L jd.: u *Americi* BS 65, po *muci* MB 46, u *knjizi* BS 29, PU 216, na *svrsi* BS 10. Međutim, slučajevi gdje se velari nisu promijenili u tim su oblicima mnogo češći nego u imenica m. r.; npr. D jd.: *divojki* UM 73, *brigi* BS 25, *slugi* PU 69; L jd.: na *daski* BS 57, u *knjigi* BT IX, na *svrhi* MB 153.

Radi poredbe treba reći da drugu palatalizaciju u N (V) i I mn. im. m. r. obično vrše i ostali »slavonski«, pa i »dalm.« pisci 18. stoljeća,[149] a nalagali su je i knjiž. uzori.[150] Stoga bismo slučajeve njezina neprovođenja u Kanižlića mogli pripisati utjecaju posavskoga govora.[151] Naprotiv, palatalizacija u D i L jd. a-osn. obično se ne vrši u »slavonskih pisaca« 18. st. i u posavskom govoru,[152] nije obavezna ni u knjiž. uzora,[153] a u »dalm.« pisaca 18. st. u tim se oblicima velari obično mijenjaju.[154]

Nemijenjanje velara u D i L jd. a-osn. ne može se u »slavonskih pisaca« i u samoga Kanižlića dovoljno dobro objasniti samo utjecajem ostalih padeža, jer se na taj način gube dokazi za N (V) i I mn. m. r. U N mn. m. r. od iskona je gram. morfem *-i*, pa i prelaženje velara u sibilante pred tim morfemom. Morfem *-i* u I mn. m. r. nastao je, doduše, od *-y*. Kako je vokal *y* u našem jeziku zamijenjen vokalom *i* vrlo davno, još prije prvih pisanih spomenika, tj. kad je druga palatalizacija već bila završena, ali je jezični osjećaj za nju na području gdje se izvršila bio

[147] Nasuprot *DIZ.* [Májcin ⟨majčin⟩ (Madre, Di madre)] ima *LEX.: majkin* (Maternus).

[148] *LEX.: Gerchich, Gerkecz* ⟨Grčić, Grkec⟩ (Graeculus), pri čemu je u Kanižlića preuzet leksički morfem druge dublete *(Grk-)* i tvorbeni sufiks prve *(-ić).*

[149] Usp. Mar. JSP, § 28, str. 159-160; Mar. JDP, Rad 209, § 34, str. 209.

[150] Kaš. *Inst.* (str. 29) ima u im. m. r.: Têg ... Tézi; Snîg ... Snízi; Bôg ... Bozi; *DIZ. Avv.* (str. 6): Boʒi ‖ Bogovi ⟨bozi⟩, Snjèʒi ‖ Snjégovi ⟨snjezi⟩.

[151] Ivš. DPG, Rad 196, § 137, str. 200.

[152] Mar. JSP, § 48, str. 165-166; Ivš. DPG, Rad 196, § 37, str. 200.

[153] Kaš. *Inst.* (str. 39) ima za D. jd. im. ž. r.: Slûga — Slûgi ‖ Slûzi, vùga — vùgi ‖ vùzi; *DIZ. Avv.* (str. 9): *Slughi* ‖ *Sluʒi* ⟨slugi, sluzi⟩, *Tojâghi* ‖ *Tojâʒi* ⟨tojagi, tojazi⟩, *Snaghi* ‖ *Snaʒi* ⟨snagi, snazi⟩.

[154] Mar. JDP, Rad 209, § 48, str. 217.

vrlo snažan, to se ona lako per analogiam širila i na velare koji bi se zatekli pred *i* < y. Od važnosti je moglo biti i to što se u I mn. jo-osn. od davnine nalazio *-i*.

S velarima na kraju leksičkog morfema u D i L jd. a-osn. bilo je nešto drugačije. Oni su se, doduše, u davnini i u tim oblicima nalazili pred uzročnikom druge palatalizacije *(-ě* diftonškog porijekla), pa su se i mijenjali u *c, z, s*. Međutim, novi morfem *-i* prodro je u štokavskom narječju relativno kasno (u 14. i 15. st.), kada je vrijeme aktivnosti druge palatalizacije već bilo odavna prošlo. Uz promjenu gramatičkog morfema lako je dolazilo i do unificiranja leksičkog morfema prema padežima u kojima je završavao na velar.

Palatalizaciju velara ispred *i* u oblicima riječi *sav kolik, ubog* imaju i neki drugi »slavonski«, pa i »dalm.« pisci.[155] U Gundulićevu jeziku redovna je ona u svim pridj. riječima s leksičkim morfemom na velar, osim u kons. skupinama *sk, šk, čk*;[156] isto u Đurđ. *Uzdasima*. Kaš. *Inst.* navodi je kao fakultativnu u tom položaju.[157] Budući da u Kanižlića nije vezana uz određenu gram. kategoriju, nego se provodi na kraju samo dvaju leksičkih morfema, možemo smatrati da ju je preuzeo izvana (vjerojatno lektirom).

Neprovođenje progresivne palatalizacije (u primjeru: *narikati* BT 549) očigledno je imalo oslonca u sjevernih uzora.[158]

Asimilacija po mjestu tvorbe

41. Prijedlog *s* ispred I jd. i mn. ličnih zamj. za 3. l. obično se asimilira u *š: š njim* SR 9, *š njom* MB 59, *š njima* BS 243, pa čak i *š njegovim* MB 15, *š njihovim* KP 828.[159] Odstupanja su od toga rijetka: *s njime* BS 60, *s njom* SR 439, *s njima* UM 158. Neasimilirano *s* ostaje i pred instrumentalom upitno-odnosne zamj. *što: s čime* SR 271. U jednom slučaju nije se izvršila asimilacija po mjestu tvorbe gdje bi se to sa sigurnošću očekivalo: *dasčici* (grafija: *daſzcſici)* BS 192. Budući da od prij. *s* ne upotrebljava dubletu *sa* (usp. § 21), može taj prij. neasimiliran stajati pred *ž: s živim* BS 170. Komparativ priloga *lasno* ima nast. *-je* (samo ponekad *-ije),* a *s* se pred nastalim *nj* redovno asimilira: *lašnje* MB 1, BT 53. Obično nema asimilacije u riječima *ljubezljiva* BS 5, 204, *ljubeznjiva* BS 212, *nepodnosljiva* UM 379, *bojazljiva* PU 219; kao što svjedoče sjeverni uzori, u tome

[155] Mar. JSP, § 68, str. 171; Mar. JDP, Rad 209, § 64, str. 225.

[156] Reš. GOGJ, § 18, str. 16.

[157] Kaš. *Inst.* (str. 53): niki || niçi ⟨nici⟩, nikih || niçih ⟨nicih⟩.

[158] *BLAGO:* naricjati ⟨naričati?⟩; *DIZ.:* Narîzanje ⟨naricanje⟩ (Pianto); *GAZ. 1: narekujem* (Lamentor); *LEX.: narekujem* (Lamentor).

[159] Tako je i u posavskom govoru (Ivš. DPG, Rad 196, § 38. c, str. 202). Često je to i u »dalm.« pisaca (Mar. JDP, Rad 209, § 23, str. 199-200) i u Đurđ. *Uzdasima: š njim* I 86, *š nje* IV 202. Gramatike, međutim, propisuju da se tu asimilacija ne provodi; Kaš. *Inst.* (str. 73): s'gnim ⟨s njim⟩, *DIZ. Avv.* (str. 13): s'gnîm, s'gnóm ⟨s njim, s njom⟩.

se očituje utjecaj kajk. knjiž. jezika:[160] ali se nađe i *ljubežniva* UM 112. U primjerima kao što su *misljaše* UM 445, *ispraznjen* UM 610, *gostćenje* UM 459, *krotčinu* BT 324, *stisću* BT 555 izostala je asimilacija po mjestu tvorbe da bi se mogla bolje raspoznati osnova riječi.

Nije se izvršila asimilacija po labijalnosti u riječima *stranputnice* KP 91, *stanputne* SR 2668, *karanfili* SR 3123; ali se vrši u riječi *himba: himbe* MB 167.

Asimilacijom po mjestu tvorbe dobiven je palatalan kons. u primjerima: *gnjizda* SR 3300 (: *gnizdo* SR 1422), *kljupke* BS 69, *gljista* MB 245.[161]

Nije provedena asimilacija rastavljenih kons. u riječima *liljan* (lat. *lilium)* BS 176, *Liljanka* SR 666.

Asimilacija po zvučnosti

42. Progresivna asimilacija po zvučnosti provedena je u dvije osnove *(hval-* i *hvat-)* pa je *hv (> *hf) > f: fala* BT 87, SR 215, *faliti* BS 9, UM 48, *nezafalan* PU 111, *ufatiti* KP 61, *fatao* BS 202. Promjena *hv* u *f* u tim dvjema osnovama raširena je u mnogim govorima našega jezika, pa je ima i posavski govor, a nalazi se i u »slavonskih« i »dalm.« pisaca 18. stoljeća.[162] Rječnici, međutim, nastoje normirati neasimilirano *hv*, ali jedan od njih (Belostenčev), navodeći lik sa *f < hv*, izričito ga obilježuje kao slavonizam.[163]

Kad se na granici morfemâ nađu konsonanti različiti po zvučnosti, Kanižlić piše na dva načina: *izpovidi* MB 2 i *ispovidam* PU 84. *uzkrisi* SR 2298 i *uskrisi* SR 1428 – *sladki* SR 633 i *slatke* SR 741, *udatbu* BS 33 i *udadba* UM 506.

Dva po zvučnosti različita konsonanta (izuzev sonante) koji se nađu zajedno ne predstavljaju u našem jeziku fonetski problem jer je njihovo asimiliranje u izgovoru neizbježno. Ni za Kanižlića nema sumnje da je govorio npr. *slatki* i kad je tako pisao i kad je pisao *sladki*. Parovi slova koji u Kanižlićevu pisanom knjiž. jeziku označuju dva po zvučnosti nejednaka konsonanta ne idu, dakle, u fonetiku, nego u pravopis. O Kanižlićevu se pravopisu može kazati da je bio mješovit: fonetsko-etimološki. To ne znači da u određenim kategorijama piše samo fonetski,

[160] *BLAGO:* gljubesggliv ⟨ljubežljiv⟩, nepodnoſiv ⟨nepodnosiv⟩; *DIZ.:* Gljubeẓniv ⟨ljubezniv⟩ ... Gljubexgliv ⟨ljubežljiv⟩ (Amabile), Nepodnoſsiv ⟨nepodnosiv⟩ (Inſoportabile) — *GAZ. 1:* ... [D.] *Lyubezliv* ⟨ljubezliv⟩ (Amabilis), *Nepodnoſzlyiv* ⟨nepodnosljiv⟩ (Intolerabilis), *Bojazlyiv* ⟨bojazljiv⟩ (Timidus); *2:* Lyubezlyiv ⟨ljubezljiv⟩, Nepodnoſzlyiv ⟨nepodnosljiv⟩, Bojazliv; *LEX.: Nepodneſzliv* ⟨nepodnesliv⟩ (Intolerabilis), *Bojazliv* (Timidus).

[161] Ta je promjena poznata u posavskom govoru (Ivš. DPG, Rad 196, § 29. b, str. 192). Spominje je i Aleksić u Reljkovića (Al. JMAR, § 81. c, str. 70).

[162] Ivš. DPG, Rad 196, § 37. c, str. 200; Mar. JSP, § 9, str. 152; Mar. JDP, Rad 209, § 12, str. 188.

[163] *BLAGO:* huala ⟨hvala⟩, hvatati : Fattati; *DIZ.:* Hvâla (Lode), Hvattiti (Pigliare); *GAZ. 1: Hvala* (Laus), ... (D.) *Hvatam* (Capio); *2:* Hvála, Fatam, v. Lovim; Lovím *(Scl.)* fatam, *l.* hvatam; *LEX.: Hvala, fala* (Laus).

a u drugima samo etimološki, nego u istima čas jedno čas drugo. Od njegova izbora zavisi hoće li kao kriterij za pisanje uzeti stvarni izgovor riječi (npr. *slatki)* ili onaj izgovor koji je za pojedini leksički morfem najčešći (npr. *sladki* zbog *sladak, sladiti, naslada* i sl.). Budući da su tog porijekla i neke druge dvostrukosti među Kanižlićevim glasovima, opravdano je da se u fonetiku uvrsti osvrt na asimilaciju po zvučnosti.

Disimilacija

43. U Kanižlića, kao i u ostalih »slavonskih pisaca«, često se provodi disimilacija konsonanata.

Ta se disimilacija može klasificirati prema različitim kriterijima. Aleksić ju je u Reljkovićevu jeziku podijelio u ove dvije skupine: a) u neposrednom dodiru, b) u različitim slogovima.[164] Koliko god se ta podjela čini opravdana i prikladna, ipak – sudeći prema nekim primjerima – ne zadovoljava. Disimilacija u riječi *Jerolim*, na primjer, nije izvršena u neposrednom dodiru, ali ni u različitim slogovima. Naprotiv, *mogućstvo* > *mogustvo* disimilacija je u dva različita sloga, a ipak u neposrednom dodiru. Napokon, po toj podjeli *mnogo* > *mlogo* ide u prvu skupinu, a *znamenovati* > *zlamenovati* u drugu, iako je oba puta riječ o disimilaciji iz istih razloga i s istim rezultatom.

Pri konsonantskoj disimilaciji mijenja se jedan od dva srodna, slična ili jednaka konsonanta. Promjena se može sastojati u odbacivanju konsonanta (npr. *v* u *kraljevstvo, t* u afrikati č: *junačtvo* > *junaštvo*) ili jedne njegove osobine (npr. nazalnosti: *mnogi* > *mlogi).* Na taj se način disimilacija konsonanata može podijeliti u ove dvije skupine: a) nestajanjem konsonanta, b) nestajanjem distinktivnog obilježja.

a) Disimilacija nestajanjem konsonanta. – Na granici morfemâ nestaju dentali *(t, d)* i kons. *v* pred sufiksom *-stvo*: *bogastvo* BS 189, *proklestvo* KP 101, *gospostvo* UM 104, *kraljestvo* SR 3180. Uzrok je toj pojavi ponavljanje istoga konsonanta na kraju osnove i u tvorbenome sufiksu.[165] Uzore za promjenu mogao je Kanižlić naći u posavskom govoru,[166] a nju su mu nametali južni uzori.[167] Manji je broj slučajeva kada se to ne događa: *bogatstvo* UM 213, *prokletstvom* UM 608, *lukavstvu* KP 64, *sinovstvu* KP 197; u tome Kanižlić slijedi sjeverne uzore.[168]

[164] Al. JMAR, § 82, str. 71.

[165] Gubljenje *t, d, v* ispred sufiksa *-stvo* Aleksić ne smatra disimilacijom (Al. JMAR, §§ 91. i 93, str. 74). Da je ipak riječ o disimilaciji, vidi se po primjeru *kraljevski* SR 3343, u kojem *v* nije iščezlo jer se taj kons. ne ponavlja u sufiksu *-ski.*

[166] Ivš. DPG, Rad 196, § 35. b, str. 196, navodi primjer: *prokléstvo.*

[167] *BLAGO:* bogaſtvo ⟨bogastvo⟩, prokleſtvo ⟨proklestvo⟩, gospoſtuo ⟨gospostvo⟩; *DIZ.:* Bogàſtvo ⟨bogastvo⟩ (Richezza), Proklêſtvo ⟨proklestvo⟩ (Scommunica). S obzirom na treći tip južni su uzori podijeljeni; *BLAGO:* Kragljeſtvo ⟨kraljestvo⟩ : *DIZ.:* krâgljevſtvo ⟨kraljevstvo⟩ (Reame). — Kons. *t, d, v* gube se ispred sufiksa *-stvo* i u ostalih »slavonskih« i »dalm.« pisaca; usp. Mar. JSP, § 20, str. 156; Mar. JDP, Rad 209, §§ 24. i 25, str. 201 i 202.

[168] *GAZ. 2:* Blago, Bogatſztvo ⟨bogatstvo⟩ ... (D. it.) bogaſztvo ⟨bogastvo⟩, Proklétſztvo ⟨prokletstvo⟩, Goſzpodſztvo ⟨gospodstvo⟩; ali i: Kralyèſztvo ⟨kraljestvo⟩.

Obično nema disimilacije ako je ispred sufiksa *-stvo* kons. *ć: mogućstvo* BT 230, *svemogućstvo* UM 22. Pa ipak je moguće da iščezne jedan ili drugi kons.: *mogustvo* UM 110 : *svemogućtva* KP 841.

Disimilacijom je nastao i lik *ostom* UM 320 (I jd. im. *ocat;* ali i *octom* BT 328); to je potvrđeno i u posavskom govoru.[169]

Skupina *čs (čstvo* < *k-bstvo)* vrlo rijetko ostaje nepromijenjena: *jednačstvo* PU 128. Kons. *s* odbačen je u primjeru *razbojničtvo* SR 987, ali disimilacija nije dovršena; većinom ipak jest: *svešteništvo* KP 58, *odmetništva* KP 780. Inače se skupine *čt* i *čc* uvijek disimiliraju: *štiti* (< *čtiti)* BS 5, *štioče* BT 476, *štujemo* PU 157, *poštenu* BS 33; *srdašce* SR 831 x *sunašce* 832.

U riječi *blagosov* i sl. otpalo je jedno *l* iz disimilacijskih razloga: *blagosov* BS 103, *blagosivamo* MB 182, *blagosivljati* BT 248; tu promjenu, poznatu i posavskom govoru,[170] preporučivao je od južnih uzora samo Mikalja, i to nedosljedno.[171]

Pored prvotnog lika vlast. imena *Gertruda (Gertrude* UM 342, *Gertrudi* PU 140) na više se mjesta u UM nalazi ono bez prvoga *r: Getruda* UM 231, 301. *Getrudi* UM 258, 259, 282.

Veznik *kako* s neodbačenim *k* u drugom slogu dolazi sa značenjem 'kao' BS 62, SR 135; ima i novijih likova s izvršenom disimilacijom: *kao* SR 167.

Kons. *v* izgubio se disimilacijom po labijalnosti u riječima: *oblada* BS 163 (x *vlada), srbe* SR 2403. Prvi je lik vjerojatno kajkavizam,[172] a drugome se potvrde nalaze u oba uzora.[173]

b) Disimilacija nestajanjem distinktivnog obilježja. – U Kanižlićevu se knjiž. jeziku često disimilira kons. skupina *mn.* Ako *m* i *n* pritom pripadaju različitim morfemima, postaje skupina *vn: tavni* BT 127, *tavnicu* MB 65, *potavnio* UM 465;[174] *duvna* SR 782 (< *dumna* < **domna* < *domina).* Inače obično *mn* > *ml*, i to u kontaktu: *mlogi* BS 43, MB 157, *uzmložano* UM 190, *mloštvo* BS 37, *mljav* PU 227 (gl. pril. prošli od *mliti* 'misliti'; rjeđe), *Mlecih* BS 158, KP 55[175] i bez kontakta: *Jerolim* UM 505 (: *Jeronim* UM 58), *zlamenita* MB 201, *zlamenje* SR 472.[176]

[169] Ivš. DPG, Rad 196, § 35, str. 196, bilj. 3: *òstika (*< *òcat).*

[170] Ivš. DPG, Rad 196, § 42, str. 207: (o) *Blagosòvu.*

[171] *BLAGO:* blagoſov ⟨blagosov⟩, Blagoſoviti ⟨blagosoviti⟩, ali: Blagoslivgljati ⟨blagoslivljati⟩; *DIZ.:* Blágoslov (Benedittione), Blagoslovitti (Benedire), Blagoslivgljati ⟨blagoslivljati⟩ (Benedire); *GAZ. 2:* Blágoſzlov ⟨blagoslov⟩, Blagoſzlovim ⟨blagoslovim⟩.

[172] *GAZ. 2:* Obládan i sl.

[173] *DIZ.: Sarbjetti* ⟨srbjeti⟩ (Prudere); *GAZ. 2:* Szerbíme ⟨srbi me⟩.

[174] U posavskom govoru zabilježeno je međusobno zamjenjivanje kons. skupina *vn* i *mn: prâmno* (= prâvno) i *tâvno* (= tâmno); Ivš. DPG, Rad 196, § 40, str. 204. Književni uzori ne daju poticaja za disimilaciju *mn* > *vn* na granici morfemâ.

[175] Osim lika *Mleci,* koji je bio u općoj upotrebi, disimilacija *mn* > *ml* u istome morfemu u kontaktu nije svojstvena Kanižlićevim knjiž. uzorima, pa je treba pripisati utjecaju posavskoga govora (Ivš. DPG, Rad 196, § 30. c, str. 192). Kanižlić ne prihvaća kajkavsko *mn* > *vn* u toj poziciji *(GAZ. 2:* Unosína ⟨vnožina⟩ i sl.).

[176] Disimilaciju *znamen* > *zlamen* dobro potvrđuju južni uzori; *BLAGO:* ʒlamen ⟨zlamen⟩; *DIZ.:* ʒlàmen (Nota); *GAZ. 1: Znamen, znamenka,* (D.) *zlamen* (Nota).

Skupina *mn* često se i ne disimilira: *mnoštvo* BS 64, PU 45, *tamne* PU 111, *tamnice* BS 227, *tamnom* SR 3314, *mnim* SR 788.

Skupina *mnj* rijetko se disimilira: *sumljive* MB 42, BT 49, *nepomljivim* 'nepažljivim' UM 69, *sumlje* UM 252. Inače *mnj* redovno ostaje bez promjene: *pomnju* BS 11, BT IV, *pomnjivomu* BS 177 (i depalatalizirano *pomnivo* BS 187), *sumnje* BS 63.[177]

Maretić za »slavonske pisce« konstatira ovo: 1. *mn* u istome morfemu = većinom *ml*, ponekad *mn*;[178] 2. *m* + *n* na granici morfemâ = uvijek *vn* (čak i *tavan* 'taman');[179] 3. *mń* = obično *mļ*, rijetko *mń*;[180] Aleksić za Reljkovića: 1. *mn* u istome morfemu = *ml*; *m* + *n* na granici morfemâ = *vn*; 3. *mń* = *mļ* ili *mń*.[181]

U vezi sa skupinama *mn*, *mnj* Kanižlić, kao što se može vidjeti, primjenjuje osobit postupak. U riječima *mlogi*, *tavni* i onim njihovim izvedenicama koje često dolaze u govoru i koje je lako mogao čuti – on provodi disimilaciju. U apstraktnim i u rjeđe upotrebljavanim riječima disimilacije nema ili je rjeđa: *mnoštvo*, *tamnica* (= turcizam *(h)aps*, na primjer),[182] *mniti* (= *misliti*), pa onda i *sumnja*. Reljković i većina drugih »slavonskih pisaca« pretežno pišu izmijenjene skupine *ml*, *vn*, *mlj* i u onim riječima koje po svoj prilici nisu čuli u govoru.

Haplologija je zastupljena u primjerima *blagovoran* (< *blagogovoran)* i *zakonoša* (< *zakononoša)*: u *blagovornomu* razgovoru PU 193, *zakonoša* novoga po milosti zakona BT 53.[183]

Konsonanti d, t

44. U španjolskom geogr. imenu *Madrit* BS 79 nije riječ o obezvučenju završnoga *d*, već je preuzet lik koji je nastao od lat. *Madritum*, a Kanižlić ga je mogao naći u *LEX*. Također je riječ o lat. utjecaju (i to grafijskom) u pisanju *Ignatia* KP 35.

Kons. *d* u riječi *skradnji (skradnja* UM 85, *skradnjem* BT 344) bit će da je došao kontaminacijom riječi *skrajnji* i *zadnji*.

Dubletno fonetsko stanje *(ć* ‖ *t)* u riječi *svićnjak* UM 367 ‖ *svitnjak (svitnjaci* UM 214, BT XIV*)* treba pripisati utjecaju uzora: prvi lik imaju sjeverni, drugi južni.[184]

[177] Kolebanje postoji u Belostenca; *GAZ. 1: Szumnya* ⟨sumnja⟩ (Suſpicio): *Szumlyivo* ⟨sumljivo⟩ (Suſpiciosè), *Szumlyiv* (D.) *ſzumniv* ⟨sumljiv, sumniv⟩ (Suſpiciosus).

[178] Mar. JSP, § 14, str. 154.

[179] Mar. JSP, § 20, str. 156.

[180] Mar. JSP, § 15, str. 154.

[181] Al. JMAR, § 82. a, str. 71.

[182] O tome može posvjedočiti ovaj primjer: u onoj *tavnoj tamnici* BT 555.

[183] Primjeri haplologije poznati su i u posavskom govoru; usp. Ivš. DPG, Rad 196, § 40, str. 205.

[184] *BLAGO:* svitgnak ⟨svitnjak⟩; *DIZ.:* Sviêtgnàk ⟨svijetnjak⟩ (Candeliere); *GAZ. 1: Szvêchnyak* ⟨svêćnjak⟩ (Candelabrum); 2: Szvéchnyak (svećnjak); *LEX.:* Szvéchnyak ⟨svećnjak⟩ (Candelabrum).

Iščezao je kons. *t* u riječi *lepir: lepire* u zraku PU 16. To je svakako južni utjecaj, jer leksem *lepir* i nije bio svojstven kajk. području.[185]

Kons. *d* gubi se u nekim brojevima: *dvaest* KP 5, *triest* KP 20, *četerest* KP 443, *četrest* KP 558 (a pritom se konsonantom *j* može ukloniti hijat: *dvajest* MB 6). Koliko se god činilo da su to mogući posavski dijalektalni likovi, njih je Kanižliću odobravao knjiž. uzor, i to južni;[186] kajk. rječnici donose neizmijenjene likove, samo Belostenec ima jedan pojednostavnjeni, ali ga označuje kao dalmatinizam.[187] S tim u vezi treba napomenuti da Kanižlić nije od Dubrovčana (pa ni npr. iz Mikaljina rječnika) preuzeo pojednostavnjenje završne skupine *-st* > *-s*.

Konsonanti m, n

45. Prez. osn. glagola *početi, začeti* i sl. može biti na *m* ili *n: počme* BS 26, SR 45 : *počne* UM 463, SR I–II n., *začnem* UM 352.

Mjesto kons. *m* stoji *n* u riječi *zančice* KP 103 (dem. od *zamka*). Ta je pojava zabilježena u posavskom govoru,[188] a dobro je potvrđuju rječnici;[189] neki od njih imaju dokraja provedenu fonetsku promjenu: *m* > *n* > *nj*.[190] Također je *n*, a ne *m*, u riječi *bedeni* 'zidovi': *bedenā* KP 822, *bedenje* KP 825.

Prema starim prefiksima *sə̄n-*, *və̄n-* javlja se kons. *n* u dvije složenice gl. *ići: snide* MB 56, *unide* SR 3611.

Dodano je *n* na početku riječi *nuglo* 'ugao' BS 92, *nugljeni* BT 260, ali to se nalazi i u južnih uzora; Kanižlićev lik *nuglo* (s. r.!) čak pokazuje da ga je uzeo od Della Belle.[191]

Kons. *m* dodan je na kraju riječi *doklem* PU 236, KP 35 (: *dotle), doklam* KP 9, 828; o tome usp. § 21.

Kons. *n* mjesto *m* dolazi u riječi *bratinstvo* BT 299.

Konsonanti c, z, s

46. Reklo bi se da kons. *c* u primjeru *marca* MB 105 (G jd., ime mjesecu) stoji prema lat. *t* vjerojatno zbog njemačkog posredstva; no jedan južni uzor pokazuje da je preuzet iz tal. jezika.[192] Mjesto *z* ima *c* u vlast. imenu *Kantakucen* KP 635.

[185] *BLAGO:* lepir; *DIZ.:* Ljepír (Farfala); *GAZ. 1: Metuly* ... (D.) *lipiricza* ⟨metulj, lipirica⟩ (Papilio); *2:* Metúly. (D.) metil, lepir; *LEX.: Metuly. Lepir, Lepiricza* (Papilio).

[186] *BLAGO:* tride∫et. tries; *DIZ.:* Dvâdesèt pûtaa. Dvae∫krát ⟨dvaeskrat⟩ (Venti volte), Trîde∫et i ∫cés. Trie∫t i ∫cés ⟨trideset i šes, trijest i šes⟩ (Trenta∫ei), Cetarde-∫ét. Cetree∫ti ⟨četrdeset, četresti⟩ (Quaranta).

[187] *GAZ. 2:* Cheterde∫zét [D. it.] chetre∫zti ⟨četrdeset, četresti⟩.

[188] Iv̄š. DPG, Rad 196, § 31. d, str. 194.

[189] *BLAGO:* ʒanciça ⟨zančica⟩; *DIZ.:* ʒánciza ⟨zančica⟩ (Laccio); *GAZ. 2:* Zanchicha (mj. Zanchicza) ⟨zančica⟩.

[190] *GAZ. 1: Zanyka* ⟨zanjka⟩ (Laqueus); *LEX.: Zanyka* ⟨zanjka⟩ (Laqueus).

[191] *BLAGO:* nugal, nugao kút; *DIZ.:* Nûghlo ⟨nuglo⟩ (Angolo); *GAZ. 1: Vugel* ... (Angulus); *2:* Vùgel. (D.) Nugal; *LEX.: Vugel* (Angulus).

[192] *BLAGO:* maraç ⟨marac⟩.

Kons. *s* dolazi u riječi *lasno* 'lako' BS 180, *lasnije* MB 90. Kanižlić ima dubletno: *oštar (oštru* BS 189, *oštro* MB 235) ‖ *ostar (ostromu* BS 165, *ostrije* PU 233). Likovi sa *s* nisu potvrđeni u rječnicima,[193] pa bi se mogli dovesti u vezu s doslovnim prenošenjem kajk. grafija u Kanižlićev grafijski sustav. Nije isključeno da tome valja pripisati i lik *stakor (stakora* KP 563).[194]

Nije posve jasno obilježuje li *s* samo grafiju ili izgovor u riječima: *Cesara* BS 28, *Nabukodonosor* UM 457, *Josafat* MB 109, *skula* SR 274, *Asijanci* SR 3587, *balsama* PU 127, *Parisu* KP 9, *Ambrosio* KP 150, *israeličanskom* KP 504. Rjeđe je *z: Pariza* UM VI, *Nabukodonozora* BT 262. Usp. i § 52.

Sa *s* piše pridj. *českí* BT 395 (x *nebeski), Českе* KP 646.

Prema grč. *s* može biti *s* ili *z* u riječi *lemosina* BS 38 : *limozinu* SR 862.

Kons. *z* stoji ponekad mjesto stranoga *s* u vlast. imenima: *Jozip* PU 262, MB 9, 105 (: sasvim izuzetno *Josip* UM 540), *Jezus* PU 260.

Konsonanti b, p

47. Prijedlog koji u suvr. knjiž. jeziku glasi *bez* nalazi se u Kanižlića u dva lika: starijem *prez* SR 122, 1720 i novijem, analoškom *brez* BS 63, MB 167, SR 55. S obzirom na odnos *b : p* uzori su jasno podijeljeni.[195] U prefiksalnoj se službi u Kanižlića nalazi samo *brez-: brezkrajno* BS 23, *brezumna* SR 1453, *brezobrazno* BT 112.

Konsonant v

48. Na mjestu kons. *b* u suvr. knjiž. jeziku stoji u Kanižlića *v* u riječi *čarovnik: čarovniku* UM 203, Simun *Čarovnik* KP 204.[196]

Lat. i grč. *u* koje se nalazi iza vokala može prijeći u *v: lavretansku* UM X, *Avgustin* UM 169, *Evlogio* UM 131.

Kons. *v* može zamijeniti iščezlo *h: zakuvati* KP 492.

U gl. pridj. trpnom glagola *štiti* i u gl. imenici smjenjuju se *j* i *v*: *štijenju* UM 593, BT 71 : *štivenje* KP 232.

Prema novogrčkom ima *v* mjesto *b* u nekim vlast. imenima, npr.: od *Gavrijela* KP 28.

U pridj. *stavan* i izvedenicama pučkom je etimologijom (naslanjanjem na gl. *staviti)* zamijenjeno *l* sa *v:* u riči *stavna* UM 629, u *nestavitosti* UM 629 (: u dobru bivši *stalna* UM 632).[197]

[193] *BLAGO:* oſctar ⟨oštar⟩; *DIZ.:* Oſctar ⟨oštar⟩ (Acuto); *GAZ. 1: Ofter* ⟨ošter⟩ (Acutus); *2:* Oſtër ⟨oštër⟩; *LEX.: Ofter* ⟨ošter⟩ (Acutus).

[194] *GAZ. 2:* Stàkor ⟨štakor⟩.

[195] *BLAGO:* brez, beȝ ⟨brez, bez⟩; *DIZ.:* Bèȝ. Brèȝ ⟨bez, brez⟩ (Senza); *GAZ. 1: Prez.* (D.) *Bez; 2:* Prèz. (D.) brèz, bèz; *LEX.: Prez. Bez* (Abſque).

[196] *BLAGO:* cjaratan. cjarovnik ⟨čaratan, čarovnik⟩; *DIZ.:* Cjarovnik ⟨čarovnik⟩ (Incantatore).

[197] Tako se nalazi i u *DIZ.:* Stávni (Fermo). — Đurđ. *Uzdasi: stavan* III 77.

49. Kons. *r* piše Kanižlić ponekad na mjestima gdje je u našem starom jeziku bio *ž*.

To je u prvom redu u staroj partikuli *-že: jer* SR 1567, *jere* BT 217, *jerbo* SR 687, *jur* SR 664, *jurve* BS 67, *goder* PU 183 (: *god* SR 22), *jošter* SR 3703 (: *još* SR 261), *ter* SR 193 (: *te* BT 427), *slušajder* KP 805.

U prez. glagola *moći* nalazi se *ž* ‖ *r: možemo* PU 188 : *moremo* BS 91. Takvo su dubletno stanje odobravali uzori.[198] Prefiksalne složenice gl. *moći* u prez. u Kanižlića uvijek imaju *ž: uzmožeš* BS 107, *primože* UM 91, *pomaže* UM 818.

Maretić nije objašnjavao prirodu promjene toga *ž* u *r*, ali je upozorio da u »slavonskih pisaca« nije »našao *-r-* u glagola složenijeh sa prijedlogom, nego ili sa *-ž-* ili po II. vrsti, na pr. *pomožeš, uzmože* ili *pomogneš, uzmogne*«.[199]

A. Vaillant se pozabavio prelaženjem kons. *ž* u *r*, i to ne samo u jeziku Zlatarićevu nego na čitavu hrvatskosrpskom (pa i slovenskom) jezičnom području.[200] Na temelju materijala s različitih strana i iz različitih vremena autor pokazuje da *r* može stajati na mjestu iskonskoga *ž:* u postpozitivnoj partikuli *-r(e);* u nekim oblicima gl. *moći (more-);* u nekim oblicima složenih glagola *dognati, prognati* i sl. *(dorene, prorene . . .)*; u riječima *bore* (< *Bože*), *nebore*. Iz toga Vaillant zaključuje:

> »Ces faits nous permettent de restituer avec certitude une loi phonétique ancienne du serbo-croate (et du slovène): *ž* est passé à *r* à l'intervocalique devant *e*.«[201]

Što se u intervokalnoj poziciji ispred *e* nalazi ponekad *ž*, a ne *r*, to je, misli Vaillant, uslijed restauracije po analogiji: *ložen* zbog *ložiti*.

Pretpostavci o zakonu Vže > Vre u starohrvatskosrpskom suprotstavlja se nekoliko važnih činjenica.

[198] Kaš. *Inst.* (str. 155-156): mòxeʃc ‖ mòreʃc ⟨možeš, moreš⟩ i sl.; *DIZ. Avv.* (str. 30); moxeʃc ‖ moreʃc.

[199] Mar. JSP, § 102, str. 185.

[200] André Vaillant, *La langue de Dominko Zlatarić, poète ragusain de la fin du XVIe siècle. I.* Phonétique, Paris 1928, § 254, i 255, str. 273-275.

[201] Vaillant, *n. dj.*, str. 274. — Ta se promjena, kaže Vaillant, može usporediti sa *s (z)* > *r* u lat. jeziku, u helenskom i lakonskom dijalektu grč. jezika i u velikom dijelu germanskih jezika. — O porijeklu i značenju promjene Vže (vokal + ž + e) > Vre autori različito misle. Aleksić smatra da je *r* u slučajevima o kojima je riječ dobiveno »od *ž* fonetskim putem, ali vrlo davno, tako da danas ne predstavlja glasovni proces u našem jeziku« (Al. JMAR, § 155. c, str. 101). Ramovš tu promjenu smatra jednom od dvadeset značajnih fonetskih inovacija u razvoju slovenskog jezika; autor se pritom služi izrazom »intervokalična lega« *(Kratka zgodovina slovenskega jezika,* I, Ljubljana 1936, str. 62). Jurišić navodi promjenu Vže > Vre ne govoreći o njezinim uzrocima i ne insistirajući na intervokalnom položaju *(Nacrt hrvatske slovnice,* I, Glasovi i oblici u poviestnom razvoju, Zagreb 1944, str. 46, 50, 74, 115). Ivić, međutim, sa stanovišta podjele hs. narječjā smatra tu promjenu pojedinošću *(Dijalektologija srpskohrvatskog jezika.* Uvod i štokavsko narječje, Matica srpska, Novi Sad 1956, str. 64).

Prvo. Zakon Vže > Vre izveden je na osnovi samo nekoliko primjera. Uzme li se u obzir bilo koje narječje ili govor hrvatskosrpskoga jezika, i to suvremeni ili povijesni kakav se sačuvao u zapisima, uvijek će neizmijenjeno Vže biti u golemoj većini prema izmijenjenom Vre.

Drugo. Opiranje glasovnim promjenama (ili možda restauriranje prvotnih glasova) iz težnje za unificiranjem nije karakteristično za sve naše dijalekte. Da je Vre (< Vže) ikada bilo glasovni zakon starohs., sigurno bi se ono potpuno očuvalo bar u jednom dijelu nekoga našeg narječja. Možda bi to bili novoštokavski govori kojima ni inače ne smeta mijenjanje konsonanta na kraju osnove (junaK : junaČe : junaCi).

Treće. Pored Vaillantova primjera *(ložen* zbog *ložiti),* u kojem je doista moglo doći da restauracije ž po analogiji, postoje i takvi primjeri gdje analogije nije moglo biti. Takav je pf. gl. *d(v)ignuti.* Do prvih pisanih spomenika na narodnom jeziku jedini oblik toga glagola koji je sadržao ž bilo je 2–3. l. jd. aor.: *d(v)iže*[202] (pored *d(v)ignu).* U njemu je, prema Vaillantu, ž moralo dati *r.* Ako je postojao zakon Vže > Vre, zašto se, dakle, nije sačuvao lik *d(v)ire?*

Uzroke promjeni Vže > Vre treba tražiti drugdje.

U našem starom jeziku prije prvih pisanih spomenika[203] *že* je dolazilo u dvije funkcije: kao samostalna riječ (sa značenjem 'i, a, te, pak') i kao nesamostalna postpozitivna partikula, zapravo kao neke vrste sufiks za tvorbu odnosnih zamjenica, priloga i – osobito – veznika.[204] I u starom hs. jeziku partikula *že* bila je zacijelo vrlo raširena, kao i u stsl. jeziku.[205] Tako se, na primjer, oblik *ježe* (s. r. anaforičke zamj. + partikula *že)* mogao u starohs. upotrebljavati najprije kao odn. zamj. Ista je riječ dobila i funkciju uzročnog veznika ('jer'). Napokon, s pojavom kraćeg lika za 3. l. jd. prez. gl. *biti (je)* nastao je izraz *je že* 'je pak'. Na taj se način izgovorna jedinica *ježe* preopteretila značenjima. Rezultat je, naravno, bilo razjednačivanje. Neizmijenjeno se sačuvalo samostalno *že,* a u relativnom i u uzročnom *ježe* izvršena je disimilacija promjenom *ž* u *r.* Postupno su relativnu službu preuzele upitne zamjenice, ali je i uz njih ostala partikula, i to u liku *-re.*[206] Potiskivanju relativnoga *iže, ježe, jaže*

[202] Impf. glagol *d(v)izati* imao je u to vrijeme još l. l. jd. prez. *d(v)izaju;* usp. u ispravi Kulina bana (1189); »Ja banь bosьnьski Kulinь *prisezaju* ...« (Josip Hamm, *Staroslavenska čitanka,* Školska knjiga, Zagreb 1960, str. 84). Tek se kasnije asimilacijom vokala razvija: *priseza-ju* > **prisez-ju* > *prisežu* itd.

[203] Ovdje se misli na prve spomenike pisane čistim narodnim jezikom.

[204] Tako je i u jeziku spomenika hrv. i srp. redakcije stsl. jezika, ali se oni pri našem razmatranju ne mogu uzeti u obzir jer bi se došlo do pogrešnih zaključaka. Neizmijenjena partikula *že* u spomenicima hrv. redakcije čuva se, naime, po tradiciji još i u 17. st. (Levakovićev *misal* 1631).

[205] Za raširenost partikule *že* u tvorbi stsl. veznika usp. Hamm, *Staroslavenska gramatika,* Školska knjiga, Zagreb 1958, str. 182-184.

[206] Usp. *kire* 'koji' (N mn. m. r.) u ispravi Kulina bana; neodr. zamj. *ničesare, nikoere* u ispravi Stefana Radoslava (god. 1234; *v. Stare srpske povelje i pisma,* knj. I: *Dubrovnik i susedi njegovi,* prvi deo, sredio Ljub. Stojanović, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, prvo odeljenje, Spomenici na srpskom jeziku, knj. XIX, Srpska kraljevska akademija, Beograd — Sr. Karlovci 1929, str. 11-12). O

sigurno nije pridonijelo samo to nego i velika konkurencija koju su tim zamjenicama činile lične zamjenice.[207]

Na sličan je način zbog konkurencije između *ju že* 'nju pak' i *juže* moralo doći do disimilacije *(ju že* 'nju pak' : *jure* 'već').

Da je u jeziku postojalo protivljenje postpozitivnoj partikuli *že*, vidi se i po tome što je u jednom dijelu našega jezika iščezao ne samo njezin ostatak *r* nego i završno *r* u riječima posve drugačijeg postanka: *juče(r), ozgo(r), veče(r).*[208]

Razvoj prezenta gl. *moći* također je teško razumjeti ako se pretpostavi da je u starom hs. vrijedio zakon Vže > Vre. Ni taj glagol, naime, kao ni *d(v)ignuti*, ne bi mogao sam iz sebe restaurirati *ž-likove.*[209] Oblici s kons. *r* razvili su se u vezi s razvojem gl. *morati.* Taj se glagol razvio od *moći*, i to od osnove njegova najfrekventnijeg vremena prezenta uz posredstvo imperfekta.[210] Voljno *može* dalo je zamjenom *ž* za *r* obligatorno *more*, koje je za sobom vuklo svoj uzor. Odatle u slovenskom jeziku pojava, koju iznosi i Vaillant (smatrajući je miješanjem dvaju glagola), naime da *more* znači i 'može' i 'mora'.[211] Razvojem se obligatorno *more* udaljilo od voljnoga *more* promijenivši nastavak, koji se onda proširio i na ostale njegove oblike *(morati, moram* itd.).

Budući da se od gl. *morati* nisu razvijale prefiksalne složenice (osim književnoga *primorati)*, tj. budući da voljnim glagolima *pomoći, uzmoći* i

tome da se samostalno *že* očuvalo bar neko vrijeme svjedoči isprava Stefana Radoslava: »Po životě že moemь ...« U veznicima i prilozima dolazi u ispravama *-re: kakore, kolikore* (Kulin); *jakore, ponekare* (Stefan Radoslav).

[207] Znatnu ulogu pri mijenjanju partikule *že* u *re* imala je i težnja da se tome *že*, koje je bilo jedna od akustičkih karakteristika redakcijskih liturgijskih tekstova, suprotstavi nešto što bi zvučalo »narodskije«.

[208] Tu promjenu u riječi *veče* navodi i Vaillant *(n. dj.*, II, Morphologie, Paris 1931, § 457, str. 81-82 i § 604, str. 213), ne komentirajući je dokraja. Vjerojatno se *r* najprije odbacilo u pril. *naveče, uveče* i u pozdravu *dobăr večĕ* (prenošenje akcenta svjedoči da taj pozdrav narod osjeća cjelinom). Odatle je lik *veče*, smješten u srednji rod, prodro u N-A-V jd. Ostali padeži u jednini ionako su odgovarali srednjem rodu. Množina te imenice, koja je u starini bila muškoga roda (večerъ *-a)*, uz izmjenu gram. morfema u G i A, lako je izjednačena s množinom ženskih i-osn. Tako je jedna naša imenica — zbog naoko neznatne glasovne izmjene — doživjela neobičnu sudbinu.

[209] Teško se složiti s Vaillantom da je »la forme *more-* ... régulière dans tout le yougoslave occidental ...« *(n. dj.*, I, § 254, str. 273). Prije će biti da je *more-* pravilno za slovenski jezik i kajkavsko narječje, dok je u čakavskom i — osobito— u štokavskom narječju izmiješano sa *može-*. Ivić zato s pravom smatra da ono nema značenja kao izoglosa.

[210] Usp. Stjepan Ivšić, *Glagol morati 'debeo' i imperfekt morah 'poteram'*, JF X, 1-3, str. 166-170.

[211] I neki drugi oblici tih dvaju glagola mogu biti zajednički; u ravnogorskom dijalektu, na primjer, *mogu* znači i 'mogao' i 'morao'; usp. o tome u radnji Nikole Majnarića *Neke sintaktičke pojave u ravnogorskom narječju*, Ivšićev zbornik, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb 1963, str. 253: nisa mògl patégnt 'nisu mogli povući' : Pàtl je mògu dat 'poslije je morao dati'.

sl. nije bilo obligatorne konkurencije, njihov je razvoj tekao mirno. Zato ne samo u Kanižlića i drugih »slavonskih pisaca« nego i inače nalazimo *ž*-likove, a gotovo nikako *r*-likove.[212]

Uz pomoć disimilacijske promjene *ž* > *r* lako se mogu objasniti primjeri *rene, bore* (< *Bože)* i *nebore* (koje spominje Vaillant, a nisam ih našao u Kanižlića).

U korijenu *žen-* (< *gn*-[a-ti]) *ž* je prešlo u *r* da se izbjegne nezgodna paralelnost s korijenom *žen*-[i-ti] (npr. »reni vola!« – »ženi sina!«). U obliku *bore* (< *Bože)* i sam je Vaillant naslutio disimilaciju iz religijskih razloga. Oblik *nebore* pogotovu treba tako objasniti: *ne* + *Bože* nije se moglo održati u društvu s drugim sličnim složenicama negativna značenja: *nebrate, nečovječe* i sl.

Ako se, dakle, odbaci pretpostavka o imaginarnom starohs. (ili čak starojužnoslavenskom) zakonu po kojem je svako intervokalno *ž* ispred *e* prelazilo u *r*, pa se ta promjena objasni kao disimilacija, postiže se nekoliko važnih svrha:

a) objašnjava se zašto je promjena Vže > Vre vremenski i teritorijalno tako nejedinstvena;

b) objašnjava se i zašto zahvaća samo manji broj primjera;

c) izbjegava se dokazivanje pomoću nepostojećih dokaza (pomoću pretpovijesti našega jezika, do koje nas ne vode pouzdano nikakvi komparativni putovi);

d) odbacuje se kao suviše neprecizan termin »*ž* u intervokalnom položaju«.

Kons. *r* dolazi u Kanižlića i u prij. *brez* po analogiji prema starijem *prez: brez* BS 63, UM 13, PU 157, *brezkrajno* BS 23, *brezobrazne* BS 222; o tome usp. § 47.

Riječi ***bulgarski*** **KP** 147, ***Bulgarija*** **KP** 336 piše Kanižlić tako pod utjecajem tuđega, osobito lat. i tal. načina pisanja slavenske skupine *vl*. U tome pisanju slijedi sjeverne uzore, a ne južne, kao što svjedoči Belostenčev rječnik.[213] Slično je s imenom rijeke (koje se izvodi od prasl. **Vьlga):* kod rike imenom Volge iliti *Bulge* KP 144.

Konsonanti k, g, h

50. U glagolu *htjeti* kons. skupina *ht* > *kt: ktila* SR 67, *uzktije* BS 145. Ta se pojava može dovesti u sklad s posavskim govorom, u kojem je promjena svakako došla još do 18. st., tj. čim se u njemu počeo gubiti kons. *h*.[214]

Na njegovu mjestu stoji *k* osobito u nekim stranim riječima, među kojima su većinom vlast. imena. Za takve slučajeve Ivšić uzrokom smatra

[212] Likovi *pomogne* i sl., koji su u tih glagola najobičniji, uzeti su pod utjecajem 5. razreda I. vrste, i to u težnji da se istakne perfektivnost.

[213] *GAZ. 2:* Bùlgarin, [D.] Bugarin, Búgar.

[214] Ivš. DPG, Rad 196, § 36. b, str. 198.

izgovor lat. *ch* (= k[h]).[215] Kanižlićeva dubleta *patrijarha* KP 5, 58 ‖ *patrijarka* MB 114 omogućuje zaključak da je on za lat. *ch* poznavao u prvom redu izgovor 'h'. Kad je tako, moraju se kao knjiž. utjecaj objasniti slučajevi gdje se lat. *ch* u Kanižlića prenosi kao *k: Plutarko* UM 183, *Zakariji* KP 73, *Antiokiju* KP 851 i sl.[216]

Mjesto stranoga mekoga *g* ispred *e, i* piše Kanižlić *g* i *d* (grafija: *gy): evangelište* BS 20 ‖ *evandelje* BS 21. Njegovi primjeri pokazuju da se pritom – i preuzimajući *d* na način južnih uzora – u grafiji ravnao prema sjevernima (ili točnije: prema Belostencu).[217] Samo *d* obilježuje u riječima: *anđeli* BS 37, MB 50, *Edipat* BS 177, *arkanđelu* MB 180.

Uzrok iščeznuću kons. *g* u riječi *medan (medana* SR 3624, G jd., x *dana)* ne treba tražiti u pojednostavnjivanju kons. skupine *gd*, već – polazeći od stanja u sjevernom uzoru[218] – pretpostaviti razvoj: *megdan* > *mejdan* > *medan* (gdje dolazi do stezanja: *ej* > *e).*

51. O kons. *h* u »slavonskih pisaca« iznosi Maretić:

> »Nijedan slav. pisac ne upotrebljava slovo *h* pravilno. To je dokaz da ga nijesu ni izgovarali: što su ga ipak pisali, to će biti ugledavańe u dalmatinske i u bosanske pisce.«[219]

Maretićev je sud toliko jezgrovit i kategoričan da jedva ostavlja mogućnosti za sumnju. Pa ipak, može mu se štošta prigovoriti.

Ne zna se točno na kakvu pravilnost Maretić misli: na pravilnost u odnosu prema suvr. knjiž. jeziku svojega vremena ili na unutrašnju pravilnost u jeziku »slavonskih pisaca«. Bilo bi neopravdano očekivati da se u tom jeziku slovo *h* piše (odnosno glas *h* izgovara) uvijek onako kao u suvr. knjiž. jeziku, pa zato Maretić valjda misli na onu drugu pravilnost. Doista, »slavonski pisci«, među kojima i Kanižlić, u istovjetnim položajima čas pišu *h*, a čas ga izostavljaju. Pa ipak, kao što se vidi iz dosadašnjeg prikaza glasova u Kanižlićevu jeziku, nije to jedino slovo koje on čas piše, a čas ne piše, a tako je i u drugih »slavonskih pisaca«. Ako se inače za takva slova ne tvrdi, pa i ne može tvrditi da se nikako nisu čitala, onda to ne treba naprečac tvrditi ni za slovo *h*.

Kao što se glas *h* ne govori danas u Slavoniji,[220] vjerojatno se nije govorio ni prije dva stoljeća, pa su ga »slavonski pisci« sigurno pisali ugledajući se u nekoga. Uzora je moglo biti više.

[215] Ivš. DPG, isto mjesto.

[216] Da je to išlo preko tal. jezika, svjedoči *DIZ.:* Plutárko (Plutarco), Zakaría ⟨Zakarija⟩ (Zaccaria), Antiókia ⟨Antiokija⟩ (Antiochia). — Tako je i u »dalm.« i ostalih »slavonskih pisaca«; usp. Mar. JDP, Rad 209, § 15, str. 192 i Mar. JSP, § 13, str. 154.

[217] *BLAGO:* Evanghjeliſta ⟨evandelista⟩; *DIZ.:* Vanghjeliſta ⟨vanđelista⟩ (Evangeliſta); *GAZ. 1: Evangeliſta,* (D.) *Vangeliſta* ⟨evangelišta, vangelišta⟩ (Evangeliſta); *2:* Evangeliſta ... [D. it.] ... Vangyeliſta ⟨evangelišta, vanđelišta⟩.

[218] *GAZ. 2:* Megdangya. v. Fektas ⟨megdanđija, fektaš⟩. — *GAZ. 1: meydan* ⟨mejdan⟩ (s. v. Digladior).

[219] Mar. JSP, § 9, str. 152.

[220] Ivš. DPG, Rad 196, § 36. b, str. 198.

Prvi i najbliži uzor svakako su im bili bosanski pisci.

Nije posve jasno na koga Maretić misli pod »dalmatinskim piscima«. Ako je riječ o dalmatinskim štokavskim piscima, od njih petnaest samo je za dvojicu (za Kadčića iz Makarske i Markija iz Splita) ustanovio da »upotrebljavaju slovo *h* dosta pravilno«, ali »dalmatinski pisci nijesu *h* nigdje *izgovarali*«.[221] Budući da je tako, valjda su i oni sami odnekle uzeli to slovo (i – osobito – taj glas). Ako su ga željeli samo pisati, mogli su se ugledati u Talijane, ali su im i po jeziku i geografski bili bliži čakavci, koji su ga ne samo pisali nego i izgovarali.

»Slavonski pisci« bili su u kontaktu s kajk. sredinom ne samo posredstvom knjiž. djela nego su i mnogi od njih, među njima također Kanižlić, kao pripadnici katoličkoga klera kraće ili duže vrijeme proboravili kod kajkavaca, koji *h* pišu i izgovaraju.[222] Osim tog izvora, za Kanižlića, koji je cijenio dubrovačke pisce, također dolaze u obzir njihova djela, u kojima se *h* redovno piše.

U primjerima iz pisaca u obje rasprave (JSP i JDP) piše Maretić *h* po pravilima suvr. knjiž. jezika.

Govoreći o glasu *h* u Reljkovića, Aleksić tvrdi:

> »Reljković je ovaj glas *znao*, ali ga nije izgovarao. Dokazi su nam zato ovi: 1. što ga nema u mnogim rečima i oblicima u kojima mu je mesto, 2. što ga je često pisao onde gde ne treba.«[223]

Uz riječ *znao* u tome tekstu Aleksić je ispod crte dodao ovu bilješku:

> »U svojoj gramatici Reljković kaže: 'H, ha ... izgovara se i zlamenuje staro *hir*, to jest: ha, he, hi, ho, hu, na pr.: kuhač kuha od kruha juhu' (Gr 12).«

Iako Reljković izričito kaže da se *h* i z g o v a r a, što znači da ga i on sam dobro poznaje, Aleksić za njega tvrdi da n e i z g o v a r a *h*. Razlog: što se Reljković pri pisanju toga glasa ogrešuje o pravila suvr. knjiž. jezika!

U »Napomeni« uz izdanje djela Kanižlićevih, Ivanošićevih i Katančićevih konstatira Matić da »slavonski pisci čas pišu *h*, gdje mu nema mjesta, a čas ga ispuštaju, gdje bi ga trebalo pisati«,[224] što znači da i on prosuđuje prema suvr. knjiž. jeziku. Dalje Matić piše:

> »No poznato je, da u slavonskih pisaca uopće *h* može biti znak dužine vokala, koji je ispred ńega (toga ima u Kanižlića znatno više nego u Ivanošića i Katančića).«

U osnovi promjenljivih riječi i u nepromjenljivima stanje s kons. *h* u Kanižlića takvo je da se teško može poređivati bilo sa starim jezikom

[221] Mar. JDP, Rad 209, §§ 13. i 14, str. 189.

[222] Primjeri *mehkomu* PU 223, *mehka* PU 235, 236 samo su jedan od niza elemenata u njegovu knjiž. jeziku koji podsjećaju na kajk. narječje. — Usp. *GAZ, 2:* Mèhkek *i sl.*

[223] Al. JMAR, § 61, str. 60.

[224] SPH XXVI, str. XCIII-XCIV.

bilo sa suvr. knjiž. jezikom. Često kons. *h* nema tamo gdje bismo ga očekivali: *polepnosti* BS 161, *bijau* KP 81, *njiov* KP 777. Piše ga i tamo gdje ga danas nemamo: *hroneći* BS 213, *hujac* 'ujak' UM 483, *ahjme* PU 240, BT 134 (vjerojatno povodeći se za samostalnim uzvikom *ah)*. Napokon, ako kons. *h* ne stoji u riječi jedanput, može stajati drugi put: *romi hod* UM 38. *odma* BS 178 : *odmah* BS 221. Zanimljivo je kako nadomješta iščezlo intervokalno *h*. Primjera za umetanje kons. *j* na njegovo mjesto ima u KP više nego u drugim Kanižlićevim djelima (npr. *dijati* KP 191, *smija*, G jd., KP 125, *grijā*, G mn., KP 150). Po tome bi se moglo zaključiti da je Kanižliću *h* manje smetalo nego uredniku njegova najopširnijeg djela KP. A u Kanižlićevim za života izdanim djelima ima i ovakvih hiperkorektnosti: da ga magarac i vol za jaslice privezani *grihu* UM 526, Pokripi slabost moju milostju tvojom, *ugrih* ledeno srdce moje UM 659, koje svjedoče da mu se zamjenjivanje konsonanta *h* konsonantom *j* činilo nedopuštenim.

Protiv *h* govori i to što se taj kons. često nalazi samo u jednom članu rime: *ruho* SR 792 x *čuo* 791, *mogoh* SR 1165 x *mlogo* 1166, *izdahnem* SR 3563 x *pristanem* 3564. Primjeri *razlade* SR 1995, *razladena* SR 2896 ne govore osobito mnogo, jer da se iza prefiksa i nalazi *h*, asimilacija po zvučnosti ne bi u pismu morala biti naznačena.

Znak *h* u Kanižlića zaista ponekad obilježuje duljinu vokala. To je napose u G i I mn. imenica (usp. u morfologiji). Još *h* često označuje duljinu u 3. l. jd. aor.: *odredi* (grafija: *odredih)* BS 19, *isprosi* (grafija: *isprosih)* PU 111. Moglo bi biti da je iste funkcije *h* u primjerima koji su ovako zapisani: *sarahništju* PU 79 (: *sahranište* PU 84), *narahni* MB 89 (: *nahraniti* MB 198).[225] Pisanje neetimološkoga *h* bilo je u starijoj hrvatskoj književnosti poznato davno prije Kanižlića te je ustanovljeno već u prvih hrv. petrarkističkih pjesnika 15–16. stoljeća.[226]

Kanižlićevi stihovi, naprotiv, pružaju i neke podatke koji ukazuju na vrlo stabilno *h*. Riječ je o tome kako Kanižlić postupa s dva jednaka vokala među kojima se po etimologiji nalazi *h*. Evo tome primjera:

Štijem i štijući od *straha* odanuh SR 3297
što je građa lipih i *oholih* dvorā SR 489
Ja ću s tobom ići po *suhu* i vodi SR 57
Drugi put na oči nejdi, ne *huhući* SR 187

Ako se u istaknutim riječima između dva *a*, dva *o* i dva *u* ne nalazi ništa, mora se izvršiti kontrakcija (kao što je izvršena u riječi *sat* < *sahat* u SR 945: Sad da gledam *sati*, svićicu užegoh). Međutim, to ne može biti jer se tada mjesto potrebnog dvanaesterca dobiva jedanaesterac. Stih SR 219 (i od stida veće neg s' od *straha* skuči) pokazuje da Kanižlić,

[225] Označivanje duljine nikako nije jedina služba znaka *h* u Kanižlića; to jasno pokazuju primjeri gdje se taj znak nalazi iza kratkih vokala: *izdahnu* PU 261, *ruho* SR 1200 i dr.

[226] Milan Rešetar *(Jezik pjesama Ranjinina Zbornika*, Rad, knj. 255, § 50, str. 132) navodi ove primjere: *jedihni, počihnuti, ohuzdan*, pa i *vehnuti*.

prilagođujući broj slogova dvanaestercu, odbacuje *o* u *nego* i osakaćuje refleksivnu zamjenicu radije nego da se riječ *straha* čita kao jedan slog. Dva susjedna jednaka vokala u riječima *straha, oholih, suhu, huhući* čine, dakle, dva odvojena, samostalna sloga. Glas koji ih dijeli zacijelo je kons. *h*.

Za restauriranje kons. *h* u svojem knjiž. jeziku imao je Kanižlić dobrih razloga, osobito u morfologiji. Bez tog bi se glasa npr. u pridjeva već ionako velikom broju jednakih padežnih likova (s gram. morfemom *-i)* pridružili u množini G, L i I. U velikog broja imenica ž. r. također bi se još L mn. našao u konkurenciji s ostalim padežima na *-a*. U govoru se razlikovanje lako postizalo duljinom nasuprot kračini, izbjegavanjem kompliciranih rečenica itd. U pisanom jeziku, kojim je trebalo izraziti i kompliciranije misli, nedostatak kons. *h* teže se osjećao.

Za kons. *h* u Kanižlića može se na temelju svega što je rečeno dati ovo objašnjenje: Toga glasa nije Kanižlić mogao naučiti u djetinjstvu, u govoru svojega zavičaja, jer ga ondje nije bilo. Našavši se u našim krajevima gdje se *h* govorilo, on je tu svoju jezičnu osobinu morao osjetiti kao znatnu smetnju. Kada je inače nalazio fonetske razlike između slavonskoga posavskog i drugih naših govora, obično su se one sastojale u tome da je na mjestu jednoga glasa ovdje stajao drugi glas ondje (npr. za staro *ě* glas *i* u govoru njegova kraja nasuprot glasu *e* u kajkavskim krajevima u kojima je bio), a oba su glasa postojala u glasovnom sustavu jednoga i drugoga govora. Jedino glasu *h* velikom većinom nije nalazio nikakve zamjene u svojem rodnom govoru (osim u rijetkim primjerima kao što je *ktio* i sl.). Zato se u njega mogla roditi sumnja: je li korektno što Slavonci ne govore *h?* A sumnju je slijedilo unošenje toga glasa u jezik vlastitih djela. Iako nedosljedan u pisanju *h*, Kanižlić je, kao i ostali »slavonski pisci« 18. st., samim time što ga je uopće prihvatio, učinio znatan korak u jezičnom približavanju govornicima drugih naših narječja.

Konsonanti č, ć, š, ž, dž, j, lj

52. Ponegdje u Kanižlićevim djelima dolazi kons. *ć* (grafijski znak *ch)* na mjestu konsonanta *č* (grafijski znak *cs)* i obrnuto. Zamjenu kons. *č* pokazuju primjeri: *reće* BS 194 : *reče* BS 30; *ćovik* SR 1005 : *čovik* SR 2194; *mać* UM V : *mači* SR 2272; *većer* SR 2113 : *večer* SR 2870 i dr. Nekorektno pisanje kons. *ć* dolazi u ovakvim primjerima: *češ* BS 199 : *ćeš* BS 100; *kozliča* UM 161 : *kozlićā* UM 162; *srični* PU 242 : *srićna* PU 242; *Israeličanā* KP 504 : *Izraelićanā* KP 502, itd. Kako je sam Kanižlić osjećao razliku između ta dva glasa, ne može se sa sigurnošću reći jer mu se nisu sačuvali rukopisi djela. Po onom što se vidi iz njegovih knjiga izlazi da je većinom dobro razlikovao konsonante *č* i *ć*.[227] Zato nije isključeno da je za spomenute greške kriva tiskara, pogotovu što

[227] U djelima Antuna Ivanošića (1748-1800), također Slavonca, ta se dva kons. mnogo češće uzajamno zamjenjuju.

autor nije mogao nadgledati tiskanje jer je bio daleko ili jer više nije bio živ. Kao što se vidi, riječi u kojima je načinjena greška obično na nekome drugom mjestu dolaze korektno napisane. Ipak, u zamjenjivanju *č* i *ć* valja pretpostaviti i moguć kajk. utjecaj.

Kanižlić ne izvodi od korijena *(srět- > srit-)*, nego od imenice *(srět--ja > srić-a)* pridjev *srićna* SR 1808, *srićno* BS 64.

Strano *s* većinom se mijenja, i to u *ž* u intervokalnom položaju i pred sonantima, a u *š* inače. To prelaženje *s > š* pokazuje zanimljiv proces. Kanižlić je među uzorima nalazio grafiju *s (ſ)*, koja je izgovorno bila ambivalentna: 's' kod *južnih*, 'š' kod *sjevernih*.[228] Kanižlić je u takvim riječima – vidi se – preuzeo sjeverni izgovor, ali je pritom izmijenio grafiju uvodeći (iz južne Hrvatske u njegovu grafiju preuzetu) kombinaciju *sc (ſc)*. Tako je došao i do izgovornog bastarda (južno *-o < -oo < -ol;* sjeverno *š)* u riječi: *apošto* BS 19. Na isti se način mogu objasniti riječi: *Franceško* BS 16, *škrinja* SR 498, *Španja* BS 25, *evangelište* BS 20, *Krištofor* BS 80, *hoštiji* MB 85, *kloštru* SR 648, *Parnaš* SR 242, *intereša* MB 158 i dr. Sa *s*, a ne sa š, ponekad se nalaze riječi *hostija* BT 254, *apostol (apostole* UM 495), *skrinja (skrinjici* UM 805).

Riječi s nepromijenjenim tuđim *s* kao što su one nabrojane u § 46. nalaze se vrlo često i sa *ž* mjesto *s*, npr.: *Pariž* BS 17, *Ližabone* BS 22, *Lužitanija* BS 25, *Ižak* UM 138, *Ižaija* UM 209, *Ambrožio* BS 177, *Rožalija* SR 1.

Istim grafijskim simbolima (kombinacijom *gy)* bilježio je Kanižlić 'dž' i 'đ'. Znači li to da među ta dva kons. nije osjećao razlike – vrlo je teško reći; uzori su mu sugerirali da ne uvodi posebno grafijsko rješenje za 'dž'.[229] Znak *cx* 'dž' zabilježen je jedanput u KP 151 *(jecxekah)*, a po tome se doista ne može tvrditi da ga je Kanižlić upotrebljavao. Budući da je u njegovu jeziku *đ* češći, a *dž* štoviše vrlo rijedak glas, uzimam da mu *gy* znači *đ* te da taj isti kons. piše i u riječima *dep* BS 56, *pañe* SR 192, 194.

Vokal *i* iza kojega drugog vokala daje *j*, i to u složenicama gl. *ići* (v. jotovanje, § 32) i u oblicima gl. *nemati* (< *ne* + *imati): nejmam* MB 188, *nejmajući* PU 3; ali i: *ne imadu* MB 5.

Između vokala *a* i *e* u brojevima 11–19 može se, ali ne mora umetnuti *j: osamnajest* BS 101, *šestnajest* MB 7 : *dvanaest* MB 7, *šestnaest* UM 58; također *dvajest* MB 6 : *dvaest* KP 5.

Po primjeru *ogovarjajuće* MB 186, koji je usamljen, ne može se ništa zaključivati o refleksu staroga pal. *r* (usp. *dvorani*, N mn., BS 61 i sl.). Čak kad bi *rj* bilo obilnije potvrđeno, ne bi to morala biti iz kajkavskoga preuzeta osobina; poznaje ju i posavski govor.[230]

[228] *BLAGO:* spiglia ⟨spilja⟩; *DIZ.:* Spilla ⟨spila⟩ (Grotta); *GAZ. 1: Spilya* ⟨špilja⟩ (Antrum); *2:* Spilya ⟨špilja⟩; *LEX.: Spilya* ⟨špilja⟩ (Antrum).

[229] Južni su se uzori kolebali između znakova *g* i *x*, koji su — svaki za sebe — već bili dvoznačni obilježujući 'g' i 'dž', odnosno 'ž' i 'dž'; sjeverni su pak imali također dvoznačno *gy;* usp. § 16 (osobito bilj. 78).

[230] Ivš. DPG, Rad 196, § 28. e, str. 190.

Kons. *j* ne pojavljuje se na jednome mjestu u impr. *sakrite* (2. l. mn.) SR 3654.

U pojedinim se oblicima (osobito u komparativima pridjeva) pojedinim pal. konsonantima dodaje *j*. Oko toga je glasa (znaka) nastalo pitanje: je li se izgovarao? Aleksić je za Reljkovića pretpostavio da je *j* u takvim slučajevima izgovarao iza svih pal. kons. osim *ć*.[231] Ovdje se pak (u razmatranju grafije, § 15, tablica) postupalo kao da je takvo *j* samo dodatna oznaka za mekoću prethodnog palatala.

Da se dođe do prave funkcije takva *j*, treba krenuti od najjasnijih primjera. To su oni koji se odnose na kol. imenice i na I jd. im. ž. r. i-osn. Kanižlić piše: a) *priminućje* BS 105; b) *pamećju* BS 18 (‖ *pameću* SR 60). Te iste situacije obilježivao je i grafijom *tj;* usp. za a) § 34, za b): *pametju* MB 47. Stoga bismo mogli zaključiti da je grafija *ćj (chj)* u oba slučaja zapravo kontaminacija dviju drugih mogućih: *ć (ch)* i *tj*. Glasovna vrijednost grafije *ćj* stoga bi mogla biti samo *'ć'*. Tome bi se priključili i ostali primjeri gdje se ta grafija nalazi, i to na granici morfemâ *(mladićja* PU 69, *srićjom* BS 18 i dr.), a osobito unutar leksičkoga morfema *(ćjošak* BS 92, *ćjudi* KP 17). Iz tih se situacija pisanje *j* proširilo i na komparativ *veći (većju* BS 110), a onda i na neke druge komparative: *jačje* BS 32, *višji* BS 17, *najdražja* MB 124. Budući da je u Kanižlićevu knjiž. jeziku primarno jotovanje provedeno, komparativ nije ni mogao sam iz sebe restaurirati sufiks *-ji:* s prethodnim nepal. konsonantom *j* se stopilo u jedan palatalan glas (i to također pri epentezi) pa u realizaciji i nije mogao ostati završetak *-ji*, nego *-i*.[232] Kako se uz likove *većji, višji* i sl. nalaze paralelni *(veću* BS 110, *viši* SR 1577), može se zaključiti da je opisano *j* bilo samo Kanižlićeva grafijska hiperkorektnost bez određene izgovorne vrijednosti.

Nestajanje konsonanata

53. Prema primjeru *ticu* BS 19 mogli bismo zaključiti da je Kanižlić poznavao pojednostavnjivanje početne kons. skupine *pt-*, pa i drugih *(pč-, ps-, pš-)*, što je svojstveno posavskom govoru.[233] Ipak, Kanižlić većinom bilježi neizmijenjeno: *pčele* SR 392, *psovanjā* PU 84, *pšenica* UM 603, *ptica* SR 1817, u čemu su ga podupirali uzori.[234] Čuvaju se i ove početne skupine: *kći* KP 5, *tko* BS 58 (jedino u složenici: *svako* SR 171).

U skupini *stn* dental se može sačuvati, ali i otpasti: *namistnik* KP 292 : *namisnik* MB 60. To je pravopisni problem, kao i nestezanje *d, t* s afrikatom koja slijedi: *srdce* UM 190, *svetčani* BS 152.

[231] Al. JMAR, § 64, str. 61-62.

[232] S time ne treba brkati komparativno *-iji;* no da je ono djelovalo analogijski na navedene slučajeve, trebalo bi očekivati **već-iji*.

[233] Iv̄š. DPG, Rad 196, § 42, str. 206.

[234] Jedino *DIZ.* ima dvojako: Cela ⟨čela⟩, Pcela ⟨pčela⟩ (Ape); Pſcenizza ⟨pšenica⟩, Scenizza ⟨šenica⟩ (Grano).

Ponekad se gubi kons. *v* u kosim padežima riječi *kakav, takav* i sl. te u rednom broju *četvrti: take* SR 176 (x *svrake), četrto* MB 6 (: *četvrto* MB 5). Kons. *v* iščezao je i u primjerima *lasak* SR 1241, *lase* SR 1337.[235]

Pridjev *crljen (crljenom* BT 308, *crljene* KP 828) nije nastao gubljenjem kons. *v*, već ga je Kanižlić preuzeo iz rječnika s juga.[236]

[235] Likovi *četrti, las* kajkavizmi su dobiveni posredstvom sjevernih uzora; *GAZ. 1: cheterti.* (D.) *chetvarti* ⟨četrti, četvrti⟩ (Quartus); *Lafz.* (D.) *vláfz* ⟨las, vlas⟩ (Capillus).

[236] *BLAGO:* Çrriven. Vidi çrrigljen ⟨crven. crljen⟩; *DIZ.:* Zargljèn, Zarvèn ⟨crljen, crven⟩ (Roſſo).

IV. MORFOLOGIJA

54. Među »različitim knjigama ilirskim«, za koje tvrdi da ih je poznavao, Kanižliću ipak sve nisu bile jednako važne. Već su poredbe u fonetskoj analizi pokazale da nije iskorištavao djela ponikla samo iz isusovačkoga nego i iz drugih redova (rječnik pavlina Belostenca). No kad se želio uvjeriti poznaje li dobro morfološki sustav »ilirskoga jezika«, na raspolaganju su mu bile u prvom redu isusovačke gramatike. Može se zamisliti da se još za školovanja služio Kašićevom (kojoj je i bila namjena da iz nje isusovački misionari – stranci, pa i domaći – uče naš jezik), a zaredio se iste godine (1728) kada je tiskan Della Bellin rječnik s gramatikom u uvodnom dijelu.[1]

Upravo bi za Kašićevu i Della Bellinu gramatiku iz već navedenih razloga (a i osobito stoga što obrađuju štokavski tip jezika) valjalo pretpostaviti da su Kanižliću bile glavni vodiči u morfološki sustav »ilirskoga jezika« i jedan od najvažnijih izvora neslavonskim crtama u njegovu književnom jeziku. Stoga ćemo – paralelno s prikazom oblikâ u Kanižlića – izvesti ne samo odnos prema posavskom govoru, jeziku »dalmatinskih pisaca« i ostalih »slavonskih pisaca« nego i poredbu s tim dvjema gramatikama. Pritom ćemo kao temeljne uzimati Kašićeve i Della Bellине paradigme, ali se i s punom pažnjom osvrtati na morfološke osobitosti koje gramatičari daju u obliku napomena (Kašić: *Admonitio, Exceptio;* Della Bella: *Avvertimento);* za pojedine osobitosti u Kanižlićevu knjiž. jeziku konsultirat će se i odgovarajući primjeri iz građe četiriju upotrijebljenih rječnika.

U morfologiji riječî s deklinacijom Kašić (a za njim i Della Bella) razlikuje jedninu i množinu s nejednakim brojem padeža: u jednini ih se navodi sedam, u množini osam. Prvih pet padeža ima poznate današnje nazive; šesti je ablativ (zapravo genitiv s prij. *od*[2]). Tako je srž »ilirske«

[1] Drugo izdanje Della Bellina rječnika izašlo je u Dubrovniku 1785. Kanižlić, koji je umro 1777, nije ga mogao vidjeti, ali se ono nije moglo odraziti ni na jezik Kanižlićevih posmrtno izdanih djela (SR i KP), koja su se pojavila 1780.

[2] To naslućuje i Kaš. *Inst.*, str. 23-24. Della Bella *(DIZ. Avv.*, str. 38, § XI) kaže da »dativ ... u jednini nadomješta osmi padež«.

deklinacije svedena na latinski prauzorak od šest padeža: nominativ, genitiv, dativ, akuzativ, vokativ, ablativ. Dodan je »sedmi« padež, koji odgovara instrumentalu. Lokativa Kašić i Della Bella ne navode u jednini (jer je gram. morfem u imenica – s kojima gramatičari počinju morfološki prikaz – bio isti kao u D jd., tj. m.-s. r.: *-u*, ž. r.: *-i*), ali ga u množini (gdje gram. morfem nije bio jednak dativnome) bilježe kao »osmi« padež. U deklinacijskim uzorcima iz dviju gramatika – kad se budu navodili – prikazat će se stanje deklinacije u skladu s današnjim poimanjem o broju padeža; isključit će se, dakle, ablativ u oba gramatička broja, »sedmi« padež nazvat će se instrumentalom (I), »osmi« padež množine spominjat će se kao lokativ (L), a lokativ jednine rekonstruirat će se prema dativu.[3]

1. Imenice

Imenice muškoga roda

55. Podaci iz dviju gramatika omogućuju da se u njima za im. m. r. odredi ovaj temeljni repertoar gram. morfema:[4]

	Jd.		Mn.	
	Inst.	*DIZ.*	*Inst.*	*DIZ.*
N	–Ø	–Ø	–i	–i
G	–a	–a	–ov ‖ –â ‖ î	–ā
D	–u	–u	–om	–om ‖ –em ‖ –im
A	–a	–a ‖ –Ø	–i ‖ –e	–e
V	–e	–e	–i	–i
L	[–u]	[–u]	–ih ‖ –î	–îh ‖ –jeh
I	–om	–om ‖ –em	–imi ‖ –ima ‖ –î	–ima ‖ –imi

Morfologija im. m. r. u Kanižlićevu knjiž. jeziku pokazuje ovo stanje:

56. Nominativ jd. – U tome padežu Kanižlić u pravilu ima gram. morfem –Ø. Riječi stranog porijekla (osobito vlast. imena) često završavaju na *-o* (prema tal. *-o* ili lat. *-us*): *Panormo* SR 3518, 3543, *Febo* SR 248, *Saverio* BS 22, 46, *Innocencio* BT 79, *Focio* KP 5. Uzorak za N jd. takvih imena Kanižlić je našao u *DIZ.*, kamo su pak preuzeta prema tal. jeziku.[5] Da se Kanižlić i u nekima od tih imenica kolebao (nastojeći ih potpuno

[3] Stoga će se gram. morfem za L jd. navoditi u zagradama [ ].

[4] Primjeri u paradigmama — Kaš. *Inst.: Isus* (str. 24), *Petar* (25), *golub* (27), *vitar* (28); *DIZ. Avv.: Petar* (str. 5), *Vjetar* (6), *otac* (6); Della Bella daje i uzorak za promjenu im. *dan*, ali se o toj imenici — zbog njezine osobitosti — ovdje raspravlja posebno.

[5] Usp. za to u *DIZ.:* Virgilio poeta notiſſimo. *Virgilius, lij. m.* Virgílio, lia. m. ⟨Virđilio⟩. — Tako je i u »dalm. pisaca«; usp. Mar. JDP, Rad 209, § 29, str. 205.

uključiti u paradigmu), pokazuje A jd. *Paleram* SR 291 (gram. morfem -Ø), prema kojem bi se moglo zaključiti da je takav bio i N jd.; no taj je primjer i opet uzeo iz Della Belle.[6]

Prema lat. *lilium* jednostavnim je odbacivanjem lat. nastavka dobiven lik *lili* SR 3112 (x *mili);* to je ipak posve izuzetan metricizam, kao što pokazuje Kanižlić upotrebljavajući na drugim mjestima dubletu *liljan* BS 176, SR 1101.

Zbog fonetske promjene $l > o$ završava na *-o* u N jd. imenica m. r. *apošto* BS 19, 22; u morfološkom smislu ta imenica nije nikakav izuzetak (gram. joj je morfem -Ø).

Od im. *sinak* nema upotrebe V jd. za N; lik *sinko* dolazi samo za V jd. (MB 34, SR 2843); V mn. je *sinci* SR 1857.

Kao u suvr. knjiž. jeziku, koleba se u rodu im. *večer*. Da može biti m. r., pokazuje primjer: *večer pridnji* ... i *večer poslidnji* KP 504 (v. i § 94); ali se po primjerima kao što je: *svaku večer* UM 229 vidi kako je ta imenica također ženskoga roda, iako su uzori navodili samo m. r.[7]

Im. *pogibio*, međutim, redovno se mijenja po i-osn. (usp. § 92), a samo se izuzetno nalazi i u muškom rodu: još *veći pogibio nasto* je KP 717. Taj bismo poremećaj roda mogli ovako objasniti: lik *pogibio*, nepoznat posavskome govoru, Kanižlić je uzeo iz knjiž. djelâ. U rječnicima je on dobro potvrđen (čak i u *DIZ.)* sa završetkom *-l*.[8] To je, i unatoč jasnu Della Bellinu upozorenju o rodu, u Kanižlića proizvelo dojam da bi *pogibio (pogibil)* mogla biti i im. muškoga roda.

Na *-o* se u N jd. završava im. *vrtao* BT 273, ali njezin G jd. može biti *vrta* PU 211, a ne *vrtla*. U tome se očituje splet utjecaja knjiž. uzora: N jd. očito je prema Della Belli, a G jd. prema Mikalji.[9]

57. Genitiv jd. – Budući da se im. *Saverija* također može kolebati u rodu, zabilježen je njezin rjeđi genitivni lik *Saverija* BS 92 (pored češćega na *-e).*

58. Akuzativ jd. – Osim A jd. *Saveriju* BS 3, 30, 55 (prema a-osn.) ima – rjeđe – i lik na *-a* (prema o-osn.): Franceška *Saverija* BS 55, 68. – Na osnovi dvaju primjera (probuđuju *crv* od duše UM 86, Na *crv* se obratio pepeo, iz crva / opet se povrati nova ptica prva SR 1423–1424) teško bi bilo tvrditi da ta im. ima A jd. = N jd.; bit će tako samo kada se ona upotrebljava u prenesenim značenjima ('pepeo', 'ništa').[10]

59. Vokativ jd. – Imenice na pal. kons. dobivaju u Kanižlićevu knjiž. jeziku u V jd. gram. morfem *-u: pokoju* SR 961 x *nepokoju* 962, *kralju*

[6] *DIZ.:* Palèram (Palermo).

[7] Npr. *DIZ.:* Veccér, vèccera. m. ⟨večer, večera⟩ (Sera).

[8] *DIZ.:* Poghibil, bili. f. ⟨pogibil⟩ (Pericolo); *GAZ. 1: Pogibel.* (D.) *pogibil* (Periculum); *2:* Pogibel; *LEX.: Pogibel* (Diſcrimen).

[9] *BLAGO:* vrrit: vrrita: vrritaI ⟨vrt, vrta; vrtal⟩; *DIZ.:* Vàrtao, tla ⟨vrtao⟩ (Giardino); *GAZ. 1: Vërt* ⟨vrt⟩ (Hortus); *2:* Vèrt ⟨vrt⟩; *LEX.: Vert* ⟨vrt⟩ (Hortus).

[10] To se nalazi i u »dalm. pisaca«; usp. Mar. JDP, Rad 209, § 31, str. 207.

SR 1409, *raju* SR 1727: to se podudara sa suvr. knjiž. **jezikom**, a i s napomenama u dvjema starim gramatikama.[11] No V jd. Kanižlić izvodi na *-u* od cijelog niza imenica na nepal. kons.: *sinu* BS 125 (x *obsinu)*, MB 180, BT 134, *bojazu* BS 225, *času* BT 28, *liljanu* BT 407, *snu* SR 1012, *svitu* BS 125, *strahu* BS 225 (: *griše* SR 2454), *zidu* SR 1647 (x *izidu)*, *životu* PU 260, MB 195 i dr.[12] Teško bi bilo pretpostaviti da je to izravan utjecaj starih u-osn., nego valja smatrati da je vokativno *-u* prodrlo preko jo-osn., koje su ga za taj padež preuzele vrlo davno iz u-osn. Odabirući *-u* kao gram. morfem za V jd. o-osn., Kanižlić postupa suprotno gramatikama-uzorima te se u tome povodi za stanjem u posavskom govoru.[13]

Nominativni lik (-Ø) za V jd., što ne predviđaju gramatike-uzori, zabilježen je iz metričkih razloga u ova dva slučaja: Gledam. »*J e s u s!* Što je« zaviknem, odstupim SR 1283 (: *Isuse* UM 101, SR 1349), O kad mi i s t e č e š, sunce i *dan* srićni SR 2119. Da je tome bilo uzorom kajk. stanje (N = V), pokazuju neke popratne pojave u Kanižlićevim primjerima: 1. lik *Jesus* sadrži i kajk. fonetsku osobinu (početno *je-* mjesto *i-)*; lik *dan* prati u kontekstu prez. pf. glagola s futurskim značenjem *(istečeš)*, svojstven u nezavisnoj upotrebi kajk. narječju. Kanižlić je i tim primjerima pokazao da mu je kajkavština poznata, a i da je iskorištava u prvom redu iz versifikacijskih potreba. No osim im. *Jesus* V jd. s gram. morfemom -Ø ima u Kanižlića im. *andeo*: *andeo* stražanine BT 143, 300. Tako se može zaključiti da je jedna kajk. morfološka karakteristika došla k njemu leksičkim posuđivanjem, tj. samo u nekoliko riječi što pripadaju u crkvenu terminologiju, a to bi moglo značiti da ih je posudio iz kajk. vjersko-moralističkih tekstova, i to uz djelomičnu fonetsku adaptaciju *(g* > *d* i *l* > *o* u jednoj od njih: *angel* > *andeo)*, ali bez morfološke.

60. Instrumental jd. – O nepreglašenome *-om* iza pal. kons. u I jd. m. r. v. § 24.

Poremetnja roda, za koju je primjer iznijet u § 56, javlja se i u im. *kostret:* prištrim *kostretom* PU 138. Iako su oba južna uzora odredila da je to im. ž. r. i-osn.,[14] jedan je od sjevernih donosi kao dalmatinizam, ali bez oznake roda.[15] Tako se već spomenutim primjerima gdje Kanižlić – uz posredstvo sjevernih uzora – prihvaća južnohrvatske lekseme, ali uz fonetsku adaptaciju *(apošto* [v. § 52], N jd. *vrtao* : G jd. *vrta* [§ 56]), priključuje i ovaj, gdje ponovo nalazi mogućnost da – prema *GAZ. 1* – imenicu *kostret* zbog njezina završnog *t* shvati kao masculinum.

[11] Usp. Kaš. *Inst.*, str. 31 i *DIZ. Avv.*, str. 7.

[12] V jd. na *-u* takvih i sličnih imenica imaju i drugi »slavonski pisci« (Mar. JSP, § 26, str. 159), pa i »dalm. pisci« (Mar. JDP, Rad 209, § 32, str. 208).

[13] Ivš. DPG, Rad 196, § 47. a, str. 211 bilježi primjere kao što su: *gȁdu, kršćȁninu, nārȏdu, svītu* i dr.

[14] *BLAGO:* Koſtret. Kostreti ⟨kostret, kostreti⟩; *DIZ.:* Koſtrét, ti. f. (Cilicio).

[15] *GAZ. 1:* ... (D.) *koſtret* ⟨koštret⟩ (Cilicium).

61. Kratka i duga množina. – Funkcija infiksa *-ov- (-ev-)*, preuzetog iz u-osn., bila je u množini im. o-/jo-osn. m. r. od svojega početka razlikovna. Još prije prvih pisanih spomenika dodavao se *-ov- (-ev-)* genitivu mn. da bi se taj padež razlikovao od N jd.

Nakon prenošenja *-e* iz A mn. jo-osn. u taj padež o-osn. nestalo je glasovne razlike između pojedinih padežnih oblika mnogih jednosložnih imenica m. r. i nekih oblika glagola koji su se od takvih imenica izvodili po IV. vrsti (npr. između N-V mn. *gradi* i 3. l. jd. prez., pa i 2. l. jd. impr. *gradi;* između A mn. *grade* i 3. l. mn. prez. *grade).* Akcenatska je razlika po staroj akcentuaciji bila znatna (npr. u posavskom govoru *grâdi* N-V mn. im. : *grādī* 3. l. jd. prez.; *grâde* A mn. im. : *grādē* 3. l. mn. prez.), ali se i ona u govorima s novom akcentuacijom smanjila, tako da je ostala samo na kvantiteti *(grâdi* : *grādī*; *grâde* : *grādē).* Budući da to nije uvijek bio dovoljan i siguran razlikovni elemenat (npr. zbog pokraćivanja duljina u nekim dijelovima štokavskog narječja), razlikovanje se konačno postiglo na taj način da se spomenutim, pa i ostalim padežima imenice u množini proširila osnova (*grad-ov-i* itd.).

U Kanižlićevu su knjiž. jeziku vrlo brojni kraći oblici. To se može lako razumjeti kad je on pisao jezikom kojemu je u osnovi slavonska ikavština sa starom akcentuacijom i mnogo arhaičnosti u morfologiji. Nije, dakle, nimalo neobično što se i u Kanižlićevoj prozi mogu pročitati ovakvi kratki množinski oblici: *didi* (N) BS 44, *kruhi* (N) KP 492, *križe* (A) BS 10, *kraljī* (I) BS 24. Pa ipak, u jeziku njegove proze prevagu ima duga množina jednosložnih imenica: *snigovi* (N) BS 10, *pirovā* (G) MB 5, *svatovom* (D) UM 87, *popove* (A) BT 79, *gradovih* (L) BS 47.[16] Samo kratku množinu redovito ima imenica *vik* u čestom završetku molitava *u vike vikā*, npr. u BS 112. Vjerojatno se tu kratka množina mogla sačuvati po tradiciji, preko starih crkvenih knjiga (prema stsl. *vъ věky věkъ*), samo što su gramatički morfemi zamijenjeni slavonskima.

U SR i u pjesmama po svojim molitvenicima Kanižlić se pri upotrebi kratke i duge množine prilagođuje rimi i metru. Samo se po sebi razumije da mu je za postizanje dvosložnih stopa u dvanaestercima SR mnogo više odgovarala kratka množina jednosložnih imenica m. r., koja je u većini padeža dvosložna, nasuprot većinom trosložnoj dugoj množini. Zato su kratki množinski likovi u SR općenito mnogo češći nego dugi.

Nadopunjujući na dvanaesterac, uzeo je dugu množinu im. *vik*, za koju je rečeno da u prozi redovito ima kratku: Zlamenje duboko *vikovā* slidećih SR 1675. U drugom slučaju, gdje to metar i rima zahtijevaju, isti je padež iste imenice kratak: s live strane siva od prošastih *vikā* / rodu slavna diva, po imenu *Dika* SR 343–344.

62. Genitiv mn. – Za Kanižlićeve južne uzore bio je aktualan problem kons. *h*. Na relaciji Kašić – Della Bella već se jasno opaža kako je sa-

[16] Kao ravnopravnu mogućnost dopušta je Della Bella *(DIZ. Avv.*, str. 6, Avvertimento II).

zrela spoznaja da je *h* fonološki relevantan osobito u morfološkome sustavu. Kašić, međutim, još čini ustupke te pojedine gram. morfeme daje dubletno: sa *h* za one koji ga u svojem dijalektu izgovaraju, bez *h* za druge. Primjer je za to u im. m. r. gram. morfem za L mn.; u Kašića postoji izbor: *-ih* ‖ *-î*. Akcenatski znak *(-î)* signalizirao je da se morfem *-ih* (s kratkim vokalom) u govorima koji ne poznaju *h* realizira kao dugo *i*.

Na tome je Kanižlić zasnovao svoje postupke sa *h* kao grafijskim znakom za duljinu prethodnog vokala (usp. § 50).

G mn. ima obično gram. morfem *-a* kao i u suvr. knjiž. jeziku, samo što duljinu označuje Kanižlić u pismu, kao što je rečeno, dodajući znak *h*, pa piše npr.: *krajah* (tj. krajā) BS 62, *poslovah* (tj. poslovā) BS 9, KP 35, SR 1177. Vrlo rijetko stoji G mn. bez toga *h: bonzija* BS 41. Prema N jd. *zub* G mn. može biti dvojak: *zubā* KP 66, SR 446 (x *gruba)* i *zubī* (grafija: *zubih)* BS 192; također: *misecī* BS 93, *ljudī* MB 3. Nepostojano se *a* pojavljuje u tom padežu gdje i u suvr. knjiž. jeziku: *petakā* BS 15, *mahometanacā* BS 40, *sakramenatā* MB 40, *otacā* MB 56, BT 262, *članakā* MB 95; također: *vitarā* BS 11.

U nekih imenica o-osn. koje u suvr. knjiž. jeziku u G mn. završavaju na *-ā* ima Kanižlić *-ī*; preuzeto iz G mn. i-osn., to je *-ī* svojstveno i posavskome govoru, a poznaju ga također »dalm. pisci«.[17] Radi rime takav lik može biti u ovim stihovima: jer čistoća od *ljiljanī* PU 241 (x *odabranī)*, S udarcima ljutī od gvozdenih *bičī* SR 3401 (x *sićī)*. Takvih G mn. ima, međutim, i u prozi: *grisī* UM 465, *moždanī* PU 127, *brodovī* KP 113, *bedenī* KP 820, *saborī* KP 862.

Kanižlić, dakle, u tome padežu ima izbor gram. morfema: *-ā* ‖ *-ī*. Na taj način ne slijedi Della Bellu (koji zahtijeva *-ā* [grafija: *aa*]), nego Kašića. Ali od njega, začudo, nije uzeo treću mogućnost *(-ov)*, iako se može smatrati da mu ju je nudio i posavski govor,[18] a spominje je i Della Bella, ali kao lošiju mogućnost.[19]

Označujući dugo *-a* u G mn. znakom *h*, Kanižlić se nekoliko puta zabunio pa tako obilježio i kratko *-a*. To ima u dvojini u primjeru: tri *kupcā* BT 79 (ali: tri *križa* BT 79); u G kol. imenica izvedenih od im. m. r.: od dragoga *kamenjā* PU 127, od *cvitjā* BT 248; u imenice *pisak* 'pijesak', koja zbog svojega značenja dolazi samo u jednini: *piskā* UM 218. Do kolebanja oko kvantitete u ta tri slučaja moglo je doći zato što je svaki put zapravo riječ o logičkoj množini, iako ona nije jezično izražena.

63. Dativ mn. – Za D mn. sačuvan je stari gram. morfem *-om* (< *-omъ)*, iza pal. kons. i iza *c -em* (< *-emъ)* (usp. § 24): *ladarom* BS 53, *vitrovom* BS 150, *podložnikom* MB 134 – *kraljem* UM 818, *slišaocem*

[17] Usp. Ivš. DPG, Rad 196, § 46. a, str. 210 i Mar. JDP, Rad 209, § 35, str. 210.
[18] Ivš. DPG, Rad 196, § 47. d, str. 213.
[19] *DIZ. Avv.*, str. 6.

BS 49 (: *roditeljom* UM 13, *ptićom* SR 226). Prema D dv. starih muških i-osn. *(ljudьma)* sačuvao se lik *ljudma* BS 190, KP 646. On je protiv Della Belle[20] i u skladu s posavskim govorom.[21]

64. Akuzativ mn. – U bitnim se crtama Kanižlićevo stanje podudara sa suvr. knjiž. jezikom: gram. morfem *-e* prodro je u veliku većinu imenica m. r.: *vojnike* SR 3060, *poste* MB 15, *popove* BT 79. Takav A mn. ima također im. *vlas* 'kosa': *vlase* PU 237 (x *za se)*, što se podudara s Della Bellinom oznakom o rodu te imenice.[22] Izuzetno je na *-i: sati* SR 945, i to u rimi (x *vrati)*, čime se ipak potvrđuje Kašićev izbor morfemâ *(-i* ‖ *-e)*. Dvjema imenicama koje su u suvr. knjiž. jeziku srednjega roda *(klupko* i *zvono)* zabilježen je u Kanižlića A mn. i po muškom rodu: *kljupke* BS 69 (bacajući ... *kljupke* ognjene), *zvonove* KP 851.

65. Lokativ mn. – U tom se padežu očuvao u Kanižlića gram. morfem *-ih*, koji odgovara starome *-ihъ* za jo-osn.: *učenicih* BS 119, *poslovih* MB 141, *prstih* PU 216. U manjem se broju zatječe samo *-i: Mleci* BS 23 (: *Mlecih* BS 158), *grisi* MB 69 (: *grisih* MB 184), što je posavska osobina.[23] Time je ujedno potvrđen Kašićev izbor morfema *(-ih* ‖ *-î)*, a nije preuzeto alternativno Della Bellino ijekavsko *-jeh*. Morfem *-im* (inače noviji za D mn. o-/jo-osn., usp. § 75), koji je ustanovljen kao rijetkost u posavskome govoru,[24] Kanižlić malo upotrebljava: u *sinovim* njezinim UM 184.

66. Instrumental mn. – U tome padežu postoji u Kanižlića obilan izbor gram. morfema, a to su (prema čestoti): 1. *-ī* (grafija: *-ih*) – najčešći; 2. *-i* (bez znaka *h* za duljinu), *-ima* (ponekad s dodanim *h)* – rjeđi; 3. *-ma, -im, -mi, -imi* – posve rijetki. Kanižlićev izbor morfema u tom padežu bogatiji je i od Kašićeva i od Della Bellina, a podudara se s posavskim.[25] Primjeri su za pojedine morfeme: a) *(-ī) prijatelji* BS 36, *gostī* UM 36 (pred njim se provodi druga pal.: *oblacī* SR 39); b) *(-i) virovi* BS 23; c) *(-ima) darovima* BS 16, *poklisarima* KP 292; d) *(-ma) darovma* BS 19, *zubma* KP 263; e) *(-im) dvoranim* UM 240, *topovim* UM 406; f) *(-mi) zubmi* KP 166; g) *(-imi) uzdasimi* PU 264.

Im. *zvono* ima – osim A mn. – i ovaj padež po o-osn. m. r., što se vidi prema umetku *-ov-: zvonovima* KP 851.

67. Imenice na -in. – U suvr. knjiž. jeziku imaju te imenice množinu bez *-in*. Kao što navodi Maretić,[26] u narodnim se pjesmama nalazi ponekad množina sa *-in*, a tako je rjeđe i u Kanižlića, i to čak u prozi, npr.

[20] *DIZ. Avv.*, str. 7: gljûdem ‖ gljudim ⟨ljudem, ljudim⟩.
[21] Ivš. DPG, Rad 196, § 47. e, str. 215.
[22] *DIZ.*: Vlás, ſa. m. (Capello).
[23] Ivš. DPG, Rad 196, § 47. g, str. 216.
[24] Ivš. DPG, isto mjesto.
[25] Ivš. DPG, isto mjesto.
[26] Mar. Gramatika, § 136. e.

G mn. *Arapinā* KP 170.[27] Često ima jedninu tih imenica bez *-in* (G *Arapa* BS 23, A *Čifuta* UM 45, *dvorana* KP 292), ali ni jednina sa *-in* nije rijetka: N *Čifutin* UM 58, D *dušmaninu* SR 3621. Tu dvojnost, poznatu u posavskom govoru, potvrđivali su i rječnici.[28]

68. Imenica dan. – Kaš. *Inst.* (str. 32) ima za tu imenicu dvojake likove: N dan, G dneva ‖ dana, D dneva ‖ danu. Della Bella (*DIZ. Avv.*, str. 7) daje paradigmu koja se (uz transkripciju) može ovako prikazati:

	Jd.		Mn.				
N	dan				dnī ‖	dnevi	
G	dana ‖	dneva	danā ‖		dnī		
D	danu ‖	dnevu	danom ‖	danim ‖		dnevom ‖	dnevim
A	dana ‖	dneva	dane ‖		dnī ‖	dneve	
V	dane ‖	dneve	dani ‖		dnī ‖	dnevi	
L	[danu ‖	dnevu]	danjeh ‖		dnī ‖	dnevjeh	
I	danom ‖	dnevom	danima ‖			dnevima	

U Kanižlića se nalaze trojaki oblici te imenice. Češće se ona mijenja isto kao u suvr. knjiž. jeziku, pa je dakle npr. G jd. *dana* SR 434 (x *rana)*, G mn. *danā* BS 104, UM 203, SR 3623 (x *medana)*, A mn. *dane* KP 204. Drugi su oblici također prema o-osn., ali im je leksički morfem *dnev-;* evo primjera za te arhaične oblike: G jd. *dneva* PU 224, MB 172, KP 812, D jd. *dnevu* PU 244, I jd. *dnevom* BS 86, UM 378, A mn. *dneve* UM 285, PU 248, KP 204. Sačuvali su se i ostaci dvojinskih oblika (prema Della Belli, koji njihovu upotrebu posebno ne opisuje): u tri *dni* BS 32, tri *dni* BS 61, MB 87, dva *dni* KP 204. Mješovita promjena imenice *dan* u Kanižlića se, dakle, podudara s Della Bellinim obrascem, a tako je i u ostalih »slavonskih pisaca« i u »dalm. pisaca«.[29]

Imenice srednjega roda

69. U dvjema gramatikama (Kašićevoj i Della Bellinoj) dani su gram. morfemi za jednakosložne i za nejednakosložne imenice srednjega roda; a) za jednakosložne s N jd. na *-o:*[30]

[27] To je direktno protiv Della Belle, koji piše: »... nel Nom. plurale non ſi dice *Dubròvcjanini, Splichjanini* &c. mà *Dubròvcjani, Splichjani, Boſcgnani, karſtjani*« ‹Dubrovčani, Splićani, Bošnjani, krstjani›. Kanižlić ne prihvaća — očito u 18. st. već arhaičnima smatrane — likove za N mn. na *-ne*, koje preporučuje Kašić *(Inst.*, str. 30).

[28] Usp. Ivš. DPG, Rad 196, § 46. b, str. 211. — *DIZ.*: Aràp ‖ Aràpin (Arabo); *GAZ. 2:* Haràp, Harapin, Arap.

[29] Usp. Mar. JSP, § 34, str. 162; Mar. JDP, Rad 209, § 39, str. 213.

[30] Primjeri u paradigmama — Kaš. *Inst.: zlato* (34); *DIZ. Avv.: stado* (8).

	Jd.		Mn.	
	Inst.	*DIZ.*	*Inst.*	*DIZ.*
N	–o	–o	–a	–a
G	–a	–a	–ov ‖ –â ‖ –î	–ā
D	–u	–u	–om	–om ‖ –im
A	–o	–o	–a	–a
V	–o	–o	–a	–a
L	[–u]	[–u]	–ih ‖ –î	–jeh ‖ –ih
I	–om	–om	–ima ‖ –imi ‖ –î	–ima

b) za nejednakosložne (i jednakosložne s N jd. na -e):[31]

	Jd.	
	Inst.	*DIZ.*
N	–e	–e
G	–(en)a	–(en)a
D	–(en)u	–(en)u
A	–e	–e
V	–e	–e
L	[–(en)u]	[–(en)u]
I	–(en)om ‖ –(en)em	–(en)om

	Mn.	
	Inst.	*DIZ.*
N	–(en)a	–(en)a
G	–(en)Ø ‖ –(en)â ‖ –(en)î	–(en)ā ‖ –(en)î
D	–(en)om	–(en)om
A	–(en)a	–(en)a
V	–(en)a	–(en)a
L	–(en)ih	–(en)ih ‖ –(en)jeh
I	–(en)î ‖ –(en)ima	–(en)ima

U Kanižlićevu knjiž. jeziku imenice s. r. pokazuju ove morfološke osobitosti:

70. Nominativ jd. – Prema primjerima: a gizdavi krovi i *tle* jest od zlata SR 3092 – Na *tle* š njime lupi SR 2461, nemilo o *tle* baciše KP 106

[31] Primjeri u paradigmama — Kaš. *Inst.: vrime* (32-33); *DIZ. Avv.: vrijeme* ‖ *vrime* (7).

vidi se da je *tle* u Kanižlića N i A jd.[32] Taj je lik preuzet od južnih uzora (a bilježi ga i *LEX.*),[33] no Kanižlićeve nam potvrde ne dopuštaju zaključiti sklanja li se ili je indeklinabilan (kao što propisuje Della Bella).

71. Genitiv jd. – Im. *anathema* pokazuje kako se Kanižlić kolebao određujući rod nekim tuđicama. U njega nalazimo ovakav G jd.: zaštobo se puk boji *anathema* iliti prokletstva KP 839. Moglo bi se također pomisliti da je to G jd. m. r., ali je vjerojatnije da je Kanižlić taj grecizam svrstao među neutra, kao što mu je sugerirao i lat. jezik; u skladu je s time i njegov L jd.: u *anathemu* KP 840, 842. No morfološko mu je obilježje te imenice u N jd. *(-a)* dopuštalo da je svrsta i u ženski rod (a-osn.) te također bilježi L jd.: po *anathemi* KP 845.

72. Akuzativ jd. – Nesklonjivo *doba* ima u BS 13, SR 1073 (San u *doba* gluho); za tu imenicu usp. § 96.

Prema A jd. *udo* MB 68 i N mn. *uda* MB 115 može se zaključiti da se pri određivanju roda te imenice držao južnih uzora,[34] ne prihvaćajući Belostenčevu varku kada je, označenu kao dalmatinizam, donosi u m. r.

73. Instrumental jd. – Imenice s. r. na pal. kons. (za razliku od m. r.) imaju u tom padežu većinom gram. morfem *-em*: *vićjem* SR 278, *oružjem* SR 310 (v. o tome i § 24). Izuzetno se – i to radi rime – nalazi *-om* iza *r* (< *r'*) na nekoliko mjesta u SR: *morom* 16, 92, 1050 (x *gorom).* Što dolazi i izvan rime u dvostihu:

> Putuj, – ako gorom, gorom srićno hodi,
> ako sinjem morom, *morom* srićno brodi (SR 15–16),

uvjetovao je ne samo rimom vezani lik *morom* u najbližem susjedstvu nego i cio niz glasovnih podudaranja u tome dvostihu. Taj je lik kao pjesničku slobodu omogućio Kanižliću posavski govor.[35]

74. Genitiv mn. – Za razliku od Della Bellina reduciranog izbora gram. morfema za taj padež (samo *-ā* za jednakosložne im., odnosno *–(en)ā* ‖ *–(en)î* za neiednakosložne). Kašić je nudio pravo obilje: *-ov* ‖ *-â* ‖ *-î*, odn. *-(en)Ø* ‖ *-(en)â* ‖ *-(en)î*.

U Kanižlića je potpuno zanemaren morfem *-ov* (kao i u m. r.), pa se najčešće javlja *-ā* (grafija: *-ah): pisamā* BS 11, *dobarā* MB 60. U nekoliko imenica postoji dubletno stanje *(-ā* ‖ *-ī),* osobito kad su u rimi: *ustā* SR 2072 (x *pusta)* : *ustī* SR 204 (x *spusti)* i sl.; ali se dvojaki likovi

[32] O deklinaciji te imenice u suvr. knjiž. jeziku usp. B-H-Ž Gramatika, § 85. c.

[33] *BLAGO:* Tle; *DIZ.:* Tlè indecl. n. (Pavimento); *GAZ. 1: tlo* (Pavimentum); *2:* Tlo; *LEX.: Tlo, Tle* (Pavimentum).

[34] *BLAGO:* Udo; *DIZ.:* ûdo, da. n. (Membro parte del corpo); *GAZ. 1: Vud.* (D.) *ûd* (Membrum); *2: Vúd; LEX.: Vùd têla* (Membrum).

[35] Ivš. DPG, Rad 196, § 59. b, str. 240: (pod) *mõrjõm.*

nalaze i kad nisu u rimi: *dilā* BS 107 : *dilī* BS 103. U gramatikama slabo potvrđeno *-Ø* (samo u Kaš. *Inst.* za nejednakosložne) Kanižlić izbjegava.[36] Za im. *oko* upotrebljava morfeme *-i* ‖ *-iju: oči* PU 136 : *očiju* BS 17.[37]

Nepostojanog *a* nemaju u Kanižlića imenice na *-stvo*: *kraljestvā* BS 22, *dostojanstvā* UM 22.[38]

75. Dativ mn. – Pojedine gram. morfeme za D mn. upotrebljava Kanižlić onoliko često koliko mu ih nameću uzori. Stoga najčešće ima *-om*, koji osim dviju gramatika poznaje i posavski govor,[39] a i direktno potječe iz starine (< *omъ); takav je npr. u liku *govedom* BS 71 i u mnogima drugim. Rjedi je *-im*, koji je postao prodiranjem instrumentalnoga *-i* u stari morfem za D mn. (pri čemu je imao ulogu gram. morfem pridjevâ u tom padežu): *dostojanstvim* UM 375, *sobstvim* BT 182. Plurale tantum *vrata* ima D *vratom* SR 3166 (x *zlatom);* inače takve imenice dobivaju u tom padežu *-am* (prema a-osn.), odnosno *-ma* (prema dv. i-osn.): *ustam* BS 82, *prsam* BS 92, *ustma* KP 211. To svjedoči da je o njihovu rodu bilo kolebanja.

76. Akuzativ mn. – Za im. *uho* prema gramatikama bi taj padež (analogno N mn.) glasio *uši*,[40] a im. *pleća* potvrđena je tim likom u jednom od južnih uzora.[41] U metričke svrhe Kanižlić za obje upotrebljava naizmjence morfeme *-a* ‖ *-i: uha* SR 3636 (x *gluha)* i *uši* SR 1869; *pleća* SR 2170 (x *veća)* i *pleći* SR 1573 (x *veći).* Također su moguća oba morfema za im. *prsa: prsi* SR 1511 i *prsa* SR 404. Produljenu osnovu[42] uz gram. morfeme po glavnoj promjeni ima Kanižlić (prema s-osn.) u dvije imenice: *tilesa* SR 2803 sa značenjem 'tijela' (Ali za *tilesa* rumeni vojnici / ne mare . . .), *nebesa* MB 14.

77. Lokativ mn. – Od izbora u gramatikama Kanižlić nije prihvatio ijekavsko *-jeh* (Della Bella), a druga dva morfema *(-ih* ‖ *-i*[43]*)* dobro su potvrđena: *mistih* BS 4, SR 90 (x *isti), brdih* BS 11 – *nebesi* BS 21, *vrati* BT 127. Osim *prsih* SR 3310 (x *pomrsi)* ima i lik *prsah* BS 93; on se može objasniti kolebanjem oko roda te imenice.

78. Instrumental mn. – Od morfemâ koje daju dvije gramatike Kanižlić je usvojio *-i*, *-ima*, a ne upotrebljava Kašićevo *-imi.* Najčešći je *-ī*

[36] Iako je često u posavskom govoru; usp. Ivš. DPG, Rad 196, § 59. c, str. 241.

[37] Prvi propisuje Della Bella *(DIZ. Avv.*, str. 8), drugi Kašić *(Inst.*, str. 35).

[38] Bez nepost. *a* nalazi se G mn. takvih imenica i u drugih »slavonskih pisaca« i u »dalm. pisaca«; usp. Mar. JSP, § 41, str. 163 i Mar. JDP, Rad 209, § 42, str. 214. Takve genitivne likove propisuje Della Bella *(DIZ. Avv.*, str. 47).

[39] Ivš. DPG, Rad 196, § 59. d, str. 241.

[40] Kaš. *Inst.*, str. 35.

[41] *BLAGO:* plechja ⟨pleća⟩. — *GAZ. 2* također: plecha ⟨pleća⟩.

[42] Koju Della Bella spominje samo za jednu imenicu *(čudo; DIZ. Avv.*, str. 8), a Kašić za četiri *(nebo, čudo, tilo, slovo;* Kaš. *Inst.*, str. 35).

[43] Morfem *-i* redovit je u posavskom govoru; usp. Ivš. DPG, Rad 196, § 59. e, str. 241.

(grafija: *-ih;* često bez *h): posvetilišti* BS 62, *krilī* SR 311 (x *cvili), usti* SR 1187 (x *pusti).* Morfem *-ima* dolazi u im. *oči: očima* BS 177, MB 163. S morfemom *-i* alternira *-ma* u im. *usta: ustma* UM V, PU 179. Još su mogući *-ami* (prema I mn. a-osn.) i *-om* (prema D mn. o-osn.): *užami* MB 183, *krilcami* SR 1774; *prsom* BS 207 (nek se *prsom* Majke hrani).

Imenice ženskoga roda, a-osnove

79. Gramatike-uzori pružaju za te imenice ovaj izbor gram. morfema:[44]

	Jd.		Mn.	
	Inst.	*DIZ.*	*Inst.*	*DIZ.*
N	–a	–a	–e	–e
G	–e	–e ‖ –ē	–Ø ‖ –ā	–ā
D	–i	–i	–am	–am
A	–u	–u	–e	–e
V	–a ‖ –e	–o ‖ –a	–e	–e
L	[–i]	[–i]	–ah	–ah
I	–om	–oɯ	–ami ‖ -ama	–am ‖ –ama ‖ –ami

U Kanižlićevu knjiž. jeziku ovakvo je stanje:

80. Nominativ jd. – Kao što mogu pokazati mnogi primjeri, u tome padežu ima Kanižlić gram. morfem *-a,* dakle potpuno u skladu sa zahtjevom gramatikâ. Postoji ipak nekoliko izuzetaka koje treba posebno komentirati, a odreda su riječi stranoga porijekla.

U SR je zabilježena im. *fenice:* Kao ptica *fenice,* kada starost stigne, / i perjato *lice* k otcu suncu digne 1399–1400. Da je izgovor upravo takav, svjedoče dva podatka: prvo, lik *fenice* rimuje se s riječju *lice;* drugo, i Kanižlićeva grafija to potvrđuje *(Fenice* [*c* = 'c']; da je želio obilježiti 'č', poslužio bi se grafijom *cs* [*cʃ*]). U mogućim uzorima stanje je te imenice različito;[45] lako se zaključuje da ju je preuzeo od Della Belle. Ali način preuzimanja pokazuje vrlo važan detalj. Ne poznajući tal. jezik i ne brinući se o velikom utjecaju grafije toga jezika na Della Bellinu,[46] Kanižlić je smetnuo s uma da grafem *c (+ e, i)* znači Della Belli 'č'.[47] Već je (u § 52) pokazano kako je nesređenost hrv. latiničke

[44] Primjeri u paradigmama — Kaš. *Inst.: Marija* (str. 37), *vojvoda* (37-38); *DIZ. Avv.: Marija* (8), *vojvoda* (8), *riba* (9), *gospoda* (9).

[45] *BLAGO:* fenisgja ⟨feniža ili fenižija⟩; *DIZ.:* Fenice, ce. f. ⟨feniče⟩ (Fenice); *GAZ. 2:* Fenesia ⟨fenežija⟩; *LEX.: Feniks* ⟨fenikš⟩ (Phoenix). — *GAZ. 1* (s. v. Phoenix) ne donosi nikakvu pohrvaćenu varijantu te riječi.

[46] Sam Della Bella raspravlja kako se pišu »con lettere Italiane le Voci Illiriche« *(DIZ. Avv.,* str. 1).

[47] DIZ.: Cèlo ⟨čelo⟩ (Fronte), Ciſt ⟨čist⟩ (Mondo, netto).

grafije Kanižlića znala zbunjivati. – Imenica *fenice* doista je svrstana u a-osn., o čemu jasno govori njezin D jd. *fenici* SR 1437.

Na sličan bismo način mogli objasniti i N jd. vlast. imena *Irene* KP 7. I drugi neki izuzetni likovi nastali su zbog nedovoljna morfološkog prilagodivanja pojedinih imena. Tako je u a-osn. dospjela im. *Japonija*[48] BS 22. Vlast. imena m. r. *(Ignacija* PU 66, *Grigorija* KP 812, *Focija* KP 35[49]) duguju taj svoj lik malom procesu koji se dogodio na relaciji lat. – tal. – hrv. Latinsko *-ius* zamjenjivalo se talijanskim *-io;* kako je i u lat. postojalo *-io* (kojim su završavale im. ž. r.), moglo se jedno i drugo *-io* osjetiti kao oznaka ž. r. te se u naš morfološki sustav prenijeti kao *-ija.*

Pogotovu su se utjecajem rječnikâ prilagodile (u morfološkome smislu) im. *patrijarha*[50] *(carigradski)* KP 5 i *mitropolita (tyrski)* KP 292. Della Bellinu odredbu o rodu (m.) poštuje i Kanižlić (dodajući tim imenicama atribute u m. r.), a one su se mogle svrstati u promjenu tipa *vojvoda.*

Napokon, u stihu: *Elizabet* glas svoj diže BT 339 i u primjeru: *Rakel,* žena Jakobova UM 130 gram. je morfem *-Ø* (a ne *-a)* jer su ta imena – unatoč posredništvu – zadržavala likove iz ishodišnog jezika.

81. Genitiv jd. – S obzirom na gram. morfem nema u tome padežu nikakvih osobitosti, jer sve imenice koje se mijenjaju po a-osn. dobivaju *-e.* Važno je ipak zabilježiti nekoliko imenica koje se kolebaju između a-osn. i i-osn.; to se kolebanje može dobro potvrditi upravo u G jd., a lako se dolazi i do izvora dubletnosti ogledaju li se Kanižlićevi knjiž. uzori.

Od tako kolebljivih imenica možda je najmanje uočljiva *vrsta* ‖ *vrst,* kojoj je dubletno stanje posve obično i u suvr. knjiž. jeziku. Što Kanižlić piše G jd. *vrste* SR 2733 ‖ *vrsti* SR 153, 3123, zaslužni su stari rječnici: južni je složno svrstavaju u a-osn.,[51] sjeverni u i-osn. (ali im se potkrade i koji primjer po a-osn.).[52] Lik G jd. *postelje* BS 85, BT 49 upućuje na zaključak da je normalan Kanižlićev N jd. *postelja,* pa bi izbor A jd. u stihu: ja ostavljam kasno tako *postelj* linu SR 1196 mogao biti nalik na metricizam; no ako to i jest, nije silom načinjen, već po i-osn. preuzet iz kajk. uzora.[53] Na sličan način (izborom iz morfološki dubletnoga stanja) mogao je postati Kanižlićev genitivni lik *hasne* SR 2586,[54] pa i likovi *otrove* UM 432, *porode* UM 494, *pogibe* SR 2189.

[48] Vjerojatno Della Bellin lik Japón (Giappone) kojemu je dodan izvođenju imena zemalja svojstveni sufiks *-ija.*

[49] Tako ona, doduše rjeđe, glase u »dalm. pisaca«; Mar. JDP, Rad 209, § 29, str. 205.

[50] *DIZ.:* Patriárka, ke. m. (Patriarca).

[51] *BLAGO:* vrriſta ⟨vrsta⟩; *DIZ.:* Vàrſta, tee. f. ⟨vrsta⟩ (Specie).

[52] *GAZ. 1:* ... 4. *Verſzt* ⟨vrst⟩ (Conditio); *2:* Vĕrſzt, Vĕrſzte moje; *LEX.: Verſzt* ⟨vrst⟩ (Species).

[53] *BLAGO:* poſteglja ⟨postelja⟩; *DIZ.:* poſtèglia, glje. f. ⟨postelja, lje⟩ (Letto) — *GAZ. 1: Poſztely* ⟨postelj⟩ (Lectus), *Poſztelya* ⟨postelja⟩ (Cubile); *2:* Poſztèlya ⟨postelja⟩; *LEX.: Poſztelya* ... *Poſztely* (Lectus)

[54] *BLAGO:* haʒna ⟨hazna⟩; *DIZ.:* Haʒna, ne. f. [Ill. Barbaro ... voce preſa dal Turco, e uſata] (Teſoreria); *GAZ. 1:* ... *7. haſzen* ⟨hasen⟩ ... *ſzvoje haſzne gledati* (Ratio), *Haſzen* (Utilitas); *2:* Haſën ⟨hasën⟩; *LEX.: Haſzen* (Utilitas).

G jd. pokazuje da je Kanižlić u ženski rod svrstavao i neka geogr. imena što danas pripadaju u druge rodove, i to strana *(Ližabone* BS 22) i slavonska: *Tenje* UM XXIII, *Kutijeve* UM 386.

82. Akuzativ jd. – U skladu s dubletnosti *otrov* ‖ *otrova,* koju pokazuje G jd., može A jd. biti prema a-osn.: pauk *otrovu* vadi UM 82, pijući *otrovu* KP 273. Po toj se promjeni javlja i im. *tuđina*: *tuđinu* za kralja imati KP 868, što je prema Belostencu.[55]

83. Vokativ jd. – Primjeri za taj padež pokazuju da je u Kanižlićevu knjiž. jeziku u načelu nestalo dvojnosti gram. morfema *(-o* : *-e)* među a-osn. i ja-osn.: *dobroto* MB 190, *pismo* 'pjesmo' SR 1855 (x *gdi smo)* : *Katanijo* SR 3183. Stoga je i redovan V jd. *gospojo* UM 179, 219, a lik *gospoje* UM 219 valja objasniti leksičkim posuđivanjem od južnih pisaca.[56] Na kajk. pak utjecaj upućuje to što se (u rimi) ponekad javlja V jd. = N jd.: *lipota* SR 1403 (x *života).* No od im. *majka (Majka* božja BS 204) takav vokativ nije nužno kajkavizam; postoji i u posavskom govoru.[57] Kajkavski bi mogao biti (također rimom vezani) V jd. *nevirnica* SR 3359 (x *lica).* Inače se imenice s tvorbenim sufiksom *-ica* kolebaju u V jd. između gram. morfema *-e* i *-o: nesrićnice* SR 1309, *Ružice* SR 3341 x *dušice* 3342 (pa i *kćerce* SR 680) : *desnico* BS 88, *poglavico* BS 114, *ružico* MB 201.[58]

84. Lokativ jd. – Po a-osn. ima L jd. *inada:*[59] *inadi* BS 42; ali ima primjera gdje se vidi da je taj turcizam, kao što je uobičajeno, Kanižlić poznavao u m. r.: Svršivši *ovi inad* (= A jd.) KP 777.

Pripadnost a-osnovama nekih slavonskih geogr. imena različitih rodova (v. § 81) potvrđuje se i u L jd.: u *Dalji* UM XXIII, u *Tenji* UM XXIII, u *Kutjevi* UM XXIV, 385.

U liku *Jeruzolimi* MB 105[60] (pored: *Jeruzolimu* UM 600, BT 79) ne treba gledati kakav arhaični L jd. muškoga roda. Kao što je jasno po G jd. toga geogr. imena *(Jerosolime* KP 516 ‖ *Jeruzolima* BT 365, KP 131), ono se koleba u rodu pod utjecajem Della Belle: tal. (m. ili ž.) – lat. (ž.) – hrv. (m.).[61]

[55] *GAZ. 2: Tuina* ⟨tujina⟩ ('Extraneus, alienigena') — *DIZ.:* Tùghin, ... Tughinin ⟨tuđin, tuđinin⟩ (Foreſtiere).

[56] Lik *gospoje* može se povezati i s Kašićevim alternativnim *Marije;* usp. Kaš. *Inst.,* str. 37.

[57] Ivš. DPG, Rad 197. § 68. b, str. 15.

[58] Kašić (*Inst.,* str. 38) i Della Bella (*DIZ. Avv.,* str. 9) zahtijevaju vokativ na *-(ic)e.* Stoga bismo Kanižlićevu *-(ic)o* izvor mogli tražiti u jeziku nar. književnosti. — Odnos vokativnih likova *Ružice* (vlast. ime): *ružico* (opća imenica) mogao bi upućivati na to da je V jd. na *-(ic)e* bio Kanižliću normalniji za upotrebu u intimnijem krugu, tj. za njegov govor, a V jd. na *-(ic)o* osobina visokog stila.

[59] *DIZ.: Inaada, dee. f.* (Conteſa); *GAZ. 2:* Pregovarjànye. ⟨pregovarjanje⟩ [D.] innada.

[60] Cijeli tekst: »M. U komu je gradu Isukrst mučen i propet? U. U gradu *Jeruzolimi* bio je mučen ...«

[61] *DIZ.:* Geruſalemme, ò Geroſolima, Città nota della Soria. *Hierofolyma, mae. f.* Jeruʒalèm ⟨Jeruzalem⟩, ma. m.

85. Instrumental jd. – Lik *polom* SR 2034 svjedoči da se još deklinira im. *pola.* I jd. *Poncijom* Pilatom MB 14 po svoj je prilici prema N jd. *Poncija* (v. § 80).

86. Nominativ mn. – Lik *kćere* UM 304 očituje tendenciju da se ta im. svrsta u a-osn. Posavski govor za to ne daje dobra oslonca jer se u njemu javlja samo izjednačenje N jd. s A jd.: *kćer* (i analogno: *mater).*[62] Kanižlića je na njegov postupak mogla navesti Della Bellina paradigma te imenice; tu se naziru mnogi jasni znaci ugledanja u a-osn. (G jd. *-e;* I jd. *-om;* D mn. *-am;* L mn. *-ah* [‖ *-ih*]; I mn. *-ama* [‖ *-ima*]).[63]

87. Genitiv mn. – U Kanižlićevu izboru gram. morfemâ za taj padež očituje se njegov logičan postupak prema gramatičarima-uzorima: morfem koji nalazi samo u jednoga od njih (u Kašića), -Ø, Kanižlić ne primjenjuje,[64] a gramatičarima zajedničko *-ā* naveliko upotrebljava (označujući ga najčešće grafijom *-ah): dušā* BS 7, *godinā* UM 58, *gorā* SR 3625 (x *dvorā).* Della Bella (spominjući da se nepostojano *a* umeće samo u kons. skupinu *kv*[65]) nije mu pružio osobitu pomoć kad je riječ o drugim kons. skupinama; zato Kanižlić s njima postupa na tri načina: a) *(a)* + *-ā;* b) *(—)* + *-ā;* c) *(—)* + *-ī;*[66] primjeri: *crkavā* BS 76, *kvatarā* MB 5, *molitavā* BS 185 : *crkvā* KP 877, *prošnjā* MB 120, *naredbā* SR 510 : *crkvī* KP 597. Morfem *-i* dolazi i kad nije riječ o kons. skupini: *prigodī* BS 212. Im. *ruka, noga* kolebaju se između množinskoga i dvojinskoga gram. morfema: *nogā* SR 1504, *rukā* SR 3602 : *nogū* BS 143, UM 466, *ruku* BS 230, PU 79.[67]

Samo je grafijska nedosljednost (bez odraza na morfologiju) što ponekad piše *-a* (mjesto *-ah* 'ā'): *godina* BS 58, zdravih *Marija* BS 234, MB 92.

88. Dativ mn. – Za »slavonske pisce« Maretić je našao da im je u D mn. a-osn. najobičniji gram. morfem *-ama,* nešto manje običan *-am,* a samo se kadikad nalazi *-ami.*[68] Dativi na *-ama* brojniji su nego na *-am* i u Reljkovića.[69] Kanižlić je u tom pogledu bliže starini jer su u njega velikom većinom likovi na *-am;* time on dobro slijedi Kašića i Della Bellu, koji u svojim paradigmama navode samo taj morfem. Kanižlićevi su primjeri: *dušam* BS 28, MB 177, *čarkam* MB 46, *nogam* SR 1648, *slugam* BS 20, MB 134.[70] Novijega *-ama* (prema dvojini) u Kanižlića je

[62] Ivš. *DPG,* Rad 197, § 67, str. 12.

[63] Usp. *DIZ. Avv.,* str. 9.

[64] Očigledno ga smatrajući ili arhaičnim ili lokalnim, premda ga je mogao naći u posavskom govoru (Ivš. DPG, Rad 197, § 68. e — *α,* str. 15).

[65] *DIZ. Avv.,* str. 9.

[66] Morfem *-i* čest je u posavskom govoru (Ivš. DPG, Rad 197, § 68. e — *β,* str. 15).

[67] Morfem *-u* imaju te imenice i u posavskom govoru; usp. Ivš. DPG, Rad 197, § 68. e — *γ,* str. 16.

[68] Mar. JSP, § 51, str. 166-167.

[69] Al. JMAR, § 117, str. 85-86.

[70] Od posljednje imenice jedanput je D mn. zabilježen prema m. r.: *slugom* BT 138. To ne mora biti greška, nego je moguć plod nesklada između gramatičkog i logičkog roda te imenice.

posve malo: *slugama* BT 315, *ovcama* KP 101, *poglavicama* KP 517. Napokon, samo se izuzetno zatječe taj padež na *-ami* (prema I mn. a-osn.): *zrakami* BS 105.

89. Lokativ mn. – U tom se padežu sačuvao stari gram. morfem *-ah* (< *-ahъ): gostionicah* BS 187, *molitvah* UM 217, MB 191, *planinah* MB 2, SR 1905 (x *živina).* Vrlo rijetko može biti bez krajnjega *h: litanija* BS 104, *knjiga* SR 1844. Od im. *ruka, noga* nalazi se stari dvojinski lokativ kojemu je – po uzoru na *-ā* (grafija: *-ah)* – dodano *h: rukū* UM 73, MB 178, *nogū* BS 96, PU 141. Usamljeni su primjeri za L mn.: *prigodih* BS 212 (: *prigodah* BS 176), *pločamī* MB 127. U vezama s prij. *pram(a)* dolazi i gram. morfem *-am: pram suzam* PU 127, a u vezama s pridjevima *-ama: četama* KP 67.[71]

90. Instrumental mn. – Mogući su ovi gram. morfemi: *-ami* (odn. *-amī* [grafija: *-amih*]), *-am -ama*, dakle potpun Della Bellin izbor. Najčešći je *-ami: nogami* BS 29, UM 48, *zvizdami* BS 80, *suzamī* PU 13. Rjeđi je iz D mn. umijeti *-am*, koji više dolazi u stihovima: *pokoram* BS 160, *nogam* SR 443, *duvnam* SR 778. Napokon, posve je rijedak *-ama: rukama* BS 24, PU 141, *besidama* KP 780.[72]

Imenice ženskoga roda, i-osnove

91. Za imenice i-osnova Kašić i Della Bella određuju ove gram. morfeme:[73]

	Jd.		Mn.	
	Inst.	*DIZ.*	*Inst.*	*DIZ.*
N	–Ø	–Ø	–i	–i
G	–i	–i	–Ø ‖ -ī ‖ -â	–i
D	–i	–i	–am	–im
A	–Ø	–Ø	–i	–i
V	–Ø	–Ø	–i	–i
L	[–i]	[–i]	–ih	–ih ‖ –jeh
I	–ju	–i ‖ –ju	–ami ‖ –ima ‖ –ī	–ima

[71] Reljković ima češće *-a* nego *-ah* (Al. JMAR, § 119, str. 86-87); L mn. na *-ama*, koji je u ostalih »slavonskih pisaca« jednako čest kao lik na *-ah* (Mar. JSP, § 52, str. 167), u Kanižlića je rjeđi. Svojim pretežnim *-ah* Kanižlić, dakle, dobro slijedi Kašića i Della Bellu. — O uzajamnom utjecaju prij. *pram(a)* (odnosno pridjeva-atributa) i imenice dovoljno govore ovi primjeri: *pram suzam* PU 127, odnosno iz KP: po *tolikima slavnima četama 67* — *u starih njegovih knjigah* 780; po ... *službah crkvenih* 904 — po *drugima naredbama* 904. — Posavskome bi govoru odgovarali morfemi *-a(b), -ami* (Ivš. DPG, Rad 197, § 68. f — *α, β*, str 17-18).

[72] Im. *patrijarha, papa*, koje znače muško, mogu taj padež imati s morfemom *-ī* (grafija: *-ih)*, dakle prema o-osn.: *patrijarhī* KP 290, *papī* KP 291. Kao što se vidi, to je crta ograničena na određene lekseme i stoga nije svojstvena Kanižlićevim a-osn., nego o-osn. (usp. § 66).

[73] Primjeri u paradigmama — Kaš. *Inst.: sladost* (str. 40-41); *DIZ. Avv.: milost* (10).

O tim se imenicama u Kanižlića može dati ovaj pregled:

92. Nominativ jd. – U stihu: *ono*, kako *stara običaj* imade SR 263 atribut je vezan rimom (x *prigovara)* te se čini da je stoga imenici nasilno promijenjen rod (pri čemu se po svoj prilici mora svrstati u i-osn.). Jedan od južnih Kanižlićevih uzora pokazuje da to nije nikakva metrička nategа, jer imenicu *običaj* bilježi u m. i u ž. rodu.[74] Po i-osn. ide im. *pogibio:* G jd. *pogibili* BS 230, A jd. *pogibio* MB 139.

93. Genitiv jd. – Po i-osn. može taj padež imati im. *smrad:* grob pun gnoja i *smradi* UM 475. Morfem *-i* u G jd. ima samo izuzetno im. *pohlepa* u KP 37: od ohole *pohlepi* (ali se nalazi i ovako zapisano: *pohlepe* KP 32, dakle po a-osn.).

94. Akuzativ jd. – Primjeri: *svaku večer* UM 229, ... stiže / *jednu večer* knjiga ... SR 941–942 pokazuju da im. *večer* može ići i po i-osn. Po toj promjeni bit će i ovi akuzativi jd.: *sablaz* BS 81, *sablas* KP 381. U SR ima potvrda i da im. *bol* pripada ovamo: i gorku će svako srce *bol* oćuti SR 670.

95. Vokativ jd. – Pored dobro potvrđenih i pretežnih primjera s gram. morfemom *-i (krvi* MB 179, *ljubavi* BS 245, *smrti* SR 1411 x *usmrti),* koji su u skladu s posavskim stanjem, nalaze se – i to u stihovima – likovi s gram. morfemom *-Ø*: *smionost* SR 1359, *ljubav* SR 2001. Diktirao ih je metar: O *radost*, o Bože! Budući zaslužit SR 1873. Takvi vokativi ipak nisu Kanižlićeva konstrukcija (pa ni trag kajk. utjecaja, na koji bi se moglo pomisliti), nego su mu ih – i to čak kao jedine likove za taj padež – nudili južni uzori: Kaš. *Inst.* i *DIZ. Avv.* Oni su ih očigledno zahtijevali stoga da se izbjegne identičnost gram. morfema *(-i)* s vokativom mn.

Im. *nakaza* pripada u a-osn., pa joj je i V jd. prema njima: *nakazo* SR 1036, 3299. Stoga se također može činiti da je lik *nakazi* (u primjeru: *O nakazi* ružne, baš je prava vika / na *te* da *si* tužne smrti živa slika SR 997) konstruiran. Odlučivši se za nj, Kanižlić pokazuje da slijedi sjeverni uzor.[75]

96. Lokativ jd. – Po nekim se primjerima može zaključiti da je Kanižlić razlikovao imenice *dob* i *doba:* kratke *dobi* Mladost (= G jd.) SR 2378 : *doba* gluho PU 222. Njegovi su se uzori međusobno oštro razlikovali donoseći mu potpuno kontradiktorne podatke:[76] da je im. *doba* i sklonjiva (G jd. *-e)* i nesklonjiva; da je srednjega (Della Bella) i ženskoga roda (kongruencija u Belostenca). Stoga nije čudno da Kanižlić piše: San u *doba gluho* SR 1073, ali je njegov osjećaj sasvim poljuljan te također bilježi: Za te' u zimnjoj *dobi* snig zemlju pokriva SR 1895, pa i: mladić *dobe* vrimenom PU 261.

[74] *DIZ.:* óbicjáj, ja, m. óbicjáj, cjái. f. ⟨običaj, čaji⟩ (Co[tume).

[75] *GAZ. 1: nakaz* (= N jd.) (Mon[trum).

[76] *DIZ.:* Dobba indecl. (Età) : Dobba, be. n. (Tempo); *GAZ. 2:* Dòba ... doba mlada ... od male dobe ...; *GAZ. 1: Za dobu* (Aetas).

97. Instrumental jd. – Maretić je pokazao da I jd. i-osn. u »slavonskih pisaca« završava morfemom *-jom* češće nego *-ju*[77] (koje je postalo od staroga *-bjǫ*). Jedne i druge likove našao je Maretić u starije generacije »slavonskih pisaca«, ali za one na *-ju* misli da ih nikako nemaju četvorica mlađih (s početka 19. st.).

To se može protumačiti tako da je prodiranje analoškoga *-om* (iz I jd. o-osn. i a-osn.) na mjesto završnoga *-u* u gram. morfemu za taj padež, što se može zapaziti već u starijih »slavonskih pisaca«, do početka 19. st. konačno završeno. Svakako je taj proces u isto vrijeme morao teći i u slavonskim govorima, osobito posavskom.[78]

Kanižlić ima velik broj primjera za jedno i za drugo; pritom se završno *-t* pred nastavkom ne mora, ali može jotovati: *pametju* MB 47, 171 : *pameću* BS 18 *(pameću* SR 60 x *neću)* : *pametjom* MB 185 : *pameću* BS 172; drugi primjeri: *blagodarnostju* BS 11, *zapovidju* BS 53, *žalostju* UM 73, *ljubavlju* MB 188 : *ričjom* BS 8, PU 216, *ražjom* UM 138, *svitlostjom* BS 39.

98. Nominativ mn. – Im. *greben* ima N mn. po i-osn.: potajne *grebeni* UM 409. Ta se pojava utjecajem uzora ne može objasniti.[79]

99. Genitiv mn. – Od izbora morfemâ u gramatičara Kanižlić je odbacio Kašićevo *-Ø* i *-â*, pa je njegov najčešći morfem *-i* (u dvije verzije: *-ī* [grafija: *-ih]*, *-i* [grafija: *-i]* – sasvim rijetko): *milostī* BS 3, UM 488, *pogibilī* BS 205 (: *pogibili* BS 71), *stvarī* PU 3, MB 94.[80] Upotrebljava se i uz brojeve *dva, tri: dvih vrstī* MB 40, 163, *trih vrstī* MB 42, BT 476. Plurale tantum *moći* 'kosti' ima u tom padežu *-ijū: moćijū* UM 361.

100. Dativ mn. – Prihvaćajući kao najčešći gram. morfem *-ma (stvarma* BS 59, MB 131, *ričma* BS 105), Kanižlić se jasno odvojio od gramatičara-uzora te je njihova rješenja, *-(j)am* i *-im*, upotrebljavao rijetko: *milostjam* UM 160, *noćim* KP 579.

101. Lokativ mn. – U L mn. i-osn. običan je gram. morfem *-ih* (prema *-bhъ* u koji je iz N-A-V mn. unijeto *i*), a rjeđi je *-ma* (prema *-bma* iz D-I dv.): *pogibilih* BS 54, 166, *moćih* BS 65, *ričih* MB 44 (: *ričma* UM 146), *stvarih* MB 143 (: *stvarma* KP 237).[81] Pod utjecajem a-osn. ima ovaj sasvim rijetki lik: *moćjah* BS 99.

[77] Mar. JSP, § 56, str. 167-168.

[78] Ivš. DPG, Rad 197, § 68. c, str. 15. — Gram. morfem *-jom* ne predviđaju Kašić i Della Bella.

[79] *DIZ.:* Grèben, na. m. (Scoglio).

[80] To je jedini posavski; usp. Ivš. DPG, Rad 197, § 68. e — *β*, str. 16.

[81] U drugih »slavonskih pisaca« česti su i morfemi *-ima, -ma* (Mar. JSP, § 59, str. 169). Reljković najčešće upotrebljava *-ma* (Al. JMAR, § 122, str. 88). — Morfemom *-ih* Kanižlić obilno potvrđuje gramatičare (bez Della Bellina alternativnoga ijekavskog *-jeh)*, a *-ma* je njegova inovacija.

102. Instrumental mn. – Utjecaj dvojine na i-osn. očituje se u tome što je najčešći Kanižlićev gram. morfem (kao i za D mn.) *-ma: podpomoćmā* PU I, *pomoćmā* BT 470. Rjeđi je iz o-/jo-osn. unijeti *-i: moći* BS 186, *kriposti* UM 360. Osim tih nalazi se ponekad noviji morfem *-ima* (s *milostima* PU 45, *podpomoćimā* PU 183), kakav je u suvr. knjiž. jeziku, a poznaje ga i posavski govor.[82] Od Kašićevih morfema Kanižlić je, dakle, preuzeo *-ima, -i,* a nije preuzeo *-ami* jer je bio svojstven a-osnovama.

Opći pogled na deklinaciju imenica

103. Na temelju materijala koji je iznijet prikazom o morfologiji imenica u Kanižlićevu knjiž. jeziku može se dati ovaj sažeti pregled njegovih gramatičkih morfema:

Jednina

	Muški rod	Srednji rod	Ženski rod	
			a-osnove	i-osnove
N	–Ø (–o)	–o ‖ –e	–a	–Ø
G	–a	–a	–e	–i
D	–u	–u	–i	–i
A	–a ‖ –Ø	–o ‖ –e	–u	–Ø
V	–e ‖ –u ‖ –Ø	–o ‖ –e	–o ‖ –e ‖ –a	–i ‖ –Ø
L	–u	–u	–i	–i
I	–om ‖ –em	–om ‖ –em	–om	–ju ‖ –jom

Množina

	Muški rod		Srednji rod	Ženski rod	
				a-osnove	i-osnove
N	–i	–Ø	–a	–e	–i
G	–a ‖ –i	–Ø	–a ‖ –i ‖ (-iju)	–a ‖ –i	–i ‖ (–iju)
D	–om ‖ –em ‖ –ma	–Ø	–om ‖ –im ‖ –am ‖ –ma	–am ‖ –ama ‖ –ami	–ma ‖ –(j)am ‖ –im
A	–e ‖ –i	–Ø	–a ‖ –i	–e	–i
V	–i	–Ø	–a	–e	–i
L	–ih ‖ –im	–ov–	–ih ‖ –i ‖ –ah	–ah ‖ –a ‖ –ih ‖ –ami ‖ –am ‖ –ama	–ih ‖ –ma ‖ (–jah)
I	–i ‖ -ima ‖ –ma ‖ –im ‖ -mi ‖ -imi	–ov–	–i ‖ –ima ‖ –ma ‖ –ami ‖ –om	–ami ‖ –am ‖ –ama	–ma ‖ –i ‖ –ima

Ističe se često velik broj mogućih gram. morfema (čak i po šest!) za isti padež. No svaki od tih morfema nije – u razvojnome smislu – znak istovrsnih tendencija u Kanižlićevu knjiž. jeziku. Te bismo tendencije mogli ovako nazvati i argumentirati:

1. cio niz starijih morfoloških crta (u različitim padežima);

2. bijeg od izrazitih znakova starine (nepostojanje gram. morfema -Ø u G mn.);

3. prijelaz prema novijem sustavu: a) morfem *-ma* u D mn. m. r., s. r. i i-osn. ž. r.; b) alternativno *-ov-* u množini m. r.;

4. susret s novoštokavskim morfološkim sustavom (za koji je karakteristično u množini: D = L = I), o čemu svjedoči: a) *-ama* u D-L-I mn. a-osn. ž. r.; b) *-ima* u I mn. m. r., s. r. i i-osn. ž. r.;

5. težnja unifikaciji: *-(j)om* u I jd. svih osnova;

6. prisutnost nekih kajk. karakteristika: a) morfem -Ø (V jd. m. r.); b) morfem *-a* (V jd. a-osn. ž. r.).

Korijen je tim raznorodnim pojavama u pluralitetu Kanižlićevih izvora, od kojih su neki više čuvali jezičnu starinu (sjeverni uzori, posavski govor, djelomično Kašić i Mikalja), a drugi odražavali i mnoge novije pojave (Della Bella i Kanižliću suvremeni pisci iz južne Hrvatske).

2. Pridjevske riječi

104. Nominativ – akuzativ jd. – Od vlast. imena m. r. kojima je N jd. na *-a* mogu se posvojni pridjevi izvoditi sufiksom *-ov*, kao što se izvode od im. o-osn.: *Menijatovo* KP 58 (N jd. vlast. imena: *Menijata).*

Pokazne zamjenice imaju u tim padežima nekoliko osobitosti. Za N-A jd. m. r. pokazne zamj. Kanižlić (pored *ovaj, taj, onaj)* dosta često upotrebljava i drugačije likove.

Prva je osobitost što ima *on* 'onaj' i *ta* 'taj': *on* bi naučio koji bi pomnjivo učio MB 1, Griši li *on* koji u grihu . . .? MB 145, bi doli / *on* čas mrtve pale SR 1460; po *ta* način BS 74, UM 206, Zlo mi društvo *ta* put kaza PU 257. Ni jedan ni drugi lik neće biti slavonski, jer Maretić[83] nikako ne spominje pokazno *on* u »slavonskih pisaca«, a za *ta* 'taj' primjeri su mu samo iz Kanižlića. To znači da je u jeziku »slavonskih pisaca« staro *onъ* i *tъ* bilo potpuno zamijenjeno novijim, kombiniranim *onaj, taj* (< *onъ* + *jь*, *tъ* + *jь*), a što Kanižlić ima starijih likova, bit će da ih je u svojemu jeziku restaurirao. Lik *ta* 'taj' nudili su mu »dalm.« štokavski pisci,[87] ali ni od njih ni od kojega »slavonskog pisca« nije preuzeo pokazno *on* jer ga ne upotrebljavaju. Mogao ga je naći u starijih dubrovačkih pjesnika, gdje je dosta čest;[85] tako daleko ipak nije trebao tražiti, kad su ga imali njegovi sjeverni uzori.[86]

[82] Ivš. DPG, Rad 197, § 68. g — *β*, str. 18.
[83] Mar JSP, § 80, str. 176.
[84] Mar. JDP, Rad 209, § 77, str. 233.
[85] Usp. Rešetar, *Jezik pjesama Rańinina Zbornika, n. dj.*, § 65, str. 150.
[86] *GAZ. I: On, ona, ono* (Ille, illa, illud); *LEX.: On, ona, ono* (Ille; illa; illud). Della Bella *(DIZ. Avv.*, str. 13) spominje »*pronome Demoftrativo* On«, ali se po deklinaciji (*G* jd. *njega* itd.) vidi da to nije pokazna, već lična zamjenica. Kašić, naprotiv, bilježi da neki govore pokazno *ov, on (Inst.*, str. 75-76).

Mjesto *ovaj* i *onaj* u suvr. knjiž. jeziku Kanižlić obilato upotrebljava likove *ovi, oni:* na *ovi* svit UM 169, u *oni* prvi čas života UM 488, u poslu od spasenja *oni* koji trudi BT 18, *ovi* nauk KP 777; u SR je to ponekad i u rimi: oganj *ovi* (x *gradovih)* SR 3153. Takve su likove te zamjenice dobile pod utjecajem određenog oblika pridjeva. Pokazne zamjenice *ovi, oni* poznate su posavskom govoru,[87] a propisuju ih i južni uzori.[88] Kao *ovi, oni* rječe ima *ti:* po *ti* način KP 35, 96.

Istom uzroku zahvaljuje svoj lik i N jd. m. r. *kakvi, takvi:* ... Mihail *takvi kakvi* biti ima oni koji se za vladu i čestitost carstva rodi KP 17 (: *takav* UM 202).[89]

Odn. zamj. *koji* može ostati bez završnog *-i: koj* BS 44, 150.

105. Instrumental jd. – Čestica *-zi-* interpolira se u gram. morfem za I jd. zamj. *taj*, osobito kad se nalazi u izrazu *sa svim tizim* 'uza sve to' BS 94, KP 851. Neobičan je (i čak možda nastao greškom) *-em* u tom padežu pridjeva: Ako *sinjem* morom SR 16.[90] Posve rijetko I jd. ž. r. završava na *-u* (< *-ǫ): s priveliku* koristju svojom BS 92. To je moguć kajkavizam.

106. Genitiv mn. – Većinom je gram. morfem *-ih*, kao i u suvr. knjiž. jeziku: iz ustā *njegovih* BS 44, pet *mudrih* divicā BT 500; ponekad bez *h: sveti* otacā UM 506. Zamj. *sav, ovaj, onaj* (i brojevi *dva, tri)* imaju, pored rječega *-ih* (od *ovih* kripostī MB 165, od *onih* Grkā KP 492, od *dvih* vrstī BT 476). redovno dvojinski morfem (duljinu sufiksalnoga *-ū* označuje u pismu dodano *h):* dostojanstva *ovijū* nebeskih *duhovā* BS 117, skupljenje *svijū onijū* stvarī MB 94.[91] U morfem pokaznih zamj. može se u tom padežu također umetnuti čestica *-zi-: oviziju* BS 48, *ovizih* BS 107, *oniziju* UM 33, KP 780. Pod utjecajem tih likova dobiven je lik i za G mn. pridj. *zao: zlijū* MB 17. Morfem *-ā* (grafija: *-ah)* vrlo je rijedak, a posuđen je od imenica: sedam poglavjā ... *djavaoskā* i *nečuvenā* KP 91.

107. Dativ mn. – Običan je morfem *-im*, a sklonjivi participi mogu – vrlo rijetko – imati u tom padežu *-em* (prema imenicama jo-osn.): zvizda nami *putujućem* po moru UM 394, da nevoljnim na moru, to jest u pogibnomu griha stanju *tonućem* sviti UM 398.

108. Lokativ mn. – Za sve pridjevske riječi u svim rodovima najčešći je u tom padežu morfem *-ih* (koji odgovara starome *-ihъ* što su ga dobivale palatalne osnove): u *većih* potribah UM 36, po *ovih* sakramentih

[87] Ivš. DPG, Rad 197, § 74. a, str. 32.

[88] Kaš. *Inst.*, str. 71, 72, 73; *DIZ. Avv.*, str. 12.

[89] U posavskom govoru *taki* i sl. (Ivš. DPG, Rad 197, § 74. f, str. 33); u Della Belle Takí *(DIZ. Avv.*, str. 16).

[90] Takve likove često upotrebljava Đurđ. u *Uzdasima: običajnijem sadanjem* besjedovanjem, list IV b.

[91] Tako je i u posavskom govoru (Ivš. DPG, § 74. d, str. 33).

MB 67, na *drugih* mistih BS 27, 104. Međutim, ima i znatan broj slučajeva gdje je prodro gram. morfem iz D-I dvojine (vjerojatno preko I): u *drugima* nazivanjih UM 793, po *mojima* grisih MB 188 (: u grisih *mojih* MB 184), u *pridnjima* prigovaranjih KP 777, u *svima* knjigama KP 780, na *svojima* krilih SR 3650. O miješanju gram. morfemâ svjedoče ovi primjeri: po ričma *evandeoskih* KP 150 : po *onima* ričih KP 150 : i u *drugih mudrima svojim* besidama KP 770. Likovi s dvojinskim završetkom mnogo su rjeđi: u *svijū* potribah BS 70, MB 2, po *svijū* ustih SR 623.

109. Instrumental mn. – U tom se padežu javljaju: *-imi* (prema staroj određenoj deklinaciji; također *-imī* [grafija: *-imih*], gdje se duljina nalazi po analogiji), *-ī* (grafija: *-ih;* prema neodr. dekl.), *-im* (prema množini pridj. zamjenica), *-ima* (prema dvojini zamjenica). Rijetko dolazi isti gram. morfem u pridjevu i u imenici: s *tolikima milostima* UM 433, s *Rodinī kolesī* SR 430. Obično Kanižlić varira po dva ili po tri morfema: *darovma svojim* BS 19, s *njegovimi oćućjenjī* BS 177, *prošastim* i *novima grisī* BT 127, s *kripostnimī podpomoćmā* PU I, *drugima dobrī dilī* MB 61, s *kratkimi vlasī* SR 794, *mirisnima zvizdami* SR 1898, s *pokornimi udarcima* PU 231.

Neodređeni i određeni oblik pridjeva

110. Gramatike-uzori pružale su Kanižliću posve oskudne pouke o upotrebi pridjevskih oblika. One samo propisuju da neodređeni oblik stoji uz glagole *jesam, nisam,* tj. u imenskom predikatu.[92] Kanižliću je to pružalo dosta mogućnosti da miješa pridj. oblike (nejma *zapovidana* posta MB 5 : ne imadu ... posta *zapovidnoga* MB 5; miseca *studena* BS 95 : miseca *studenoga* BS 98) ili da tvori neodređeni oblik od pridjeva koji ga zbog svojega sufiksa (npr. *-njī)* ne mogu imati: starca *dugovičnja,* sa svim tim još kriposna BS 36. Stoga je postupao protiv gramatičkih pravila i kada su bila jasno izražena: za sklonjivi ptc. na *-ći,* na primjer, obje gramatike zahtijevaju određenu deklinaciju,[93] a Kanižlić ima primjera za neodređenu: nemoćnu i *bolujuću* konjaru PU 69. (Posljednja dva čak navode na misao da je Kanižlić – više nego na jezičnu pravilnost – pazio da ponavljanjem istih pridj. oblika okrijepi ritam: *dugovičnja ... kriposna; nemoćnu ... bolujuću.*)

Odstupanje od pravila privlačilo ga je, sasvim razumljivo, osobito u stihovima: Kakva oka, još od toga ... / il je *plava* il *crnoga* PU 225. Ponekad je određenim oblikom postigao jasnoću: Tim je strašna veće, čim manje; jer vara, / *mladog* bržje meće pod oblast neg *stara* SR 3319-3320; da je upotrijebio očekivani lik *mlada,* ne bi u tome tekstu više bilo jasno je li to objekt ili subjekt. Poremećaji u upotrebi pridj. oblika

[92] Kaš. *Inst.,* str. 46; *DIZ. Avv.,* str. 10.

[93] Kaš. *Inst.,* str. 166-167; *DIZ. Avv.,* str. 34.

i unošenje određenoga u jedinu situaciju gdje su ga zabranjivali gramatičari približavalo je Kanižlića kajk. stanju, koje je, službujući u kajk. krajevima, dobro upoznao: i kad *je* put *dugi* SR 53 (x *drugi)*.

Posvojni pridjevi u njegovim tekstovima dobro čuvaju neodređene oblike: od porođenja *Isukrstova* BS 21, imenom sina *Marijina* BS 208, hosana sinu *Davidovu* BT 248. Po tome je Kanižlić bliži Della Belli nego Kašiću (koji dopušta likove i po neodr. i po odr. promjeni[94]). Naprotiv, posvojne zamj. za 3. lica imaju u Kanižlića dvojake oblike, iako Della Bella predviđa samo neodređeni.[95] Kanižlićevi su primjeri: truda *njegova* plod BS 20 : od *njegovoga* pripovidanja BS 50; protivnika *njihova* opakoga života BS 192 : željan *njihovoga* obraćenja BS 222.

Komparacija pridjeva

111. Pridjevi *bil* 'bijel', *čist, gorak, kripak, prik* 'prijek', *žestok,* koji u suvr. knjiž. jeziku dobivaju u komparativu nast. *-ji,* imaju u Kanižlića *-iji: biliji* BT 438, *čistije* BT 455 (x *svitlije)* i sl. Nije posve jasno je li to osobina iz posavskoga govora[96] ili plod utjecaja Kanižlićevih južnih uzora.[97] U posavskom se govoru pred sufiksom *-iji* ne provodi prva palatalizacija *(visokiji),* pa bi mu odgovarali Kanižlićevi primjeri: *kripkiji* UM 380, BT 269, *žestokiji* BS 198 (: *žestiju* PU 99). Jedan od južnih uzora propisuje tu palatalizaciju[98] te bi prema njemu bili Kanižlićevi komparativi: *gorčiji* (grafija: *gorcsii)* PU 115, *pričiji* UM 444, *pričija* SR 1515.

Sufiks *-iji* ima u komp. i adjektivirani ptc. *mogúć: mogućiji* BS 107, MB 20.

Posavski govor poznaje komparative *laglji* i *lašnji*;[99] od pridj. *lagan* Kanižlić ima komp. *laglji: laglja* MB 65, a od pril. *lasno: lasnije* UM 296 i *lašnje* KP 3.

U Kanižlića se kompariraju i takve pridj. riječi koje po svojem značenju ne mogu imati stupnjeva: *prvija* UM 622, *prvlji* BS 39, *najprvi* BS 223, *najprva* MB 45, *najposlidnje* BT 173, MB 168.

Pridjevima koji komparativ ne mogu izvoditi sufiksom tvori se taj stupanj, prema Della Belli,[100] riječju *veće* + pozitiv: to odgovara tal. tvorbi pomoću *più.* Kanižliću je bila riječ *veće* valjda neobična, pa mjesto nje uzima *više* te na taj način sagrađeni komp. primjenjuje u stihu, npr.: »... gdi ste?« – jošter rada da su *višje guste* SR 2128 (x *puste).*

[94] *DIZ. Avv.*, str. 11; Kaš. *Inst.*, str. 56.
[95] *DIZ. Avv.*, str. 13.
[96] Ivš. DPG, Rad 197, § 90. c, str. 41.
[97] *DIZ. Avv.*, str. 11.
[98] Kaš. *Inst.*, str. 65: uboxíyi ⟨uboži⟩, gorcíyi ⟨gorčiji⟩.
[99] Ivš. DPG, Rad 197, § 90. b i d, str. 41.
[100] *DIZ. Avv.*, str. 11.

Osim superlativa uobičajene tvorbe *(naj-* + komp.) Kašić i Della Bella spominju sup. s prefiksom *pri-*.[101] Budući da znači svojstvo u najvećem stupnju, taj je oblik nazvan »apsolutnim superlativom«.[102] Bio je mnogo upotrebljavano stilsko sredstvo još od prvih hrv. petrarkista, a čest je i u Kanižlića: *pribistro* vrilo SR 225, starac *pristar* veće SR 3021. Tvori ga i od priloga: *privcoma* PU 31.

Ako zajedno dolaze dva superlativa, riječcu *naj-* može ponekad imati samo jedan: Bogu *najprijatnija* i *ugodnija* PU 157.

3. Imeničke zamjenice

112. Lične zamjenice. – Od zamjenice *ona* (3. l. jd., ž. r.) u suvr. knjiž. jeziku redovno se upotrebljava enkl. A *je*, a samo u nekim situacijama *ju*.[103] Kanižlić, međutim, za enklitički A uvijek ima stariji lik *ju* (< *jǫ*): tako *ju* pristrašiše BS 183, za nos će *ju* vodit SR 924.

D-L-I lične zamj. za 1. i 2. l. mn. izjednačili su se prema I te glase *nami, vami*;[104] D: kad se k *nami* vraća SR 360, da žitnice žito šesto *vami* puni SR 816; L: u *nami* PU 246, MB 121; I: prid *nami* PU 188, s *vami* oko strilja SR 1549. Della Bellinu stanju zamjenice *vi* odgovaraju mogući Kanižlićevi oblici zamj. *mi* – D: *nama* UM 628, *nas* (I rič učinjena bī, i pribiva u *nas* MB 173).

Naglašeni oblici zamjenice *oni* jesu: (za D) *njima* ‖ *njim*, (za A) *njih (nji)* ‖ *nje*;[105] kraći se upotrebljavaju osobito u stihovima: Duh sveti *njim* sine SR 1651, Zlatne mriže ima, *nje* na lov razteže SR 3501. Čuva se i stari L: u *njih* BS 21.

113. Odnosne i neodredene zamjenice. – Među tim je zamjenicama nekoliko zanimljivih oblika. Na *-o* (ne na *-a)* završava zamj. *svašto* SR 2318 (hitre na *svašto* mu oči). Kao i u Della Belle, postoje dublete *štogod* BS 15 – *štogodi* BS 77.[106] G odn. zamj. *što* dolazi s prij. u starom akuzativnom liku *šta:* oda *šta* li si PU 12; tako može biti i bez prij.: Otrovom se hrani; *šta* se goder takne SR 3139. Pridjev uz akuzativno *što* ponekad je u G: kada *što zla* učiniš BS 215.

[101] Kaš. *Inst.*, str. 63; *DIZ. Avv.*, str. 11.

[102] Rešetar, *Jezik pjesama Rañinina Zbornika*, *n. dj.*, § 68, str. 154.

[103] Usp. Mar. Gramatika, § 196. a.

[104] Gramatičari pokazuju različito stanje: za zamj. *mi* oba imaju nejednakost triju padeža (D: *nam*, L: *nas*, I: *nami);* tako ima Kašić i za zamj. *vi* (D: *vam*, L: *vas*, I: *vami),* a Della Bella dublete u D i I (D: *vam* ‖ *vami* ‖ *vama*, L: *vas*, I: *vami* ‖ *vama);* usp. Kaš. *Inst.*, str. 69-70; *DIZ. Avv.*, str. 12. Kanižlićevo izjednačenje padežā posljedica je Della Bellina stanja.

[105] D *njim* i L *njih* nalazimo u Kašića *(Inst.*, str. 73-74) i Della Belle *(DIZ. Avv.*, str. 13); D *njim* poznaje i posavski govor (Ivš. DPG, § 72. e, str. 32), iz kojega je i A *nje* (§ 72. f).

[106] *DIZ.*: Sctogòd. Sctogòdi ⟨štogod, štogodi⟩ (Alcuna cosa).

4. Brojevi

114. Deklinacija brojeva *dva, tri, četiri* dobro je potvrđena dubletnim genitivom: *dvih* MB 63, 163 ‖ *dviju* PU 31; *trih* MB 146 ‖ *trijū* MB 5, 37; *četirih* (ARj II, 3a) ‖ *četirijū* MB 5. Kanižlić se u tome nije mogao osloniti na Della Bellu,[107] već na Kašića.[108] U L nema dubleta: u *dvih dilih* MB 36, u *trih* stvarih MB 143.

Kašić je upozorio *(Inst.*, str. 61) da su glavni brojevi od *pet* dalje nesklonjivi, ali je Kanižlić u rječnicima (za lat. *viginti* i tal. *venti)* nalazio dublete tipa *dvadeset* ‖ *dvadeseti*.[109] Takve mu je glavne brojeve nudio i Della Bella u svojoj gramatici.[110] Očigledno nevješt njima jer ih nije poznavao u svojem govoru, Kanižlić glavne brojeve tipa *dvadeseti* nije shvatio kao spoj *(dva* + *deseti* [= dvojina stare brojne imenice *deset*]), nego je završno *-i* u njima poistovjetio s gram. morfemom rednih brojeva, pa je i likove *dvadeseti* i sl. tretirao kao redne brojeve. Stoga se u njega može naći ovakvo mješovito stanje: *dvadeset* i šesti KP 403 – *dvadeseti* i osmi UM 482, *dvadesetoga* i prvoga KP 511, dvisto *pedesetu* i prvu KP 411. Sklonjivost je per analogiam proširio na brojeve 5–19 te ima: prid svršenim *devetim* misecim UM 523, prvim *dvanaestima* BS 21. U zamršenijim slučajevima to je urodilo pometnjom; glavni broj može kao nesklonjivi atribut stajati paralelno sa sklonjivim atributom: sa *svojima* samo *četrdeset* i *osam* vojnicī KP 146.[111]

Prema *dva, tri* upotrebljava umnožne brojeve koji su slični današnjim brojnim imenicama s. r.: iz ovoga *dvojega* odmetnutja MB 114, *troj*... Bog MB 19. U SR mu takvi umnožni brojevi služe kao zamjena glavnima kad je to potrebno radi stiha: ogledalo ima kao oko *dvoje* SR 2321 (tj. dva oka; x *svoje), dvoje* tužno, strašno ime SR 2569 (x *koje* i *brime).* Ima toga i u prozi: Po ovomu *dvomu* poklisaru pisao je papi KP 382.[112]

Uz broj *tri* dolazi jedninski oblik broja *sto: tristo* litā SR 1842; uz *četiri* je im. *stotina: četiri stotine* BS 26.

Brojna imenica *obadvoje* može biti u tom liku, ali i u liku *obodvoje: obadvima* PU 241, BT 454 ‖ *obodvima* BS 207.

5. Glagoli

115. Među Kanižlićevim glagolskim oblicima postoje mnoga neslaganja sa suvr. knjiž. jezikom (tj. pojave koje su bile svojstvene jednom stadiju u našem općem književnojezičnom razvoju, a kasnije su normom

[107] *DIZ. Avv.* (str. 17 i 18): dvjeh ‖ dvih; trjeh ‖ trih; cettirieh ‖ cettirih ⟨četirjeh, četirih⟩.

[108] Kaš. *Inst.* (str. 57, 59 i 60): Dvih ‖dviyú ⟨dviju⟩; tríh ‖ triyú ⟨triju⟩; ali samo: Cetiríh ⟨četirih⟩.

[109] *DIZ.*: Dvâdeſet, dvâdeſti ⟨dvadeset, dvadesti⟩ (Venti numero); *GAZ. 2:* Dvadeſzéti ⟨dvadeseti⟩ ('Viginti'); *LEX.: Dvadeſzet, Dvadeſzeti* (Viginti).

[110] *DIZ. Avv.*, str. 17.

[111] Sklonjivost spomenutih glavnih brojeva vrlo je slabo potvrđena u ostalih »slavonskih pisaca« (Mar. JSP, § 87, str. 179); imaju je trojica: Knezović, Emerik Pavić i Kanižlić.

[112] Takve brojeve poznaje i posavski govor; Ivš. DPG, Rad 197, § 98. c, str. 55.

ili potpuno odbačene, ili zadržane kao rjede upotrebljavane, pa ponekad i stilski obilježene dublete). Pri razmatranju glagolskih oblika uzet će se u obzir također: a) stanje u posavskom govoru (Ivš. DPG);[113] b) stanje u jeziku ostalih »slavonskih pisaca« (Mar. JSP) i »dalm. pisaca« 18. st. (Mar. JDP); c) pravila u dvjema gramatikama (Kaš. *Inst.* i *DIZ. Avv.)*; d) rječničko blago svih upotrijebljenih rječnika.[114]

a) Prosti oblici

Prezent

116. U tom se gl. vremenu mogu u Kanižlićevu knjiž. jeziku naći mnogi arhaični likovi i prodiranje morfoloških osobina jednih glagola među druge. Radi preglednosti prezent se ovdje izlaže po glagolskim vrstama.

117. Glagolima *dati, imati, znati* prezent je, kao i u suvr. knjiž. jeziku, po I/l ili po V/l: *dadem* ‖ *dam, imadem* ‖ *imam, znadem* ‖ *znam*.[115] Dulji lik gl. *dati* izveden je od njegove stare inf. osnove *(dad-)*, a za tom su se tvorbom povela druga dva glagola.[116]

Stare su gramatike propisivale lik *imam*,[117] koji donose i stari rječnici.[118] Za prez. gl. *znati* rječnici složno donose lik *znam*,[119] a za gl. *dati* navode odreda impf. prezent,[120] jedino *GAZ. 2* bilježi pf. lik, ali s futurskim značenjem.[121]

Zajedno s ostalim »slavonskim« i »dalm.« piscima, koji također poznaju oba prezentska lika tih glagola,[122] Kanižlić je, dakle – unatoč normi što su je propisivale ondašnje gramatike – uvodio likove sa *d* te tako utjecao na buduću normu knjiž. jezika.

[113] Kao i inače, valja imati na umu da nam je poznata od Kanižlića mnogo mlađa slika toga govora, s početka 20. stoljeća. Stoga se ovdje posavski govor smatra mogućim i vjerojatnim (a ne sigurnim) izvorom određenoj jezičnoj pojavi u Kanižlića. Tako treba i u cijeloj radnji shvaćati tvrdnje te vrste — i kad možda nisu dovoljno kondicionalne.

[114] To rječničko blago ima nejednaku vrijednost kao izvor podataka za morfologiju glagola. *DIZ.* i *GAZ. 1* donose (u pravilu) infinitiv, prezent i perfekt, *GAZ. 2* i *LEX.* samo prezent, a *BLAGO* samo infinitiv.

[115] Rimska brojka znači vrstu, a arapska razred prema podjeli u knjizi B-H-Ž Gramatika, § 193-212.

[116] Usp. B-H-Ž Gramatika, § 208, 2. i 3.

[117] Upravo taj glagol navode one u paradigmi glagolâ s prez. na *-am:* Kaš. *Inst.* (str. 134): imam, imaſc ⟨imaš⟩, ima, imamo, imate, imàyu ⟨imaju⟩; *DIZ. Avv.* (str. 22): Imám, imáſc ⟨imaš⟩, imá, Imámo, imáte, imàju.

[118] *DIZ.:* Imatti, mam (Havere); Imatti, imám (Poſſedere); *GAZ. 1: Imam* (Habeo, Poſſideo, Teneo); *2:* Imam; *LEX.: Imam* (Habeo, Poſsideo).

[119] *DIZ.:* ʒnatti, ʒnám ⟨znati, znam⟩ (Sapere); *GAZ. 1: znam* (Scio, Calleo, Noſco).

[120] *DIZ.:* Datti ...., daavam, ... Dâvati, daavam, alliti daajem (Dare); *GAZ. 1: Dajem* (Do, Tribuo, Praebeo, Trado); *LEX.: Dajem* (Do, Trado).

[121] *GAZ. 2:* Dam. (D.) Datichu, datchu ⟨dati ću, dat ću⟩.

[122] Usp. Mar. JSP, § 109, str. 191; Mar. JDP, Rad 211, § 112, str. 15.

Dvojaki likovi *(dam* ‖ *dadem* i sl.) Kanižliću su osobito dobro služili u versifikaciji. Za stih SR, koji teži dvosložnim ritmičkim cjelinama, prikladniji su bili dvosložni likovi, tj. od gl. *dati* i *znati* 1, 2. i 3. l. jd. lika sa *d (dadem . . ., znadem . . .)* i 1. i 2. l. mn. lika bez *d (damo, date; znamo, znate),* a od gl. *imati* jednina lika bez *d (imam . . .)*; množina prezenta toga glagola sasvim rijetko dolazi. Od gl. *dati* i *znati* prikladni su i jednosložni prezentski likovi bez *d (dam . . ., znam . . .)*, koje u stopi nadopunjuju na dva sloga druge jednosložne riječi, osobito negacija i enklitike (npr.: *Ne da* smrti svega čovika, uzvisi SR 2297; *znaš ju,* ružno duga jezika i kljuna SR 214). Prevaga dvosložnih likova nad trosložnima može se u SR pokazati i nekim brojčanim odnosima.[123]

U složenicama tih glagola češći su likovi sa *d: nadodade* UM 73, *uzimade* (osobit način tvorbe futura; usp. § 133) BS 203, *poznadem* BS 157; ali također: *pozna* BS 99, *poznamo* MB 50.

Među ostalim glagolima u Kanižlića se dubletnošću ističu takvi kojima je jedan od likova lako povezati s posavskim govorom, ali onda nije jasno odakle je drugi lik.

Neki glagoli što u suvr. knjiž. jeziku imaju prez. po II. vrsti (npr. *pȃsti, padnem)* dolaze u Kanižlića po I/1: *pristade (pri- < prě-)* BS 73, *ustade* BS 93, se . . . *pripadem* SR 3277 (x *znadem), propadu* BS 229;[124] ali i: *padne* SR 1577, *sidnu* SR 3043. Pa ipak, to nije bila lokalna posavska crta, kad je osim »slavonskih« imaju i »dalm.« pisci.[125]

Prezentu *živem* odgovarao bi inf. *živsti,* ali ga Kanižlić ne upotrebljava. On ima: *živem* PU 111, *živu* BS 166; podataka o takvu liku u posavskom govoru nema; u »slavonskih pisaca« čest je (pored: *živim),* u »dalm.« uvijek dolazi.[126] Na Kanižlićeve dublete u tom glagolu sigurno su djelovali rječnici, koji bilježe mješovito: inf. po V/1, prez. po I/1.[127] Glagol *skupsti (skubem* SR 1326) mogao je naći ponajprije u sjevernih uzora.[128]

Posavskoga *rekmem*[129] Kanižlić nema, nego upotrebljava *rečem.*[130] Do takva je lika došlo analogijom koja je počela od imperfektivnoga glagola *teći,*[131] zatim se širila na njegove perfektivne prefiksalne slože-

[123] U tom djelu, na primjer, dolazi: 45 puta *ima* prema 9 puta *imade;* među dvosložnim i jednosložnim likovima nema znatnije brojčane razlike, npr.: 22 puta *znadem* i 28 puta *znam.*

[124] Posavski: *padem* i sl. (Ivš. DPG, Rad 197, § 107. f, str. 64).

[125] Mar. JSP, § 99, str. 184; Mar. JDP, Rad 211, § 97, str. 3-4.

[126] Mar. JSP, § 107, str. 190; Mar. JDP, Rad 211, § 108, str. 13.

[127] *DIZ.*: Xivjeti, xîvem ⟨živjeti, živem⟩ (Vivere); *GAZ. 2:* Sivem . . . ſiveti ⟨živem, živeti⟩.

[128] *GAZ. 2:* Szkubem . . . ſzkubſzti ‖ ſzkupſzti ⟨skubem, skupsti⟩.

[129] Ivš. DPG, Rad 197, § 107. f, str. 64.

[130] Usporedbe s *DIZ. i GAZ. 2* (s ovim drugim u rijetkim slučajevima kada osim prezenta donosi *infinitiv*) teške su stoga što *Della Bella* često spaja *infinitiv pf. gl.* i prez. impf. gl., a Belostenec obrnuto.

[131] *DIZ. Avv.* (str. 42): Techi . . . tecce ⟨teći, teče⟩; *GAZ. 2:* Techèm ⟨tečem⟩.

nice (npr. *steći, stečem)*, pa napokon i na njemu glasovno slični glagol *reći*.[132] Kanižlićevi primjeri: *uteče* SR 1145 x *zateče* 1146, *steče*š BS 223, *rečem* BS 51, SR 477.

Uspoređujući s likovima *počinati* ‖ *počinjati*,[133] Kanižlić je mogao dobiti prez. *počnem*, koji je onda lako postao dubleta posavskome *počmem: počne* SR I–II n., 728 : *počme* BS 64, SR 3470.

U I/1 pripada i prez. glagola *primiti: prime* (3. l. jd.) MB 90.

Prema I/6 je prez. od *udriti: udre* (3. l. jd.) PU 234, SR 3200. Predložak tome prezentskom liku mogao je naći kod oba uzora.[134]

Mjesto *čitati* po V/1 upotrebljava *štiti* (< *čьtiti*) po 1/7: *štijem* SR 3297, *štijemo* BS 29. Taj se prez. lik ne može direktno izvesti ni iz jednog uzora,[135] nego je ili njihova kontaminacija, ili je pak načinjen prema glagolima tipa *liti, lijem*.

118. U vezi s prodiranjem vokala *i* u infiksalno *-nu-* (usp. § 23) glagol IV. vrste *uzbuniti* poveo se za glagolima II. vrste pa ima 3. l. jd. prez.: *uzbune* BS 78.

119. Od glagola IV. vrste čest je *hoditi* (u suvr. knjiž. jeziku većinom *hodati* po V/1): *hodim* SR 1957, *hode* SR 2552 (x *Slobode)*.

O Kanižlićevim dvovrsnim izvorima osobito jasno govore glagoli *svitliti* (< *světl[-o])* ‖ *svititi* (< *svět[-o])* i *stražiti*.

U dvije varijante nalazimo prvi od njih: *svitle* se SR 109 : *sviti* UM 818, *svite* se SR 3120. Varijanta sa *l* potvrđena je u Della Belle, koji nema varijante bez *l*,[136] a ta je pak jedina moguća u sjevernih uzora.[137] Kanižlić je te likove, dakle, doista preuzeo i sa sjevera i s juga.

Još očitiji dokaz o nasljedovanju sjevernog uzora pruža Kanižlićev lik za današnji glagol *stražariti*.

Kao što potvrđuje Della Bellin rječnik, imenica *stražar* bila je u južnoj Hrvatskoj do trećeg desetljeća 18. st. nepoznata.[138] Stoga nije bilo ni glagola *stražariti*, već su se za to značenje upotrebljavale sintagme.[139]

[132] *GAZ. 2:* Ztéchem ... ztechi ⟨stečem, steći⟩; Rechem — kelſzem ⟨rečem, -kel sem⟩, govorim; *DIZ.:* Stecchi, ſtjeccem ⟨steći, stječem⟩ (Acquistare); Recchi ⟨reći⟩, illi rjêti gòvorim (Dire); ti rječnici, dakle, doista brkaju glagolski aspekt. — Pod utjecajem Belostenčeva *stečem* Kanižlić je i Della Bellin ijekavizam *stječem* mogao shvatiti kao da nije imperfektivan, nego perfektivan..

[133] *DIZ.:* Pocinati, cijnam ⟨počinati, -činam⟩ (Cominciare); *GAZ. 2:* Pochinyam — chelſzem ⟨počinjam, -čel sem⟩.

[134] *DIZ.:* Udritti, dirém (Percuotere, Battere); *GAZ. 2:* Vudíram ... vudriti. — Stanje kao Kanižlić imaju »dalm, pisci« (Mar. JDP, Rad 211, § 110, str. 14) i Đurđ. u *Uzdasima: udre* (3. l. jd. prez.) II 387.

[135] *DIZ.:* Scitti, ſctijm ⟨štiti, štim⟩ (Leggere); *GAZ. 2:* Stèm, chtèm. (D.) chyatam ⟨štem, čtem, čatam⟩.

[136] *DIZ.:* Svjêtlitiſe, limſe ⟨svjetliti se, -lim se⟩ (Lucere, Luccicare).

[137] *GAZ. 1: Szvetimſze ... ſzvetim* ⟨svetim se, svetim⟩ (Luceo); *2:* Szvétim; *LEX. Szvetim, ſzvetimſze* (Luceo).

[138] *DIZ.:* Stráxa (xe, m. = 'stražar'). Straxaz, Straxànin, Stráxnîk ⟨straža, stražac, stražanin, stražnik⟩ (Sentinella).

[139] *BLAGO:* Cjuvati ſtraſgju ⟨čuvati stražu⟩; *DIZ.:* Cjûvati, činiti ſtráx ⟨čuvati, činiti stražu⟩ (Far la ſentinella).

Prema tome je posve jasno da je Kanižlićev glagol *stražiti* (s prez. *straži* SR 2963 [x *traži*], *straže* [3. l. mn.] SR 412 [x *kaže*]) posuđen od sjevernog uzora.[140]

Po IV. vrsti mijenjaju se i još neki glagoli koji su u suvr. knjiž. jeziku u drugim vrstama, i to:

I/1 – *susriti* (3. l. jd.) SR III–VII n.;
I/4 – *vrši* (od inf. *vrći)* SR 1892;
I/7 – *razumimo* MB 8 (: *razumije* PU 45),[141] *pridobi* BS 148, *pridobe* SR 3026 (x *hudobe)* (: *zadobijem* BS 148);
V/1 – se *zaglede* (3. l. mn.) SR 2987 x *glede* 2988,[142] ne *posumnji* KP 780, *jači* SR 2618 (x *izopači*);[143] prema *mijenjati* i *minuti* dolazi *miniti: mini* SR 370 'mijenja', se ... *mini* SR 1408 'mine'.

120. Među glagolima V. vrste snažno utječe 1. razred *(a* ispred inf. nast., prez. na *-am).* Tu je riječ o unifikaciji širenjem tematskoga vokala na sve oblike takvih glagola. Po V/1 sprežu se glagoli koji u suvr. knjiž. jeziku idu po drugim vrstama, i to:

III/2 – se *dostojaš* MB 200;
V/2 – *uztezamo* BS 183, se ... *doticaju* 'tiču se' UM 22, se *okreta* SR 3110 (x *suncokreta);*
V/3 – *odabiram* BS 111, *sabira* PU 176, *umiraju* BS 41, *prostiram* se BT 49, *opira* se MB 146 'pere se';
V/4 – *spominjam* BS 171, *napominjaju* MB 112, *počima* BS 169, *začimamo* MB 63, *pomaga* SR 2088 (x *blaga), penjaju* se SR 2172, *proklinjam* SR 1009 x *zaklinjam* 1010;
VI – *izručam, priporučam* UM 473, *obujmam* BT 172, *skraćam* SR 3681 (x *vraćam).*

Tendencije prema prezentskom gram. morfemu *-am* u tih su glagola jake i kod južnih uzora,[144] ali su izrazite kod sjevernih.[145] Takvo miješanje glagolâ u V. vrstu imaju svi »slavonski« i »dalm.« pisci.[146]

Gl. *odavati* može biti po V/1 i V/4: *odava*[147] SR 2052 (x *prava)* : *odaje* SR 2094 (x *daje).*

[140] *GAZ. 1: Sztraſim* ⟨stražim⟩ (Excubo); *2:* Sztráſim; *LEX.: Sztráſim* (Excubo).

[141] Dvojak je prez. toga glagola i u drugih »slavonskih« i u »dalm.« pisaca; usp. Mar. JSP, § 105, str. 188 i Mar. JDP, Rad 211, § 104, str. 10.

[142] To je možda slavonizam, ali je potvrđe nalazio u sjevernih, a ne u južnih uzora; *BLAGO:* gledati; *DIZ.:* Glèdati, dám (Guardare) — *GAZ. 1: Gledim* (Aſpicio); *2:* Gledim — deti. (D.) gledam — dati; *LEX.: Gledim* (Aſpicio).

[143] *GAZ. 2:* Jachim — chiti ⟨jačim, -čiti⟩.

[144] *DIZ.:* Pominati, nam (Nominare); *GAZ. 2:* Szpominàmſze ⟨spominam se⟩.

[145] *DIZ.:* Dôſtojati, ſtoim ⟨dostojati, -stojim⟩ (Meritare); Umrjêti, umirem (Morire); Počêti, cignem ⟨početi, -činjem⟩ (Cominciare); Zacêti, cignem ⟨začeti, -činjem⟩ (Cominciare) — *GAZ. 2:* Doſztojàmſze ⟨dostojam se⟩; Umíram; Pochinyam ⟨počinjam⟩; Zachínyam ⟨začinjam⟩.

[146] Mar. JSP, § 109, str. 192 i Mar. JDP, Rad 211, § 113, str. 16-17.

[147] *GAZ. 2:* Odávam.

U dvostihu: u vrućoj sladosti od nebeskih kapljā / srdce od radosti rajske se *utaplja* SR 1721–1722 prezentski lik nije metricizam, već je direktno preuzet od Belostenca,[148] a po uzoru na nj Kanižlić bilježi i lik *pristupljamo* PU 81.

Glagolu *razmišljati* može se dodati infiks *-va-: razmišljava*[149] SR 2983 (x *pogledava*), a glagolu *ranjavati* oduzeti: *ranjam* SR 1323.

Po V/2 su *nagiblje* SR 1765, *škriplje* SR 2541 x *ciplje* 2542, *giblje* SR 2632, se *kuplju* SR 1755. Takve likove kao alternativu ili jedinu mogućnost imaju Kanižlićevi uzori.[150]

Po V/3 (a ne po III/2) može se mijenjati gl. *svižđati* (< *svizg-ě-ti*): *svižde* (3. l. jd.) SR 3028.

Po V/4 mijenjaju se neki glagoli što su u suvr. knjiž. jeziku po V/1: *uzdržaje* UM 209, KP 497, *uslišaje* UM 178, se ... *uzmložaje* UM 793, *pedepsaje* BT 40, *običaje* BT 248, 271, *smanjkaje* BT 438. Zbog rime može biti: se *sjaje* (3. l. jd.) SR 302 (x *da je*).

121. Glagoli VI. vrste najčešće imaju isti odnos (inf.: *-iva-* – prez.: *-uje-*) kao u suvr. knjiž. jeziku: *uzvisuje* PU 157, *iziskujem* SR 2137. No vrlo se često infinitivni infiks ne mijenja. Toga se nađe kad se dva takva glagola rimuju međusobno i, osobito, kad se takav glagol rimuje s riječi koja mu ne dopušta promjenu infiksa: *naređivam* SR 1223 x *zavrćivam* 1224, *razvedriva* SR 41 (x *siva*), *oblizíva* SR 2357 (x *poziva*). Takav je prezent rijedi u prozi (*pokripljiva* UM 165, *zafaljivamo* PU 53), što ipak dokazuje da to nisu tvorbe uvjetovane samo jezikom u stihovima. Za njih je Kanižlić imao dosta poticaja.[151]

Među glagolima s infiksom *-ova-* nema prezenta prema infinitivu: *posluje* BT 18, *kamenuje* SR 2800 (x *truje*).

Po VI. je vrsti i nekoliko neobičnih iterativnih glagola: *uvriđuje* BS 158, *probuđuje* BS 183, se *prominjuju* MB 6 (= vrijeđa, budi, mijenjaju se). I za njih trag vodi k Della Belli.[152]

122. U prez. pom. gl. *biti* jedina je osobitost što pored lika *nije* SR 708, koji redovno dolazi, ima lik *ni* SR 2861.

O prez. gl. *moći* već se govorilo u fonetici (§ 49). S morfološkoga gledišta treba napomenuti da u 1. l. jd. pored *mogu* SR 1369, 2456 i *morem* ima *možem* SR 3418. To je u skladu s gramatikama.[153]

[148] *GAZ. 2:* Utáplyam ⟨utapljam⟩.

[149] *GAZ. 2:* Razmíſslyávam ⟨razmišljavam⟩.

[150] *DIZ.:* Naghnutti, ghibgljem, illi ghijbam ⟨nagnuti, -gibljem, -gibam⟩ (Inclinare), Skrîpati, pgljem ⟨skripati, -pljem⟩ (Stridere), ʒghîbati, bgljam ⟨zgibati, -bljam⟩ (Piegare), Kûpatiſe, kuupgljemſe, illi kuupəmſe ⟨kupati se, kupljem se, kupam se⟩ (Lavar il corpo); *GAZ. 2:* Nagíblyem ⟨nagibljem⟩, Skríplyem ⟨škripljem⟩, Giblyem ⟨gibljem⟩, Kuplyèmſze ⟨kupljem se⟩.

[151] *DIZ.:* ʒahvaglîvati, vam ⟨zahvaljivati⟩ (Ringratiare) i mnogi drugi. Toga ima u svih »slavonskih« i »dalm. pisaca«, a poznato je i posavskom govoru (Mar. JSP, § 110, str. 193; Mar. JDP, Rad 211, § 114, str. 18; Ivš. DPG, Rad 179, § 107, str. 66).

[152] *DIZ.:* Probudîvati (Deſtare). Uvreghîvati, ghijvam ⟨uvređivati, -đivam (Offendere), Promjêniti, nijvam (Scambiare).

[153] Likove *možem* ‖ *morem* ‖ *mogu* bilježe Kaš. *Inst.* (str. 155) i *DIZ. Avv.* (str. 30).

Imperfekt

123. Na početku našega stoljeća imperfekt je u posavskom govoru već bio izgubljen.[154] Po tome se ne može zaključivati kako je bilo u Kanižlićevo vrijeme, ali je (u mogućoj dvojbi) dopušteno pretpostaviti da ga ni Kanižlić u svojem govoru nije upotrebljavao.[155] Ta se pretpostavka može održati ili pasti ovisno o stupnju morfološke sređenosti imperfekta u Kanižlićevu knjiž. jeziku.

U njemu se to glagolsko vrijeme dosta dobro čuva. Imperfekt je češći u Kanižlićevim proznim tekstovima nego u stihovima,[156] a izvodi se od imperfektivnih i od aspekatski neutralnih glagola. Po gram. morfemima za imperfekt Kanižlićev se književni jezik podudara sa suvr. knjiž. jezikom, ali je od nekih glagola tvorba drugačija.

Glagolima *znati, imati* uzeta je dulja osnova *(znad-, imad-)* te su na nju dodani morfemi *-ijah . . .*: *znadijaše* BS 44, UM XX, *znadijahu* KP 58, *imadijaše* BS 38, UM 13, PU 111, *imadijau* KP 292. Ugledanjem u ta dva glagola načinjen je impf. i glagolu *moći: mogadijaše* BS 96, UM 73 (: *mogah* SR 1360, *mogaše* BS 201, PU 91), *mogadijahu* BS 75, UM 506.

Lik *mogadijah, mogadijaše* . . . upotrebljava nekoliko »slavonskih pisaca« između god. 1750. i 1762. (Lipovčić, Emerik Pavić, Rapić, Kanižlić)[157] te je slobodno smatrati da je on i načinjen u tome krugu, a onda su ga preuzeli neki kasniji »slavonski pisci« (Velikanović 1787, Pešta-lić 1797), pa i jedan »dalm.« (Zoričić 1780).[158]

Da je to samo odstupanje od pravila gramatičara, Kanižlić pokazuje dubletnim likom *mogaše*, koji također upotrebljava. Prema Della Bellinu pravilu imperfekt se od glagola s inf. na *-a-ti* tvori tako da se infinitivno *-ti* nadomjesti završetkom *-ah*.[159]

U tvorbi imperfekta (prema gramatikama) Kanižlića su svakako zbunjivali gram. morfemi za 1. i 2. l. mn. *(-homo, -hote)*.[160] Poznajući vjerojatno u svojem govoru aorist, on je u 1. i 2. l. mn. u Kašića nailazio na dvojnost *(-smo* ‖ *-homo, -ste* ‖ *-hote)*.[161] Sebi bliže morfeme *-smo, -ste* stoga je lako prenio kao jedine mogućnosti za ta dva lica u imperfektu.

Da su na Kanižlićev imperfekt direktno utjecali gramatičari, pokazuje gl. *biti*. On ima dulje likove, kao u suvr. knjiž. jeziku: *bija(h)* SR 2017,

[154] Osim od gl. *biti;* usp. Ivš. DPG, Rad 197, § 105, str. 61.

[155] U ostalih »slavonskih pisaca« imperfekt je rjeđi od aorista; usp. Mar. JSP, § 94, str. 181.

[156] U SR je za nj samo tridesetak potvrda.

[157] Usp. Mar. JSP, § 102, str. 186.

[158] Usp. i Mar. JDP, Rad 211, § 99, str. 6.

[159] *DIZ. Avv.*, str. 27, Capo XIII, § I.

[160] Usp. u paradigmama Kaš. *Inst.* (str. 89, 101, 110, 124, 134); *DIZ. Avv.* (str. 19, 22, 24, 26).

[161] Npr. u Kaš. *Inst.* (str. 125): tijçàʃmo ‖ tiçáhomo ⟨ticasmo, ticahomo⟩, tijçàʃte ‖ ticáhote ⟨ticaste, ticahote⟩, a u 3. l. mn. aorista Kašić je čak donio pseudodublete (aor. ‖ impf.): tijçaʃce ‖ tiçáhu ⟨ticaše, ticahu⟩.

bijaše BS 27, SR 3619, *bijau* KP 851, *bijahu* BS 52, SR 546 i – pored toga – kraće: *biše* BT 49, SR 2184, *biste* BS 6. To ne odgovara Della Bellinu stanju,[162] a potpuno je u skladu s Kašićevim.[163]

Na specifične morfeme *-homo, -hote* Kanižlić se ipak osvrtao te ih je želio nekako razriješiti. U njima ga je smetalo osobito *o* među konsonantima, pa ga eliminira u primjeru *bijahmo* PU 91.[164]

O dubletnom stanju današnjega glagola *htjeti* u Kanižlića već se govorilo u §§ 24. i 50. Uz vjerojatno posavsko stanje (npr. ptc. *tio* ili *ktio)* nije jasno odakle lik *hotio* i, analogno tome, imperfekti: *hotijaše* BS 83, BT 500, *hotijahu* BS 98, *hotijau* KP 492.[165] Dok je Della Bella dopuštao dvojnost u leksičkome morfemu *(-o- ‖ -Ø-),*[166] Kašić je stanje sa *-o-* proveo u svim oblicima toga glagola.[167] Nema sumnje da je to navelo Kanižlića te je likove sa *-o-* shvatio o b a v e z n o m dubletom i stoga ih unio u svoj knjiž. jezik.

Kanižlićeva grafija dopušta pretpostavku da u njegovu knjiž. jeziku morfem *-ijah* . . . u imperfektu mogu imati neki glagoli što u suvr. knjiž. jeziku dobivaju *-jah (< -i-ah): činijaše* BS 185, UM 224, se . . . *nahodijaše* BS 66, *ljubijaše* UM 145, *učijaše* UM 302, *trpijaše* UM 323, *živijaše* BS 177, UM 215. Paralelno s njima piše Kanižlić: *nahođaše* se BS 56, *činjaše* BS 24. To je dubletno stanje jezičnim kriterijima vrlo teško objasniti.

Grafija prvih ('činijaše' = *csiniasce)* i drugih primjera ('nahođaše' = *nahogyasce,* 'činjaše' = *csinyasce)* pokazuje da prvi vjerojatno ne pripadaju u Kanižlićev grafijski sustav (a prema tome ni da lekcije *činijaše* i sl. možda nisu pravi Kanižlićevi ostvaraji). On konsonant 'ń' bilježi grafijom *ny.* Već to upućuje da je prve likove mogao dobiti pismenim putem.

U skladu sa svojim grafijskim sustavom Kašić je[168] grafijom *c* označio fonem 'č' u imperfektu ucáh . . .[169] Za Kanižlića je to svakako bilo teško čitljivo, kad mu grafem *c* znači 'c'.[170] Ništa više nije mogao saznati ni iz Della Belline paradigme za imperfekt: ucjâh . . .[171] No Della Bella[172]

[162] *DIZ. Avv.* (str. 19): biáh, biáſce, biáſce, biáhomo, biáhote, biáhu ⟨bijah, bijaše, bijaše, bijasmo, bijaste, bijahu⟩.

[163] Kaš. *Inst.* (str. 89): Bijh ‖ biah. Bijſce ‖ biaſce, Bijſce ‖ biaſce, Bijhomo ‖ biahomo. Bijhote ‖ biahote, Bijhu ‖ biahu ⟨bih ‖ bijah itd.⟩. — Taj je primjer jedan u nizu onih koji dokazuju da Kanižlić jezik nije učio samo od svojega suvremenika Della Belle već u prvom redu od mnogo starijega gramatičara Kašića.

[164] Dva su neobična morfema očigledno zbunjivala i Reljkovića koji pod njihovim dojmom zapisuje posve čudan lik za 1. l. jd. impf.: *hotijadoh;* usp. Mar. JSP, § 112, str. 194.

[165] Posljednji primjer nagovješćuje da je — u skladu s fonološkim sustavom posavskoga govora — Kanižlić izgubio *h* prije u gramatičkim morfemima nego u posuđenim leksičkim.

[166] Npr. *DIZ. Avv.* (str. 30): Nehotiáh ‖ nehtiáh i sl.

[167] Usp. Kaš. *Inst.,* str. 101-109.

[168] Kaš. *Inst.,* str. 110.

[169] Fonem 'c' bilježi Kašić u gramatici znakom ç, npr. tijçáh 'ticah' (str. 124).

[170] Usp. i *njegovu zbunjenost oko im. fenice (§ 80).*

[171] *DIZ. Avv.,* str. 26.

[172] *DIZ. Avv.,* str. 27.

je dao posebna pravila za tvorbu imperfekta od glagola koje je svrstao u svoju drugu skupinu (s prez. na *-em)*.[173] Tu on osobito upozorava da glagoli s inf. osnovom na *-je (smjeti, razumjeti, umjeti* i sl.) tvore impf. tako da se prezentsko *-em* nadomjesti morfemom *-ah* (njegovom grafijom: razumì[-em→-ah] = razumiah 'razumijah ili razumjah?'). Zbog svojega ikavizma Kanižlić nije mogao razlikovati glagole s inf. osn. na *-je* on onih na *-i* te je Della Bellinim pravilom obuhvatio i ove druge glagole.[174]

Druga pak vrsta primjera *(činjaše, nahodaše* i sl.) pokazuje kako je bio svjestan da se od takvih glagola imperfekt izvodi uz alternaciju vokala (izazvanu jotovanjem), tj. uz procese $d + j > đ$, $n + j > ń$ i sl.

Opisano dubletno stanje pouzdan je svjedok do kakvih je jezičnih devijacija mogao Kanižlića dovoditi teror grafije; on se, uostalom, nije bez razloga tužio na pravopisnu neujednačenost koja vlada u tekstovima hrv. književnika onoga i ranijih vremena (usp. § 15).

Glagoli IV. vrste u kojima se pred završnim *-i* inf. osnove nalazi sibilant mogu u Kanižlića također u imperfektu ostati bez kons. alternacije, odnosno dobiti morfem *-ah: nosaše* BS 65, *donosaše* BS 178, *podnosaše* BS 232, *prosaše* UM 495.[175] Opravdano je pretpostaviti da je to ili zbog težnje da se unificira kraj osnove u svim oblicima glagolâ IV. vrste (noS-im = noS-aše); ali kad bi bilo tako, isto bi se provelo i u drugim glagolima te vrste (npr.: čiN-im = *čiN-aše). Budući da do toga nije došlo, ponovo se moramo obratiti grafiji i njezinu teroru. Kašićevi primjeri (kao što je već navedeni: ucáh, gdje se nalazi znak što ga je Kanižlić čitao kao afrikatu koja sadrži sibilant [$c = t + s$]) toliko su bili impresivni i od naših književnika 18. st. toliko nesigurno čitani da su postali uzorak za vraćanje na nepalatal i u imperfekatskim likovima gdje se pod udarom jotovanja trebao naći koji sibilant *(s, z)*. Stoga: *nosaše* i sl.

U Kanižlića su zabilježeni i oblici: *veljah* SR 1349, *veljaše* PU 169, KP 17, SR 3613.

Cio niz pokazanih Kanižlićevih promašaja u tvorbi imperfekta upućuje na zaključak da to nije bio glagolski oblik njegova govora, već da ga je poprimio književnim utjecajem. To prošlo vrijeme (a da je takvo, dovoljno su ga informirali Kašić i Della Bella) Kanižliću je pomogao preuzeti njegov govorni aorist,[176] i to zbog sličnosti završetka u nekim licima *(-h, -smo, -ste)*. Da je tako, potvrđuje jedina istaknuta sintaktička crta Kanižlićeva imperfekta: on ga upotrebljava i s futurskim značenjem (usp. § 210). A to u našem jeziku nije svojstvo imperfekta, nego aorista.[177]

[173] Usp. o tome i § 26.

[174] Time se može objasniti i odsutnost epenteze u likovima kao što su *ljubijaše* (mj. *ljubljaše), živijaše* i sl.

[175] Tako je u drugih »slavonskih« i u »dalm«. pisaca; usp. Mar. JSP, § 108, str. 190 i Mar. JDP, Rad 211, § 109, str. 13.

[176] Koji postoji u posavskom govoru; usp. Ivš. DPG, Rad 197, § 109, str. 67.

[177] Usp. Mar. Gramatika, §§ 589. b i 590; B-H-Ž Gramatika, § 348, toč. 7. i § 347.

Aorist

124. Kao što su propisivali gramatičari, Kanižlić ima aorist ne samo od perfektivnih nego i od imperfektivnih glagola: *svitova* (3. l. jd.) SR 1967 (x *ova*), *običava* BS 222, *govoriste* SR 766, *govoriše* BT 50. Glagolima I/1 može se uzeti dulja osnova *(nadodade* BS 21, *ostade* UM 48) ili kraća *(nesta* UM 36, *sasta* se MB 106). U prefiksalnim složenicama gl. *ići* najčešće je izvršeno jotovanje: *otide* BS 26, UM 73, *iznade* KP 35 (: *pride* BT 248).

Iako glagoli II. vrste pokazuju težnju da prijeđu u IV. vrstu (usp. §§ 23. i 118), za aorist im se uzima osnova na *-nu-: prosinu* BS 3, *razmetnu* BS 42. To znači da se aorist čuvao iz starijega stanja govora i da nije potpadao pod utjecaj promjena koje su se na granici morfemâ zbivale u infinitivu. Stoga i aorist tipa *umri* (3. l. jd.) UM 134 ne gubi završno *-i*, makar se ono u infinitivu reducira *(umrti).*

Glagoli koji se kolebaju između I. i II. vrste češće imaju aorist po I. vrsti: *stigo* (1. l. jd.) SR 619 (x *digo*), *podigoše* SR 1254.

Da se aorist (za razliku od imperfekta) i u Kanižlićevo vrijeme upotrebljavao u posavskom govoru, svjedoče neke fonetske osobitosti u leksičkome morfemu od kojega se to gl. vrijeme gradi; npr. promjena *hv* > *f (zafaljivaše* UM 48) ili dijalektalni lik korijena *kt-* pored književnim posredstvom preuzetoga *hot-* (ne *kti* BS 20, ne *ktiše* BS 71 : *hoti* [3. l. jd.] BS 82, SR 683).

Imperativ

125. Nesloženo 3. l. jd. impr. sačuvalo se u Kanižlićevu knjiž. jeziku, ali je vrlo rijetko i dolazi samo u nekoliko starih izraza, većinom u molitvama: faljen *budi* Bog BS 244, *stid* te budi PU 49, *pridi* kraljestvo tvoje MB 14, blagosovljeno *budi* MB 171–172.[178]

Stari su gramatičari propisali nesložena 3. lica impr., a od gl. *biti*, na primjer, glasila su *budi* (jd.) i *budu* (mn.).[179] Na taj je način došlo do jake homonimije *(budi* = 2. i 3. l. jd. impr.; *budu* = 3. l. mn. prez. i impr.). Toga su bili svjesni i sami gramatičari te su čak u paradigmama – radi razumljivosti – takvim imperativnim likovima dodavali zamjenice: »budi ti«, »budi on«, »budu oni«. Della Bella, štoviše, ističe kako su za impr. jednako dobre konstrukcije s *neka,* ali ih proširuje na sva lica (čak: »neka budemo mi«).[180]

Znajući za opasnost homonimije, Kanižlić nesložene imperative za treća lica (osim u arhaičnim izrazima) upotrebljava samo poneki put, iz versifikacijskih razloga: Ah, u cvitnjak ovi, pokoj dušā srićnih / sad

[178] Tako i ostali »slavonski«, pa i »dalm.« pisci (Mar. JSP, § 95, str. 182; Mar. JDP, Rad 209, § 94, str. 240). Đurd. *Uzdasi* također: veća od grieha milost *budi* II 600.

[179] Kaš. *Inst.*, str. 91; *DIZ. Avv.*, str. 20.

[180] *DIZ. Avv.*, str. 20.

me ljubav *zovi* ... SR 2145–2146. Inače impr. za treća lica konstruira pomoću *neka*, kao u suvr. knjiž. jeziku: *Nek* ti cvitjem *cvate* put SR 33, *neka budu* (SR, rečenica iza posljednjeg stiha), *Nek* ti pokoj grane listorodne *dadu* SR 37.

Glagoli kojima u prez. prevladava inf. osnova imaju od nje i impr.: *dosadivajte* UM 389. Tako je i s gl. *micati se:* ne *micaj* se BT 47.

Tematsko *e* u imperativu sasvim je rijetko i – tamo gdje se javlja – bit će kajk. utjecaj: *ujdete* UM 195.

Infinitiv

126. U Kanižlića su posve obični infinitivi *donesti* PU 259, *odnesti* PU 249, *podnesti* MB 27.

O završnom infinitivnom *i* v. § 23.

Glagolski prilog sadašnji

126a. Razlika je prema suvr. knjiž. jeziku što taj gl. oblik mogu u Kanižlića imati i pf. glagoli (napose u stihu): *zaduć* SR 5, *naježeć* se SR 1313, *pružeć* SR 3598. Od glagola s tematskim *i* u našem je starom jeziku N jd. m. r. toga participa završavao na *e*. Od toga su se oblika u Kanižlićevu knjiž. jeziku očuvali samo ostaci koji su postali prilozi: *muče* BT 65, SR 1142 (x *gledajuće*), 2307 (x *izvuče*), *nehote* UM 1, SR 1718 (x *tko te*).

Gl. pril. sad. tvori se na poznati način (da se 3. l. mn. prez. doda *-ć[i]*), ali su za neke uzeta neobična treća lica. Zbog prelaska glagola II. vrste u IV. *(brinuti se → briniti se)* načinjen je ptc. *brineći* se BS 202, UM 198 (ali i: *brinući* se UM 211). Moguća dubletnost prezenta *(vapim ... ‖ vapijem ...)* uvjetovala je participe: *vapeć* BS 129 ‖ *vapijući* BS 130, BT 44 i slično: *hotijući* BS 62, MB 187, ne *ktijući* SR 1333. Još su zanimljivi ovi likovi: *tečući* 'stječući' BS 155, *žuberući* SR 34, *goruća* SR 1263 (: *goreć* SR 1720), *vuglić* SR 181. Zbog prelaženja pojedinih glagola iz jedne vrste u drugu (usp. § 117–120) načinjen je ptc. *sumnjeć(i)* SR 80, 458 (inf.: *sumnjiti*) i osobito mnogo neobičnih likova po IV. vrsti: *odskakajuć* SR 2072, *podpirajuć* SR 3033, *spominjajuć(i)* BS 146, SR 706. Ptc. *naričujuć* PU 237 kontaminacija je štok. lika *naricati* (3. l. mn. prez.: *nariču*) i kajk. *narekuvati* (3. l. mn. prez.: *narekuju*). Postoji i ptc. *veleći* SR 2161.

Stare su gramatike[181] odredile da je gl. pril. sad. sklonjiv. To nije bio direktan utjecaj lat. jezika, već su gramatičari sklonjivi gl. pril. sad. mogli preuzeti iz starih hrv. tekstova, osobito glagoljskih. Sklonjivost participâ Kašić toliko formalizira da pokazuje i deklinaciju gl. pridj.

[181] Kaš. *Inst.*, str. 165-167; *DIZ. Avv.*, str. 34.

radnog.[182] ali to ne prihvaća Della Bella.[183] Kanižlić mnogo upotrebljava sklonjivi gl. pril. sad. (npr.: *umirajućega* BS 7), čime se ujedno približava praksi u tekstovima kajk. književnika.

Glagolski prilog prošli

127. Kao i u suvr. knjiž. jeziku, taj glagolski oblik imaju u Kanižlićevu knjiž. jeziku samo pf. glagoli. U Kanižlića se on redovito završava na *-(a)vši*, a samo izuzetno na *-(a)v: udilivši* BS 51, *uzdigavši* SR 603, *prileti*vši SR 628, *mljav* PU 227 (prema *mliti* = *mniti).* Od drugačije osnove nego u suvr. knjiž. jeziku imaju taj ptc. glagoli kao što je *donesti: donesavši* PU 181. Na *-avši* je i od *sisti: sidavši* PU 96, KP 59. Sačuvali su se i neki stariji oblici (s morfemom *-ši* < *-ōši): uzamši* BS 162, UM 58, PU 234, SR 3537, *prijamši* PU 170.[184] S proširenjem osnove po II. vrsti može biti *padnuvši* PU 131.

Dolazi i opisni gl. pril. prošli: *bivši odredio* BS 19. On odgovara Kašićevu gerundiju perfekta i imperfekta, koji je zapravo kopija lat. i tal. konstrukcija.[185]

Glagolski pridjev radni

128. Po II. vrsti može gl. pridj. radni imati glagol *stići: stignuo* UM 381.

Kanižlić nema završnoga *-l* (jer je prešlo u *-o)* te ne prihvaća dubletu koju tako sustavno bilježi Kašić.

Glagolski pridjev trpni

129. Glagoli IV. vrste imaju gl. pridj. trpni redovito na *-en*, a izuzetno na *-it.*[186] Primjeri su za prve: *ištetena* BS 94 (bez jotovanja), *posvećeni* UM 488, *izgubljenu* BT 127, *pročaten* (od inf.: *pročatiti)* KP 308, *probuđena* SR IV–IV n. Primjeri za druge: *neoženitih* MB 154, *uzajmitim* KP 5. U tekstu se miješaju jedni s drugima: *prominita, pokvarena* i *izopačena* KP 732. U tvorbi gl. imenica od glagola IV. vrste dolaze,

[182] Kaš. *Inst.*, str. 167; primjer: N jd. ucío (‖ ucíl), ucilla, ucillo ⟨učio, učil, učila, učilo⟩; G jd. ucilloga, ucillae, ucilloga ⟨učiloga, učile, učiloga⟩ itd.

[183] *DIZ. Avv.*, str. 35.

[184] Tako i ostali »slavonski« i »dalm.« pisci (Mar. JSP, § 103, str. 187; Mar. JDP, Rad 211, § 101, str. 8).

[185] Kaš. *Inst.*, str. 96: »Biuſci ⟨bivši⟩. uel, bùducchi ⟨budući⟩, bio, uel, bil. *cum fuerim, uel fiuſſem*, eſſendo ſtato.«

[186] Aleksić je za Reljkovića ustanovio obrnut odnos (usp. Al. JMAR, § 163. a, str. 110). Gl. pridjevi trpni na *-it* od glagola IV. vrste česti su i u drugih »slavonskih pisaca« (Mar. JSP, § 108, str. 191), a nemaju ih »dalm. pisci« (Mar. JDP, Rad 211, § 109, str. 13-14). Nast. *-it* svojstven je posavskom govoru (Ivš. DPG, Rad 197, § 112, c, str. 70).

medutim, i u Reljkovića i u Kanižlića samo participi na *-en*.[187] To može značiti da je tvorba na *-it* u njihovo vrijeme bila novija, dijalektalna, pa čak i u toku, te da se ograničila samo na gl. pridj. trpni. Kanižlić je pokazao da njegov lik na *-it* poznaje, ali ga je razmjerno malo upotrebljavao.

U participu *odbacen* KP 308 nije izvršeno jotovanje (što znači da nije izveden pomoću *-jen* [< *-i-en*], nego pomoću *-en*).[188] U toj je tvorbi svakako djelovala analogija prema ostalim oblicima pojedinoga glagola *(bacen* zbog *baciti, bacim* i sl.), što potvrđuju slično načinjeni likovi drugih glagola.[189] No odlučnu je ulogu imala tvorba od glagolâ s kons. *c*, koji se u participu mogao zadržati nesigurnim čitanjem Kašićeva *c* 'č'.[190]

Neobični su gl. pridj. trpni: *svržen* 'svrgnut' KP 35, *ostruženu* (od inf. *ostrugati)* KP 731.

Glagoli 2. razreda I. vrste imaju *-en* uz jotovanje (*donešene* KP 504) ili bez njega *(uznesena* UM 169).

Od gl. *dati* prevladavaju likovi na *-t*, a rjeđi su na *-i*: *datom* MB 113, *datim* BT 487 pored *dana* UM 177.

Kao i drugi »slavonski«, pa i »dalm.« pisci, Kanižlić od korijena *šьd* i nast. *-t, -ta, -to* (uz disimilaciju *dt* > *st*) izvodi gl. pridj. trpni složenicama glagola *ići: došasti* PU 169, *našast* BS 203, *prošaste* BS 10, MB 193.[191] Tako načinjeni participi imaju i pridjevsku funkciju, ali se od njih izvode i pravi pridjevi pomoću nast. *-an . . .: prošasno* (< *prošast-no)* SR 456.

b) Složeni oblici

Perfekt

130. U sastavu perfekta može biti naglašeni prezent gl. *biti: ućutio jest* BS 95, *jesu imali* UM 488, *čula jesam* SR 1499.

U 3. l. jd. povratnoga glagola ne otpada *je: činilo mu se je* UM 58, *se je prikazao* BT 79, *se je snilo* SR 3422; čak se uz povratnu zamj. *se* upotrebljava neenklitičko *jest: smutila se jest* UM 515, *jest se uputio* MB 12.

Stari su gramatičari dopuštali u perfektu oba lika pom. glagola, naglašeni i enklitički,[192] no o razlici u njihovoj upotrebi pružali su posve oskudne informacije: Kašić nikakve, a Della Bella samo napominje da se kaže npr. *jesam imao*, ali *imao sam*. Naravno, to je Kanižliću omogućivalo da jedne i druge upotrebljava u normalnom redu i u inverziji.

[187] V. primjere u Al. JMAR, § 208, str. 143-144 i ovdje, § 159.

[188] Da to nije tiskarska greška, pokazao je Maretić našavši u drugih »slavonskih« i u »dalm.« pisaca ovakve primjere: *bacen, izbacen, odbacen, probacen* i sl.; v. Mar. JSP, § 108, str. 191 i Mar. JDP, Rad 211, § 109, str. 13.

[189] Mar. JSP, isto mjesto: *kvasena, porazeno.*

[190] Za participe usp. u Kaš. *Inst.* (str. 169) primjer: učeni ... ⟨učeni⟩.

[191] Usp. Mar. JSP, § 113, str. 195 i Mar. JDP, Rad 211, § 117, str. 22.

[192] Kaš. *Inst.,* str. 90, 102, 124, 135; *DIZ. Avv.,* str. 19, 22.

Pluskvamperfekt

131. Pluskvamperfekt, koji je u Kanižlićevu knjiž. jeziku dosta rijedak, ali ipak češći nego danas, načinjen je redovito od gl. pridj. radnog s imperfektom pom. glagola: *odabrao bijaše* BS 19, *izginulo bijaše* UM 169, *izgubili bijahmo* UM 28. Od pom. glagola može se u njemu nalaziti druga varijanta imperfekta: *bîše prosulo* SR 1527, *bihu došli* KP 147.

Prva tvorba ppf. odgovara Della Bellinoj,[193] druga Kašićevoj tvorbi.[194]

Rjeđe ima Kanižlić pom. gl. u perfektu: *došli jesmo bili* SR 2243.

Futur

132. Futur u kojem je naglašeni oblik pom. glagola *htjeti* nije u Kanižlića osobito čest: *hoće darovati* MB 12, *hoću se prikrstiti* MB 79. Također ima samo poneki primjer da *neću* dolazi u poziciji enklitike: *zamiriti neću* MB 1. Infinitivima na *-ti* ne odbacuje se *i* često ni kad iza njih stoji glagolska enklitika: *poznati će se* BS 100, *umrti ćete* UM 217, *biti će* PU 84, *doniti ću* KP 504. Svi su nabrojani futurski likovi u Kanižlića knjiški, pa ih zacijelo nije govorio ni narod po Slavoniji ni sam Kanižlić.

U njegovim se djelima nalaze i onakvi futuri kakvi su se upotrebljavali u govoru, tj. s enklitičkim pom. glagolom pred kojim se odbacuje završno infinitivno *-i*. Pomoćni glagol može u tom slučaju s infinitivom srasti (rjeđe): *povratiće* se BT 34, *priporučiću* MB 92, *polaziću* MB 93, ali ostaje i odvojeno, npr. *promišljat ću* MB 71.[195]

Futur egzaktni

133. Futur načinjen od perfektivnog prezenta pom. glagola *biti* i infinitiva poznat je i Kanižliću: ne *bude imati* BS 198, *budete odpustiti* BT 112. Naravno, češći je futur egzaktni koji je jednak kao u suvr. knjiž. jeziku: *budem stajao* BS 115, *mirili budete* BS 218.[196]

S istim futurskim značenjem ponekad upotrebljava prezent kojem je dodan prefiks *uz-: uzimadeš* 'budeš imao' BS 223, ja koliko *uzmogu*, hoću pomoći KP 858.[197] Tu mogućnost donosi i Della Bella,[198] pa je

[193] Npr. *DIZ. Avv.*, str. 24.

[194] Npr. Kaš. *Inst.*, str. 127.

[195] Općenito pravilo o tvorbi futura, kojim su obuhvaćeni svi Kanižlićevi primjeri, dao je Della Bella *(DIZ. Avv.*, str. 22).

[196] Takav dvojaki futur upotrebljavaju i drugi »slavonski«, pa i »dalm.« pisci (Mar. JSP, § 115, str. 196; Mar. JDP, Rad 211, § 120. str. 23); ima ga i Gundulić (Reš. GOGJ, § 46, str. 34). — Dvojaku tvorbu futura egzaktnog omogućuje i Della Bella *(DIZ. Avv.*, str. 24).

[197] Taj je oblik čest u drugih »slavonskih pisaca«, a nešto rjeđi u »dalm.« (Mar. JSP, § 161, str. 228; Mar. JDP, Rad 211, § 180, str. 75); ima ga Gundulić (Reš. GOGJ, § 46, str. 34) i Đurđ. *Uzdasi: uzmožeš*, list V b.

[198] *DIZ. Avv.*, str. 24.

čak zove i elegantnijom.[199] Ne treba posebno isticati da to nije bila slavonska govorna crta, već osobina južnih pisaca (u prvom redu Dubrovčana). Kao sa svakim posudenim jezičnim sredstvom, i s ovim se lako dogodilo da se odviše slobodno upotrijebi; Kanižlić ga – radi metra – piše mjesto futura s pom. gl. *ću:* Gorji brat od kuge, ako kad ne smakne, / ne *uzbigne* šuge koga se on takne SR 2365–2366.

Kondicional

134. Pokušavajući ustanoviti hrv. konjunktiv, stari su se gramatičari obilno poslužili varijacijama kondicionala i usput su normirali njegov pom. glagol: *bih, bi, bi, bismo, biste, bi.* Unatoč toj složnoj i vrlo jasnoj odredbi neposrednih uzora, Kanižlić u kondicionalu lik *bi* upotrebljava za sva lica; npr.: *išao bi* (1. l. jd.) MB 81, ne *bi mogao* (1. l. jd.) MB 81, *bi uvridili* (1. l. mn.) MB 122. Težnja da se pom. gl. unificira za sva lica kond. vrlo je jaka u današnjem razgovornom jeziku, a okrepljuje ju to što se lik *bi* i u suvr. knjiž. jeziku upotrebljava za tri lica: 2. i 3. jd. i 3. mn. U Kanižlića je ta težnja mogla biti još jača jer se u posavskom govoru zbog nepostojanja kons. *h* lik *bi* nalazi u četiri lica: osim spomenutih još u 1. l. jd.

Pasiv

135. Pasivni su glagolski oblici u Kanižlićevu knjiž. jeziku češći nego danas. Tome su dva važna uzroka: prvo, sam je Kanižlić poznavao i upotrebljavao neke strane jezike u kojima je pasiv češći nego u našem (npr. latinski); drugo, stari su gramatičari prikazivali pasivnu konjugaciju u hrv. jeziku, a jedan od njih (Della Bella) kaže da naš jezik, doduše, nema posebnih pasivnih glagolskih oblika, ali se – slično talijanskome – služi pasivnim participom i oblicima glagola *biti.*[200] Ta Della Bellina konstatacija bila je dovoljan poticaj Kanižliću da se pasivom obilno služi, što pokazuju primjeri: *jest bilo . . . prikazano* UM 793, U svima bogati *učinjeni jeste* PU 45, od koga *je* Focio *skinut* i *izagnan* KP 5, *biše našast* KP 306, *odabran bijaše* BS 22. Za pasivni imperfekt Kašić daje kraću varijantu imperfekta pom. glagola *(bih . . .),*[201] a Della Bella dulju *(bijah . . .).*[202] Posljednja su dva primjera iz Kanižlićevih tekstova također dokaz da je on slijedio oba gramatičara (v. i imperfekt, § 131).

Sa suvr. knjiž. jezikom podudara se što gl. pridj. trpni mnogo upotrebljava kao pridjev-atribut: *prošastoga* života vrime PU 31.[203]

[199] *DIZ. Avv.,* str. 23.
[200] *DIZ. Avv.,* str. 33.
[201] Kaš. *Inst.* (str. 172): ucèn bijh ⟨učen bih⟩.
[202] *DIZ. Avv.* (str. 34): ja biáh bièn.
[203] U ovom slučaju gl. pridj. trpnim zamijenjen je — također adjektivirani — gl. pridj. radni.

136. Ponekad Kanižlić upotrijebi posebnu konstrukciju gl. pridj. trpnog s prezentom pom. glagola, koja je pas. prezentu po obliku jednaka, ali se po značenju od njega razlikuje: *učinjen jest* svakomu BS 210, *(jest . . .)* nemoćnikom svaka *učinjen* BS 211. Značenje je toga *učinjen jest:* 'htio je (želio je, bio je spreman) učiniti', tj. ta konstrukcija odgovara lat. perifrastičnoj konjugaciji aktivnoj *(facturus est).* Želeći da je prevede s latinskoga i ne nalazeći u svojem jeziku participa koji bi odgovarao latinskom *facturus,* Kanižlić je uzeo gl. pridj. trpni, iako je na taj način moralo doći do zbrke između te aktivne konstrukcije i njoj jednakih pasivnih glagolskih oblika.

6. Nepromjenljive riječi

Prilozi

137. Kanižlić upotrebljava dosta priloga koji su izvedeni sufiksom *-ice,* npr.:

isprvice 'isprva': Jedna od onih *isprvice* molitvica bijaše PU 206;
nafalice 'namjerno': što sam pako brez znanja vašega, to ja *nafalice* učinih UM 547;
nesilomice 'dobrovoljno': Primi nevolju *nesilomice* PU 106;
skočice 'hitro': drugi iznenada i *skočice* svekolike pritiču KP 154;
stranputnice 'stranputicom': za njime se *stranputnice* zavedoše KP 469;
sustupice 'u stopu': za njim *sustupice* hodili PU 138;
svestupomice 'u stopu': *svestupomice* slideći njega UM 65;
trkomice 'vrlo brzo': *trkomice* krunicu govorio UM 279;
zasobice 'uzastopce' UM 64, KP 521.

Vrijedno je zabilježiti i ove priloge:

jeseni 'ujesen': Za te ona plodi *jeseni* i liti SR 1889;
međuto 'međutim': *Međuto* se druge čete na boj dižu SR 151;
mimo (prij. i pril.!): sad *mimo* prolete SR 170;
mrva 'malo': Odpočine *mrva* SR 1763;
navlastito 'osobito': da se kuplju i piju, *navlastito* ptičak SR 1755;
ništanemanje 'ipak' (prema tal. *nientedimeno)* BS 36, UM 13;
odskoro: odskoro mrtve . . . na svit povrati BS 60;
okolu 'okolo': a *okolu* bile u jasnomu zlatu / ružice od svile i bisera cvatu SR 1207–1208;
onde 'onamo': *Onde* one svako jutro rano dođu SR 1119;
pak 'opet, ponovo': Na ovo je odgovorio da je patrijarha od svoje volje uklonio se za opočinuti od poslovā i da će se *pak* u Carigrad vratiti KP 629;
potomtoga 'zatim' KP 13, 134;
prikodan 'preko dana': Uzleti k njemu *prikodan* često BS 206;
prvo 'najprije': *prvo* će njoj strile . . . strti SR 2293;

stoprv 'odmah, čim': *Stoprv* kad dovrši tko trud puta svega, / z darom slavne svrži diva kiti njega SR 2965–2966;
udilj 'odmah' UM 793;
viteško 'viteški': da *viteško* leti SR 441, Brodeći *viteško* SR 2164 (x *teško).*

Osim neslaganja sa suvr. knjiž. jezikom (jer je npr. Kanižlićev pril. *među* nastao iz drugačijega slaganja prijedloga i padeža zamjenice [*među* + A] nego danas [*međutim* = *među* + I]), neki od navedenih priloga pokazuju također sasvim jasno dvovrsne Kanižlićeve jezične uzore. Pril. *potomtoga,* često upotrebljavan od kajk. pisaca, nije kajkavizam jer ga navode i južni uzori.[204] S juga su potekli prilozi *međuto, prikodan.*[205] Sjeverne su provenijencije *navlastito, okolu, pak, viteško.* Izvor prilogu *navlastito* odaje sitna, ali važna fonetska pojava: *s* (a ne *š* kao što imaju južni uzori).[206] Nasuprot južnom *okolo* lik *okolu* također registriraju samo sjeverni rječnici.[207] Prilog *pak (paka)* donose Mikalja i Della Bella sa značenjem 'poslije', a *pak* 'opet, ponovo' daje Belostenčev rječnik.[208]

Neobičan je prilog *viteško,* koji je redovito načinjen od srednjega, a ne od muškoga roda pridjeva. Na *-ški* je samo ako treba radi rime: Da dovršiš tvoju krunu, stoj *viteški* SR 3617 *(x teških).* Prema stanju u rječnicima izlazi da je lik *viteško* potekao iz u sjevernim rječnicima potvrđene prijedloško-priloške veze tipa *po viteško,* koju je Kanižlić oslobodio prijedloga.[209]

Navesci

138. U Kanižlića se nalaze ovi zanimljiviji navesci:

-re: o tom je navesku rečeno u § 46;
-no: kaono BS 37, PU 3, *kakono* BS 12, UM 217, KP 73;
-de(r): gledajde PU 109, *slušajder* BS 181;
-t(e): jošt BS 84, 101;

[204] *BLAGO:* potomtoga; *DIZ.:* Potomtòga (Da poi); *GAZ. 2:* Potòmtoga.

[205] *BLAGO:* meghju tó ⟨među to⟩; *GAZ. 1: vutomtoga, metemtoga* (Intereà); *LEX.: Med-temtoga, med-tem* (Interea). — *DIZ.:* Prikodán (Giorno, Di giorno); *GAZ. 1: Vudne, po dnevu, ob dan* (Interdiù); *LEX.: Po dne, po-dnévu, vu dne, dnevom, chefz* ⟨čes⟩ *dan, danom* (Interdiu).

[206] *BLAGO:* navlaſctito ⟨navlaštito⟩; *DIZ.:* Nâvlaſctito (Specialmente); *GAZ. 2:* Navlaſztìto ⟨navlastìto⟩; *LEX.: navlaſztito* (Cumprime). — Lik *navlastito* potvrđuje Kanižlićeva grafija (navlàſtito).

[207] *BLAGO:* okolo; *DIZ.:* Okolo (Circa); *GAZ. 1: Okolu* (Circiter); *2:* Okolu; *LEX.: Okolo, okólu, okol* (Circa).

[208] *BLAGO:* paka 'poslije'; *DIZ.:* Pak (Da poi); *GAZ. 1: pak* (Rurſum); *2:* Pak 'opet'.

[209] *BLAGO:* Viteſcki ⟨vitečki⟩; *GAZ. 1: Vojnichki, po vitesko* ⟨vojnički, po viteško⟩; *LEX.: Vojnichki, po vojnichko, junachki, po junachko* ⟨junački, po junačko⟩ (Militariter).

-ti: kanoti BS 175, UM 13, *kakonoti* PU 198, *iliti* BS 86, BT 248, *aliti* KP 780;

-ve: jurve BS 230, UM 5, PU 17;

-bo: jerbo BS 93, MB 190, SR 6, *zaštobo* KP 904. Tu je zapravo stari uzročni veznik *bo* prionuo uz druge riječi uzročnog značenja (jer, zašto).

Pojedini navesci *(-no, -ve, -bo)* pokazuju da ih je Kanižlić uglavnom nalazio u južnih uzora.[210] U Mikaljinu (a ne u Della Bellinu) rječniku zabilježeni lik *jurve*, nadalje, još je jedan u nizu dokaza da je Kanižlić južne jezične utjecaje počeo poprimati prije izlaska Della Bellina rječnika.

[210] *DIZ.:* Kakko. Kakkono. Jàkno (Come); *GAZ. 2:* Kàk. [D.] Kakko. — *BLAGO:* Jur, Jurue ⟨jurve⟩; *DIZ.:* Jùr (Già); *GAZ. 1: vre, jur* (Jam). — *GAZ. 2:* Kayti. (D.) Jere, jerbo, ſtoti ⟨štoti⟩.

V. TVORBA RIJEČI

139. Neoriginalni tekstovi znatan su dio Kanižlićeva književnog opusa. Njegove se posudbe kreću od preuzimanja cjelovitih knjiga (prevedeni *Primogući uzroci)* do obilnih kompilacija iz stranih djela *(Kamen pravi smutnje velike)* i pjesničkih parafraza iz domaćih *(Sveta Rožalija).* I pri kompiliranju je, dakle, morao prevoditi, pa je s tim imao dosta muke. Stoga će biti vlastitim iskustvom stečena i iskrena njegova tvrdnja da »mi katkada *trudimo* kako ćemo, gdi li ćemo samo jednu [tj. riječ] izvaditi za *obratiti* što *neobičajno* u naš jezik«.[1]

Svrstavši, naravno, i Kanižlića među »slavonske pisce«, Maretić je za sve njih postupio ovako: »tvorbu sam riječi izostavio, jer se za ńu ne nalazi ništa osobito u slav. pisaca«.[2] Maretić je vjerojatno bio u pravu; do svoje je odluke došao zaključivši da »slavonski pisci«, pa ni Kanižlić, nisu pri stvaranju novih riječi primijenili ni jedno pravilo koje već nije poznato iz prikaza u Mar. Gramatici.[3]

Književna je povijest, naprotiv, često bila iznenađena bogatstvom Kanižlićeva jezika. Samo koju godinu poslije Maretićeve rasprave piše Vodnik:

> »Kanižlić je od svih slavonskih pisaca onoga vremena pisao najčistijim i *najbogatijim* jezikom. On je proučavao jezik u tančine upravo u narodu, te je bio i leksikograf, pa pouzdano znamo, da je ostavio u rukopisu veliki rječnik, koji se izgubio.«[4]

[1] Istakao J. V.; usp. § 12.

[2] Mar. JSP, str. 149.

[3] Usp. ondje §§ 317-399.

[4] Branko Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti,* knjiga I. Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća, Matica hrvatska, Zagreb 1913, str. 345. Istakao J. V. — Tvrdnju o Kanižliću-leksikografu, o kojoj se ne može ništa potanje reći, iznio je Adam Alojzije Baričević u svojem rukopisnom *De scriptoribus Panoniae Saviae collectanea.*

Razmatrajući to pitanje, Fancev[5] je donio tri važna zaključka:

1. da Kanižlićeve kovanice pokazuju kako je na njega jezično jako utjecao Đurđević;
2. da je Kanižlić ispisivao riječi iz Della Bellina rječnika:
3. da je Kanižlićevo leksičko blago »iziskivalo ... bez sumnje dulji studij naše starije literature«, napose djelâ iz Dubrovnika.

Trećim zaključkom Fancev potkrepljuje pretpostavku o Kanižlićevu boravku u Dubrovniku ili Splitu.

Ne zaobilazeći problem, Georgijević zaključuje:

> »Kanižliću treba u tome odati priznanje što je prvi u hrvatskoj književnosti napisao štokavskom prozom veće originalno djelo. U književno nerazvijenom jeziku to je samo po sebi podvig svoje vrste; ne treba se onda čuditi velikom broju kovanica i neologizama u njegovu jeziku.«[6]

Možemo, dakle, postaviti *ova pitanja*: *Jesu li kovanice i neologizmi* Kanižlićev vlastiti proizvod? Ako nisu, je li na njega djelovao samo dubrovački dio starije hrvatske književnosti? Ako nije, koja se još djela odražavaju u njegovu »najčistijem i najbogatijem jeziku«?

140. Već je ranije (u § 11) pokazano da za jezik paralelno upotrebljava nazive *iliričkí (ilirijanski)* ‖ *slovinski* ‖ *slavonski*. Jesu li mu to jednakovrijedni nazivi, nismo se još upitali.

U *Primogućim uzrocima*, za koje sam kaže da su iz njemačkoga u jezik »*iliričkí* iliti *slavonski* prinešeni«, govori i o izvorima svojih – ponekad neobičnih[7] – riječi te kaže da ih je našao u »*različitih* knjigah *iliriskih*«.[8] Ispuštanje kojega od dvaju drugih sinonimnih pridjeva *(slavonski, slovinski)* na ovome ključnom mjestu pokazuje konačnu Kanižlićevu namjeru: kad se mora pozvati na knjige koje su bile njegovi bitni uzori, on ih spominje kao *iliričke*.[9]

Po tome se može zaključiti da se zalagao za naziv *iliričkí jezik*, a sinonimni nazivi služili su mu za dvije svrhe: prvo, da održi kontinuitet s onim dijelom književnosti u kojem se jezik zvao *slovinskim* i, drugo, da pokaže kako i njegova *Slavonija* – iako s tankom vlastitom književnom tradicijom – pripada istom okviru.

Tragamo li pak za neposrednim izvorima riječî koje karakterizira kao »nove nisu, premda običajne svima nisu, nahode bo se u *različitih* knji-

[5] Usp. Fancev, *Isusovci i slavonska knjiga ...*, *n. dj.*, str. 368-369.

[6] Georgijević, *Hrvatska književnost ...*, *n. dj.*, str. 222.

[7] A njemu je i bila zagonetka kako prevesti »što neobičajno«, jer mu je za »običajni« leksik dobar izvor bio posavski govor.

[8] Lik *iliriski* ovdje je mogao nastati banalnom tiskarskom greškom u originalnoj grafiji: *iliriski* mj. *ilirícski* 'iliričkí'.

[9] Posve u skladu s time postupa govoreći o pravopisu; iako parafrazira Đurđevićeve riječi »*uredbe* od *skladnopisja s l o v i n s k o g a*« (SPH XXIV, str. 465), on govori kako još nisu »utemeljene od *skladnopisja* iliti slovosložja *i l i r i č k o g a naredbe*« (usp. § 15).

gah *iliriskih*« (usp. § 15), onda nam on pruža priliku da odredimo ne koji su bili mnogi m o g u ć i, nego malobrojni o d l u č n i njegovi uzori. Budući da je u tih riječi najzanimljivija njihova tvorba, pitat ćemo se tko mu je pružao opravdanje da tako načinjene riječi upotrebljava. Iz njegova navoda izlazi da su to mogle biti samo knjige koje se odaju pridjevom *ilirički*, koje ga – vjerojatno – imaju u naslovu. A to su već spomenuti stari rječnici.[10] Koliko god, dakle, Kanižlić i jezično nasljedovao Đurđevića, to se nasljedovanje ne bi ostvarilo da za nj nije bilo opravdanja u knjigama koje je smatrao jezično normativnima. Što su te knjige »različite«, ne mora značiti da pripadaju raznim književnim rodovima, nego da su potekle iz raznih pokrajina.

141. Opravdanost Maretićeve odluke da se ne pozabavi tvorbom riječi u »slavonskih pisaca« mogli bismo ispitati na jednostavnu primjeru. Sufiks *-ac* vrlo je plodan u našem jeziku, a također se sufiksalnom tvorbom izvodi imenica od pridjeva *bogat;* no ona je *bogataš (bogat-aš).* U Kanižlićevu knjiž. jeziku nalazimo, međutim, tvorbu *bogatac*, koja se danas osjeća arhaičnom pa se i ne bilježi u suvremenim rječnicima.[11] Stoga će se u ovome odjeljku registrirati primjeri danas neobičnih (ili manje običnih) u Kanižlića nađenih tvorbi te će se nastojati da im se odredi izvor.[12]

1. Tvorba imenica

a) Sufiksalna

142. -(a)c. – Kanižlić ima vrlo mnogo imenica koje znače vršitelja radnje u sadašnjosti, a načinjene su od gl. pridj. radnog i sufiksa *-(a)c.* Takve su i neke koje se danas grade od drukčijih osnova i drukčijih sufikasa, npr. *prišaoc* KP 127, *klanjaoc* KP 270, *iznašaoc* KP 412, *razdiraoc* KP 19, *podžežaoc* KP 172, *izvidioc* UM 471, *ulizaoc* KP 114.[13]

Za neke se od njih nalaze primjeri već u Mikaljinu rječniku [priscjalaç ⟨prišalac⟩], ali ih je, čini se, Kanižlić najviše nalazio u Della Bellinu [Iznaſcjàlaz ⟨iznašalac⟩ (Inventore, Autore) i dr.]. No već primjer *klanjalac* [*DIZ.:* Klagnalaz (Adoratore)] pokazuje da je iz Belostenčeva rječnika naučio kako se na Della Bellin način mogu prepraviti imenice toga tipa [*GAZ. 2:* Klanyavecz [D.] klanyalacz ⟨klanjavec, klanjalac⟩] koje i ne moraju biti južnohrvatskog porijekla; dovoljno je, dakle, bilo kajk. završetak *-avac* pretvoriti u *-alac*, odnosno dalje u *-aoc.* Tako Ka-

[10] Uključujući i Mikaljin, koji je — po latinskoj verziji svojega naslova — Thesaurus linguae *illyricae*«. — Kašićeva gramatika po istom kriteriju također dolazi u obzir, ali je ona kao izvor »neobičnih« riječi pružala malo.

[11] Usp. npr. J. Dayre — M. Deanović — R. Maixner, *Hrvatskosrpsko-francuski rječnik*, II. dopunjeno izdanje, priredio R. Maixner, Novinarsko izdavačko poduzeće, Zagreb 1960, str. 30.

[12] Pritom se primjeri ne daju onako kako su zapisani u Kanižlićevim tekstovima, već u temeljnim oblicima: imenice u N jd., pridjevi u N jd., m. r., glagoli u inf.

[13] Za *-oc* ‖ *-lac* usp. § 24.

nižlićeve riječi *izvidioc, razdiraoc* nalaze uzore u Belostenčevu ili Sušnik-Jambrešićevu rječniku [*GAZ. 2:* Izvedàvëcz.(D) Izvidar ⟨izvedavec⟩; *LEX.: Razdiravecz* ⟨razdiravec⟩ (Lacerator)]. Uostalom, ponekad ni tu prilagodbu nije proveo: *skitavac* UM XXII, *ulizavac* KP 271 [*GAZ. 2:* Szkitàvecz ⟨skitavec⟩, Lizavècz ⟨lizavec⟩]; dovoljno mu je bilo da kajk. *e* zamijeni štokavskim *a*.[14]

Dok je im. *bogatac* BS 56, UM 131 sigurno iz južne Hrvatske [*DIZ.:* Bogataz (Ricco)], posve je jasno da im. *licumirac* KP 17 zbog svojega specifičnog *-u-* ne pripada Della Bellinu izboru [*DIZ.:* Liʒimìraz, Liʒimjérnik, Liʒimìr ⟨licimirac, licimjernik, licimir⟩ (Ipocrita)], već ju je mogao pročitati u bosanskih pisaca i Kavanjina,[15] a opravdanje za nju naći u *LEX.* [*Liczumirecz* ⟨licumirec⟩ (Hypocrita)].

Deminutivno *-ac* ima Kanižlić ponekad u takvim imenicama koje bismo danas izveli na *-ić: lančac* UM 412, *novčac* UM 468, BT 285, *pojasac* UM 379, *vitrac* SR 32. Čak i južni rječnici od tih imenica drukčije izvode deminutiv [*BLAGO:* lancich⟨lančić⟩, Vjetriç ⟨vjetric⟩; *DIZ.:* Vjetárze, Vjetríz ⟨vjetarce, vjetric⟩ (Aura)], a Kanižlićevoj tvorbi uzor se nalazi u sjevernim rječnicima, uz promjenu *-ec* > *-ac* [*GAZ. 2:* novchecz ⟨novčec⟩ – s. v. Novecz; Pojáſzecz ⟨pojasec⟩].[16]

143. -ad. – U suvr. knjiž. jeziku taj se sufiks dodaje osnovama imenica i njime se tvore kol. imenice. U Kanižlića je zapisana im. *taštad* 'isprazност, taština' BT 178, gdje je taj sufiks dodan pridj. osnovi, a nastala imenica ne znači kolektiv, nego svojstvo. Im. *taštad* bila je vrlo stara, ali je leksikografski potvrđena tek poslije Kanižlića.[17] Sa značenjem svojstva i sa sličnim sufiksom *(-jad*, koji se u suvr. knjiž. jeziku nalazi samo u kol. imenici *čeljad)* ima Kanižlić od pridj. osnove izvedenu imenicu *gnjiljad* 'gnjilina'. Sufiks *-(j)ad* toga značenja preuzet je s juga [*VR.: Gnilaad* (Putredo), *Gnyilaad* (Tabes); *BLAGO:* ghgnilád; *DIZ.:* Ghgnilád ⟨gnjilad⟩ (Putredine)], a dalmatinizmom ga smatra i Belostenčev rječnik [*GAZ. 2:* Gnyílocha. [D.] gnyilad ⟨gnjiloća, gnjilad⟩].

144. -aj. – Dvjema općim imenicama s tim sufiksom što ih bilježi Maretić[18] može se iz Kanižlićeva knjiž. jezika dodati treća: *zavezaj* 'veza' PU 269 [*BLAGO:* zaveſgaj ⟨zavežaj⟩; *DIZ.:* záveʒáj ⟨zavezaj⟩ (Legaccio)].

145. -(a)k. – U Kanižlića su za taj sufiks dulje dvije imenice koje su u današnjem jeziku izvedene od prefiksa i glagolskoga korijena: *nazivak* BS 20, KP 76, *porodak* 'porod' KP 243. Sufiks *-(a)k* nalazi se i u ovim

[14] Prema ARj, neke je od njih Kanižlić upotrijebio jedini *(razdiraoc, podžežaoc)*, a neke prvi *(izvidioc)*.

[15] Usp. ARj (s. v. *licumjer)*.

[16] U južnoj je Hrvatskoj dem. sufiks *-ac* bio poznat, iako ne za sve navedene imenice. Riječ *pojasac* upotrebljavala se još u 15. st., ali su je ponovo oživjeli sjeverni rječnici (ARj). Petrarkistički pjesnici često upotrebljavaju npr. im. *venčac*.

[17] Usp. ARj, s. v.

[18] To su *uzdisaj* i *zalogaj;* Mar. Gramatika, § 320. f.

primjerima: *priimenak* 'nadimak' KP 20. *ostavak* 'oporuka' KP 85. Kanižlić ih nije mogao uzeti iz rječnikâ, već od pisaca-prethodnika, a im. *ostavak* sam je stvorio.[19]

146. -an. – Kanižlić piše im. *dominikan* UM 228, gdje je sufiks *-an* zapravo ostatak lat. sufiksa *-anus*. U suvr. knjiž. jeziku postoji npr. slično načinjena im. *luteran* (koju ima i Kanižlić u BT 192), ali se upotrebljava pomoću sufiksa *-(a)c* građena im. *dominikanac*. Na isti način kao im. *dominikan* postali su etnici *Efesijan* BS 19 i *Koptijan* 'Kopt' UM 553.

147. -av(a)c. – V. § 142.

148. -čak. – Taj sufiks,[20] koji je postao spajanjem *-(a)c* i *-(a)k*, ima Kanižlić u dva deminutiva: *kamenčjak* UM 500, *grmenčak* PU 47. Uzor im je južni, ali stariji od Della Belle [*BLAGO:* Kamencjàk ⟨kamenčak⟩ : *DIZ.:* Kammenàk, ... Kamicjak ⟨kamičak⟩ (Pietrella)].

149. -dba. – Tim se sufiksom danas ponajviše izvode im. s osnovama glagola IV. vrste *(kosidba* i sl.). Završetak *-idba* iz takvih imenica prianja ponekad uz osnove glagolâ drugih vrsta, za što Maretić ima primjere *rezidba, vezidba.*[21] Iz Kanižlića se tome može dodati od gl. 3. razreda V. vrste *brati* načinjena im. *beridba* 'berba' UM 476, koju je sam stvorio jer je prvi upotrebljava.[22]

150. -enik. – Kao im. *družbenik* (koju ima i Kanižlić u KP 46) načinjena je im. *naredbenik* 'zapovjednik' KP 2, koja se nalazi u Della Belle [*DIZ.:* Naredbenìk (Ammini[tratore)], a prema njoj je Kanižlić stvorio im. *otajstvenik* KP 13 što je samo on bilježi.[23]

151. -etina. – Među rijetke imenice m. r. kojima se augmentativ u našem jeziku može načiniti pomoću sufiksa *-etina* treba iz Kanižlića pribrojiti im. *magarčetina* KP 228. Primjer *vještičetina*, koji spominje Maretić,[24] pokazuje da se sufiksom *-etina* zapravo ne nadomješta cio raniji sufiks imenice *(-ica)*, nego samo njegov vokalski završetak *(-a);* u Kanižlića je, međutim, potisnut kompletan sufiks *-ina* u primjeru *opačetina* KP 127.[25]

152. -ež. – Tim je sufiksom izvedena im. *pratež* 'odjeća; oprema', vrlo stara riječ koja je u južnoj leksikografiji potvrđena od početaka [*VR.:*

[19] Usp. te riječi u ARj.

[20] Ne spominje ga Mar. Gramatika.

[21] Mar. Gramatika, § 327. h.

[22] Usp. ARj, s. v.

[23] Usp. ARj, s. v.

[24] Mar. Gramatika, § 332. d.

[25] Oba augmentativa upotrebljava samo Kanižlić; usp. ARj, s. v.

Prateex (Supellex); *BLAGO:* pratesg ⟨pratež⟩; *DIZ.:* Pratćx ⟨pratež⟩ (Robba)].[26] Po uzoru na nju načinjena je im. *pustež* KP 108, osobitost »slavonskih pisaca«.[27]

153. -ica. – Prema imenici m. r. *vitez* načinjena je im. ž. r. *vitezica* UM 302. Zamjenjivanjem sufiksa *-(a)c* sufiksom *-ica* dobivene su im. *neznabožica* UM 228, *vladalica* KP 281. Od osnove gl. *proglasiti* stvorena je im. *proglasica* (tj. vila koja proglašava) SR 2276. Od pridjevske, a ne od participske osnove postala je im. *varavica* 'varalica' BS 213, što je ponovo kajk. način tvorbe (usp. § 142).[28]

Od imenica ž. r. i-osn. deminutivi su danas većinom sa sufiksom *-ca*, a samo od nekih sa sufiksom *-ica*.[29] Imenicama *riječ* i *rijeka* stoga se deminutivi razlikuju *(riječca : rječica)*. Tako je već u starim rječnicima s juga [*BLAGO:* rjecça ⟨rječca⟩ 'Verbulum' : rjeciça ⟨rječica⟩ 'Fluentum']. U sjevernim pak rječnicima ima dokaza nepostojanju te opreke [*GAZ. 2:* Rechicza ⟨rečica⟩ (Verbulum) i Rechicza (Fluentum)]. Kanižlić piše *ričica* 'mala riječ' BS 195, KP 687, što je samo ikavizirani kajk. lik. Još je zabilježen primjer *nemoćica* BT 484 (dem. od *nemoć* 'bolest'), nađen jedino u Kanižlića.[30]

154. -ice. – Primjerima u Mar. Gramatici[31] za deminutive načinjene od im. s. r. mogu se iz Kanižlićeva knjiž. jezika dodati još dva. Prvome, *perjice* PU 214, jedini je leksikografski uzor mogao biti Mikalja [*BLAGO:* perjiçe ⟨perjice⟩ (s. v. perje)], a drugi je – *drvjica* PU 127 – analogno tome učinio i sam upotrebljavao Kanižlić.[32]

155. -ija. – Tim sufiksom izvodi imena triju zemalja koja se u suvr. knjiž. jeziku drukčije tvore: *Anglija* PU 8 (danas: *Engleska), Francija* UM 42 *(Francuska), Japonija* BS 22 *(Japan)*. Uzorak za tu tvorbu svakako je našao u lat. liku *Anglia*, za koji južni rječnici preuzimaju tal. riječ,[33] a sjeverni rječnici lat. lik pretvaraju u pridjev.[34] Sufiks *-ija* očigledno je dodan i pod dojmom lika *Francija*. Južni su ga rječnici pisali točno prema tal. grafiji onoga vremena,[35] a Kanižlić ju je prenio iz sje-

[26] Tu imenicu ima i Belostenčev rječnik, ali se može smatrati da je u nj ušla kao dalm. riječ.

[27] Usp. ARj, s. v.

[28] Za im. *neznabožica, proglasica* ARj ima potvrde samo iz Kanižlićevih tekstova.

[29] Usp. Mar. Gramatika, § 325. c i 333. d.

[30] Usp. ARj, s. v.

[31] § 333. c.

[32] Usp. ARj, s. v.

[33] *BLAGO:* inghilterra otok; *DIZ.:* Inghilterra, regione nel mar Oceano. *Britannia, niae. f.* Inghilterra, re. f. Vèlika Britannia.

[34] *GAZ. 1: Orfzag Anglianfzki* ⟨orsag anglijanski⟩ (Anglia); *LEX.: Anglianfzka Zemlya* ⟨anglijanska zemlja⟩ (Anglia).

[35] *BLAGO:* Francja Kragleſtvo ⟨Franča kraljestvo⟩ *(Francja); DIZ.:* Francja, cje ⟨Franča, če⟩ (Francia).

vernih rječnika, koji su se obazirali na izgovor alternativnoga lat. imena.[36] Prema tim je tvorbama i Della Bellin Japón (s. v. Giappone) pretvoren u *Japonija*.

156. -ik. – Kanižlić je osjećao da sufiks *-ik* (za m. r.) korespondira sa sufiksom *-ica* (za ž. r.), npr.: *mučen-ik : mučen-ica*. To ga je navelo da njime zamijeni i neke druge sufikse za koje su postojali zgodni adekvati ž. r. *(-ac : -ica)* ili je pak analogno izvođenje ž. r. bilo otežano *(-jak)*. Tako je južno *prisnac* ‖ *prjesnac* [*BLAGO:* prisnaç, prjesnaç; *DIZ.:* Prjêſnaz (Torta)] pretvorio u *prisnik* 'kruh bez kvasa' KP 501, a isto je učinio sa sjevernim *kvasnica* [*GAZ. 2:* Kvaſznicza]: *kvasnik* 'kruh s kvasom' KP 501. Jednako je postupio i s dvjema Della Bellinim imenicama što su se razlikovale sufiksom [*DIZ.:* Zarkovgnâk ⟨crkovnjak⟩ (Eccleſiaſtico) – Svjetovnîk (Secolare)], koje u njega glase: *crkvenik* KP 29, *svitovnik* KP 904.

Istim je sufiksom izveo još nekoliko danas neobičnih imenica: *potrebnik* 'trebnik' KP 226, *pismenik* 'zbirka pjesama' UM 247, *služevnik* 'ministrant' BT 65.

157. -ina. – Vrijedno je spomenuti dvije imenice s tim sufiksom koje su u Kanižlića izvedene od drukčije osnove nego u današnjem jeziku. Od osnove komparativa načinjena je im. *prvljina* KP 199 (danas – kao i u starim rječnicima [s. v. Primitiae, Primitie] – od osnove pozitiva). Do svoje tvorbe (kojom se i jedini služio) mogao je doći oslanjajući se na epentezu što je izvršena u sjevernim rječnicima u hrv. adekvatima za lat. *prius* [*GAZ. 1: pervlye* ⟨prvlje⟩ (Priùs); *2:* Pervlye; *LEX.: Pervle* ⟨prvle⟩ (Priùs)] . Naprotiv, od osnove pozitiva građena je imenica *dalečina* UM 631, PU 74 (danas od osn. komp.: *daljina);* za tu su tvorbu potvrde davali južni i sjeverni rječnici [*VR.: Dalyecsina* ⟨dalječina⟩ (Longinquitas); *DIZ.:* Dalecîna (Lontananza); *GAZ. 2:* Dalechína].

158. -jaj. – Pored imenice *koračaj*, koju spominje Maretić,[37] dolaze u Kanižlića još dvije tako načinjene, koje se danas ne upotrebljavaju: *obličaj* 'oblik' SR 3640, *istočaj* 'početak, izvor, istok' BS 52, PU 14. Prvu *(obličaj)* preuzeo je direktno od sjevernih uzora [*GAZ. 1: oblichaj* (Facies); *2:* Oblichaj; *LEX.: Oblichaj* – »Index illyrico ſive croatico-latinum« na kraju rječnika]. Drugu *(istočaj)* našao je u Della Belle [*DIZ.:* Iſtoccjaj (Scaturigine)].

159. -je. – Aleksić je za Reljkovića ustanovio da upotrebljava vrlo mnogo gl. imenica.[38] I Kanižlić ih ima dosta. Tvore se od impf., ali često i od pf. glagola. Kad je riječ o prvima, Kanižlićev se knjiž. jezik podudara sa suvr. knjiž. jezikom: one znače radnju, proces. Gl. imenice od pf. glagola, kao i u Reljkovića, služe mjesto drugih imenica, npr.: *utiše-*

[36] *GAZ. 2: Franczia* ⟨Francija⟩ ... *(Francia).*

[37] Mar. Gramatika, § 148. a.

[38] Al. JMAR, § 208. a, str. 143-144.

nje 'utjeha' BS 11, *zaštitenje* 'zaštita' BS 56, *razredenje* 'raspored' UM 22, *pozdravljenje* 'pozdrav' UM 515, *spasenje* 'spas' UM 818, *poželjenje* 'želja' PU 84, *sagrišenje* 'grijeh' MB 52, *došastje* 'dolazak' SR 1276, *stanje* 'stalež' BS 196, 'stan' SR 3078 i mnoge druge. Moglo bi se pričiniti da je sklonost gl. imenicama Kanižlić naslijedio od južnih pisaca, koji su ih vjerojatno preuzeli iz jezika crkvenih knjiga.[39] Međutim, njegovi glavni južni uzori imaju gl. imenicu kao jednu od mogućnosti [npr. *DIZ.:* útjeſcènje ⟨utješenje⟩, ... útjeha, ... Ràzgovór ⟨razgovor⟩ (Conſolatione)]. Naprotiv, sjevernima je ona ponekad jedini izbor, odnosno jedini način tvorbe za niz sinonima [*LEX.: Razveſzelenye, objachenye, razgovorenye, okriplenye* ⟨razveselenje, objačenje, razgovorenje, okriplenje⟩ (Conſolatio)]. Iako su pojedine Kanižlićeve gl. imenice izrazito južnog porijekla (npr. *došastje),* ipak bismo, dakle, njegovu naglašenu sklonost prema njima mogli objasniti kao plod utjecaja prakse u sjevernom uzoru (kajk. knjiž. jeziku koji ih je iz starijih, srednjovjekovnih razdoblja hrv. književnosti preuzimao svojim putovima). Takve su tvorbe u Kanižlića ponajviše apstraktne imenice, kojih je u govoru ionako bilo razmjerno manje nego što je trebalo knjiž. jeziku.

160. -nik. – Prema im. *svjetionik* (u skladu s Kanižlićevim ikavizmom bilo bi: *svitionik),* koja je građena od gl. pridjeva rad. i sufiksa *-nik,* načinjena je im. *svetionik* 'svetište (dio crkve)' KP 173, kojoj je u osnovi pridjev *svet.* To je ipak vrlo stara tvorba (upotrijebljena još u 15. st.), ali je Kanižlić nije mogao preuzeti posredstvom rječnikâ.[40] Druge dvije također pripadaju među crkvene izraze, a načinjene su od imeničkih osnova: *naglavnik* 'misnikova kapa' BT 63, izraz preuzet u crkvenu terminologiju iz svakodnevne upotrebe [*BLAGO:* naglavnik; *GAZ. 2:* Naglàvnik, podvitek ſenſzki ⟨ženski⟩] i *naručnik* 'dio misnikove odjeće' BT 63 [*GAZ. 2:* Narùchnik meſſni ⟨naručnik mešni⟩ *(Manipulus ſacerdotaliſ)*]. Pomoću sufiksa *-nik* na gl. pridjevu trp. tvori imenicu *rasutnik* PU 80 (danas pridj. + *-ik: rasipnik).* Od glagolskih su osnova izvedene imenice *složnik* 'sastavljač' BT 23, KP 89 i *odilnik* 'koji se odijelio; otpadnik' KP 270. S istim se sufiksom nalaze dvije imenice koje je Kanižlić sam stvorio (jer ih je prvi upotrijebio), a zanimljive su po svojem osnovnom dijelu; to su: *pridstolnik* 'predšasnik na prijestolju' KP 2 i *nadstolnik* 'nasljednik' UM 407.[41] U objema se bez sumnje prvotno nalazila osnova *stoj* [*DIZ.:* Nadſtojnik ⟨nadstojnik⟩ (Presidente)], koja je pučkom etimologijom zamijenjena glasovno sličnim *stol.* Pritom je djelovalo ugledanje u neke slične imenice iz Della Belle [*DIZ.:* Parvoſtólſtvo ⟨prvostolstvo⟩ (Primato)], ali i Belostenčevo objašnjenje u *GAZ. 1* uz im. Praeſidens [»*pervo ſzedecz*« ⟨prvo sedec⟩].

[39] U Gund. *Suzama* nalazi se npr. *sagrišenje* 'grijeh' I 42, a u Đurd. *Uzdasima: govorenje* 'govor', list 1V a.

[40] Usp. ARj, s. v.

[41] Obje su od Kanižlića preuzeli neki drugi »slavonski pisci«; usp. ARj, s. v.

161. -onica. – Taj se sufiks u suvr. knjiž. jeziku dodaje osnovama glagola IV. i V. vrste, i to trajnih. Kanižlić ima tvorbu od osnove trenutnoga glagola *(prodaonica* PU 166) i čak od imeničke osnove *(knjigaonica* 'knjižnica' KP 308). To i nisu njegove tvorbe, već su preuzete od Della Belle [*DIZ.:* Prodaòniza ⟨prodaonica⟩ (Bottega), Kgnigaòniza ⟨knjigaonica⟩ (Libraria)], a prva se – u kajk. liku – potvrđuje i u *LEX.* [*Prodalnicza* ⟨prodalnica⟩ (Taberna)]. Kanižlić ih je prvi prenio iz rječnika u književnu upotrebu.

162. -ost. – Neobične su u Kanižlića mnoge imenice načinjene pomoću tog sufiksa. Osim izvođenja od osnova kakve se u suvr. knjiž. jeziku ne upotrebljavaju za tvorbu tim sufiksom – osobito je zanimljivo da Kanižlić svojim izborom imenica na *-ost* potvrđuje dvovrsne izvore.

Iz južnih rječnika preuzeo je: *otvrdnost* 'tvrdoglavost' KP 830 [*BLAGO:* otvrridnoſt; *DIZ.:* Otvardnós (Pertinacia) : *GAZ. 1: Tverdokornoſzt* (Pertinacia)]; *proždrlost* 'proždrljivost' MB 41 [*BLAGO:* prosgdrriloſt; *DIZ.:* Proxdàrloſt (Divoramento)]; *umrlost* 'smrtnost' UM VI [*BLAGO:* Umarloſt; *DIZ.:* Umárlos (Mortalità) : *GAZ. 1: Mertelnoſzt* (Mortalitas)]; *dobrostivost* 'dobrota' MB 199 [*BLAGO:* dobroſtívoſt; *DIZ.:* Dobroſtìvoſt (Benignità); *GAZ. 1: dobroſztivnoſzt* ⟨dobrostivnost⟩ (Benignitas)]; *gorkost* 'gorčina' BT 229 [*BLAGO:* gorkóſt; *DIZ.:* Gàrkos, Gôrskos (sic!) ⟨grkos, gorkos⟩ (Amarezza) : *GAZ. 1: Suhkocha, Suhkoſzt, Gorkoſzt* ⟨žuhkoća, žuhkost, gorkost⟩ (Amarities)]; *psost* 'psovka, pogrda' KP 847 [*VR.: Pßošt* (Contumelia itd.)].[42]

Sjeverni su rječnici Kanižliću pružili tvorbe: *gizdost* 'gizdavost' SR 1370 [*GAZ. 2:* Gizdoſzt : *DIZ.:* Ghizdavós (Gratia)]; *ovdišnost* 'prisutnost' PU 183 [*GAZ. 1: ovdeſſnoſzt* ⟨ovdešnost⟩ (Praesentia)[43] : *DIZ.:* Nàmjera, Námjerènje (Preſenza, il contrario del aſſenza)]; *bisnost* BS 87 [*GAZ. 1: beſznoſzt* ⟨besnost⟩ (Rabies)].

Napokon, Kanižlić je znao stvarati takve imenice i miješajući pojedine elemente njihova južnog i sjevernog lika. Tako je načinjena im. *neutrplivnost* 'nestrpljivost' BT 324. Od južnoga uzora [*DIZ.:* Neuſtàrpgljenos ⟨neutrpljenos⟩ (Impatienza)] preuzet je izmijenjeni prefiks *(uz- → u-),* a od sjevernoga [*GAZ. 2:* neterplyivnoſzt ⟨netrpljivnost⟩ (s. v. Neterplyivoſzt)] sufiks ishodišnoga pridjeva *[-(j)iv].*

Još se mogu spomenuti ove zanimljive Kanižlićeve imenice: *gorućnost* 'gorljivost' BS 5, BT IV, *neraspadnost* 'neraspadljivost' BS 74, *nerođenljivost*[44] 'osobina da tko nije rođen' KP 196, *svetitost* 'svetost (o papi)' KP 876, *opačinost* 'opakost' KP 160.

[42] Belostenec donosi i leksem *gorkost,* ali je on — u skladu s leksikografovom koncepcijom rječnika — uzet od južnih pisaca i dodan tipičnim kajk. leksemima *žuhkoća, žuhkost.* Da se riječ *psost* u sjevernoj Hrvatskoj ipak nije smatrala dalmatinizmom, pokazuje *GAZ. 1: Obſanoſzt, Pſzuvanye, pſzoſzt, prigovor* ... (D.) *Pſzovka, prikor, pogarda, ſzramota* ⟨obšanost, psuvanje, psost, ... psovka, ... pogrda, sramota⟩ *(Contumelia).*

[43] Kanižlić je, naravno, izvršio promjenu *e* > *i.*

[44] U ARJ (s. v.) smatra se da je to Kanižlićev prijevod lat. riječi *innascibilitas.*

163. -stvo. – Tako su izvedene neke imenice što danas imaju druge sufikse *(-a, -je, -ost)* ili što se izvode od drukčijih osnova. Većinom su direktno preuzete od južnih uzora, i to neizmijenjene ili s neznatnim prilagodbama: *mučenstvo* 'mučeništvo' PU 97 [*DIZ.:* Mucénſtvo (Martirio)], *poniženstvo* 'poniznost' BS 129 [*DIZ.:* podnîxenſtvo ⟨poniženstvo⟩ (Humiltà)], *proždrlstvo* 'proždrljivost' UM 468 [*BLAGO:* prosgdorſtvo ⟨proždorstvo⟩], *okoliŝtvo* 'okolnost' PU 50 [*BLAGO:* okolisctvo; *DIZ.:* Okolijſctvo (Circonſtanza)]. Neke su pak – osim u južnim – zabilježene i u sjevernim rječnicima: *smionstvo* 'smionost' UM 92 [*DIZ.:* Smíonſtvo (Ardire); *GAZ. 1:* ... (D.) *ſzmionſztvo* (Audacia)], *ništarstvo* 'nepostojanje' PU 20 [*DIZ.:* Niſctárſtvo (Nullità); *GAZ. 1: Niſtarſztvo* (Nullitas); *2:* Niſtarſztvo]; *jednačstvo* 'jednakost' PU 128 [*VR.: Yednaſtvvo* ⟨jednaštvo⟩ (Aequabilitas); *BLAGO:* jednacenſtuo ⟨jednačenstvo⟩; *GAZ. 1: jednachtvo* ⟨jednačtvo⟩ (Aequabilitas)].

Nije posve jasno odakle Kanižliću im. *baštinstvo* 'baština' UM 144, ali će biti da ju je sam skovao po ugledu na sufiks njezinih istoznačnica [*DIZ.:* Baſctina ... óccinſtvo ... Djedinſtvo ⟨baština, očinstvo, djedinstvo⟩ (Heredità); *GAZ. 2:* Baſchina ... ochinſztvo ⟨bašćina, očinstvo⟩].

S istim se sufiksom mogu istaći još ove Kanižlićeve imenice: *imanstvo*[45] 'imanje' BS 154, *krvoločanstvo* 'krvoločnost' UM 79, *bolništvo* 'bolnica' PU 60, *prvastvo* 'prvenstvo' KP 118, *uvitovanjstvo* 'međusobna zavisnost' UM 358, *ondištvo* 'prisutnost' UM 522, 585.

Za im. *dihanstvo* iliti *duhovstvo* 'osobina Duha svetoga' KP 194 sam kaže da ju je našao u Della Bellinu rječniku.[46]

164. -telj. – Imenice s tim sufiksom glagolskog su postanka, a u suvr. knjiž. jeziku tvore se pretežno od impf. glagola pa znače stalnog vršitelja radnje, odnosno zanimanje: *branitelj, učitelj.* Rjeđe se izvode od pf. glagola pa tada obično znače vršitelja takve radnje posljedice koje se nastavljaju i pošto je ona završena: *izbavitelj, utemeljitelj.*

U Kanižlića je sufiks *-telj* produktivniji nego danas. Za današnji su jezični osjećaj neobične ovakve tvorbe iz njegovih tekstova: *nadskočitelj* 'napadač' UM 228, *daritelj* 'darovatelj' UM 867, *osvetitelj* 'osvetnik' MB 17, *oružitelj* 'graditelj' KP 16, *izviditelj* 'istražitelj' KP 71, *zaštititelj* 'zaštitnik' KP 120, *ugoditelj* KP 172, *dihatelj* 'nadahnjivač' KP 183, *tomačitelj* 'tumač' KP 434, *besiditelj* 'besjednik, govornik' KP 446, *pristupitelj* 'prestupnik' KP 700, *satarisatelj* 'razoritelj' KP 811. Neke su načinjene od osnova arhaičnih glagola *(nadskočiti* 'napasti', *dariti* 'darovati', *oružiti* '(po)grditi', *dihati* [mj. *disati*], *satarisati* 'uništavati'). Za druge postoje i danas ishodišni glagoli, ali od njih tvorba sufiksom *-telj* nije uobičajena.

S obzirom na moguće izvore te Kanižlićeve složenice pokazuju različito stanje. Većina ih je dobro potvrđena u oba uzora [*BLAGO:* oſvetitegl ⟨osvetitelj⟩, besjeditegl ⟨besjeditelj⟩; *DIZ.:* Oſvetitegl ⟨osvetitelj⟩

[45] Prije Kanižlića upotrebljava je Lastrić; usp. ARj, s. v.
[46] Usp. KP 181.

(Vendicatore). Beſsjèditegl ⟨besjeditelj⟩ (Parlatore); *GAZ. 1: Fantitel.* (D.) *oſzvètitel* ⟨osvètitel⟩ (Ultor); *GAZ. 2:* Fantitel ... (D.) oſzvetitel, Beſzeditel ⟨beseditel⟩ – posljednja označena kao dalmatinizam!], odnosno u Della Belle i Belostenca [*DIZ.:* Nadskoccítegl ⟨nadskočitelj⟩ (Aſſaltatore); Dàritegl ⟨daritelj⟩ (Donatore), ʒaſcitìtegl ⟨zaščititelj⟩ (Protettore); *GAZ. 2:* Nadſzkochitel ⟨nadskočitel⟩, Daritel; *GAZ. 1: Zaſchititel* ⟨zaščititel⟩ (Patronus)]. Drugima je uzet Mikaljin, odnosno Belostenčev lik [*BLAGO:* priſtupitegl ⟨pristupitelj⟩; *GAZ. 1: Preſztupitel* ⟨prestupitel⟩ (Praevaricator) : *DIZ.:* Priſtuupnik, Priſtûpalaz ⟨pristupnik, pristupalac⟩ (Traſgreſſore)]. Napokon, jednoj se u južnim uzorima nalazi drukčija tvorba [*BLAGO:* satariſalaç ⟨satarisalac⟩; *DIZ.:* Satariſalaz ⟨satarisalac⟩ (Diſtruggitore)] te je njezin sufiks nadomješten sa *-telj.* Pojedine takve imenice Kanižlić je (prema ARj) sam načinio: *oružitelj, izviditelj, dihatelj.*

Plodnost toga sufiksa u Kanižlićevu knjiž. jeziku ne potječe, dakle, od samoga Kanižlića, već od njegovih uzora. Oni su pak imenice na *-telj* naučili iz jezika crkvenih knjiga, osobito prema one tri imenice za koje Maretić kaže da su odatle ušle u narod: *krstitelj, spasitelj, stvoritelj.*[47]

165. -uh. – Među imenicama s tim sufiksom nije Maretić[48] spomenuo im. *lažuh;* Kanižlić je ima u SR 89.

b) Prefiksalna

166. Iz sjevernih je rječnika preuzeo prefiksalnu složenicu ***preddid*** 'pradjed' BS 43 [*GAZ. 1: preded* (Proavus); *2:* Predèd; *LEX.: Preded* (Proavus) : *BLAGO:* pradid], samo što je – osim ikavizma u ishodišnoj riječi – uveo i geminaciju kons. da bi prefiks bio prepoznatljiviji. Iz istoga je izvora i tvorba *pogor* 'požar' UM 617 [*GAZ. 2:* Pogòr]. Lik *uzdis* 'uzdah' SR 3336 čini se da je Kanižlićeva vlastita derivacija iz impf. glagola *(uzdisati).*[49] Još su zanimljive ove tvorbe: *prigrad* 'branik' UM 364, *pridgled* 'uzor' PU 16. *prikomira* 'preobilna mjera' PU 73.

c) Složene imenice

167. Za složene je imenice u Slavoniji 18. stoljeća bila osobito aktualna dilema koju Kanižlić opisuje kao trud da se pronađu riječi »za obratiti što neobičajno u naš jezik«. Suočen s obiljem lat. leksema koji su postali srastanjem sintagmi, uzalud se za pomoć obraćao posavskome govoru: u njemu za takve riječi hrv. adekvati nisu postojali jer nisu bili potrebni. Stoga je bilo posve prirodno što je Kanižlić prigrlio rječnik

[47] Mar. Gramatika, § 356. 1.
[48] Mar. Gramatika, § 357. e.
[49] ARj potvrđuje da je Kanižlić sam načinio im. *prigrad* i *prikomira* (usp. s. v. *pregrad, prekomjera).*

Ardelija Della Belle, leksikografa koji se nije sustezao da svaki problem te vrste brzo riješi – kalkom. Della Belline su složenice-kalkovi toliko uočljive da ih nije bilo teško bez posebne analize pronaći u Kanižlićevim tekstovima pa tu pojavu odrediti kao najizrazitiji utjecaj južnoga leksikografa na pjesnika *Svete Rožalije*.[50]

Ipak, valja priznati da te kovanice nije Kanižlić počeo učiti tek od Della Belle. Još dok je pohađao teološke studije, bile su mu potrebne složene imenice koje zasijecaju u to područje. Della Bellin se rječnik još nije bio pojavio, ali je postojao Mikaljin, iz kojega je mogao naučiti pregršt riječi koje će postati uzorak za njegove buduće tvorbe [*BLAGO:* Bogomillo, bogomilló ſt ⟨bogomilost⟩, bogogliuban ⟨bogoljuban⟩, bogoslovaç ⟨bogoslovac⟩, bogoslov ſtvo ⟨bogoslovstvo⟩]. Kasnije će Kanižlić u svojim tekstovima zapisati ove imenice: *bogoljubnik* BS 101, *bogogrdnik* UM 264, *bogoljubioc* UM 346, *bogočasnost* UM 447, *bogoljubav* PU 15, *bogopsovka* KP 184, *bogoučovičenje* KP 767. Samo je neke mogao preuzeti od leksikografa (npr. *bogoljubnik* od Della Belle i Belostenca) ili od starijih književnika (npr. *bogočasnost* od Kašića),[51] a ostale je sam komponirao. Tako je i s drugim imenicama što pripadaju u istu terminologiju, pa se im. *nebostanik* 'nebesnik' BS 237 nalazi u Belostenca kao dalmatinizam [*GAZ. 1: Nebo ſztanik* (Caelicola)], *sridoveža* BT 71 i *sridostavnik* 'posrednik, zagovaratelj' UM 173 zabilježene su i u pisaca starijih od Kanižlića,[52] a ostale su njegov proizvod: *marioljubnik* UM XIII, *mukotrpac* BS 174, *svagdibitje* 'svudašnjost' PU 184, *svakoznanost* 'sveznalost' UM 22.

Della Bella je – uza sve to – bio izvor iz kojega je Kanižlić najviše (čak i nekritički!) pozajmljivao. On se – svakako u nevolji – nije pitao o praktičnosti glomaznih riječi koje je Della Bella što kalkirao, što sam smišljao; takve su: *knjigopomnik* 'knjižničar' UM 576 [*DIZ.:* Knjigopómnik (Bibliotecario)]. *pismosarahnište* KP 389 [*DIZ.:* Piſmoshranìſcte (Archivio)],[53] *mudroznanje* BS 18 [*DIZ.:* Mudrozнànje (Filoſofia)], *mudroznanac* BS 42 [*DIZ.:* Mudrozнanaz (Filoſofo)],[54] *mudroskupština* BS 18 [*DIZ.:* Mudroskùpſctina (Accademia)][55] i sl.

Kanižlić se nije ograničio samo na to da od Della Belle preuzima gotove složene imenice. Neke od njih u detaljima prepravlja: *jednakonoćje* KP 503 [*DIZ.:* Jednakonôchſtvo ⟨jednakonoćstvo⟩ (Equinottio)], *dvogovor* KP 408 [*DIZ.:* Dvogovórje (Dialogo)], a neke izvodi iz Bella Bellinih kako misli da bi ih on izveo: *starovićje* KP 55 [*DIZ.:* Vjêchje ⟨vijeće⟩ (Senato) : Starovjeechnik ⟨starovijećnik⟩ (Senatore)].

Napokon, naučivši od svojega uzora kako se kuju riječi, Kanižlić se i sam odvažio na taj posao. Slijedeći Della Belline, i to ne hrv., nego tal.

[50] Usp. Fancev, *Isusovci i slavonska knjiga . . ., n. dj.*, str. 369 (osobito bilj. 9).
[51] Usp. ARj, s. v.
[52] Usp. ARj, s. v. 2. *sredoveža* i *sredostavnik*.
[53] ARj (s. v.) ne spominje kao izvor Della Bellu.
[54] Nalazi se i u *LEX. [Mudro-znanecz* ⟨mudroznanec⟩ (Philosophus)].
[55] Donosi je i Belostenec *[GAZ. 2:* Mudroſzkupchina ⟨mudroskupćina⟩], a njome se služi i Reljković (usp. Al. JMAR, § 207, str. 142).

podatke [*DIZ.:* Originale, cioè p r i m a ſ c r i t t u r a.[56] *Autographum, phi. n.* Mattiza, ze f. ⟨matica, ce⟩. Pîſmo ⟨pismo⟩ poglàvito], izmislio je im. *prvopis* KP 94. Ponekad je to činio i služeći se podacima iz drugih izvora; očigledno je tvorba *branopravdaš* 'branitelj' KP 89 mogla nastati pod dojmom sintagme koju *GAZ. 1* donosi u objašnjenju riječi Advocatus *(»branitel u pravde«)* ili je im. *žilosičja* BS 195 mogla poteći iz sintagme Sile ſzechenye ⟨žile sečenje⟩ u *GAZ. 2* (s. v. Sile mlahavo bitje). Za kovanicu *pritiskoslovica* 'tiskara' KP 6 Kanižlić je iskoristio dvoznačno tal. (i Della Bellino) *stampa* [*DIZ.: 1.* Stampa ... Pritjêſctènje ⟨pritještenje⟩; 2. Stampa ... Slòva].

Na taj je način, dakle, od prvih poticaja Mikaljinih i od obilna utjecaja Della Bellina došao do vlastita truda da copia verborum obogati kalkovima i kovanicama.

2. *Tvorba pridjeva*

a) Sufiksalna

168. -(a)n. – Tim sufiksom (odnosno njegovom varijantom *-ni)* tvori Kanižlić pridjeve s osnovama od kojih se danas tako ne tvore: *zadostan* UM 158, *nagovoran* 'sugestivan' PU 40, *opazan* 'oprezan' KP 252, *nepridobitan* 'nepobjediv' KP 5, *izrodan* 'odrođen' SR 543, *snižno* (pril.) 'ponizno' SR 3167, *sveudiljan* BS 194. Ti sufiksi stoje u Kanižlića također mjesto drugih današnjih, i to *-Ø: gorućan* 'gorljiv' BS 221, *dalečan* 'dalek' BT 476, KP 722; *-ski: prijateljni* BS 191, *primorni* SR 295 (x *mramorni); -en: vitarni* SR 2169, *utažan* SR 1659.

Od tih pridjeva treba komentirati osobito one što još nisu obrađeni u ARj, ali i neke što pokazuju Kanižlićevu ulogu u prenošenju tuđih tvorbi ili u stvaranju vlastitih.

Pridjeve *zadostan, vitarni* preuzeo je neposredno od Bella Belle [*DIZ.:* ʒádoſtan (Baſtevole); Vjetárni (Ventoſo)]. Pridj. *nagovoran* prvi je zabilježio Bella Bella [*DIZ.:* Nagovórni (Eſſortatorio, Perſuaſorio)], zatim ga je u knjiž. tekstu jedini upotrijebio Kanižlić,[57] a onda je ušao u rječnike poslije Kanižlića. Tvorba *gorućan* potvrđena je samo u njega,[58] a pridjevu *dalečan* (dobro potvrđenu u rječnicima i u tekstovima pisaca od 15. st.) mogli bismo ishodište tražiti u im. *dalečina* (usp. § 157). Lik *utažan* (mjesto ptc. pas. *utažen)* pokazuje isti odnos kao *nagovoran* prema ptc. pas. *nagovoren*. Napokon, za pridj. *primorni* u ARj (s. v. *primoran)* naveden je samo jedan primjer iz kasnijeg vremena (god. 1834), a postoji i u Kanižlića.

169. -anski. – U Kanižlićevu knjiž. jeziku nalazimo s tim sufiksom ove pridjeve:

[56] Istakao J. V.

[57] Prema ARj, s. v.

[58] Usp. ARj, s. v.

a) saverijanski BS 8, *scitijanski* BS 25, *evropeanski* BS 80, *duvnanski* (< *duvna)* UM 188, *panormitanski* SR g. n., *marijanski* SR 3421, *dernjanski (< Dernje)* BS 8;

b) malacenski BS 32, *cistercijenski* UM 95, *monacenski (< Monaco)* UM 235, *damascenski* MB 99, *rostovenski (< Rostov)* KP 476;

c) parižinski BS 18, *filistinski* BS 162, *tridentinski* MB 144, *žudinski* BT 262.

Maretić[59] je pretpostavio da su pridjevi tipa *afrikanski* načinjeni prema imenicama *(Afrikanac)*, ali nije dovoljno jasno odakle *-an-* i u imenicama. Babić[60] upozorava da se »sufiks -anski mogao osamostaliti i preko posuđenih pridjeva, npr. marijanski, terezijanski, viktorijanski«.

Problem je teško riješiti samo na temelju sinkronije. Povijest jezika, međutim, dobro pokazuje o čemu je riječ.

U Della Bellinu rječniku zabilježene su imenice *Afrika* (Afrìka) – *Afrikanka* (Afrikánka) – *Afrikanin* (Afrikànin) [s lat. adekvatima: *Afrika, Afra, Afer* i tal.: Affrica, Affricana, Affricano]; pridjev je: *afrikanski* (Affrikánski) [lat.: *Afer*, tal.: Affricano]. Ističe se Bella Bellina tvorba *Afrikanin*, za koju bismo mogli pretpostaviti sufiks *-anin*. Ali taj je sufiks u našem jeziku rijedak,[61] a značenjem se podudara sa sufiksom *-janin* koji je »u velikom mnoštvu imenica«.[62] Među ionako malobrojnim primjerima za sufiks *-anin* nije, nadalje, jasno imaju li ga doista imenice *Bečanin, Cetinjanin, Moračanin, Senjanin, Spužanin, varošanin*, ili je pak tu riječ o sufiksu *-janin* u kojem se *j* izgubilo iza pal. kons. na kraju osnove.

Della Bellina imenica *Afrikanin* nedvojbeno pokazuje da za njezinu tvorbu nije uzet cio sufiks *-janin* (jer nije došlo do jotovanja kons. *k)*, pa valja zaključiti da je zadržano romansko *-an-* uz koje je prionuo dio našega sufiksa: *-in*. Pogotovu će to vrijediti za ž. r., gdje je mjesto *-in* dodan sufiks *-ka*.

Posve je jasno da Della Bella prema tal. jeziku tvori pridj. *damašenski* (Dama⌈cénski) [lat.: *Dama⌈cenus*, tal.: Dama⌈ceno]. Čak se pokazuje da u njega pridjev djeluje na tvorbu imenice (a ne obrnuto): *Damašak* (Dama⌈cjak, ⌈cka, gdje *j* u segmentu *-⌈cj-* ne potječe od našega sufiksa *-jak*, već je dio grafije *cj* koja je Della Bellin uobičajeni način za označivanje 'č' pred vokalima stražnjega reda). Tako je, dakle, *-en-* u sufiksu *-enski* također romanskoga porijekla, kao što je *-in-* u sufiksu *-inski*. Odnos *Trent* (Trént) [lat.: *Tridentum*, tal.: Trento] prema *tridentinski* (Tridentínski) [lat.: *Tridentinus*, tal.: Trentino] pokazuje, nadalje, da je Della Bella preuzimao neka geogr. imena prema tal. jeziku, ali je od njih pridjeve izvodio prema latinskima.

[59] Mar. Gramatika, §§ 362. c i 322. d. Tako i Aleksić za Reljkovića; usp. Al. JMAR, § 209, t. 1, str. 145.

[60] Stjepan Babić, *Sufiksalna tvorba pridjeva u suvremenom hrvatskom ili srpskom književnom jeziku*, Rad JAZU, knj. 344, Zagreb 1966, str. 63-256; usp. § 461, str. 231.

[61] Usp. Mar. Gramatika, § 322. j.

[62] Mar. Gramatika, § 343. a.

Mogli bismo, dakle, zaključiti da u sufiksima *-anski, -enski, -inski* (kao što ih nalazimo u prvoj polovici 18. stoljeća i, zatim, u Kanižlićevu knjiž. jeziku – dakle dok je tvorba toga tipa pridjeva u našem jeziku još uvijek in statu nascendi) dijelovi sufiksa *-an-, -en-, -in-* potječu iz latinske tvorbe.

Kanižlićevi primjeri pokazuju da je on takav način tvorbe potpuno usvojio pa sufiksom *-anski* izvodi npr. i pridjeve koje mu lat. i tal. predlošci nisu u tome liku nametali; nasuprot lat. *europeus* i tal. *europeo* (a ne nalazeći u *DIZ.* uzorka za pridjev jer se tu lat. i tal. lik uzimaju samo kao imenica s hrv. adekvatom Européj), Kanižlić je načinio pridj. *evropeanski.* Lik *damascenski* usvojio je uz sebi svojstveno sporadično pogrešno čitanje Della Bellinih grafija *(fc* ne 'š', nego 'sc' – prema lat. i u skladu sa svojim grafijskim sustavom). Uostalom, da je na umu imao sjeverno izgovorno stanje, pokazuje primjer *parižinski,* koji je mogao postati na temelju kajk. izgovora intervokalnoga stranog *s* (kao 'ž'). Iz toga proizlazi da su pridjevski sufiksi *-anski, -enski, -inski* postali za njega posve normalni te ih upotrebljava i kada u tvorbi od općih imenica treba izbjeći nezgodnu kons. skupinu, odnosno moguću homonimiju *(duvn + ski → duvn-an-ski,* jer bi izvedba *duv(a)n-ski* mogla biti homonimna, i to zbog posljedica koje u posavskom govoru izaziva gubljenje kons. *h).* Sa spomenutim sufiksima, napokon, ima tvorbe i od slavenskih geogr. imena *(dernjanski, rostovenski).*

170. -ast. – Sufiksi *-ast* i *-kast* u našem su jeziku jednaka značenja: njima se od pridjeva tvore deminutivi.[63] Deminutiv *crnast* UM 378 nije, dakle, izvan tvorbenog sustava, ali je uz tu pridj. osnovu uobičajen sufiks *-kast.* Tvorba *crnast* stoga je Kanižlićev specijalitet.[64]

171. -at. – Stariji sufiks *-at* nalazi se u pridjevu *striljat* BS 206, PU 204. U Kanižlića on, čini se, pokazuje semantičku razliku koja je ustanovljena (kao tendencija) u današnjem jeziku:[65] *striljat* ne znači 'nalik na strijelu', već 'brz kao strijela'. Taj je pridj. lik prvi zabilježio Kanižlić, a preuzet je u kasniju leksikografiju.[66]

172. -en. – Dubletno stanje zabilježeno je u pridjevima *sunčen* UM 368, KP 504, SR 1220 ‖ *sunčan* UM 471, 526, *nepravden* MB 114 ‖ *pravedan* MB 115. Lik *sunčen* nalazi se u sjevernim rječnicima do Kanižlića,[67] a lik je *nepravedan* čakavski i nemaju ga sjev. rječnici.[68]

173. -enski. – V. § 169.

[63] Babić, *n. dj.,* § 368, str. 204 i § 514, str. 240.
[64] Usp. ARj, s. v. Nakon Kanižlića ima ga samo Tomiković.
[65] Babić, *n. dj.,* §§ 355-361, str. 199-201.
[66] Usp. ARj, s. v.
[67] Usp. ARj, s. v.
[68] Usp. ARj, s. v.

174. -ik. – Sa sufiksom *-ik* (koji se očuvao u pridjevu *velik)* nema nikakve veze *-ik* u pridj. *ekumenik:* željan naziva patrijarhe *ekumenikoga* KP 583; ostao je nakon odbacivanja lat. *-us* u pridjevu *oecumenicus.*

175. -inski. – V. § 169.

176. -it. – Sufiks *-it* nalazi se (mjesto *-an)* u pridj. *izvrstit* BS 146, UM 495 i (mjesto -Ø) u pridj. *priprostit* BS 5 (ali i: *priprost* PU 160). Prvi je zabilježen u Vrančićevu rječniku [*VR.: Iz-varztiti* (Priuatus)], a do Kanižlića je dobro potvrđen i u knjiž. djelima. Za drugi *(priprostit)* također postoje potvrde u mnogih pisaca.[69]

177. -iv. – Tim se sufiksom i danas grade pridjevi od glagolskih i od imeničkih osnova; postoje također izvedeni od imenica na *-ost* (npr. *milostiv).* U Kanižlića je tako načinjen pridjev od rječe imenice *dragost: dragostiv* SR 3335, a analogno tome stvoren je *dobrostiv* BS 204, MB 179. Oba su pridjeva dobro potvrđena u izvorima prije Kanižlića.[70]

178. -ljiv. – Za današnje bi stanje vjerojatno bili neobični ovi pridjevi sa sufiksom *-ljiv: padljiv* PU 214, *negrišljiv* PU 91, *nasladljiv* UM 488, *nemakljiv* PU 52, *razbivljiv* BS 180. Jednome od njih nalazi se dosta potvrda u starim rječnicima [*DIZ.:* Padgliv ⟨padljiv⟩ (Labile); *GAZ. 1: padliv* (Caducus); *2:* Padlyiv ⟨padljiv⟩; *LEX.:* Padliv (Labilis)]. Druge, naprotiv, potvrđuju sjeverni rječnici [*GAZ. 1: Negreſslyiv* ⟨negrešljiv⟩ (Impeccabilis); *LEX.:* (»Index . . .«): Naſzladlyiv ⟨nasladljiv⟩]. Vjerojatno je upravo od tih uzora stekao sklonost sufiksu *-ljiv* te je Mikaljin lik *nemakniv* okrenuo u *nemakljiv,* a i sam je načinio pridj. *razbivljiv.*

179. -ovit. – Tim sufiksom završavaju ovi danas neobični pridjevi: *vikovit* 'vječan' BS 155, *brzovit* 'brz' BS 220, *varovit* 'varav' SR 2083 *(varovita* x *svita).*

Pridjev *vjekovit* poznat je i danas, ali se osjeća arhaičnim.[71] Kanižlić je za nj imao dosta potvrda u starim rječnicima [*BLAGO:* Vjecni ⟨vječni⟩. Vjekuvitti; *DIZ.:* Vjekovìt (Eternale); *GAZ. 1: vekovit* (Aeternus)]. Pridjev *brzovit,*[72] naprotiv, zabilježen je samo u Kanižlića,[73] a prije njega nije mu bilo direktna uzora u leksikografskim djelima. Kanižlić ga je načinio uz pomoć Della Bellina izbora sinonimâ [*DIZ.:* Strjelovìt, . . . Barʒ ⟨brz⟩ (Veloce)], tj. dodajući pridjevu *brz* sufiks nađen

[69] Usp. ARj, s. v.

[70] Usp. ARj, s. v.

[71] Stoga rječnici upućuju na njegovu suvremenu istoznačnicu; usp. Dayre — Deanović — Maixner, *n. dj.,* s. v.

[72] U današnje vrijeme nađen je u djelima književnika M. Božića. Babić *(n. dj.,* § 415, str. 220) navodi ga među primjerima koji pokazuju »da se od pridjeva sufiksom -ovit izvode pridjevi iz stilskih razloga«.

[73] Usp. ARj, s. v.

u pridj. *strjelovit;* stoga je jasno da je ta tvorba i u Kanižlićevo vrijeme bila stilski obilježena. Na isti način smijemo ocijeniti i pridj. *varovit*, koji se nalazi u rimi, a rječnici ga ne potvrđuju.

180. -ovni. – Odgovara sufiksu *-ovlji* (< *ov* + *ji* uz epentezu); Kanižlić ga ima u primjeru *sinovni* UM 871. Postoje[74] mnoge potvrde za kombinaciju *-ovnji*, gdje je *nj* došlo analoškim putem. Kanižlićev pak sufiks pokazuje kombinaciju *ov* + *ni* [= *(a)ni*].

181. -ski. – Sufiksom *-ski* načinjeni su neki pridjevi što danas imaju drukčije sufikse: *inostranski* SR 490, *stranski* SR 802, *kamenski* SR 2052. S istim pak sufiksom, ali s kraćom osnovom postoje u suvr. knjiž. jeziku pridjevi koji u Kanižlića glase: *seljanski* 'seoski' MB 1, *goranski* 'gorski' SR 1647. Od cijele imenice sa sufiksom *-ac* načinjen je pridjev *bogoslovački* UM 11. Nema kombinacije sufikasa u pridjevima *muhamedski* KP 831, *smyrnski* KP 14. U pridj. *edipski* UM 459, 539 nije se umetnulo sekundarno *a* pa je kons. *t* morao otpasti (< *edipt-ski).*

Svim tim pridjevima (osim *goranski)* nalaze se obilne potvrde do Kanižlića; pridj. *goranski* on je prvi upotrijebio.[75]

Lik *stranski*, međutim, pokazuje zanimljive putove Kanižlićeva leksičkog preuzimanja. Obično se misli da su jezičnu starinu prenosili u prvom redu južni rječnici, jer je nadovezivanje književnika od 15. st. dalje na jezičnu tradiciju hrvatske redakcije stsl. jezika bilo osobito snažno u južnoj Hrvatskoj. No pridj. *stranski* upotrijebili su najprije hrv. protestantski pisci (Antun Dalmatin), zatim je nađen u urbaru Novoga Vinodolskog, a treći je zapis Kanižlićev.[76] Neposredno prije njega riječ *stranski* unio je u svoj rječnik Belostenec [*GAZ. 2:* Sztrán⌈zki], što je samo jedan od primjera kako je taj leksikograf bio posrednik između starijih dijalektalno bastardnih, odnosno čakavskih tekstova i »slavonskih pisaca« štokavaca u 18. st.[77]

b) Prefiksalna

182. O pridjevima s prefiksom *pri-* (< *prě-*) – tzv. »apsolutnom superlativu« – usp. § 111.

U prefiksalnoj tvorbi pridjeva nema mnogo drugih osobitosti. Za jedan je prefiks npr. siromašniji nego u suvr. knjiž. jeziku pridj. *nestrašiv* 'neustrašiv' BS 220. Danas se upotrebljava pridj. *istinit*, a Kanižlić ga donosi s prefiksom: *doistinit* PU 32.

[74] U ARj, s. v. *sinovńi.*

[75] Usp. ARj, s. v.

[76] Prema ARj, s. v.

[77] Nije vjerojatno da je Kanižlić sam čitao knjige protestantskih pisaca, a još manje vinodolski urbar!

c) Složeni pridjevi

183. Kanižlić upotrebljava neke neobične atributske pridj. složenice. Takve su npr.: *vrućoželjan* BS 4, *krivobožan* BS 79, *jednovoljan* 'jednoglasan' BS 238, *sladkokusan* PU 69, *svakolitan* KP 31, *slavnocvitan* 'koji cvjeta slavom' SR 467 *(slavnocvitne* x *starolitne).*

I među objektnim pridj. složenicama ima zanimljivih: *bogoljuban* PU 79, *slavodobitan* BS 27, *svakaznajući* BS 198 (ali i: *sveznajući* MB 38), *zlatotvoran* PU 149, *jednoučan* KP 862, *bogogrdan* KP 150. U Kanižlića je objektna složenica i *blagodaran* 'koji daje blago, darežljiv' BS 35, SR 856. S osnovom *ljub-* ima tvorbu koja bi mogla biti vrlo produktivna: *saverioljubni* BS 231. Objektan je odnos i u složenom pridjevu *mudroznan* 'koji zna ono što je mudro' SR 298 *(mudroznane* x *strane).* Iz odnosa priloga i pridjeva u inverziji nastala je složenica *sladkosilan* 'sladak silno' SR 3675 *(sladkosilnu* x *obilnu).* Pridj. *vragodušan* nastao je iz odnosa dvaju objekata u izrazu »*vragu dušu* dati«; nalazi se u BS 52.

Ima u Kanižlića nekoliko kopulativnih pridj. složenica koje su bile odviše netipične a da bi ušle u široku upotrebu. To su: *slavnosvitao* BS 147, *slavnostrašan* PU 115, *dragomio* 'drag i mio' SR 1173 *(dragomila* x *smila).*

Većina je tih složenih pridjeva već prije Kanižlića zapisana u rječnicima ili u knjiž. djelima. Ipak, on je (prema ARj) prvi zabilježio neke, kojima je dakle – po svoj prilici – tvorac; to su: *krivobožan, slavnocvitan, jednoučan, bogogrdan, dragomio.*

3. Tvorba glagola

a) Infiksalna

184. -iva-. – Mjesto neizvedenih trajnih glagola upotrebljava Kanižlić dosta takvih koji su načinjeni od osnove perfektivnih prefiksalnih izvedenica tih istih glagola i infiksa *-iva-*. Takvi su npr.: *pokripljivati* 'krijepiti' BS 7, *uvridivati* 'vrijeđati' PU 106. Tako je načinjen i glagol *odvlačivati* 'odgađati' KP 815. Posljednjem je tvorac Kanižlić.

185. -ova-. – Infiksom *-ova-* načinjeno je nekoliko danas nepoznatih glagola. To su: *ponukovati* 'ponukivati' MB 1, *nukovati* UM 37, *napridkovati* 'napredovati' PU 168, *odvitovati* BS 12.

b) Prefiksalna

186. Pojedini prefiksi sudjeluju u tvorbi glagola više nego u suvr. knjiž. jeziku. U Kanižlića su osobito aktivni prefiksi *nad-, ob-, s-*. Evo nekih zanimljivih prefiksalnih tvorbi.

na-: navisiti 'uzvisiti' UM 169, *naskočiti* napasti' PU 7, *naspomenuti* (s D) 'podsjetiti' UM 441;

nad-: nadsezati 'nadilaziti' BS 12, PU 3, *nadsivati* SR 1248, *nadrazložiti* 'nadmudriti' KP 26;

o-: odražiti 'postati drag' KP 109;
ob-: obvršiti 'ispuniti' BS 107, *oblakomiti* se UM 220;
prid-: pridgovoriti 'reći u predgovoru' UM XXIV;
proti-: protigovoriti 'oponirati' KP 9;
s-: sciniti BS 5, *zdržati* 'sadržati' BS 97, KP 763;
u-: usloboditi se 'odvažiti se' BS 78, *ustarati* se 'ostarjeti' KP 618.

Pojedine od tih glagola mogao je Kanižlić u obilju naći u svojim izvorima.[78] Neki naprotiv uopće nisu zabilježeni u rječnicima. Takav je glagol *naspomenuti:* prvi ga je zapisao B. Kašić, za njim još nekoliko pisaca, a neposredno prije Kanižlića A. Baćić. To pokazuje da je Kanižliću doista bila poznata i književna djelatnost na hrv. jeziku mnogo prije njega.

Napokon, prema podacima iz ARj izlazi da je Kanižlić prvi upotrijebio ove glagole: *odvlačivati, odražiti* (s infiksalnim *-i-), pridgovoriti, protigovoriti.*

4. Opći pogled na tvorbu riječi

187. Kao što pokazuje analiza, pretežan dio Kanižlićevih zanimljivih tvorbi tek je naslijeđen od prethodnika. Zato – govoreći o »Kanižlićevoj tvorbi riječi« – nemamo na umu samo što je on izmislio nego i što je od drugih preuzeo.

Upravo o njegovim prethodnicima sudilo se na temelju slučajna Kanižlićeva zapisa. Spominjući Della Bellu, izrijekom je naveo samo jednoga svojeg uzora (istina: glavnog, od kojega je najviše crpao), ali ih je ipak bilo više. Kad je riječ samo o leksikografima (pa i samo o južnohrvatskima), pokazuje se da se koristio i Vrančićevim rječnikom (potpuno je razumljivo što se taj izvor riječi u Kanižlića manje osjeća: i Vrančićev je rječnik opsegom malen), a značajno mu je pomagalo bio Mikaljin rječnik. To su ujedno najvažnija njegova jezična vrela koja su ga poticala na izrazitiju orijentaciju prema književnicima iz južne Hrvatske.

Gotovo posve zanemarivana Kanižlićeva veza s kajkavskom književnom sredinom dolazi na vidjelo uzmu li se u obzir njegove tvorbe pozajmljene iz rječnikâ sjeverne Hrvatske. Slijedeći taj trag, valjalo bi i s književnopovijesnoga gledišta preispitati Kanižlićev odnos prema onovremenoj i nešto starijoj književnoj djelatnosti kajkavskoga područja.

Kanižlićev se rad na jezičnim izvorima može opisati i kratko i zgodno (npr. da je »marljivo prelistavao rječnik Della Bellin«, kao što reče Kombol); zapravo, bio je to ozbiljan i dug jezični studij.

U obilnu preuzimanju gotovih tvorbi Kanižlić je ovisan o rječnicima, a ne o gramatikama. To je i razumljivo kad se gradnji riječi nije u našim starim gramatikama posvećivala nikakva pažnja.

[78] Takav je npr. u ARj izuzetno dobro potvrđeni glagol *sciniti.*

Analizom dobiveni rezultati nedvojbeno pokazuju da je Kanižlić bio mnogo više prenositelj nego tvorac riječi. Ta činjenica potpuno potvrđuje književnikovu ocjenu o leksičkom fondu u njegovim djelima; riječi mu »*nove* nisu, premda *običajne* svima nisu«. Nastojeći da se okoristi blagom koje se nalazi u »različitih knjigah iliriskih«, on je (ali ne jedini) igrao u Slavoniji svojega vremena prvorazrednu kulturnu ulogu: za samo kakvo četvrt stoljeća (između otprilike 1753. i 1777) iz autora »Abecevica«, tj. opismenjivača, prometnuo se u autora proznog traktata s izgrađenom stručnom terminologijom. Pretpostavka da je to nazivlje sam izradio obilno je preuveličana. No ipak, u praksi primjenjujući načelo da se radi obogaćivanja izraza treba poslužiti svakom »ilirskom« riječi (bez obzira na njezino pokrajinsko ili dijalektalno ishodište) vodila je Kanižlića u ostvarivanje onih načela o »ilirskom jeziku« kao cjelini što ih je izgradilo 17. i prihvatilo 18. stoljeće.

Iz opisanog stanja u tvorbi riječi moglo bi se naprečac zaključiti da je Kanižlić i u jezičnom pogledu sakupljao tuđe plodove. On je to doista činio, ali s jasnim ciljem, koji proklamira služeći se Đurđevićevim riječima: »ilirskome jeziku« treba otvoriti vrata u »mudroskupštinu«, u tumačenje »visokih nauka i znanja«. Njegov studij starijega hrvatskog leksičkog blaga i pokušaj da se to nasljeđe kreativno oživi stoga po svojem značenju daleko prelazi granice Slavonije.

Primjeri su pokazali da su pojedine Kanižlićeve riječi kasnije ušle u leksikografska djela, npr. u rječnike Joakima Stulića (I. 1801, II. 1806, III. 1810) i Josipa Voltića (1802).

VI. SINTAKSA

188. Prikazujući red riječi u »slavonskih pisaca«, Maretić reducira građu te je uzima samo iz djelâ Antuna Kanižlića, Emerika Pavića i Đure Rapića. Čini tako zbog konstatacije koja se ne odnosi samo na jedan sintaktički problem nego je opća jezična odlika spomenute trojice: za njih se »može reći da im je jezik čistiji od latinizama nego drugijem piscima«.[1]

Paradoksalno je da su se bolje od nekih s v j e t o v n j a k a (npr. M. A. Reljkovića) latinskom utjecaju oprli ti s v e ć e n i c i. O njima, dakle, možemo suditi da su bili izvrsni znalci obaju jezika (lat. i hrv.). Gdje su naučili latinski, posve je jasno; odakle im pak takvo poznavanje »ilirskoga«, tek je pitanje.

Kanižlić je, bez sumnje, posavski govor znao jednako dobro kao Reljković. Stoga izvore njegovoj »ilirskoj« jezičnoj sposobnosti moramo tražiti drugdje. Tragovi nas ponovo navode na Kanižlićeve veze s prethodnim razdobljima starije hrvatske književnosti.

Kanižlićeva ovisnost o latinskome samo je relativno manja, što znači da se u njegovim tekstovima ipak mogu naći znatni odrazi toga jezika.

[1] Mar. JSP, § 132, str. 205.

Upravo njih možemo povezivati ne samo s Kanižliću dostupnim dijelom duge tradicije starije hrvatske književnosti nego napose s jednoipostoljetnim nastojanjima da se »ilirski jezik« normira (od Kašićeve gramatike 1604. nadalje), da se, dakle, u njemu između ostaloga odredi dopuštena količina lat. (pa i tal.) utjecaja. Sve do Kašića stari su hrv. književnici morali svaki za sebe odlučivati kakve da lat. (i druge strane) jezične elemente propuste u jezik svojih djela; otada je mjera bila koliko-toliko određena.[2] Kanižliću, koji je počeo objavljivati 1759, pomogao je pri utvrđivanju književnojezične norme cio niz rječnika, a osobito Della Bellina gramatika; njome je u hrvatski književnojezični razvoj unijeta nova dimenzija: dotada prešutno prihvaćena i naveliko upotrebljavana stilski obilježena jezična sredstva dobivaju čvrsto opravdanje. Dok se Mikalja još služio vrijednosnim kriterijem kada je određeno narječje preporučivao za književni jezik,[3] za Della Bellu to više nije problem; naprotiv – priznajući dublete – on unosi pojam »elegantnijih«, čime zapravo sažimlje sva stilistička stremljenja južnohrvatskih književnika do svojega vremena i daje jak poticaj da se ona nastave.[4]

Za starije hrv. književnike koji djeluju pošto je Kašić već utro put normiranju »ilirskog jezika« ne smije se, dakle, naprečac uzimati da su strane jezične utjecaje spontano poprimali, da su – drugim riječima – svaki za sebe uvijek iznova bili izloženi opasnosti da im se nametne kakva lat. rekcija, konstrukcija i sl. U 18. st., kada je književnikom bio Kanižlić, postoji već jezičnonormativno djelo koje nije posve iscrpno, ali i ne pruža više samo oskudne, najsažetije savjete kao Kašićeva gramatika. Preuzevši iz ove gotovo sve (uz inovacije koje su bile potrebne nakon stoljeća i četvrt), Della Bella već propisuje neke manje poznate glagolske rekcije, od Kašića je obilatiji opisom upotrebe prijedloga, navodi zanimljive konstrukcije, itd.

Slijedeći Della Bellu i u pogledu sintaktičkih pravila, Kanižlić je podložniji stranom utjecaju u onim elementima o kojima Della Bellina gramatika šuti. Tako je s pitanjima o strukturi »ilirske« rečenice (red riječi, kongruencija i sl.).

[2] O »vlastitostima slavnoga iliričkoga jezika« posve će se otvoreno, u desetljeću nakon Kanižlićeve smrti, pitati njegov mladi suvremenik Antun Ivanošić, također »slavonski pisac« (usp. »Pridgovor« djelu *Opivanje sličnoričnо groba Jozipa Antuna Čolnića od Čolke* [Zagreb 1786], SPH XXVI. str. 146). Jedna je od takvih vlastitosti riječ *rukotvornik*, iako je dovoljno jasno da je postala kalkiranjem lat. *manuoperarius*, a njezine da su izvedenice u vezi s tal. riječi *manifattura* (usp. s. v. u *DIZ.*). Ivanošić je ipak u pravu: riječ *rukotvornik* bila je u 18. st. »vlastitost iliričkoga jezika« u istoj mjeri koliko je za suvr. knjiž. jezik riječ *rukotvorina*.

[3] Preporučujući da to »nel ſcrivere« (tj. kao književni jezik) bude »la lingua Boſneſe« jer je prema općem mišljenju »la più bella«; *BLAGO*, predgovor čitatelju.

[4] Della Bella npr. ističe kao »elegantnija« jezična sredstva futur s prefiksom *uz-* (*DIZ. Avv.*, str. 23 i 44 [v. i ovdje § 133]) i »slavenski genitiv« (*DIZ. Avv.*, str. 44 [v. i § 195]). »Ilirski jezik«, o čijoj su izražajnoj sposobnosti u 15. st. još temeljito sumnjali pojedini naši humanisti nazivajući ga »stribiligo illurica«, na taj je način dobio toliku zadovoljštinu da se pojedine njegove osobine spominju kao elegantne i kad se predstavljaju govornicima jednoga književno vrlo njegovanog stranog jezika.

Red riječi

189. Iz latinskoga je Kanižlić naslijedio težnju da glagol, osobito predikat, postavi na kraj rečenice:[5] Došavši u Indiju, jezici višje nego trideset prinaučnih i sasvim različitih tako uljudno i lipo *govoraše* BS 49. Drugi je mogući uzor bio piscu posavski govor te je – prema njemu – sklon glagol namještati i drukčije: po nijedan način ne *protivi* se slobodi UM 13.

Latinskom redu riječi odgovara što između atributa i imenice namješta genitive: nejmaš *nikakve* od mene *potribe* PU 84, s kako *velikom* pako srca skrušena *žalostju* PU 255.[6] Takvih interpolacija ima i u vezama imenica s kojim drugim riječima: *kanoti* osobite pomoći i milosti primoćne *bilig* PU 255, *gledajući* ove skupštine *braću* BS 5.[7]

190. O položaju atributa prema imenici Della Bella ne daje nikakvih jasnih pravila. Kanižliću je bilo zaključivati prema takvim u druge svrhe iskorištenim vezama što se nalaze u Della Bellinoj gramatici i u ostalim neposrednim uzorima. Tako je npr. mogao naći da se tal. La vigna di Pietro prevodi *Petrov vinograd*, ali i da talijanskom *le madri buone* ... odgovara »ilirsko« Xène dòbre ... ⟨žene dobre⟩. Slično je s primjerima u građi *DIZ.;* atributi uz riječ *vino*, na primjer, čas su imenici anteponirani, čas postponirani.[8]

Te nedovoljne pouke – koje su nagoviještale da se položaj atributa u knjiž. jeziku razlikuje od govornoga – mogle su pokolebati Kanižlićev osjećaj; on se stoga rado prepuštao utjecaju latinskoga, smatrajući valjda da bi položaj atributa u njemu mogao biti uzorom hrv. knjiž. jeziku.[9]

Za latinski jezik vrijede ova opća pravila o položaju atributa prema imenici:

a) *u antepoziciji dolaze pokazne zamjenice i pridjevi-epiteti;*
b) u postpoziciji stoje posvojne zamjenice i atributi koji nisu epiteti.[10]

U skladu su s pravilom pod a) ovi Kanižlićevi primjeri: čudnovata *ona hrana* UM 805, *ovo* srdca *posvetilište* PU 258, *zelenu* od masline *kiticu* PU 254, kao u *crnoj noći* SR 2304. Pravilu pod b) odgovara: na *korist našu* BS 204, trnje *opačina svojih* PU 252, prisveto *tilo njegovo* PU 84, *truda njegova* plod BS 20, nuto *čuda novoga* PU 252.

[5] Alfred Ernout et François Thomas, *Syntaxe latine* (2. izdanje), Paris 1953, str. 161.

[6] Primjer iz predgovora *GAZ. I:* ... ſinè diuturna maris jactatione.

[7] Primjer iz Đurd. *Uzdaha:* suproć *bezobraznijem* općene crkve *odmetnicima*, list III a.

[8] *DIZ.:* Vîno mirìſno ⟨mirisno⟩, zacignêno ⟨začinjeno⟩ vîno (Vino aromatico); Vîno pridòbro. Vîno plemènito. Nájboglje ⟨najbolje⟩ vîno (Vino boniſſimo), i sl.

[9] Postpoziciju atributa u »slavonskih pisaca« Maretić pokazuje, ali je ne objašnjava (Mar. JSP, § 132, str. 205); Aleksić je pak u Reljkovića nalazi u stihovima i uzima kao »red poremećen zbog ritma ili radi isticanja imenice na koju se atributivna reč odnosi« (Al. JMAR, § 204. b, str. 139).

[10] Ernout - Thomas, *n. dj.*, str. 162.

Samo se po sebi razumije da se Kanižlić kolebao između kolokvijalne i književne pozicije atributa te je npr. u antepoziciju znao stavljati posv. zamjenice i atribute koji nisu epiteti: očinske *tvoje ruke* BT 483, u *naš jezik* PU predg. (10), *starim kraljem* PU predg. (13). Naprotiv, obrnuto od pravila b) postupio je u primjerima kao što je: u *pridgovoru ovomu* PU predg. (9). Kolebanje s pozicijom atributa pokazuje i to što za lat. *lingua illyrica* ima *jezika slovinskoga* (G jd.) PU predg. (11) pored: *ilirički* iliti *slovinski jezik* PU predg. (10).

Tako stečenu slobodu u namještanju atributa obilno je primijenio kao olakšanje u versifikaciji: Ako ti u pustom dolu put priteče / i s *tminom* te *gustom* slipa noć zateče SR 47–48.

Književna (iz latinskoga preuzeta) postpozicija, koja se u poredbi s govornom antepozicijom morala osjećati stilski obilježenom, služi mu za isticanje imenica, tj. za postizanje ritma: našto mi je sado (sic!) *pero moje* brez *desnice moje* UM 48, vidi *sunašce nebesko*, vidi *ditešce božanstveno* PU 252.[11]

Neki su Kanižlićevi postponirani atributi prijevod lat. genitiva: za vas *narod čovičanski* MB 105 (= hominum), u *pogibili smrtnoj* MB 37 (= mortis).

U lat. jeziku apozicija dolazi iza imenice koju označuje;[12] Kanižlić to odražava u primjerima kao što je: a u zaglavi iliti dovršenju od *Urbana mladića* PU predg. (9).

191. Kanižlić često uklapa rečenice: O da bi te serafinskom i još neizmirnom ljubavju, kako si ti dostojan, ljubiti mogli PU 3. Da su ta uklapanja u duhu lat. jezika, vidi se po ovakvim primjerima: Ne boj se na vrati kopjaničke straže, / jer mu put ne krati tko »Naši smo!« kaže. / Da ustavi tebe, neće »Tko si?« reći / nit odbit od sebe »Natrag« govoreći SR 583–586.

Odnosnu rečenicu pretvara ponekad u glavnu i obrnuto: Mlogi danas godinu počimaju koji svrhe ne budu vidili UM 300.

Dijelove rečenice koji bi se ponavljali ne ispušta na drugome mjestu, nego na prvom: Nitko ga silio, nitko *nije* prosio KP 390, Na svrsi četvrtoga i u početak *vika* petoga KP 850.

Iz metričkih razloga zna postaviti prijedlog između atributa i imenice: na glavi britkoga *od* trnja strahotu SR 1288.[13] I pridjevom *sam* odvaja ponekad riječ od njezina prijedloga, i to u proznom tekstu: za *sam* sebe BT 289.

Kongruencija

192. Uz više subjekata različita roda u jednini predikat se u Kanižlića redovito slaže s najbližim: i zato je na toliko njezina *ljubav* i *milo-*

[11] U posljednjem primjeru element ritma čini gl. lik *vidi* + sufiks *-šce;* da tu *cjelinu ne razbije, Kanižlić je bio prisiljen postponirati atribute.*

[12] Ernout - Thomas, *n. dj.,* str. 162.

[13] Takvo namještanje prijedloga dobro je poznato iz pjesama južnohrvatskih pjesnika; ima ga npr. Gundulić u *Suzama:* i bezkrajnoj *po* pučini II 177.

srde uzmložano UM 190 : *Vridna* je fale *ljubav* i *milosrde* UM 190. Ako ima subjekata u množini i u jednini, a predikatu je bliži onaj u jednini, i predikat može biti u jednini: Ali nije istina da se one *stvari* i *jaganac prikazuje* na otaru KP 246, Ljubav (vidim) uzē onda ruže brati, / na koje se *suze* i *krv priobratī* SR 3463–3464. Uz dva subjekta u jednini m. r. može predikat također biti u jednini m. r.: *Otac* i *Sin* šalje Duha svetoga KP 195, između koji *bio* je nikoji *Vasilija* i *Leontio* KP 323.

Ako je subjekt zamj. *što*, rod kopule ravna se prema rodu imenskog dijela predikata: *što* da bi *istina bila* KP 904. Na taj se način dosta često ravna kopula i inače: jerbo mu je *nebo domovina bila* UM 543, Ova *različnost* nauka *bio* je *uzrok* KP 654.

Vrijedno je zabilježiti i ovaj primjer: tražio si *me* izgubljenu *ovcu* kada sam *bižala* od tebe BT 127. Rod predikata u vremenskoj rečenici ne određuje se prema objektu u glavnoj *(me)*, koji nema nocije roda, nego prema njegovoj apoziciji.

Imenice na *-a* koje znače muško obično uza se imaju atribute u ž. r., a predikate u m. r.: *virne one sluge* BT 500 : Pokazano je da su se *patrijarhe uticali* KP 81. Slaganje po ž. r. češće je uz takve imenice domaćeg porijekla. Za slaganje atributa s tim tipom imenica u starim je gramatikama bilo vrlo malo uputa.[14] Stoga je moglo doći do mješovite kongruencije (također po ž. r.) kao što je u posavskom govoru.[15]

Brojnu imenicu i broj muškoga roda upotrebljava Kanižlić i kada njima označuje različite rodove: Ova trpljenja ne bijahu *Isukrstu* i *Divici* protivoljna, zaštobo *obadvojica* imadoše potpuno vladanje svojih prignutjā UM 564, Ako se *dva* mila vrlo i srdačno među sobom zaljube, *obadva* žele . . . jedan u drugoga srdce unići PU 172. Della Bella ne daje nikakvih posebnih savjeta o upotrebi takvih brojeva.[16] Stoga je Kanižlić prihvatio stanje kakvo je lako mogao naći u kajkavaca.[17]

Uz jednu riječ gomila Kanižlić više prijedloga koji se ne slažu s istim padežom. Pritom se u padežu imenica ravna prema najbližem prijedlogu: Šta sciniš od čarkā *prije*, ali *posli*, ali *na* istom *vinčanju?* MB 155.

Izuzetno se javlja i ovakvo isprepleteno slaganje: *oni* (N jd. m. r. pok. zamj.), i *ona*, *koga*, i *koju* ti za ništo držeći BS 190.

Uz brojeve *pet*, *šest* itd. u suvr. knjiž. jeziku stoji G mn. pa se po tome ravna i atribut. Kanižliću, u kojega se takvi brojevi još mogu deklinirati (usp. § 114), atribut je uz njih sklonjiv: *ostale šest* zapovidi MB 128.

[14] Npr. *DIZ. Avv.*, str. 8: *Ovi Sluga.*

[15] Ivš. DPG, Rad 197, § 134. a, str. 110.

[16] Usp. *DIZ. Avv.*, str. 19.

[17] F. K. Frankopan npr. ima u naslovu pjesme *Bi Grujica u lov prošal, na d v o j i c u ne hteć došal*, gdje *dvojica* znači 'dvoje'; usp. *Djela Frana Krste Frankopana.* priredio Dr Slavko Ježić, Srpska kraljevska akademija, Posebna izdanja, knj. CVIII, Filosofski i filološki spisi, knj. 27, Beograd 1936, str. 86.

Sintaksa imenskih oblika

Nominativ

193. Mjesto N s veznikom *kao* Kanižlić ponekad upotrijebi samo N, npr.: On mi jačji jest sto puta / koji *svoj kralj* sobom vlada BS 162, Virujem da imaš *sudac* doći BT 222. Toj sintaktičkoj upotrebi može se izvor tražiti u lat. nominativu apsolutnom.[18] Naprotiv, slaganje N (mj. G) s prijedlogom *osim* (koga nitko nije *osim Focio* žalio KP 256) moglo je doći preko domaćih uzora, i to zbog *razmi* (istoga značenja) što je u *DIZ*, ilustriran primjerom iz kojega se dalo zaključiti da taj prijedlog dolazi s nominativom.[19]

Genitiv

194. S obzirom na taj padež Kanižlićev se knjiž. jezik našao u spletu utjecaja dvaju stranih jezika: latinskoga (neposredno) i talijanskog (preko uzora, osobito De'la Belle). Tako je na sintaksu Kanižlićeva genitiva djelovao jedan jezik sa sintetičkom deklinacijom (u kojem je funkcija genitiva bila bogatija nego u našem [npr. mnoštvo posvojnih i drugih genitiva]) i jedan jezik s analitičkom deklinacijom u kojem prij. *di* ima ne samo funkciju našega *od* nego služi i kao gram. morfem za genitive koji odgovaraju našim besprijedložnima. Sve je to uvjetovalo da Kanižlićev genitiv pokazuje mnoga odstupanja i od suvr. knjiž. jezika, i od posavskoga govora.

195. Bez prijedloga. – Od Mikalje je naučio rekciju glagola *ukloniti se*:[20] Možemo li *se od griha uklanjati . . .?* MB 156. To ga je navodilo da isti glagol upotrijebi i uz besprijedložni genitiv: *ukloniti se* svake *stvari* MB 136, zato *se* je *suda uklanjao* KP 153.

Ugledajući se u lat. sintaksu, Kanižlić mnogo upotrebljava posv. genitiv i kada bi ga lako mogao zamijeniti posv. pridjevom: mudrost *Saverije* BS 44, kralju *Lužitanije* BS 213, *Focija* ikonu KP 5, *Majke* srdce meko opet se povrne SR 845. Za njega je zapravo karakteristično kolebanje koje se može naslutiti u stihovima: I u tamnoj noći *Boga* svitlo kažu SR 1908 : Kip je *božjeg* dara SR 1917, a koje se jasno vidi u stihu: nit *Antuna* počne nit *Pavlova* ruka SR 3050.[21]

Prema latinskom će biti i što se Kanižlić dosta služi posv. genitivom lič. zamjenice mjesto posv. zamjenice: *njih* exelentia BS 9, u *nje* čistoći MB 192, za *nje* ljubav KP 227, ali: *Njegva* nam je dala to ljubav SR 3061.

[18] Usp. Ernout - Thomas, *n. dj.*, str. 12-13.

[19] *DIZ.* (s. v. Fuorche): I vij, u srcu svis te čisti, / *Razmi* samo *jedan* ... (Palm.[otić]).

[20] *BLAGO:* Ukloniti[e od griéhá ⟨ukloniti se od grijeha⟩.

[21] Može se pokazati da je izbor među posv. genitivom i posv. pridjevom znao iskoristiti i u stilističke svrhe. U navedenom je primjeru lako mogao upotrijebiti dva posv. genitiva da je drugu polovicu stiha ovako riješio: niti Pavla ruka; međutim, nije želio monotonije.

U kolebanju između latinskoga posv. genitiva i slavonske govorne posv. pridjevske riječi, koja je istiskivala iz upotrebe čak i arhaični posv. genitiv lične zamjenice, Kanižlićev se jezični osjećaj oštetio. Zato je ponekad upotrijebio pridjev mjesto dodatka u genitivu u ovakvim pozicijama: Što je grih mali? Jest malo uvriđenje *božje* MB 64, ne gledaj u njoj nevridnost *moju* privelikoga grišnika BT 202, zaštobo je ovo izvrsnost *božanstvena*, koji sam po sebi i od naravi svoje svaka vidi UM 19.

Prema lat. objektnom genitivu[22] ima Kanižlić besprijedložni genitiv mjesto drugih padeža s prijedlozima: Ljubav pram njemu u srdcu našemu nadhodi ljubav *svijū ostalih stvarī* PU 3, vi ćete od straha *živinā* želiti da bižite UM 217.

Uz zanijekane prijelazne glagole vrlo je čest »slavenski genitiv«: *Nejmaš slova* koje bi moglo uvridit SR 129, *nemoj* mi *srdašca kinit* SR 1048, *nit* je *vidla mora* SR 2054. Tu mu je sintaktičku crtu sugerirao Della Bella, koji je zove »elegantnom«;[23] stoga nije čudno što Kanižlić »slavenski genitiv« osobito rado upotrebljava u stihovima.

Mjesto N stavio je G u primjeru: odabrao jest ... ime *Franceška* BS 28.

U SR je više puta upotrijebio G za A, i to radi stiha. Razlog može biti: rima neposredno (š njime, dokle more ruka podnit *boja* SR 2707, x *svoja)*, slaganje s riječi koja je u rimi (čuva *tila svoga* SR 2364, x *koga)* i metar (polustihovi-šesterci: val na *vala* srne SR 2168, z bičem *repa* tuče SR 2556). Utjecaj rime dobro se vidi u stihovima: nit gledat *križ* sveti može niti *dive* (G jd.!) SR 2796, ali nit tko *dara*, a manje *nju* želi SR 909, gdje su rimovani akuzativi zamijenjeni genitivima (x *žive*, x *stara)*, a nerimovani su ostali neizmijenjeni. U prozi je takav genitiv rijedak: Teško je dočekao *zore* UM 71. Primjeri pokazuju da odnos A = G vrijedi u prvom redu za jd. im. m. r. što znače neživo. Iako je nešto (nejasnih!) poticaja mogao dobiti od Della Belle,[24] tu su crtu Kanižliću nudili prije svega kajkavci.

G mjesto A može stajati i uz zamj. *što;* usp. o tome § 113.

196. S prijedlozima. – Kao što Kanižlićevu povećanu čestotu besprijedložnih genitiva treba pripisati latinskom jeziku, tako i obilna upotreba veze *od* + G potječe iz talijanskoga. Prema tal. *aiuto di ...*, *bisogno di ...* Kanižlić tom vezom izriče subjektne i objektne genitive: brez pomoći *od štrcalice* BS 93, potribu *od vina* UM 36. Istom vezom nadomješta često i besprijedložni posv. genitiv: bogom *od zemlje* i mora BS 184,[25] za najprvoga gospodina *od svita* MB 140, kralj *od cvitā* SR 1101,

[22] Usp. *Elementa latina.* Latinska vježbenica za više razrede gimnazija, treće izdanje, priredili: prof. dr. Veljko Gortan, prof. Oton Gorski, prof. Pavao Pauš, Školska knjiga, Zagreb 1953, str. 164.

[23] *DIZ. Avv.*, str. 44.

[24] Koji za A jd. navodi mogućnost *vjetra* || *vjetar* (usp. *DIZ. Avv.*, str. 6).

[25] *DIZ.:* Nettuno, Dio del mare ...

kralj *od Travankore* BS 64. Prijedložni i besprijedložni posv. G mogu u stihu stajati jedan uz drugi, iz metričkih razloga: ti kći *srditosti* i *od izgubljenja*, / on otac *milosti* i *od odkupljenja* SR 1613–1614.

Neobičan je partitivni genitiv s prij. *od:* jedući *od* zabranjene *jabuke* MB 52, koji se je *od* zabranjena *voća* okusio BT 323.

Mjesto *s* + I, odnosno *po* + L, ima *od* + G u primjerima: Što će najposli biti *od tebe?* BS 189, *od nje* razgovor činiti UM 475.

I lat. genitiv svojstva[26] Kanižlić ponekad razrješuje vezom *od* + G: star *od dvadeset i pet godinā* KP 228, star blizu *od dvisto godinā* KP 228.

Stari su gramatičari u paradigmu uveli ablativ, koji je zapravo veza *od* + G (usp. § 54). Unatoč Della Bellinoj nedosljednosti[27] Kanižlić se uz glagole *govorenja i mišljenja mnogo* služio prijedložnim genitivom preuzimajući dakle i romansku rekciju tih glagola: mlogo *od rastanka govoriste* moga SR 766, Što *sciniš od čarkā . . .*? MB 155, *kaži* mi štogod *od* njegove *svetinje* UM 506, *spomeni se od mene* BS 173, ja *se od tebe* neću *zaboraviti* UM 34.

Prema lat. akuzativu s participom u vremenskom značenju ima Kanižlić ponekad genitiv: *posli blagosovljena studenca* BT 262, *posli obraćena* na viru krstjansku *Bogora* KP 147.

Prij. *s* uzročnog značenja ('zbog') poznat je i u današnjem jeziku, ali nije čest.[28] Della Bella je dobro potvrdio upotrebu *s* u značenju »*per cagione*«,[29] što je i Kanižlića potaklo da se takvim prijedlogom mnogo služi: koja *s tebe* ima poginuti BS 225, da se *s tebe* nijedan ne osudi BT 34, *S tebe* ob noć klije oganj, *s tebe* plane SR 989, ah, kakov će slidit boj *s pogleda* toga SR 3656.[30]

Neobično je što odvajanje znači prij. *s* u primjeru: što namisto lista (cvilit će) ne dođe / k meni ona ista? Zašto *s doma* pođe? SR 745–746. S tim značenjem možda bi u štokavaca bio moguć prij. *iz* (iako se u vezi s im. *dom* rjeđe upotrebljava); stoga smijemo pretpostaviti da je riječ o prij. *iz* u kojem se dogodila kajk. narječju svojstvena redukcija vokala, a obezvučenje *(z > s)* došlo je što je tako okrnjeni prijedlog štokavac Kanižlić shvatio kao prij. *s*.[31]

S genitivom dolazi i nekoliko danas neobičnih prijedloga: *izvan* 'osim' *(izvan mene* MB 15); *prvo* 'prije' *(prvo zore* PU 225, *prvo smrti* BT 487); *polak* 'prema (s L)' (vide . . . nikoji više, nikoji manje, *polak dostojanstvā svojih* UM 22); *svrhu* 'nad (s I)' (oblast *svrhu sina* svoga UM 14, i još *svrhu toga* božanstvenu manu SR 1935).

[26] Usp. *Elementa latina, n. dj.*, str. 166.

[27] U *DIZ. Avv.* (str. 38) navodi primjer »Govorim ò tebi«, što je dopuštalo da se uz glagole govorenja i mišljenja upotrebljava lokativ istovjetan današnjemu.

[28] U § 536. Mar. Gramatike nalaze se za takvu upotrebu prij. *s* dva primjera iz Daničića, a B-H-Ž Gramatika ima u § 307, t. 3 samo jedan primjer, i to je narodna poslovica.

[29] *DIZ. Avv.*, str. 38.

[30] Također Đurđ. *Uzdasi:* da ne umre *s nepokoja* VI 47.

[31] Svako od *iz* dobiveno *z* kajkavci će obezvučiti pred bezvučnim konsonantom na početku slijedeće riječi.

Dativ

197. Bez prijedloga. – Dativ dolazi uz glagole *moliti se, odreći se, podvoriti, podpisati, pristati, zadovoljiti,*[32] a ponekad i uz gl. *blagosoviti: njemu se* za nas *moli* UM 169, da *se odreče sotoni* UM 203, *svakomu podvoriti* BS 211, ne mogući *se podpisati ugovoru* KP 2, koji *tomu* ne *pristade* KP 41, *zadovoljiti pravdi* božjoj BT 67,[33] komu *nastojanju blagosoviti* će Bog PU 51.

Čini se da je poticaj za takvu rekciju dao Della Bella, npr. za glagole *moliti se, pristati.*[34] Za neke pak glagole taj izvor nije mogao dati predložak jer za njih takve rekcije nema; to su *odreći se, podpisati, zadovoljiti, blagosoviti.*[35] No jednome od njih *(podvoriti)* našla se u Della Belle kao jedan od hrv. adekvata sintagma koja je tražila dativ.[36] Rekcija sintagme lako se, dakle, prenijela i na glagol-sinonim. Da je tako moglo biti i s gl. *zadovoljiti,* potvrđuje Belostenec koji – još prije Đurđevića stvarajući rukopis svojega rječnika – zapisuje u nj sinonimnu sintagmu izvedenu kalkiranjem latinskoga *satisfacere.*[37]

Dativom se nadomješta akuzativ s prij. *za:* mrtva *svitu,* srićna, velim, živit *Bogu* SR 1438, *svitu* očitomu *rodena* i dana SR 3514.

Gl. pridj. trpni u sastavu pasivnog infinitiva ne mora biti u N, nego može stajati u D: sramota je bila *razpasanu biti* UM 380, Izići od otca ništa nije drugo nego *rodenu biti* KP 764. Ti su Kanižlićevi primjeri u skladu s Della Bellinom gramatikom,[38] a takva je konstrukcija dobro potvrđena i u Belostenca.[39]

198. S prijedlozima. – Stari su rječnici zahtijevali da uz gl. *utećі se* dolazi veza *k* + D.[40] Kanižlić se toga drži te piše: *uteci se k Bogu* BS 180, *utičenje k Mariji* UM 36, pa to proširuje i na još neke glagole: s medenim ričma *progovori k njemu* BS 87, *k* Isusovoj *volji* / *pristat* SR 1653–1654, *k* ljubezljivoj *majci uzdisati* BS 204. Kada se dva takva glagola nadu zajedno, može se jednome promijeniti rekcija: *uteci se u rane* Isukrstove i *k njemu uzdahni* BS 180.

S D se slaže prij. *proti, protiva* 'protiv (s G)' BS 42, UM 209.[41]

[32] Da je riječ o lat. rekciji, vidi se npr. po glagolu *zadovoljiti,* lat. *satisfacere* (s D); usp. Ernout - Thomas, *n. dj.,* str. 265.

[33] Đurd. *Uzdasi: zadovoljit môj požudi* VIII 36.

[34] *DIZ.,* s. v. Pregare, Accomodarſi all'altrui volere.

[35] *DIZ.,* s. v. Renunciare, Sottoſcrivere, Contentare, Conſecrare.

[36] *DIZ.:* Dvoritti ... Cinitti ⟨činiti⟩ dvorbu (Corteggiare).

[37] *GAZ. 1: Zadoſzta chinim, zadovolyujem, oduſavamſze, dug obalyam, zadovolſchinu dajem, chinim* ⟨zadosta činim, zadovoljujem, odužavam se, dug obaljam, zadovolšćinu dajem, činim⟩ (Satisfacio).

[38] *DIZ. Avv.,* str. 43.

[39] Npr. u *GAZ. 2:* biti veſzelomu ⟨veselomu⟩, biti zdravomu, biti duſnomu ⟨dužnomu⟩ (s. v. Biti, 21, 22, 23).

[40] *DIZ. Avv.* (str. 39): Utezіſe ⟨uteci se⟩ k'Boggu; *GAZ. 2:* 3. utechemſze k-ſztarejemu ſzudu, k-vekſemu ſzudczu ⟨utečem se k starejemu sudu, k vekšemu sudcu⟩ (s. v. Utéchemſze).

[41] Tako izričito traži Della Bella *(DIZ. Avv.,* str. 39).

Akuzativ

199. Bez prijedloga. – Prijelazni su (tj. imaju objekt u A) – također prema lat. – glagoli *bižati, kazati* 'pokazivati', *lagati, nenaviditi, plakati, promišljati, rastati, suditi, ufati, vikati, vladati:* kad *me biži* danak SR 1041,[42] Sada *kaže more* SR 2151, *nas ... lagati* MB 31,[43] *nenaviditi milost* MB 41, *plakati neharnost* moju PU 84, onda je Saverija ovi *nauk promišljao* BS 147, Š njime / koje će *me rastat* vrime SR 2917–2918, tko će *nas suditi* MB 3, *dobra* tilesna *ufati* od Boga (inf.!) MB 119, *Nju* na pomoć *viči* SR 2085, *crkvu vlada* KP 2.

U Mikaljinu rječniku nalazi se primjera takvoj rekciji nekih od glagola koji su spomenuti, a ujedno se vidi da je to moglo doći lat. i tal. utjecajem.[44] Takvu rekciju gl. *plakati* bilježi i Belostenec,[45] koji ima i *vikati* 'zvati'.[46]

Mjesto impf. glagola *ljubiti* čest je u Kanižlića i impf. gl. *poljubiti:* Budući vazda *poljubio* svoje PU 69; također ima impf. prijelazni gl. *pokoriti:* A ja grišno *tilo* započe *pokorit* SR 3399.

U suvr. knjiž. jeziku glagoli *činiti, smatrati, zvati, postaviti* i sl. imaju objekt u A i dopunu u I.[47] Dopunu u tom padežu (npr. uz gl. *činiti)* zahtijeva također Della Bella.[48] Kanižlić (očigledno prema lat. rekciji [*haeredem facere*]) upotrebljava – nasuprot Della Belli – dopunu u A: *čini* duše naše *lipe*, Bogu *drage* i *ugodne, čini* njegove *prijateljice* BT 112. Takvu dopunu dobro potvrđuju ostali rječnici,[49] a Kanižlić je primjenjuje i uz neke druge glagole: Vas će me dvor korit, *uskočicu zvati* SR 762, ne bi se toliko *drimljiva* i *studena* u službi tvojoj *ukazao* PU 31, hotijući ga *imati* svoga *naslidnika* BS 63.

Pa dok tako obilno slijedi većinu uzora, Kanižlić pokazuje da zna i za odredbe Della Belline: *Nazvao* sam knjižicu ovu: *Malom* i svakomu *potribnom bogoslovicom* MB 1.

Kada povratni glagol zamjenjuje pasiv, može uza nj stajati objekt u A: Na priliku *štije se* u knjižnici ovu *istinu* BT 18.

Akuzativ pridjeva i zamjenice dolazi u uskličnim rečenicama gdje bi u suvr. knjiž. jeziku bio N ili G: *Srićne nas* koji takovu gospoju imamo UM 397.

U morfologiji je pokazano (§ 95) da je Kanižlić V jd. i-osn. s gram. morfemom -Ø preuzeo od starih gramatičara. Budući da to nije bila njegova govorna crta, osjećaj mu za nju nije dovoljno istančan te on

[42] Đurđ. *Uzdasi: bježah ljubav* II 119.

[43] Za takvu rekciju glagola *lagati* kaže Maretić da je neobična; usp. Mar. Gramatika, § 544. b.

[44] *BLAGO:* plakkati nevoglje ⟨nevolje⟩ od ovoga svjeta ⟨svijeta⟩ *(pjanger le miſerie di queſta vita)* Deplorare calamitates vitae. Deplorare vitam.

[45] *GAZ.* 2: ſzmert priatela ⟨smrt prijatelja⟩ plakati (s. v. Plachèm).

[46] *GAZ.* 2: Vikam drugoga *('Voſſito, voizo').*

[47] B-H-Ž Gramatika, § 335, t. 9.

[48] *DIZ.:* Far, ò laſciar herede. *Haeredem facere.* Ucinitti báſtiníkom. Oſtaviti báſtiníkom ⟨učiniti baštinikom, ostaviti ...⟩; usp. i *DIZ. Avv.*, str. 42.

[49] *BLAGO:* Uciniti baſtinika ⟨učiniti baštinika⟩; *GAZ. 1: vchiniti koga odvetka* ⟨včiniti ...⟩ (s. v. Haeres); 2: vchiniti koga odvetka (s. v. Odvètek); *LEX.: kôga batrivoga vuchiniti* ⟨... vučiniti⟩ (s. v. Facio, 15).

lako pogriješi. Upotrijebivši takav vokativni lik, on mu atribut – radi rime – stavlja u A jd. u primjeru: Stvori me u vrime i na tvoju sliku / dahnuć učini me – o *milost veliku* SR 1929–1930.

200. S prijedlozima. – Mjesto A bez prij. uz gl. *mrziti* dolazi A s prij. *na: mrzim na* svaki *grih* BS 109, *mrzi* ona *na razdiljenje* PU 17. Kanižlićevi uzori dobro potvrđuju takvu rekciju toga glagola.[50]

Ponekad se s istom rekcijom javlja gl. *svidočiti: na koga* krivo *svidočio* MB 186. Iznimno se tako slaže i gl. *čuditi se* u stihu: Sad *na* špilje *ime* nemojte *se čudit* SR 1737 (x *brime).*

Prij. *na* dolazi radi preciznosti u primjeru: *na prah* se vraća SR 1418 ('ponovo postaje prahom', a ne 'ponovo odlazi u prah'); za tim se moglo povesti: *Na crv* se obrati pepeo SR 1423.

Mjesto *u* stoji *na* u izrazu: *na čas smrti* BT 49 što je prijevod latinskoga *in hora mortis.* Hrv. značenja latinskoga *in* Kanižlić očigledno nije uzimao prema Della Belli,[51] već prema sjevernim rječnicima.[52] Akuzativ s prij. *u* (mj. L s prij. *u* ili *na*) ima u molitvi: Slava otcu . . . kako biše *u početak* BT 49, budi mi *u pomoć* MB 174.[53]

Prij. *po* + A upotrebljava Kanižlić ponekad s načinskim i vremenskim značenjem gdje je u suvr. knjiž. jeziku A s prij. *na: po* isti *način* BS 177, *po* ti *način* KP 17, 73 (: *na* ovi *način* KP 150), *po* sve *vike* vikā BS 244. Vrijeme može značiti i A s prij. *uz:* Ali *uz* ovo sveto korizmeno *vrime* nije dopušteno u lov ići KP 151.

Čini se da u Kanižlićevu knjiž. jeziku još postoji prij. *ob: ob desnu* Boga MB 193, *ob desnu* srdca tvoga BS 207, suze *ob dan* i po noći SR 2922. Taj se prijedlog, međutim, očuvao samo u nekoliko veza s drugim riječima.

Jedna je *ob desnu,* vjerojatno preuzeta iz crkvenih tekstova, ali i dobro potvrđena u starim rječnicima.[54] Upućujući na drugu natuknicu, *GAZ. 2* pokazuje da je to u sjevernoj Hrvatskoj bila manje upotrebljavana sintagma.

Druga je veza s riječi *dan* (i *noć).* Osim južnih rječnika[55] bilježi je i Belostenec.[56] I ta se veza, naravno, mogla očuvati iz starijega vremena,

[50] *BLAGO:* mrriẓiti ⟨mrziti⟩ vele na koga; *DIZ.:* Marʒjetti ⟨mrzjeti⟩ . . . nà tkoga (Odiare); *GAZ. 2:* merzim ⟨mrzim⟩ na koga (Merzim).

[51] *DIZ.:* In . . . *In.* ù.

[52] *GAZ. 1:* In . . . *V, vu, na; LEX.:* In . . . *Vu, Na, ù.*

[53] Ti primjeri ujedno pokazuju južnim (čakavskim i štokavskim) govorima svojstveni sinkretizam A i L. Budući da je Della Bella dobro razlikovao A i L s prij. *u (DIZ. Avv.,* str. 37), moramo zaključiti da je Kanižlić do njihova sinkretizma došao čitajući djela iz južne Hrvatske.

[54] *BLAGO:* Ob, illi na, kakoti obdeſnu ⟨obdesnu⟩; obdeſnu, na deſnu; oblivu. Na livu; *DIZ.:* Ná dèſnu. ob dèſnu ⟨desnu⟩ (Deſtra, Alla man deſtra); *GAZ. 2:* Ob deſzno ⟨desno⟩. v. Na deſzno.

[55] *BLAGO:* obdan. Dagnom ⟨danjom⟩; obnócch: nochjom ⟨noćom⟩; *DIZ.:* Obdán. Dánom. Prikodnèvi. Príkodán (Giorno, Di giorno); Obdán (Giorno, Frà giorno); Obnooch ⟨obnoć⟩. ù nocchi ⟨noći⟩. Priko nocchi (Notte, Di notte).

[56] *GAZ. 1: Vudne, po dnevu, ob dan* (Interdiù); *Po nochi* ⟨noći⟩, *v-nochi, ob noch* (Noctu); *2:* Ob dan, vudne — *LEX.: Po dne, po-dnevu, vu dne, dnevom, cheſz* ⟨čes⟩ *dan, danom* (Interdiu); *Po nochi* ⟨noći⟩ (Noctu).

kada je prij. *ob* u jeziku još postojao. Kanižlićevi stihovi: Ne stadoše ronit oči / suze *ob dan* i *po noći* SR 2921–2922 pokazuju da kombinaciju likova u njima *(ob dan + po noći)* nije Kanižlić mogao uzeti ni iz kojega drugog rječnika osim *GAZ. 1.* Sjeverni uzor posvjedočuje i rastavljeno pisanje prij. i im. *(ob dan)*, za razliku od južnih rječnika koji pišu sastavljeno.

Lokativ

201. U suvr. knjiž. jeziku uz gl. *razumjeti* dolazi I s prij. *pod* (za mjesto u prenesenom smislu); Kanižlić uzima *po* + L: Dvi se pako stvari *po* dobromu *životu* razumiti mogu BT 476.

Poznata mu je također upotreba prij. *po* u pasivnim konstrukcijama: nakićena i izpivana *po Antunu Kanižliću Požežaninu* SR g. n.

L s prij. *o* služi i kao prijedložni objekt: da se *o molitvi* mnogo zabavlja BS 174, Suze nje su dilo, *o njima* je živa SR 2715.

Dvojako prevođenje lat. *in* (usp. § 200) odražava se i u kolebanjima koja se javljaju u vezi s prij. *u* i *na* uz L: kod sv. Matije *u* 22. *pogl.* PU 17 : kod svetoga Luke *na pogl.* 19. UM 169. Ta se dva prijedloga i inače zamjenjuju: *u otoku* Malti UM 617, *u* 4. *strani* UM 321.

Sinkretizam o kojem se govorilo u § 200. odražava se i u L: da se *u knjizi* od života upisati mogu UM 145, zapovidi mu *na* drvenoj *klupi* sisti KP 98, jest *na vrhu* episkopstva skočio KP 457.

Na kajk. narječje podsjeća upotreba *pri* + L mjesto *kod* + G: našla bo si milost *pri Bogu* UM 313, ali i Della Bella dopušta takvu vezu.[57]

Instrumental

202. Bez prijedloga. – Gl. *gibati* ima uza se kao dopunu besprijedložni instrumental: *kojom* vitar *giblje* MB 144.[58] Dopunu u I dobivaju također glagoli *otvrdnuti, brinuti se, izminjivati: otvrdnuti srdcem* MB 41, nego *se je brinula* Rebeka *Jakovom* svojim UM 162,[59] kralja *robom,* roba *kraljem izminjiva* SR 326.[60]

Samo je naoko riječ o besprijedložnom instrumentalu uz neke druge glagole: srdce iz prsi mojih ne *uze životom* SR 1260, jer *životom* slabe skoro *se razvežu* SR 2750. da ga ova čudnovata ljubav *životom* ne *rastavi* BT 452, *raztavljenje svitom* BS 146. Te su pojave nastale zbog tendencije da se upotrebljava prijedložni lik *s* te zbog njegova gubljenja pred kons. *s, š, z, ž,* (usp. § 21).

[57] *DIZ. Avv.*, str. 38.

[58] Odatle i jednaka rekcija glagola *ginuti*, usp. *DIZ. Avv.*, str. 42.

[59] Kao što zahtijeva *DIZ. Avv.*, str. 42. Slično je i u posavskom govoru; usp. Ivš. DPG, Rad 197, § 149. b i c, str. 121.

[60] Slično je s rekcijom gl. *satvoriti se* || *pritvoriti se* u *DIZ. Avv.*, str. 42, gdje je kao primjer naveden stih iz Gundulićeva *Osmana: Ptićom* bih *se satvorila.*

Uz pridj. *pun* ne mora stajati G, nego može I: toliko su *pune ljubeznivostju* prsi tvoje UM 25. Ta rekcija potječe iz lat. jezika. Kanižlić je znao da uz pridj. *plenus* može stajati genitiv ili ablativ.[61] Hrv. zamjena ablativu, kao što su je preporučivale gramatike *(od* + G: »pun *od ljubeznosti«)*, Kanižliću se ovdje svakako činila nezgrapnom te se radije poslužio instrumentalom.

203. S prijedlozima. – Della Bella je dobro razlikovao instrumental društva i instrumental sredstva. Pokazuje to primjerima uz prij. *con* (s. v.).[62] Posavski ih govor također razlikuje, samo se prijedlog *s* ponekad gubi pred sibilantima.[63] U Belostenčevu rječniku, naprotiv, upotrebljava se prij. *s* uz obje vrste instrumentala.[64] Zato se može uzeti da Kanižlić nasljeđuje sjeverne uzore kada vezom *s* + I izriče:

a) *sredstvo: pritiskana s* od Ghelena *slovī* SR g. n., *s metlom mesti* SR 1179;

b) *sredstvo u prenesenom značenju: s* jednim *odgovorom* ... pitanja *razmrsio* BS 51;

c) *objekt: vladala je* s njegovim *oćućenjī* BS 177, *š njome upravlja* UM 48;

d) *način: s* medenim *ričma progovori* k njemu BS 87, *s krajem* oka *slidim* SR 3276;

e) *vrijeme:* hotio sam *s* ovom *prigodom* MB 1.

Naravno, on poznaje i ovakve primjere koji su u skladu sa suvr. knjiž. jezikom: mlogima *darovī nakićeni* MB 52, Đavao u zmiji *glasom* čovičjim Evom *govoreći* MB 52, Život *vitrom ide* SR 2095.

Zbog u § 202. pokazane rekcije i zbog Kanižlićeva miješanja prijedložnog instrumentala s besprijedložnim nastale su pojave kao što je u primjeru: prominio je Indiju *s nebom* BS 64. Naprotiv, od Della Belle[65] je – uz razumljivu ikavizaciju – preuzeta sintagma koja često dolazi, a vidi se u stihu: ali *sa svim time* snage jošter mlade SR 350.

Ponekad od dva instrumentala koji dopunjuju isti glagol jedan ima prijedlog, a drugi ga nema: kljun tare o granu, *glavom* trese i *s krilī* SR 1776.[66]

[61] Usp. *GAZ. I*, s. v. Plenus.

[62] *DIZ.*: Con, particella, che dinota compagnia. zájedno ⟨zajedno⟩. Con Pietro, s'Petrom ... — Con bel modo, overo con bella maniera. *Bono modo.* Ljeepim nâcinom ⟨načinom⟩. Dòbrjem nâcinom ...

[63] Ivš. DPG, Rad 197, § 149, str. 120: ide *sviñama* (= ide *sa sviñama).*

[64] *GAZ. 2* (s. v. Z; u transkripciji): »Z, gda se prepostavlja imenam ka zlamenuju pajdaštva. *Cum*, kakti z Petrom, *cum Petro*. 2. z, kada se prepostavlja rečim koje orudje znamenuju, *idem qvod ablativus abſolutus*, kakti: z perom, *calamô*.«

[65] *DIZ.*: ... Saſvjèm tjem ... ⟨sasvijem tijem⟩ (Niente di meno).

[66] Taj primjer, iako u množini s. r., navodi na misao kojoj bi se, međutim, teško našli neposredni dokazi. Naime, *I* se još u starom jeziku nije uvijek gram. morfemom dovoljno razlikovao od drugih padeža: u jd. m. i s. r. od D mn. *(-omъ ‖ -emъ : -omъ ‖ -emъ)*, u mn. m. r. od N i V mn. *(-y ‖ -i : -i)*. Velika ekspanzija prijedloga *s* mogla je nastati upravo zbog težnje da se I jasno razlikuje od drugih padeža.

Neobična je veza genitivnog prij. *pored* s I u primjeru: on koji se sada *pored suncem* sviti SR 329.[67] Della Bella pokazuje moguć način razvoja te sintaktičke crte. U *DIZ.* postoji cio niz prijedloga koji odgovaraju talijanskom *appresso.*[68] Između ostalih to su *pri* i *prid.* Prijedlogu *pri* (s G) bila je istoznačnica *pored* (s G). Zbog glasovne sličnosti stoga se lako dogodilo da se *prid* uz I nadomjesti likom *pored,* i to bez ikakve druge sintaktičke izmjene. Ta je pojava izvrstan primjer metricizma.

Uz prij. *među* rijetko je I mj. A: koje sveti Pavao broji *među* onima *grisī* KP 860. Ta pojava proizlazi iz već spomenutog na jugu proširenoga sinkretizma padežā, a neposredan poticaj za njezinu upotrebu Kanižliću je i ponovo mogao dati Della Bella.[69]

Množina

204. Za sve što nije precizno određeno ili što nije spomenuto u nabrajanju upotrebljavaju se u suvr. knjiž. jeziku zamjenice i pridjevi u jednini s. r.: *sve, ovo, ostalo* i sl. U Kanižlića je pretežno množina, prema lat. jeziku: ognjem kojim goriš *sva* užeži BS 25, svidočeći da i *ona koja* se u moru nahode njemu *poslušna* jesu BS 54, čovika, živine i *ostala* MB 52, koji *svaka* znadeš BT 217.[70]

Nasuprot tim knjiškim oblicima ponekad je, iako rjeđe, onako kako je u suvr. knjiž. jeziku i kako je vjerojatno u 18. st. bilo u posavskom govoru: Virujem *sve ono* što me učiš MB 172, *ovo* promišljajući BT IV. Ima i ovakav mješovit primjer: Zašto većma viruješ *ova* nego *ono* što očima vidiš? MB 31. Jednina i množina mogu se u stihu upotrebljavati paralelno, u blizini, i to jer su u kongruenciji s riječima kojima je gramatički broj nametnut rimom: *sve* se ondi *vidi* SR 372 (x *slidi) : svaka* se tu *vide* SR 373 (x *ide).*

Množina *lica* znači *lice* (jednog čovjeka) u BS 74: oči i *lica* tako životna bijahu.

Mjesto množine nalazi se jednina uz pridjev *različan:* Poslovanje more se razumiti na *različni način* KP 763.

Zamjenice

205. O sintaksi zamjenica Kanižlić je iz Della Belline gramatike mogao vrlo malo saznati. Zato je upotreba te vrste riječi pod jakim utjecajem lat. sintakse.

U rečenicama gdje je subjekt ujedno objekt ne upotrebljava se za 1. i 2. l. jd. i mn. povratna, nego lična zamjenica: ja svega *mene* cilovito

[67] Gundulić u *Suzama* također ima: ki cijenjahu njegda u slavi / *pored suncem* uvik sjati II 213-214.
[68] V. *DIZ.*, s. v.
[69] *DIZ. Avv.*, str. 39.
[70] Đurđ. *Uzdasi:* duh priliepi kiem *sva* gore VIII 266.

darujem tebi PU 84, zlatno ruho s *mene* svukoh SR 1553, pitaj *tebe* istoga BS 153, svi nosimo s *nami* vlastito tilo BS 166.[71] Povr. zamjenica dolazi u 3. l.: on sam *sebe* za ništa držeći BS 184. Sve je to prema lat. jeziku.

Slično se mjesto subjektova posv. pridjeva ne upotrebljava za 1. i 2. l. jd. i mn. povr.-posv. zamjenica, nego posv.: Odvrnuti ću od vas obraz *moj* UM 217, da ga usadiš i ukoreniš u srdcu *tvomu* BT 18, ne možemo *našom* pametju izmiriti MB 47, utecite se ... u svijū nevoljah *vaših* MB 3; samo izuzetno: udili mi pomoć *svoju* MB 77, spomeni se od mene u molitvicah *svojih* BS 15. Mjesto posv. pridjeva za subjekt u 3. l. uzima povr.-posv. zamjenicu: putnik putem *svojim* nit sluša nit staje SR 282, Bijahu sluge i sužnji požudā *svojih* BS 162.

Vrlo rijetko upotrebljava povr.-posv. zamjenicu *svoj* mjesto posvojne *njegov:* Jozipa u *svomu* rukodilu pomažući UM 550, Opočiva svatko od dila, / jer da trudi brez pristanka, / smaknula bi tilo sila / prije *svoga* smrtnog danka PU 224.

Mjesto pokazne zamjenice u rimi može doći lična: što se zgađa *njima* koji svitlost traže SR 196 (x *klima).*

Pok. zamj. *ovaj* tiče se u Kanižlića i onoga što je već kazano, a ne samo onoga što će se tek reći: Čuvši *ovo* proročanstvo BS 35, Što osobito i vlastito ima Bog otac, prvo sobstvo? Ima *ovo* da od drugoga ne izlazi MB 96.[72] Ponekad ispušta *to* koje se odnosi na rečeno: Doista je čudo veliko i ljubav nečuvena! PU 69.

U suvr. knjiž. jeziku teži se da se odn. zamjenica i riječ na koju se ona odnosi nalaze jedna do druge. U Kanižlića ima mnogo odnosnih rečenica u kojima nije tako: one *darove* udilio drugim *koje* dostojao se jest udiliti tebi BS 190, da bi u takvom *vrimenu* bila u *komu* nam je od potribe PU 169, zapovidio je *dvoranom* da se Teoktit imade pogubiti, *koji* krvničku ovu zapovid ispuniše KP 18.

Zamj. *čiji* upotrebljava redovno za jd. m. r.: *oca čijega* si sina rodila BS 113. Inače se mjesto nje često upotrebljava zamj. *koji: duša* za *koje* spasenje nastoji BS 219, *meštrom* pod *kojih* brigom BS 17.

A jd. imenica m. r. koje znače neživo u suvr. je knjiž. jeziku jednak nominativu jd., a to vrijedi i za odn. zamjenicu koja stoji uza nj.[73] U razgovornom jeziku takva zamjenica često ima oblik G jd. Toga se mnogo nađe i u Kanižlića: *trudak ... koga ...* prikazujem BS 12, Zatime *dar koga* za sve blago roda / ne bi dala SR 1679–1680. Isto i sa zamjenicom *kakav: vid* tako bistar *kakvoga* nije nikad imao BS 100.

Zamj. *nikoliko* upotrebljava uz im. *vrime* u jednini: željna još *nikoliko vrimena* poživiti BS 65, prođe *nikoliko vrimena* UM 66. Ima i *ništo* 'možda': da *ništo* opet život početi mogu BT 473.

Dolazi i *koji taj* sa značenjem 'bilo koji': za ukazati *koju tu* harnost BT IV.

[71] Đurđ. *Uzdasi:* sa *mnom* nosim I 280.

[72] Usp. B-H-Ž Gramatika, § 133.

[73] Usp. B-H-Ž Gramatika, § 314, t. 14.

Brojevi

206. Broj *jedan* upotrebljava i Kanižlić onako kao ostali »slavonski pisci«. Doslovan prijevod stranoga neodr. člana *jedan* je u primjeru: kao *jedan* ubog čovičac BS 41; u smislu 'neki': ukaza se on jedanput u Indiji *jednomu* slipcu BS 99. Preziranje također znači vrlo često: ti *jedan* crvak BS 218, svakolika jesu kako *jedno* ništo MB 171.[74]

Sintaksa glagolskih oblika

207. Stari su hrv. gramatičari u morfologiji glagola polazili od glagolskih načina, čime su zapravo uspjeli pokazati i sintaktičke osobine pojedinih glagolskih oblika.

Već se u prvoj hrv. gramatici (Kašićevoj iz god. 1604) za »ilirski jezik« ovako određuju glagolski načini: »*Modi uerborum sunt ... Indicatiuus ..., Imperatiuus ..., Optatiuus ..., Coniunctiuus ..., Potentialis ..., Infinitiuus ...*«[75] U Mikaljinoj gramatici[76] oni se imenuju ovim sintagmama: »koji kaže«, »koji zapovijeda«, »koji žudi«, »koji sastavlja«, »koji ne svršuje« (potencijala Mikalja nema). Podjela prema načinima preuzeta je i u Della Belle, *DIZ. Avv.*

U skladu s tom podjelom pojedini su današnji gl. oblici drukčije svrstani, tako da je npr. kondicional (uostalom, posve točno) označen kao konjunktivni imperfekt,[77] a indikativnom futuru odgovara u konjunktivu današnji futur egzaktni.[78] Optativni, konjunktivni i potencijalni oblici većinom su ipak samo varijacije indikativnih oblika u kojima su ovi povezani s veznicima, s uzvicima ili s njihovim kombinacijama.[79] Kašić, na primjer, za prezent i imperfekt optativa tvrdi da »*eafdem formas habent, quas eadem tempora Modi Indicatiui*«, samo im se dodaje *ò dà* ili *à dà*.[80] Slično je i s ostalim oblicima optativa, konjunktiva i potencijala. Od gl. *ticati, orati*, na primjer, prezent glasi: u indikativu *tičem, orem*, u optativu *o da tičem, o da orem*, u potencijalu *da orem?* (upitno!).[81] Neke su od tih konstrukcija toliko ambivalentne da ih treba dati s kontekstom; tako optativni futur, prema Della Belli, glasi: Hotìo Boogh ⟨Bog⟩ da orém.[82] Hrv. jezik nije ni u 18. st. imao posebnih morfoloških sredstava (posebnih gl. oblika) kojima bi se iskazala želja ili mogućnost; i za pogodbu su postojali samo oblici koji je izražavaju u prošlosti i sa-

[74] O upotrebi broja *jedan* u ostalih »slavonskih pisaca« usp. Mar. JSP, § 147, str. 218.

[75] Kaš. *Inst.*, str. 85-86.

[76] *Gramatika talijanska u kratko ili kratak nauk za naučiti latinski jezik (BLAGO*, uvodni dio).

[77] Usp. npr. Kaš. *Inst.*, str. 106 i *DIZ. Avv.*, str. 29.

[78] Usp. npr. Kaš. *Inst.*, str. 116 i *DIZ. Avv.*, str. 26.

[79] Stoga se o njima i nije raspravljalo u morfologiji.

[80] Kaš. *Inst.*, str. 100.

[81] Kaš. *Inst.*, str. 123, 126; *DIZ. Avv.*, str. 24-25. Potencijal toga glagola Kašić ne navodi.

[82] *DIZ. Avv.*, str. 25.

dašnjosti, a nije bilo posebnih pogodbenih oblika koji bi odgovarali svakome indikativnom vremenu. Većinu nabrojanih funkcija u našem su jeziku, kao i danas, nosili veznici.

Unatoč neuspjehu starih gramatičara da hrv. morfološki sustav glagola pokažu kao kopiju latinskoga – pojedini će se detalji njihovih konstrukcija odraziti i u Kanižlićevu knjiž. jeziku. Prikaz gl. oblika dat ćemo prema danas poznatoj podjeli, a na osobitosti koje proizlaze iz stanja u starim gramatikama napose ćemo se osvrnuti.

Prezent

208. U suvr. knjiž. jeziku prezent pf. glagola, koji zamjenjuje futur egzaktni, izriče budućnost u odnosnim, načinskim, poredbenim, vremenskim i pogodbenim rečenicama ako u glavnoj rečenici dolazi futur ili kakav drugi gl. oblik koji znači buduću radnju.[83] Iz toga izlazi da je upotreba prezenta pf. glagola s futurskim značenjem u prostim i glavnim rečenicama protiv norme suvr. knjiž. jezika; ona je zapravo svojstvena kajk. narječju.[84]

Za izricanje buduće zavisne radnje stare gramatike predviđaju futur egzaktni (koji i svrstavaju u konjunktivne gl. oblike, a njegovu konjunktivnost pokazuju navodeći uza nj veznike *ako, kad[a]).*[85] Oba gramatičara dopuštaju da se taj futur zamijeni prezentom, ali samo za gl. *biti:* Kadà bùdu (= 1. l. jd.) ‖ Kadà bùdu bìti, odnosno: Kadá budem ‖ Kada *budem bio.*[86] *O upotrebi prezenta mj. futura egzaktnoga kao budućeg* vremena u glavnim rečenicama nema, dakle, u tim gramatikama traga.

Možda bi se nedovoljno jasnim formulacijama gramatičara o gl. *biti* ipak mogao opravdati Kanižlićev primjer: Drugo stanje srićno i pribivalište, / koje *bude* vično, Rožalija ište SR 1473–1474. Sigurno je, međutim, da iz gramatika nije mogao naučiti ovakve upotrebe: Traži, kad si čuo, ne *najdeš* ju gdi je SR 2067; jerbo svaki znade, da lip dar on *steče,* / komu srića pade, da prvi doteče SR 595–596.

Ta se funkcija prezenta pf. glagola može u Kanižlića objasniti kajk. utjecajem, i to uz posredstvo sjev. rječnika. U *GAZ. 2* nalazi se primjer koji jasno pokazuje da se prez. pf. glagola može upotrijebiti mjesto glavnoga budućega vremena, tj. futura: Dám. (D.) Datichu, datchu ⟨dati ću, dat ću⟩. Navedeni primjeri iz SR svjedoče da je Kanižlić takav prezent upotrebljavao osobito iz metričkih razloga.

Zanijekano 3. l. jd. gl. *biti* dolazi mjesto *nema:* I jerbo mi traga *nije,* mreš i gineš SR 820, *Nije* plaće tanje SR 2284.

[83] B-H-Ž Gramatika, § 345, t. 4.
[84] B-H-Ž Gramatika, § 345, t. 2, napomena.
[85] Kaš. *Inst.,* str. 101; *DIZ. Avv.,* str. 21.
[86] Kaš. *Inst.* i *DIZ. Avv.,* ista mjesta.

Aorist

209. Kanižlić poznaje upotrebu aorista za kondicional: da se budu pokajali, dušu svoju na vike *sarahniše* BT 49, *Poginuše* pusti da kano iz pakla / i iz zmaja usti ne bi nje izmakla SR 2627–2628. Valja pretpostaviti da mu je tu upotrebu nudio posavski govor.[87]

Mjesto futura aorist je u primjeru: Viditi ćeš ćaku da žalosnu rosu / i on, videć baku, iz očiju *prosu* SR 695–696. Iako je tu utjecala rima, ipak nije samo radi nje upotrijebio taj futurski aorist, nego ga je i inače poznavao: ako li bi Menijata sve svoje domorodno Moreansko more, i još Carigradsko, izlio polivajući, umivajući i perući, ne *opra* ga nikada KP 67. Futurski se aorist vrlo često upotrebljava u posavskom govoru.[88]

Imperfekt

210. Imperfekt svršenoga glagola služi za izricanje buduće radnje u BS 14: navlastito ako *se uzdostojahu* ... život njegov štiti.[89]

Futur

211. Budući da u futuru upotrebljava i enklitički i naglašeni oblik pom. glagola *htjeti (ću* ... i *hoću* ...), ne može se uvijek raspoznati je li riječ o futurskom ili voljnom *htjeti*. Nejasno je to npr. u stihu: Tko ga lomit *hoće?* Jedan drugog nuka SR 3049. Zbog dvostrukosti u futuru može Kanižlić enkl. prezent od *htjeti* upotrijebiti u voljnom značenju: triba da se trudi tko *će* pokoj stići SR 3014.

Za tu dvostrukost u futuru Kanižlićev bi knjiž. jezik teško bilo dovoditi u vezu sa starim gramatikama; one paradigmu futura daju s enkl. oblikom gl. *htjeti*. Zato treba zaključiti: Kanižlić je iz govora naučio da se ponekad mjesto enklitike kaže u futuru naglašeni oblik *hoću* ... (npr. kada stoji na početku rečenice), a odatle je taj oblik prenio i na druge pozicije. Ipak, enkl. oblika iza pauze Kanižlić nema.[90]

Futur egzaktni

212. Za izricanje želje u prošlosti služi taj gl. oblik Kanižliću dosta često:[91] Kad je prva sidla kod oglednog stakla, / o da *bude vidla* strah

[87] Ivšić (doduše u sintaksi prezenta) spominje ovaj primjer: pop je u stege, oštar je: da ne drži u stege, bilo bi svakako, *propādē župa* (Ivš. DPG, Rad 197, § 151. c, str. 122). Istaknuti lik akcenatski odgovara prezentu, ali je glasovno istovjetan aoristu, što bi moglo značiti da se u posavskom govoru nekoć upotrebljavao kondicionalni aorist.

[88] Ivš. DPG, Rad 197, § 152, str. 122.

[89] Usp. ovdje, § 123.

[90] Poznavali su ga neki stariji hrv. književnici, npr. Frankopan: Ćeš li, Kloris, moć trpiti, / srcu svomu odoliti ... (Ježić, *n. dj.*, str. 35).

[91] Rešetar (GOGJ, § 46, str. 35) zove taj oblik: perfekt drugi. Bit će bolje da se veza *budem* ... + gl. pridj. radni morfološki klasificira kao futur egzaktni, a u sintaksi da mu se perfekatsko značenje odredi kao jedna od službi; usp. B-H-Ž Gramatika, § 352, t. 2.

u njemu pakla SR 1329–1330, O da mogu učiniti da te ne *budem* nikada *uvridio* MB 39. Dodaci *o da* pokazuju da je riječ o optativu prema starim gramatikama; no one za prošlost propisuju ovakve veze: o da bih učio, o da učah, o da učih, o da sam učio, o da bijah učio.[92] Što Kanižlić za optativ upotrebljava vezu *o da* + *budem* ... + gl. pridj. radni, pokazuje kako su napori gramatičara da taj glagolski način normiraju bili uzaludni.

Futur egzaktni ima ponekad u prozi i stihu mjesto futura: Mlogi danas godinu počimaju koji svrhe ne *budu vidili* UM 300, Vidit ćeš Ružice, sestričice male, / da mira ručice ne *budu* ti *dale* SR 685–686. Tu njegovu upotrebu možemo sa sigurnošću pripisati utjecaju kajk. narječja.

Perfekt

213. To gl. vrijeme vrlo malo odstupa od svoje osnovne funkcije. Upotrijebljeno je, na primjer, mjesto prezenta za nepravu sadašnjost, ali radi rime: Traži, kad *si čuo*, ne najdeš ju, gdi je: / usta je i *uho*, drugo ništa nije SR 2067–2068.

Infinitiv

214. Vrlo je česta konstrukcija *za* + infinitiv, posuđena iz stranih jezika, napose iz talijanskoga: *za ukazat* ljubav moju uzdišem k tebi PU 84, *za oblakšat* svoje brige tužno brime SR 14. Tu konstrukciju gramatike nisu preporučivale; ne navode je kao mogućnost uz opis upotrebe prij. *za*.[93] Ali je Kanižlić nalazio da je njegovi neposredni južni uzori prešutno mnogo upotrebljavaju,[94] a u obilju služili su se njome južnohrv. književnici.[95] Odatle je došla i ostalim »slavonskim piscima«.[96]

Usporedo s njom koristi se Kanižlić vezom *da* + prezent: *da možeš* prinoćit, stan i pokoj našla SR 46. Kada se te istoznačne konstrukcije nađu u nizu, on ih – očito bježeći od monotonije – varira: pun milosti *za obraćati* grišnike, *za podnositi* muke; Marija je pako puna milosti bila *da postane* dostojna UM 515.

Mjesto *za* + inf. dosta upotrebljava *za* + gl. im.: potribne *za uzdržanje* života duhovnoga PU 204–205. I te se dvije veze u nizu mogu smjenjivati: *za obranjenje* vire i *za izkoreniti* Saracene KP 567. Na to ga je upućivao Della Bella pokazujući mu talijansko stanje.[97]

Infinitiv nadomješta gl. imenicu, kao što se vidi u primjeru: Ostale poslove, kakono *šiti*, *orati*, *kopati*, može drugi namisto mene opraviti BT 18.

[92] Dakle veze *o da* + indikativna preteritalna vremena; usp. *DIZ. Avv.*, str. 26.
[93] Kaš. *Inst.*, str. 179, 181; *DIZ. Avv.*, str. 36.
[94] Mikaljina je gramatika, na primjer, »kratak nauk *za naučiti* latinski jezik«.
[95] Đurd. *Uzdasi: za užívati* IV 322, *za znat* VII 150.
[96] Mar. JSP, § 165, str. 232.
[97] Npr. *DIZ.*: Govoritti ..., Beſsjèditi ⟨besjediti⟩ (Parlare) — Govorènje ... Beſsjedènje (Parlare nome).

Taj gl. oblik dolazi mjesto *da* + prez. kao dopuna nekim imenicama *(želja, briga, vrime, odluka* i dr.): uztegni onu *želju* i *brigu steći* dobra vrimenita BS 155, vazda je *vrime* dobro *činiti* BS 33, Rožalija . . . *odluku* svoju u špilji *pribivat* napiše strilom SR II–X n. U istoj se funkciji nalazi i kao dopuna glagolima: *zapovidi* meni *doći* k tebi MB 196, njemu Febo *veli znojit se* i *bditi* SR 248. On dopunjuje i pridjeve *(brza doći* UM 197, *nemoćna podnesti* SR 3629), osobito pridj. *rad:* niti prospat mogoh *nakitit se rada* SR 944.

Uz *biti potribit* može doći infinitiv s istim značenjem kao uz obligatorno *triba:* od istoga Saverije naučena koja *su potribita virovati* BS 70.

Futurski infinitiv ima u primjeru: Jao, o ludosti, s tebe, jao, *steći*, / o kratka bludnosti, muke strašne peći SR 2563–2564.[98]

Infinitiv se često kombinira s 3. l. jd. glagola *biti* 'trebati, morati, valjati, moći':[99] Na drugih mistih toliko *je* puka *viditi* BS 104, *nije* te moći *dozvat* SR 977, Ne *biše* ti, sovo, hole glave *dići* SR 185.

Dopuna je i glagolu *imati* 'morati': *ima biti* BS 215, Što ovde *biližiti imamo?* MB 133, Kud mi *imaš ići*, ne znam te ja učit SR 3. Uz gl. *(u)činiti* također može stajati infinitiv: četrdeset i dva *učini posići* KP 567; ta je konstrukcija preuzeta iz talijanskoga.[100]

Imperativ

215. 3. l. jd. impr. *budi* često se upotrebljava sa značenjem veznika *ili* i odgovara obliku *bilo* u suvr. knjiž. jeziku: *budi* ono muško ili žensko MB 9, jer lovoru, *budi* kakvo goder vrime, / niti jesen hudi niti poraz zime SR 2959–2960.

Kondicional

216. Kondicional sadašnji upotrebljava Kanižlić za izricanje prošlosti. Međutim, dok se u suvr. knjiž. jeziku tim gl. oblikom može izricati učestala prošla radnja,[101] u Kanižlićevu se knjiž. jeziku njime kazuje i trajna prošla radnja: Kada *bi* on pako ne pristajući oproštenje *molio*, zapovidi mu da učini dilo od vire UM 203, što *bi* tako dugo u crkvi *činila* PU 79–80. Ta je služba današnjega kondicionala potekla iz starih gramatika. U njima je veza aorist glagola *biti* + gl. pridj. radni značila konjunktivni imperfekt.[102] Jedna je od razvojnih mogućnosti bila da taj oblik izgubi konjunktivnost, što se i dogodilo u Kanižlića, a da zadrži značenje prošlosti.

[98] Usp. B-H-Ž *Gramatika*, § 356, t. 13.

[99] Ta je konstrukcija poznata u suvr. knjiž. jeziku (B-H-Ž Gramatika, § 356, t. 4), ali je danas svakako dosta rijetka.

[100] *DIZ.*: Far ſapere. *Certiorem facere.* Cinitti znatti ⟨činiti znati⟩. Datti nà znànje ⟨znanje⟩.

[101] B-H-Ž Gramatika, § 353, t. 6.

[102] Usp. Kaš. *Inst.* (str. 139): dà bih imáo ‖ imál; *DIZ. Avv.* (str. 23): Imáo bih.

Željni kondicional praćen skupom *o da* ima on često, npr.: *O da bi* ti *mogao* ljubav i zafalnost vratit! MB 198. To je upravo Della Bellin optativni prezent i imperfekt.[103] Željni se kondicional nalazi i u glavnoj rečenici: Ah, Bog *bi dao!* da svaki krstjanin ... PU 127. Ta rjeđa Kanižlićeva mogućnost pokazuje da se optativ – kao što su ga propisivale gramatike – slabo prihvaćao te se nastojao pojednostavniti.

Kondicional Kanižlić upotrebljava i uz pogodbeni veznik *da*, gdje je u suvr. knjiž. jeziku *da* + prezent, odnosno *ako* ‖ *kad* + kond.: Da vi što kriposti imate, b i bio / za nahudit dosti jedan, *da bi smio* SR 3031–3032. Ta je upotreba, čini se, kajkavska,[104] čemu u prilog govori i ovaj podatak u kontekstu: enklitika *(bi)* namještena je iza pauze.

Kondicional prošli svojom upotrebom ne pokazuje nikakvih odstupanja od stanja u suvr. knjiž. jeziku.

Glagolski pridjev radni

217. Taj se oblik često, osobito u SR, upotrebljava u dopusnoj i željnoj službi: Putuj, – ili drumom ili stazom *išla*, / ili gustom šumom, na polje *izišla* SR 17–18, a po zlu *pošao*, što ne *ktio, srio* SR 1017.

Pridjev radni glagola *umrti* redovno zamjenjuje pridjeve *smrtan, besmrtan: umrli* ovi život UM 14, Ja li da *umrle* puti blato kitim, / a od *neumrle* duše nit se sitim? SR 1451–1452, kad duša iz puti *umrle* izide SR 1853.

Glagolski prilog sadašnji

218. U Della Bellinoj se gramatici gl. pril. sad. (na *-ći)* shvaća dvojako: kao gerundij i kao particip. Gerundij je »nesklonjiv i služi svim licima i brojevima«.[105] Naprotiv, particip je sklonjiv i deklinira se kao pridjevi.[106] Tako je bilo već i u Kašićevoj gramatici.[107] Normirajući jezik, uz ostalo, i na temelju podataka iz južnohrvatskih književnih djela do kraja 16. st., Kašić je dvostruku funkciju gl. priloga sad. mogao izvesti odatle, a ne direktno pod utjecajem lat. jezika; Della Bella je pak imao za sobom još i duži književnojezični kontinuitet nego Kašić.

219. Kanižlić potpuno prihvaća Kašićeva i Della Bellina pravila o tome gl. obliku. Njime izriče radnju istovremenu s radnjom predikata: nek *sjajuć* visoko iz dola i gore / misec, jasno oko, vodi te do zore SR 49–50. Budući da gramatička pravila o gl. prilogu sad. nisu bila dovoljno iscrpna, Kanižlić ga je upotrebljavao i za radnju koja prethodi predikatovoj (tj. mjesto gl. priloga prošlog, od pf. glagola): Ali što ja

[103] *DIZ. Avv.* (str. 31): ò dà bih mogáo.
[104] Usp. u *GAZ. 2* podatak: »Dà, *ponitur pro* Ako« (s. v. Da).
[105] *DIZ. Avv.* (str. 24): »Il Gerundio è indeclinabile, e ſerve a tutte le perſone, e numeri.«
[106] *DIZ. Avv.* (str. 24): »E ſi declina, come gli Aggettivi.«
[107] Usp. npr. Kaš. *Inst.*, str 117.

sada *zaduć* s puta reko SR 5. Iz te upotrebe izlaze i njegovi primjeri kada pri izricanju prošle podređene radnje varira dva gl. priloga: Dvoumim, dakle, hoće li to biti *očuvajući* ali pako *prikršivši* zavit moj UM 517.

Gl. pril. sad. s drugim značenjem (kao particip, tj. sklonjivi gl. oblik) Kanižlić također obilno upotrebljava. Njime npr. zamjenjuje odnosne rečenice (što je u skladu s Della Bellinom predodžbom o »elegantnijim« jezičnim sredstvima): božicom nazvanom *vrtećom* sasvime SR 320. Iz toga se razvio supstantivirani gl. pril. sad.: neka *umirajući* često zaziva BT 500 (N jd. m. r.); spasenje u tebe *virujućih* MB 181 (G mn.); *Pitajućim* on odgovori KP 308 (D mn.), itd. Težnja za ekonomičnošću izraza navodi ga i na upotrebu toga gl. oblika mjesto lat. dativa apsolutnog: Ne bi li bio dostojan da *mu* druge države, u Rim *idućemu*, ... poštenje ukažu BS 63. Napokon, to ga navodi da gl. pril. sad. upotrebljava mjesto pravih pridjeva: *živućega* Saverije kriposti BS 7.

Paralelna upotreba gl. priloga sad. s njegove dvije funkcije najbolje se vidi u primjerima kao što je ovaj: utiši ga tri dni *plivajućega držeći* BS 57.

Glagolski prilog prošli

220. Po upotrebi toga gl. oblika Kanižlićev se knjiž. jezik većinom slaže sa suvr. knjiž. jezikom, tj. gl. pril. prošli znači »radnju, koja se dogodila prije radnje kazane predikatom«.[108] No u njega se javlja tendencija da se pri upotrebi gl. priloga prošlog potre njegov vremenski odnos prema radnji predikata, što znači da ima slučajeva kada je upotrijebljen mjesto gl. priloga sad.: ako li gdi njega boj ne zadržava, / *bivši*' od rata svega vojvoda i glava SR 639–640. Krajnji je ishod da gl. pril. prošli ponekad znači radnju koja se događa poslije predikatove: nit mi tebe *srila*, koja strahom rani, / iz busije sila, *zaviknuvši:* »Stani!« SR 25–26 (najprije *srila*, zatim *zaviknula*).

Ostala pitanja iz sintakse

Veznici

221. Veznikom *i* povezuje – na lat. način – dva atributa koji u suvr. knjiž. jeziku stoje jedan uz drugi bez veznika: mloge *i* velike grišnike UM 209.

Osim rastavnog veznika *ili* ima veznik *iliti*, koji stavlja između sinonima: služi se ovim naukom ili bio doma, ili u crkvi, ili na ulici, ili u sobi, ili u *prodaonici iliti dućanu*, ili bio sam, ili u društvu PU 191. Taj je lik veznika preuzet od sjevernih uzora,[109] a upotrebljavao se u kajk.

[108] B-H-Ž Gramatika, § 358.

[109] *GAZ, 1: Ili, ali, iliti* (Sive); *LEX.: Ali, ili, iliti* (Sive): *BLAGO:* il. Illi. Alli; *DIZ.:* Illi. Alli (O).

knjiž. sredini i u ozaljskome krugu za istu svrhu koja se vidi u Kanižlićevu primjeru, tj. za povezivanje kontaktnih sinonima.

Mjesto *ili* Kanižliću često služi *ali:* valjalo bi da je *ali* izvan pameti, *ali* izvan vire stupio BS 229.[110]

I u njega ima ovakva upotreba veznika *nego:* ne znam *nego* roniti suze KP 895.

Dopusni su mu veznici *akoprem, premako, ako premda: akoprem* nerada, jerbo se zareko SR 6, *premako* KP 780, 904, hoće uteć, kasno *ako premda* hodi SR 798. Njegov izbor likova za taj veznik jasno upućuje na uzore.[111] Lik *akoprem* uzeo je, naravno, od sjevernih, lik *premako* adaptirana je varijanta lika *prim ako* iz *LEX.*, a *ako premda* kontaminacija je sjevernoga *akoprem* i Della Bellina *premda.* Veznik *premda* može značiti 'pa i': Jest svaki čovik, *premda* neprijatelj MB 36.

Jedan je od uzročnih veznika *bo,* koji se postponira: ja *bo* ću BS 24. Mjesto *što* ponekad ima *da:* zafaljujem ... *da* si me ... MB 197.

Veznikom *jerbo* ne spaja samo rečenice nego i dijelove rečenice koji su u međusobnoj uzročnoj vezi: između njih jedan ću samo, *jerbo* domaći, događaj naprvo dati UM 426.

Veznike *kao* i *kako* upotrebljava podjednako u oba značenja: *kao* piše s. Thoma od Aqvina UM 22 : Bogu *kako* najvećemu gospodinu MB 166. Za 'kao što' služi mu *kano, kaono: kano* si učinio PU 69, Uteci se k pričistoj divici Mariji *kaono* uplašena dičica u krilo majke svoje BS 180.

Za isticanje obično ima veznik *da: Da* gdi će dakle u vike biti ...? MB 26.

Enklitike

222. Položaj i upotreba enklitika u Kanižlića se ne slaže posve sa suvr. knjiž. jezikom.

Poremećaji do kojih u Kanižlićevu knjiž. jeziku dolazi s enklitikama počinju od dubletnoga stanja nekih zamjeničkih enklitika. Već je u § 112. ustanovljeno da su se D-L-I lič. zamj. za 1. i 2. lice mn. izjednačili prema I *(nami, vami).* No gramatike su (usp. § 112, bilj. 104) pružale za D mn. izbor likova *(vam ‖ vami ‖ vama).* U tome je Kanižlić otkrio mogućnost da mjesto naglašenog oblika zamjenice u metričke svrhe iskoristi današnju enklitiku: sa svim tim, da nosim k *vam* ljubav, ne dvojte SR 1497.[112] Njemu je svojstveno da preuzete jezične pojave nastoji proširiti na sve srodne slučajeve. Tako je namještanje lika *vam,* koji je očigledno ipak osjećao enklitičkim, u poziciju naglašenog oblika prote-

[110] Usp. bilj. 109.

[111] *DIZ.:* Prèmda (Etiamdioche), Prèmdà (Ancorche); *GAZ. 1: Ako prem, budi da, prem da* (Quamvis), *Akoprem* (Tamenetſi); *LEX.: Ako prem, Prim ako, Najti, Da prèm* (Etiamſi).

[112] Nema sumnje da se time približio starijemu morfološkom sustavu nekih od svojih uzora, npr. Belostenčevu. Uostalom, kraći dativi mn. lič. zamjenica čuju se — ali rijetko — i u posavskom govoru; usp. Ivš. DPG, Rad 197, § 72. e, str. 32.

gao i na druge lič. zamjenice kod kojih nikada nije bilo morfološke istovjetnosti neenklitike s enklitikom *(njemu : mu)*: M e n i voda teče da se' usta razlade, / vodice *mu* neće nitko da podade SR 1995–1996.[113]

Bez razloga su upotrijebljene enklitike u ovim primjerima: kruh naš svagdanji daj nam *ga* danas MB 14, Ljubav *ga* je kralja slugom, gospodina podložnikom, boga čovikom učinila PU 22, u pustoj se gori / za čas istom, znadem, kaono *se* stvorih SR 1559–1560. Ima i slučajeva da je ispuštena enklitika u ponavljanju: doleti orao i zastre *ga* krilī, braneći od žarkoga sunca KP 254. Naoko se dvije enklitike mjesto samo jedne nalaze u primjeru: evo *ti vam* uzhodi zora UM 389. Čini se da je lik *ti* u ovome slučaju etički dativ. No njega je bolje objasniti kao navezak koji je prianjao uz nepromjenljive riječi (npr. uz veznike, usp. § 138).

Riječcu *li* upotrebljava Kanižlić vrlo često kao postpozitivni veznik, kakav je lat. *-que:* da bi ništo ljudi razumili kakvo, koliko *li* naslađenje gube BS 164, Tko, kakvi *li* je bio Focio? KP 5, kad tko, što *li* radi, sve se ondi vidi SR 372. U stihu to može biti i inverzno: nit pogleda kakvi *li* je, tko je SR 3163. Takvo je postpozitivno *li* preuzeo direktno od Della Belle.[114]

Kanižlić uzima *li* kao enklitiku za tvorbu pitanja, ali ne samo iza glagola, kao u suvr. knjiž. jeziku, nego i iza drugih riječi: . . . ali kojom neumrlostjom? srićnom *li* u raju ili nesrićnom u paklu? BT 34.

Čestica *li* može pratiti pogodbeni veznik *ako* pojačavajući mu značenje: obeća skrušenim srdcem, ako *li* od one nemoćice ustane, da će život prominiti BS 67, ako *li* uznastojiš BS 166.

Osobito su znatne razlike prema suvr. knjiž. jeziku s obzirom na enkl. oblike pom. glagola *biti* i zamj. enkl. *se*. Kanižlićev osjećaj za njihovo namještanje nije posve istančan.

Iako na početku rečenice većinom ima neenklitičke oblike.[115] nađe se na tome mjestu i nešto enklitika (za 3. l. jd. prez.): Koja je četvrta izvrsnost? *Je* ova . . . MB 12. To je možda čuo u posavskom govoru, ali i sigurno našao u Belostenčevu rječniku.[116]

Neenklitičke oblike glagola *biti* upotrebljava često i iza riječi s kojima bi enklitički lako mogli ulaziti u akcenatske cjeline. Tako ima npr.: mučna je, ali *jest* potribna BS 161, Ovog zaručnika . . . imati *jest* dika SR 1483–1484, srdce tvoje daleko *jest* od Boga BS 171. Velika čestota lika *jest* svakako će biti pod utjecajem lat. *est*.

Općenito rijetko stavlja enklitiku na drugo mjesto iza pauze ako bi se na taj način rastavio atribut od imenice: treća *je* prošnja MB 121,

[113] U tome bi primjeru bio normalan suodnos *meni : njemu*, a ne *meni : mu*. To Kanižlića nije mnogo smetalo, jer da jest, lako bi stih d.ukčije sastavio: *njemu vode neće* . . . Svakako mu je više bilo stalo do variranja likova *voda : vodice*.

[114] *DIZ.:* Li, aggiunto nel fine delle voci V. G. Ivanli. Petarli. ò Gioanni, ò Pietro (s. v. O).

[115] Osobito u onom dijelu MB koji je napisan u obliku pitanja i odgovora: Što je čovik? *Jest* razložito stvorenje božje MB 9; *Jesmo* se odrekli MB 147.

[116] *GAZ. 1:* ad Cyathos ſtare; eſt Cyathis vina miniſtrare. *Je kupami, ali kupicami* ⟨kupicami⟩ *vino podavati* (Ad, 6).

dvi *se* ure vide SR 1810; radije ju prebacuje na treće mjesto: zato more *se* reći BT 79 ili uzima neenkl. oblik: Drugi ubozi *jesu* oni BS 154, Načini ovi *jesu* različiti BT 271. I inače enklitika često može stajati na trećemu mjestu ili dalje: koje sakriti *se* ne more BS 9, i zato po onomu jedno od drugoga *je* razlučeno MB 96, I zato ova nedilja zove *se* od palmā BT 248. Enklitika *se* može biti i na posljednjemu mjestu: gdi za četrdeset danā prigovaraše *se* KP 58.

Negacije

223. Ako je zanijekana cijela rečenica, Kanižlić – prema latinskome – često ne stavlja pred glagol novu negaciju: *Niti* se tomu imamo čuditi UM 169, koju moć *nijedna nit* sila dobiva SR 2954. Ipak, može biti i s negacijom: po *nijedan* način uteći *ne može* UM 48, *ni* drimat *ne* dade SR 1036.

Ako se pred neodr. zamjenicama koje počinju negacijom *ni* i pred riječju *nijedan* nade prijedlog, negacija se ne prebacuje preda nj: *po nijedan* način BS 56, UM 13, *s nijednim* grihom UM 431, *od ništa* jesi stvoren BS 188, *u ničemu* PU 266, *Od nikakve* dobit sile se ne dadu SR 2779. Nedjeljivost je mogla poteći od zamj. *ništa*, koja se opire cijepanju jer je, dovedena u vezu s ljudskom ličnošću, postala pojam: ja *jedno ništo* MB 77 (v. § 206). Ima, međutim, i onih drugih primjera: *ni po jedan* način MB 11, BT 202.

Perfektivan glagol u vremenskoj rečenici s veznikom *dok* u suvr. knjiž. jeziku može, ali ne mora biti zanijekan; u Kanižlića je obično bez negacije: *dok* se *očiste* MB 27, i čekati ponizno *dok* me *odriši* MB 81.

U kondicionalu se negacija može nalaziti ispred participa: što *bi ne bilo* istinito MB 31, ako li *bi* pak *ne uzktili* KP 74.

U glavnoj rečenici na koju se veže suprotna s veznikom *nego* Kanižlić negaciju ponekad ne stavlja ispred predikata, već iza njega: Nju slide *ne* kosit, kopat, orat, žeti / i tovare nosit naučeni kmeti, / *ne* iz sela rodom darovčene vune, / *neg* s mlogom gospodom slavni mači, krune SR 2269–2272.

Sastavni veznik *niti* stoji na početku rečenice mjesto korelativnoga *ne – ni* i na početku zavisne rečenice mjesto *i ne*: Niti se srićnije podnese Fukarandono u boju slidećih pet danā BS 42, ... ili da bi koji nevoljnik na smrt bolestan ležao, *niti* bi ga tko mogao pomoći BT 12, Lete, *nit* se straše prid srčbom krvavom SR 2777.[117]

Negacija i prefiks *uz-* zamijenili su mjesto nekoliko puta u KP: *neuzmiruju* nas KP 164, crkva je *neuzmirena* KP 421. *neuzmirenje* KP 808.

[117] Veznik *niti* upotrebljava se tako i u Đurđ. *Uzdasima:* Bježim tužna, *niti* umijem / znat kud bježim I 271-272.

Fraze

224. Kanižlić upotrebljava nekoliko fraza s istim značenjem za koje u današnjem jeziku postoji samo jedna riječ ili su pak današnje fraze drukčije. Takve su: *na priliku, na način* (s G) 'kao': *na priliku* munje BS 38, *na način* od stupa SR 2813; *obratiti oči* 'pogledati': svi na Saveriju *oči obratiše* BS 41; *činiti molitvu* 'moliti': *činiš molitvu* BS 171, Kako ćeš dakle ti *molitvu činiti?* MB 92; *biti običajan, imati običaj* 'običavati': *običajan bijaše* činiti BS 203, *običajan bijaše* uzdisati PU 216, slat od svile / *običaj imade* rukavice bile SR 903–904; *naprvo dati* 'staviti pred koga' UM 426; *biti moguć* 'moći': *moguć bio* BS 234, *nisam moguća* vratiti ljubav tvoju PU 84; *za nemar držati* 'zanemarivati': gospodina Isukrsta *za nemar drže* PU 14; *dogodi se smrt* 'umrijeti': da mu *se* može lasno *smrt dogodit* MB 150; *imati potribu* 'trebati': od kojih *potribu imam* MB 199; *zadovoljno učiniti* 'zadovoljiti, udovoljiti': za njih pravdi tvojoj *zadovoljno učiniti* BT 202; *staviti pomnju* 'pripaziti': Dok je vrime, neka na to *pomnju stavi* SR 2649, itd.

Možda bi bilo korisno za svaku napose utvrditi iz kojeg je jezika potekla. Zaključilo bi se da su mnoge došle iz lat. i tal. No može se ustanoviti i nešto drugo: Kanižliću su posrednikom opet poslužili stari rječnici. Frazu *staviti pomnju* mogao je naći već u Mikaljinu rječniku.[118] Neke je pak druge imao prilike naučiti iz sjevernih rječnika: *naprvo dati*,[119] *za nemar držati*.[120]

Upotrebljava Kanižlić, dakako, i pojedinačne riječi mjesto fraza; izbjegavajući ponavljanje, ponekad se služi jednim i drugim, npr. riječju *služiti* i frazom *službu činiti* u primjeru: ljubav mu ukazujemo kada mu *služimo*; a *službu* mu *činimo* kada smo njegovoj zapovidi poslušni PU 157.

Stara imenica *triba* (trěba) u Kanižlićevu je knjiž. jeziku prešla polovicu onoga razvoja do kojeg je stigla u suvr. knjiž. jeziku. Još je zadržala koliko-toliko karakteristika imenice, jer uz nju stoji pom. glagol koji ona dopunjuje: koliko *bi triba bilo* BS 68, da mak usnut sili mene, *triba nije* SR 966; *međutim, budući da se u prvom primjeru uz nju nalazi* particip srednjega, a ne ženskoga roda, ona već postaje bezličnim glagolom. Tako je u stihu: kako *triba* komu da na putu žive SR 2830.

S istim je značenjem mnogo češća fraza *od potribe je: od potribe je* trpiti BS 198, nejma *od potribe* koga drugog odvitnika UM 177. Tom frazom izražava Kanižlić i ono što danas kažemo 'biti potreban': s milostima i pokloni koji *su od potribe* PU 45; ali i: od koga nije toliko *potribno* ovde kazati BT 271.

[118] *BLAGO:* Staviti pomgnu *(meter diligenza ...)* (s. v. Pomgna).

[119] *GAZ. 1: Napervo, ali najpervo dajem* (Antepono).

[120] *LEX.: zanémar derfim* ⟨držim⟩ (Contemno).

VII. LEKSIK

225. Kanižlićev opći stav prema leksičkim problemima iznijet je već u § 12. Ondje je pokazano kako je taj pisac smatrao da je »ilirski jezik« »b o g a t a i v e l e p l o d n a mati toliko jezikā kojima druga kraljestva govore«. Može se činiti da je to tek puka književnička izmišljotina. Na stupnju književnojezičnoga razvoja kojem je Kanižlić bio suvremenik to je ipak čvrst nazor. Nakon ozaljskoga kruga s Belostencem i *nakon njihova izdanka* Vitezovića naglo je sazrijevala vjera da se svi raznorodni strani leksički talozi mogu prevladati počne li se oživljavati staro, zamrlo domaće leksičko blago. Pritom je sve više maha uzimao stav da se čak samim prožimanjem autohtonih leksičkih zaliha ukupnosti lokalnih dijalekata opći književni jezik može opskrbiti svim potrebnim riječima te tako osloboditi leksičke zavisnosti o tuđim jezicima. Jednaka je uloga, prema shvaćanju sedamnaestog stoljeća, a pogotovu osamnaestoga, pripadala svim pisanim tekstovima, osobito starim rječnicima. Naš tadašnji purizam, uza sve to, nije želio da bude radikalan. Svrha je bila: broj tuđica svesti na razumnu mjeru.

Upravo iz tih okolnosti može se objasniti što je to u južnih pisaca za Kanižlića bilo toliko atraktivno. Književna povijest gotovo bez izuzetka zastupa mišljenje da ga je fasciniralo bogato južno pjesništvo, i to svojom tematikom i, osobito, svojim izgrađenim pjesničkim jezikom. Kronologija Kanižlićevih djela, nažalost, ne daje opravdanja tom stavu. Prvu fazu njegova književnog rada čine popularne vjerske knjižice, dakle proza za koju je imao bezbroj mogućih uzora u kajkavskoj sredini. Ipak, on već u tim djelima (osobito u PU) piše jezikom koji po svojim stilskim odlikama jasno posvjedočuje vezu s jugom. Da se Kanižlić opredijeli za taj utjecaj kao sebi dominantan, uvjetovao je ponajprije j e z i k: s obzirom na nj pretežno nasljedujući Dubrovčane, on nije dolazio u opasnost da prestane biti što je po svojoj dijalektalnoj pripadnosti doista bio: štokavac. Della Bellu pak prihvaća osobito zato što mu je nudio (kadikad – u slučaju kalkova – zapravo samo prividnu!) sigurnost da se potpuno može izraziti domaćim riječima.

Umjereni purizam u Kanižlića znači da je ipak dopuštao i upotrebu nekih tuđica. Prilike u kojima je živio vodile su ga prema nekoliko izvora tuđega leksičkog materijala i određivale snagu tim izvorima. Bivši položaj Slavonije značio je za tog pisca vezu s turskim, a suvremeni s njemačkim i mađarskim jezikom. Po profesiji se približio grčkom i latinskom, a književni uzori mogli su mu biti posrednik za posuđivanje iz talijanskog leksika. Boravkom u Zagrebu i Varaždinu došao je u neposredan dodir i s kajkavskim narječjem.

Te objektivne prilike nalazile su svoju simetričnu sliku u Kanižlićevu odnosu prema njegovim glavnim uzorima. On je morao, na primjer, zauzeti stav prema njemačkim, mađarskim, pa i turskim riječima što ih je nalazio u sjevernim rječnicima, odnosno prema talijanskim u južnima.

226. Upotrebljavajući u svojim knjigama tuđe riječi, često se služio tzv. kontaktnim sinonimima: *ćošak* iliti *nuglo* BS 92, u *kutu* iliti *buđaku* MB 18, *remenom* iliti *kaišom* UM 378 itd.

Sinonimima (pa i kontaktnim) među prvima su se – i to u starih hrv. pisaca sa sjevera – pozabavili Fancev[1] i Hadrovics,[2] a nedavno Junković.[3] U međuvremenu ih je Hercigonja[4] ne samo ustanovio u djelima relativno ranog razdoblja starije hrv. književnosti, i to s dijalekatski miješanog pokupskog područja, nego ih ujedno – prvi i konačno – terminološki odredio. Potaknut njegovim i Hadroviscevim rezultatima, istakao sam ih u djelima s istoga terena (ozaljskoga kruga),[5] a usput sam ih pokušao identificirati u nekih južnih književnika 16. stoljeća.[6] Kao što pokazuje već sam raspored književnih djela u kojima su ustanovljeni, kontaktni su se sinonimi u 15, 16. i 17. stoljeću upotrebljavali na raznim stranama Hrvatske. Taj vrlo jednostavni postupak odigrao je, čini se, u razvoju hrv. knjiž. jezika toga vremena jednu od bitnih uloga; njihovu će pravu važnost biti moguće konačno ocijeniti tek nakon daljih, novih istraživanja.

Bez obzira na to gdje su se i u kojem vremenu primjenjivali, kontaktni su sinonimi imali u prvom redu didaktičku ulogu: čitatelju uz pomoć njegove vlastite riječi pokazati značenje njezina nepoznata ili nedovoljno poznata sinonima. Krajnja je svrha ovisila o jezičnoj koncepciji određenoga kruga koji ih je upotrebljavao. U glagoljaškim tekstovima, u protestantskih pisaca i u ozaljskome krugu, na primjer, željelo se da na taj način čitateljima – govornicima jednog dijalekta budu razumljivi leksemi iz drugoga, pa da napokon postanu opća svojina. U drugim krugovima namjera je mogla biti posve suprotna: kad su se kontaktno upotrijebili strana riječ i njezin domaći sinonim, ponekad se sugeriralo kako se tuđica može zamijeniti »vlastitošću iliričkoga jezika«. To se, bez sumnje, odnosi na navedene Kanižlićeve kontaktne sinonime.

227. Kad je riječ o tuđicama, Kanižlić je – zbog jakoga Della Bellina utjecaja – bio u opasnosti da prihvati mnoge talijanizme. Ipak, oni su u njega malobrojni, npr.: *barbir* (< barbiere) 'brijač' BT 439, *bolta* (< volta) 'svod' UM 367, *brunac* (< bronzo) 'tuč' UM 107, *fenice* (< fenice) 'ptica feniks' SR II–VII n., *mormorati* (< mormorare) 'mrmlja-

[1] Franjo Fancev, *Beiträge zur historischen serbokroatischen Dialektologie,* Archiv für slavische Philologie, sv. 33, str. 20-50.

[2] László Hadrovics, *Deset propovijedi o Euharistiji pavlina o. Ivana Belostenca,* Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. XIV, Zagreb 1939, str. 41-112 (usp. str. 44).

[3] Zvonimir Junković, *Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskoga dijalekta.* Dijakronijska rasprava, Rad 363, Zagreb 1972, str. 52-55.

[4] Eduard Hercigonja, *Iz radova na istraživanju sintakse i stila nekih glagoljskih neliturgijskih kodeksa XV stoljeća,* Radovi Zavoda za slavensku filologiju, sv. 7, Zagreb 1965, str. 119-139 (usp. str. 123-126).

[5] Vončina, *Leksikografski rad . . ., n. dj.,* str. XXII-XXIII.

[6] Josip Vončina, *Neke osobine Zoranićeva stila,* Zadarska revija, god. XVIII, br. 5, Zadar, rujan-listopad 1969, str. 501-507 (usp. str. 505); *Traganja hvarskoga kruga,* Croatica, god. II, sv. 2, Zagreb 1971, str. 101-133 (usp. str. 123).

ti' BT 133, *palac* (< palazzo) 'palača, dvor' KP 41, *purgatorio* (< purgatorio) 'čistilište' MB 27, *kajba* KP 644 ‖ *kajpa* UM 395 (< gabbia) 'krletka'.

Pokazuje se da je dvije od njih *(mormorati* i *purgatorio)* preuzeo bez ikakve glasovne adaptacije. U njima, međutim, i nije bilo prijeke potrebe da se što glasovno prilagođuje; jednoj je čak zadržao tal. završetak *(purgatorio),* za koji mu se činilo da odgovara njegovu morfološkom sustavu.[7] U riječi *fenice* nije prihvatio tal. izgovor 'č'.[8]

Za druge se poslužio svojim ostalim glavnim uzorima.[9] Iz činjenice da neke tal. riječi nije preuzeo preko južnih, nego sjevernih rječnika (koji su ih glasovno više adaptirali, npr. *brunc)* može se naslutiti Kanižlićevo načelo: kad se tuđice preuzimaju, valja ih što više glasovno prilagoditi.

Kanižlićevoj riječi *palac* 'palača' nema prava uzora u rječnicima,[10] iako joj je najbliže Mikaljin lik. Budući da je slabo potvrđena [iz Palaca (G jd.) KP 41], ne može se ništa zaključivati o eventualnom Kanižlićevu leksičkom posuđivanju iz češkoga jezika.

Lik *kajpa* uzet je iz južnoga, a lik *kajba* iz sjevernoga uzora.[11]

228. Za razliku od Reljkovića, Kanižlić upotrebljava dosta malo germanizama. Osim riječi *pinez* UM 107, koja se nalazila još u stsl. jeziku (pěnędzь), to su svakidašnje: *cigla* KP 492, *frtalj* UM XXII, *maljar* UM 533, *maljati* UM 502, *peretac* KP 491, *šoštar* UM 50, *štala* MB 103 *(frtalj* i *peretac* preuzeti su uz mad. posredništvo). Neposredno vrelo tim su leksemima sjeverni rječnici,[12] ali se potvrđuje Kanižlićevo načelo da tuđice, kad se preuzimaju, treba što više prilagoditi; tako on neke Belostenčeve likove dalje mijenja *(cigel → cigla, malar → maljar, malati → maljati, perec → peretac).*

229. Malobrojne su u Kanižlića madarske riječi, npr.: *hamišan* (< hamis) 'prevrtljiv' UM 85, *hasna* (< haszon) 'korist' SR 1988, *hintov* (< hintó) 'kočija' PU 104, *varaš* MB 103 ‖ *varoš* UM 65 (< város) 'grad'. One su također potvrđene u sjev. rječnicima.

230. Više tragova grčkom jeziku može se – iz razumljivih razloga – naći osobito u KP, tom polemičkom spisu o crkvenom raskolu. Veći dio

[7] Usp. § 56.

[8] Usp. § 80.

[9] B a r b i r — *VR.:* Barbir (Tonſor); *BLAGO:* Barbir — *GAZ. 1: barber* (Tonſor); *2:* Barber; *LEX.: Barbèr* (Tonſor); *DIZ.* nema pohrvaćena lika tog talijanizma; b o l t a — *GAZ. 1: Bolta* (Fornix); *2: Bólta; LEX.: Bólta* (Fornix) — *VR.: Bulta* (Fornix); *DIZ.:* Bóta (Volta); b r u n a c — *GAZ. 2:* Brüncz ⟨brunc⟩; *LEX.: Bruncz* ⟨brunc⟩ (Aes) — *BLAGO:* bronaz? ⟨bronac?⟩ [prema G jd. bronza ⟨bronca⟩, s. v. mjeddeni]; *DIZ.:* Brónaz ⟨bronac⟩ (Bronzo).

[10] *BLAGO:* polaç ⟨polac⟩; *DIZ.:* Polaccja ⟨polača⟩ (Palazzo); *GAZ. 1: Palacha* ⟨palača⟩ (Palatium); *2:* Palächa ‖ Polacha; *LEX.: Palacha* (Palatium).

[11] *DIZ.:* Kájpa (Gabbia); *GAZ. 2:* Kayba ⟨kajba⟩.

[12] *GAZ. 2:* Czigel ⟨cigel⟩, Fertály ⟨frtalj⟩, Málar, Málam, Perécz ⟨perec⟩, Sóſtar ⟨šoštar⟩, Stàla ⟨štala⟩.

grecizama u Kanižlića jesu nazivi koje upotrebljava crkva, npr.: *anatema* KP 58, *elemosina* MB 152 *(lemosina* BS 33, *limozina* SR 862), *episkop* KP 46, *laik* KP 44, 75, *metanisati* KP 249, *patrijarha* KP 44, *tamjan* KP 412 i dr. Osim nekih riječi što su i danas manje ili više u upotrebi (npr. *dram* BT 451, *drum* SR 17, 2729, *spilja* UM 74 ‖ *špilja* UM 136, *talas* UM 57, *trpeza* MB 36) ima ih nekoliko neobičnih: *aer* BS 169, UM 597, *pirop* 'neki crveni kamen' UM 259, *spuga* 'spužva' KP 894.

231. I znatan dio latinskih riječi u Kanižlića ima veze s crkvom: *cela* 'ćelija' UM 72, *duvna* SR 778, *habit* 'redovničko odijelo' UM 240, *kandela* UM 50, *kloštar* UM 226, *patrice* 'krunica' UM 239, SR 1558, *predika* UM XXII, *procesion* UM 74, *škapular* UM 358. Drugi sloj latinizama vezan je uz javni život *(hartija* KP 106, *interes* MB 158, *librica* 'neka mjera' UM 51, *milja* SR 3626, *tabulica* MB 6) i, osobito, za vojsku i državnu upravu: *cesar* KP 334, *kapitan* UM XXIII, *komitat* 'županija' UM 872, *kumpanija* UM XXIII, *princip* 'vojvoda' UM 30.

232. Prema turcizmima Kanižlić je zauzeo negativan stav (§ 12), ali ih je – doduše manje nego Reljković – ipak dosta upotrebljavao: *ada* BS 22, *alva* SR 2379, *andarić* 'dem. od handžar' KP 141, *aždaja* KP 154, *barjak* MB 43, *barjaktar* KP 451, *budak* MB 18, *buzduvan* KP 855, *čardak* KP 219, *ćošak* BS 92, *dimije* KP 151, *duar* 'zid' BT 484, *dumenar* 'd. iliti vladalac od broda' BS 185, *dušmanin* SR 3621, *hadum* 'eunuh' KP 13, *halat* 'alat' SR 1177, *harač* UM 528, *harar* 'vreća od kostreti' BS 165, *hrsuz* 'lupež' KP 378, *ibrik* UM 53, *iman* 'imam' BS 40, *indi* 'dakle' KP 326, *jedek* 'jelo' UM 109, *jogunast* PU 139, *kaiš* UM 378, *marama* MB 90, *mečit* (grafija: mecsit) 'mesdžeda' KP 832, *medan* 'megdan' SR 3624, *mehana* UM 70, *nišaniti* KP 42, *paradik* 'komad' PU 100, *paša* UM 41, *pazar* UM 459, *pender* UM XVII, *pesces* (grafija: peʃzces) 'peškeš, mito' KP 835, *samun* 'vrsta kruha' SR 3047, *sandija* 'probadanje u prsima' MB 3, *sokak* UM 346, *tekija* KP 82, *terezije* 'terazije' UM 79, *zanat* BS 7, SR 262.

Pri identifikaciji turcizama pomagali su mu rječnici *DIZ.* i *GAZ.*, koji ih takvima posebno označuju (osobito *GAZ.).* Uz tu ih je pomoć mogao zamjenjivati domaćim riječima, ali to – unatoč izrijekom pokazanu stavu – nije dosljedno činio. Bilo mu je jasno da se neki od njih ne mogu adekvatno nadomjestiti (npr. *paša).* Računao je i s tim da u njegovo vrijeme, samo šest ili sedam desetljeća poslije kraja turske okupacije, postoji u Slavoniji znatan broj turcizama svakodnevne upotrebe: *pendžer, sokak* i mnogi drugi. Stoga je, čineći ustupke, pisao čak one turske riječi što ih je deklarativno osudio, npr. *pender* UM XVII.

Mjesto potpuna izgona turcizama iz svojih tekstova Kanižlić je pribjegavao drukčijim postupcima. Jedan je od njih pružanje leksičkih savjeta pomoću spomenutih kontaktnih sinonima. Drugi je – sporadično nadomještanje svakodnevnih turcizama domaćim riječima koje su u Slavoniji već mogle biti zaboravljene; tako je mjesto *oroz* unio *pivac* (Nit

sad kukuriče / *pivac* ... SR 971–972),[13] mjesto *komšiluk* – *susedstvo* KP 851 (prema ekavskom refleksu jata u toj riječi može se zaključiti da ju je uzeo iz kajk. sredine).[14]

U skladu sa »slavonskim piscima« zajedničkim otporom turcizmima, Kanižlić ih je – poput Reljkovića – znao vezati uz poroke za koje se smatralo da su tursko nasljeđe; govoreći protiv pijanstva, upotrijebio je turcizam *mehana* UM 70. To ga je vodilo prema stilističkoj upotrebi takvih leksema. Dobro je poznato da su se u toku dugotrajnih bitaka s Turcima uzduž obrambenih linija (»krajinâ«), koje su se protezale preko našega teritorija, u ratnu terminologiju prošlih vremena probijali mnogi turski izrazi. Iako su u Kanižlićevo doba te bitke već bile prošlost, izražajna vrijednost s njima povezanih turcizama nije blijedjela. Kanižlić poznaje riječ *neprijatelj* SR 312 i *boj* SR 639, ali ipak Rožalijina iskušenja ovako opisuje: Valja ti na oči *dušmaninu* ići, / koji će sve moći svoje silu dići. / Iz stana ovoga posli malo danā / u misto novoga seli se *medana* SR 3621–3624.

[13] Iako mu je *GAZ. 1* dopuštao turcizam: *Kokot, pevecz* ⟨pevec⟩ ... (Turc. Scl.) *orofz* ⟨oros⟩ (Gallus).

[14] *GAZ. 2:* Szuſzèdſztvo ⟨susedstvo⟩. (D.) blifika ⟨bližika⟩. (Tur. Scl.) komſiluk ⟨komšiluk⟩.

VIII. ZAKLJUČAK

233. U ovoj je radnji namjerno odabran takav pristup jeziku »slavonskih pisaca« koji je dijametralno suprotan onima do godine 1931. (tj. Maretićevu i Aleksićevu); mjesto slavonskih jezičnih osobina u središte su pažnje ušle neslavonske, dakle upravo one koje je Maretić želio riješiti jednom rečenicom. Odabrani su pristup nametale bitno različite ocjene o jeziku »slavonskih pisaca«: za Maretića i Aleksića to je tek »slavonski narodni govor« (doduše pismom fiksiran, ali ipak lokalan), dok je to prema Brozoviću – suvremeni hrvatski standardni jezik s nekim odstupanjima koja su na distanci od dvije stotine godina potpuno razumljiva. Budući da između tih posve oprečnih sudova nije tiskom objavljena ni jedna opsežnija rasprava koja se bavi problemom, želio sam na primjeru jednoga od njih pokazati o čemu je, prema mojemu mišljenju, riječ.

U tu sam svrhu njegov književni jezik postavio među dva najizrazitija pola starije hrvatske književnosti u 17. i 18. stoljeću: sjeverni (obilježen jezikom kajkavske osnovice) i južni (koji je štokavština s jasnim tragovima dugoga čakavskog nasljeđa). Iako se nadovezivanje »slavonskih pisaca« na ovu ili onu od istaknutih tradicija već pokazivalo,[1] počela je prevladavati metoda koja sve želi pokazati na prvi pogled, bez analize:

[1] Stjepan Babić, *Jezik hrvatskih pisaca u Slavoniji*, Godišnjak ogranka MH Vinkovci, br. 6, 1968, str. 71-84.

tako da se odlomci iz pojedinih djela prezentiraju kao svjedoci određenih tendencija u književnojezičnom razvoju ili pak da se neke leksičke posuđenice istaknu ne kao znaci, već kao prvorazredni plodovi uznapredovalih integracijskih kretanja.

Kanižlićev primjer pokazuje koliko je uklapanje »slavonskih pisaca« u jezične tokove prethodnih i tadašnjih strujanja u starijoj hrvatskoj književnosti bilo proces i prvorazredan po značenju i minuciozan po putovima svojega provođenja.

Do *Svete Rožalije* Kanižlić je prošao dugotrajnu fazu učenja »ilirskog jezika«. Pismena svjedočanstva o njoj nalazimo tek iz vremena relativno kasna (1759), kada su se na širem hrvatskom planu dogodile bitne stvari, tj. kada su objavljeni i Della Bellin *Dizionario* i Belostenčev *Gazophylacium*. Bez ta dva djela počeli su se formirati Kanižlićevi pojmovi o »ilirskom jeziku«, kada su mu učitelji bili Kašić i Mikalja na jednoj strani, a kajkavska književna sredina i njezini stariji pisci na drugoj. U času izlaska Della Bellina rječnika Kanižlić je već na pragu četvrtog životnog desetljeća i njegovi se pogledi na književni jezik više *ne mijenjaju*, nego obogaćuju. On nije bio »epigon baroka«, kao što se tvrdilo,[2] nego je nedavnim znanstvenim istraživanjima unijeta »novost ... shvaćanja Kanižlića u otkrivanju rokokoa u njegovu djelu«.[3] Ni do svojega književnog jezika nije došao prepuštajući se stihiji raznorodnih utjecaja, već pažljivo ga gradeći.

O tome svjedoči njegov odnos prema glavnim jezičnim uzorima.

Bilo je prirodno da se on, štokavac, više osloni na Dubrovčane, ali je i to moglo ići do neke mjere. Unatoč tako izrazitu Della Bellinu utjecaju Kanižlić nije odstupio od svojega ikavizma. Pomoć mu je u tom pogledu pružao Belostenec, čija je koncepcija općega hrvatskoga književnog jezika kao bitan dio sadržala fakultativnost izgovora jata (grafijsko rješenje *è* što se može čitati na tri načina); u tom su pogledu Kanižliću pomagali i Della Bellini prethodnici, osobito Mikalja. Uza svu nedosljednost u pisanju glasa *h* Kanižlić pokazuje tendenciju da taj glas – unatoč stanju u posavskom i drugim slavonskim govorima – restaurira u književnom jeziku, u čemu su ga sokolili i južni i sjeverni uzori (npr. Belostenčev rječnik). Pojedine fonetske osobine (npr. depalatalizacija *lj, nj*, sporadična zamjena stranoga *s* sa *š* i sl.) upućuju na kajkavske književne uzore. U morfološkome sustavu Kanižlićeva knjiž. jezika ističe se uvođenje nekih neposavskih gram. morfema, u čemu se zrcali nasljedovanje gramatičara (Kašića i Della Belle). Tvorba riječi sadrži jasne znakove preuzimanja kalkova i kovanica iz *Dizionarija* (pa i iz drugih knjiž. uzora), što potpuno opovrgava pretpostavke da je sam morao stvarati znanstvenu terminologiju; njegova vlastita tvrdnja o uzimanju riječi iz »različitih knjiga iliričkih« potpuno je istinita. Sintaktičke osobine njegova knjiž. jezika pokazuju težnju prema Della Bellinoj »elegan-

[2] Kombol, *n. dj.*, str. 354.

[3] Matko Peić, *Barok i rokoko u djelu Antuna Kanižlića (1699-1777)*, Rad 365. Zagreb 1972, str. 5-133; usp. str. 130.

ciji«, ali se među njima također nađe izrazitih kajk. elemenata (koje – kao i na drugim jezičnim planovima – osobito iskorištava da mu pomognu u versifikaciji). Doda li se tome kompromisna grafija (koja je sjeverna s nekim južnim elementima [npr. *x*, *sc*]), može se zaključiti:

Kanižlićev je knjiž. jezik nastao na temelju posavskoga govora, a naslojavanja u njemu potječu od svjesna nasljedovanja neslavonske (i to ne samo dubrovačke, odnosno južnohrvatske, nego i kajkavske) književnojezične prakse. Takav je književni jezik, kao što se pokazalo, bio idealan tip koji je – pedesetak godina prije ilirizma – vodio k sintezi. Da je tako, posvjedočuje Vrhovčev proglas iz godine 1813. koji ističe kako su unapređenju ilirskoga jezika, tj. »njegovomu višjemu izobraženju ... već davno slavni muževi svojim trudom mnogo pridonesli«,[4] ubrajajući među njih i Antuna Kanižlića.

U tom smislu on je mnogim »slavonskim piscima« bio pravi učitelj. Već »Abecevica« (za koju sve okolnosti govore da je glavni udio u njezinu pripremanju mogao imati upravo Kanižlić), izdana nekoliko godina prije njegove prve knjižice, govori o »slovinskih ričih«, najavljujući tako piščevu zamisao o jedinstvenu knjiž. jeziku. Tu će zamisao iznijeti već u svojim ranim djelima, a paralelno će se zalagati za jedinstven pravopis. Završnu fazu sazrijevanja njegove koncepcije nalazimo u *Kamenu pravom* ..., u kojem postavlja zahtjev da se »ilirski jezik« obogati u tolikoj mjeri da bi postao sposobnim za izražavanje na najvišoj, znanstvenoj razini.

Kanižlića s njegovim nasljedovanjem književnih tema i jezičnostilskih postupaka dubrovačkih pjesnika mogli bismo ocijeniti kao preteču oduševljenja iliraca za spjevove Ivana Gundulića i ostalih južnohrvatskih književnika. No to je tek simptom. Još je ranije izrečen sud da je Kanižlić bio »dokaz, kako su potkraj osamnaestog stoljeća i u sjevernoj Hrvatskoj Dubrovčani već bili glavno mjerilo književne vrijednosti«.[5] Prenijet na jezično područje, taj sud znači: Kanižlić je primjerom vlastita književnog rada dokazao kako se uz preuzimanje glavnih jezičnostilskih osobina južnih (dubrovačkih) pisaca može stvoriti vrijedno pjesničko djelo; kako taj književni jezik čak ne mora nužno biti ijekavski; kako za takav posao ne treba biti Dubrovčaninom. Kasniji književnojezični razvoj vratio je ijekavicu, ali tek polovično: u leksičkim morfemima (ne u gramatičkima). Važnije od svega, dakle, jest to da je Kanižlić u jeziku svojih djela sintetizirao najbolje tradicije hrvatskoga knjiž. jezika od Kašića do Della Belle i Belostenca, da se svjesno upustio u potragu za jezičnom normom, da je u jeziku otkrivao stilističke mogućnosti – a u svemu je tome i njegova golema, upravo epohalna važnost.

[4] Danica ilirska, tečaj III, br. 24, (Zagreb), 17. lipnja 1837, str. 93.
[5] Kombol, *n. dj.*, str. 354.